

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

ЎАЛҚАРО ҲИСОБ ВА АУДИТ МАРКАЗИ

**“ЗАМОНАВИЙ БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ:
НОЛДАН БАЛАНСГАЧА”**

БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИ ЎРГАНУВЧИЛАР УЧУН
ЎҚУВ ҚўЛЛАНМА ВА МАСАЛАЛАР ТўПЛАМИ

МУАЛЛИФ: ФУЛОМОВА Ф.Ф.

ТОШКЕНТ – 2013

1-БЎЛИМ. КОРХОНАЛАРДА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИНГ АСОСЛАРИ

1-БОБ. БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ, УНИНГ АҲАМИЯТИ ВА ТУРЛАРИ

1. Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида тушунча
2. Бухгалтерия ҳисобининг субъектлари ва объектлари (элементлари).

Бухгалтерия ҳисобини тартибга соладиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги Қонуни
2. 1-сонли бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти (№ 474, 14.08.1998 й.)

4

1.1. Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида тушунча

«Бухгалтер» атамаси XV асрда пайдо бўлган ва немис тилидан таржима қилганда *buck* – китоб, *halter* – тутиш, яъни сузма-суз олганда китоб тутувчи деган маънони англатади. Ҳисоб дафтарларини юритиш билан шуғулланувчи мутахассислар *бухгалтер* деб аталганлар. Инглиз тилида сузлашадиган мамлакатларда бухгалтерия ҳисоби «accounting» деб номланади.

Бухгалтерия ҳисоби — мулкчиликнинг ҳар қандай шаклидаги корхона ҳужалик фаолиятини ялпи, узлуксиз ва ҳужжатларга асосланган ҳолда ақс эттириш тизимидир. Демак, қатъиян ҳужжатлилиги, ялпи, узлуксиз эканлиги, аниқ қиймат баҳосига таяниши бухгалтерия ҳисобининг фарқловчи хусусиятлари ҳисобланади.

Бухгалтерия ҳисобида ҳар қандай ҳужалик операцияси буйича тегишли тарзда тузилган, барча зарурий кўрсаткичларга эга бўлган, масъул шахслар томонидан имзоланган ва тасдиқланган ҳужжат тузилиши керак.

Бухгалтерия ҳисоби узлуксиздир, чунки у кунма-кун юритилади ва барча ҳужалик ходисалари ва жараёнларини ялпи тарзда қайд этади.

Бухгалтерия ҳисобининг фарқловчи хусусиятлари унинг ҳужалик ҳисоби алоҳида турлари ўртасида марказий уринини эгаллашни белгилаб берган. Бухгалтерия ҳисоби ахборотининг устуворлиги уни фойдали, аҳамиятли ва ишончли бўлишини белгилайди.

«Бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги» Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 7-моддасига кура, корхона, муассаса ва ташкилот раҳбари бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботини ташкил этишни амалга оширади.

Корхона раҳбари бош бухгалтер раҳбарлик қиладиган бухгалтерия ҳисоби хизматини ташкил этиш ёки шартнома асосида жалб этилган малакали бухгалтер хизматларидан фойдаланиш ҳуқуқига эга. У бухгалтерия ҳисоби юритилишини шартнома асосида ихтисослаштирилган бухгалтерия фирмасига топшириши ҳам мумкин.

«Бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги» Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 7-моддасида корхона раҳбарининг шахсан бухгалтерия ҳисобини юритишга ҳақли экани ҳам белгиланган. Бироқ буни асосан кичик бизнес корхоналарида, масалан, хусусий корхонада қўллаш мумкин.

Раҳбар қўйидагиларни таъминлаш шарт: ички ҳисоб ва ҳисобот тизимини ишлаб чиқиш; ҳужалик операцияларини назорат қилиш тартиби; тўлиқ ва ишончли бухгалтерия ҳисоби; ўз вақтидаги ҳисоб-китоблар; ҳисоб ҳужжатларининг сақланиши; ташқи фойдаланувчилар учун молия ҳисоботини тайёрлаш; солиқ ҳисоботлари ва бошқа молия ҳужжатларини тайёрлаш.

«Бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги» Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 2-моддасида бухгалтерия ҳисобининг мақсади фойдаланувчиларни ўз вақтида тўлиқ ҳамда аниқ молиявий ва бошқа бухгалтерия ахбороти билан таъминлашдир деб таъкидланган.

Бухгалтерия ҳисобининг вазифалари қўйидагилардан иборат: бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақларида активларнинг ҳолати ва ҳаракати, мулкий ҳуқуқлар ва мажбуриятларнинг ҳолати тўғрисидаги тўлиқ ҳамда аниқ маълумотларни шакллантириш; самарали бошқариш мақсадида бухгалтерия ҳисоби маълумотларини умумлаштириш; молиявий, солиқ солишга доир ва бошқа ҳисоботларни тузиш.

Бинобарин, бухгалтерия ҳисоби ҳужалик юритувчи субъект фаолияти тўғрисидаги ахборот билан ушбу ахборотга эҳтиёжи бўлган барчани, яъни иқтисодий ахборотдан фойдаланувчиларни таъминлаш учун юритилади. Бозор иқтисодиёти шароитида ахборотдан фойдаланувчилар доираси гоят кенгдир. Турли фойдаланувчиларга турлича ахборот керак бўлади. Ахборот тахлили асосида фойдаланувчилар ўзига керакли бўлган қарорларни қабул қиладилар.

Ахборотдан фойдаланувчилар икки гуруҳга ажратилади: *ички фойдаланувчилар ва ташқи фойдаланувчилар.*

Ички фойдаланувчиларга корхона маъмурияти, амалдаги мулкдорлар ва акциядорлар, корхона фаолиятининг барқарорлиги ва рентабеллиги тўғрисидаги ахборотдан манфаатдор бўлган корхона ходимлари, хизматчилари.

Ташқи фойдаланувчиларга амалдаги ҳамда булгуси мол етказиб берувчилар, харидорлар ва мижозлар, қарз берувчилар ва кредиторлар, булгуси инвесторлар, солиқ идоралари, аудиторлик, маслаҳат берувчи ташкилотлар, банклар ва бошқалар киради.

1.2. Бухгалтерия ҳисобининг субъектлари ва объектлари (элементлари).

Қонунчиликка мувофиқ бухгалтерия ҳисобини юритиш шарт бўлган муассасалар, ташкилот ва корхоналар бухгалтерия ҳисобининг субъектлари деб номланади.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фаолият курсатаётган барча юридик шахслар, шу жумладан ишлаб чиқариш, тижорат, ишлаб чиқариш-тижорат корхоналари, банклар, сугурта, илмий-тадқиқот, маслаҳат, жамоат ва нотижорат ташкилотлари, фондлар, сиёсий партиялар, бюджет маблағларидан молияланадиган давлат муассасалари ва ҳокимликлар, ширкатлар, бирлашма ва уюшмалар бухгалтерия ҳисобини юритишлари шарт. Бухгалтерия ҳисоби объектлари корхонада ҳисобга олинадиган бир турдаги элементлар гуруҳини ақс эттиради.

Корхонанинг активлари, мажбуриятлари, капитали, даромадлари, харажатлари, фойдаси ва зарари бухгалтерия ҳисобининг элементлари ҳисобланади.

Корхона активлари (бошқача айтганда мол-мулк) – корхона эгалик қиладиган ва улар ёрдамида узининг молиявий-хужалик фаолиятини амалга оширадиган хужалик воситаларининг хилма-хил турларидир.

Корхона активлари икки турга бўлинади: **узок муддатли ва жорий (айланма) активлар.**

Узок муддатли активларга фойдали ишлатиш муддати бир йилдан ортиқ булган мол-мулк қиради. Фойдали ишлатиш муддати – унинг мобайнида мол-мулкдан фойдаланиш корхонага даромад ёки иқтисодий наф келтирадиган давр.

Жорий активларга бир йилдан камроқ муддатда фойдаланиш учун мулжалланган битта ишлаб чиқариш цикли ичида тулик истеъмол қилинадиган, бутун қийматини ишлаб чиқариш маҳсулоти ёки курсатилган хизматлар нархига утказадиган мол-мулк қиради.

Узок муддатли активларга қуйидагилар қиради:

– **асосий воситалар.** Буларга бир йилдан ошадиган давр мобайнида маҳсулот ишлаб чиқариш, ишлар бажариш, хизматлар курсатиш чоғида ёки корхонани бошқариш учун меҳнат воситаси сифатида фойдаланиладиган мол-мулк қисми, шунингдек, фойдаланиш муддатидан қатъи назар, қиймати ҳар бир донаси (туплами) учун Ўзбекистон Республикасида белгиланган энг кам ойлик иш ҳақининг (сотиб олиш пайтидаги) элик баравари миқдоридан ошқ бўлган буюмлар қиради. Улар эскириб боради ва уз қийматини қисмлаб маҳсулот, ишлар ёки хизматлар қийматига утказди.

Асосий воситаларга бинолар, иншоотлар, машина ва ускуналар, меҳнат транспорт, ҳисоблаш техникаси, асбоб ва ускуналар, иш хайвонлари ва маҳсулдор моллар, қўй йиллик қўчқарлар ва ҳоказолар қиради;

– **номоддий активлар** – узок фойдаланиладиган (бир йилдан ортиқ), пулли баҳога эга булган ва даромад келтирадиган, лекин моддий қўриқни эга булмаган объектлар. Уларга ер ва табиий ресурслардан фойдаланиш ҳуқуқлари, товар белгилари, савдо маркалари, патентлар, лицензиялар ва ҳоказолар қиради;

– **капитал қўйилмалар** – корхонанинг асосий воситалар қўрилиши ва харид қилиниши учун сарфлаган ва уларнинг тугалланмаганлиги сабабли асосий воситалар таркибига ҳали қабул қилинмаган маблағлари. Масалан, агар корхона бино қўраётган бўлса, барча харажатлар қўрилиш тугашига қадар капитал қўйилмалари таркибига ҳисобланади;

– **узок муддатли молиявий қўйилмалар (инвестициялар).** Уларга бир йилдан ортиқ муддатда фойдаланиш учун мулжалланган қимматли қоғозлар (акциялар, облигациялар ва ҳоказо)ни харид қилишга доир корхона харажатлари қиритилади. Бу қимматли қоғозлар бошқа корхоналар фаолиятига маблағлар қўйилганидан гувоҳлик беради ва йиллик даромад (дивиденд) олиш ҳуқуқини беради.

– **узок муддатли дебиторлик қарзлари** – бу корхона томонидан бошқа юридик ва жисмоний шахсларга берилган тулаш муддати бир йилдан ортиқ бўлган қарзи (узок муддатли кредит ва узок муддатли ижара).

Жорий ёки қисқа муддатли активларга энг ликвидли маблағлар қиради (лотинчадан *liquidus* — суюқ, оқувчан), чунки улар мажбуриятларни тулаш учун доимо пул маблағларига айланиш циклида бўлади. Улар таркибига қуйидагилар қиритилади:

– **ишлаб чиқариш захиралари** – бу ишлаб чиқариш жараёнида ёки ишлар бажариш ва хизматлар курсатиш пайтида фойдаланиш учун мулжалланган хом ашё, материаллар, сотиб олинган ярим тайёр маҳсулотлар ва бутловчи буюмлар, ёқилги, идишлар, эҳтиёт қисмлар, бошқа материаллар, инвентар ва хужалик жиҳозлари;

– **тугалланмаган ишлаб чиқариш** – бу берилган корхонада ишлов бериш ва белгиланган синовларнинг барча босқичларидан утмаган, бутланмаган, шунингдек техника назорати ёки буюртмачи томонидан қабул қилинмаган маҳсулот;

– **тайёр маҳсулот** – бу берилган корхонада ишлов берилиши тулик тугалланган, стандартлар талаблари ва техник шартларга жавоб берадиган, техника назорати бўлими томонидан қабул қилинган ва тайёр маҳсулот омборига топширилган маҳсулот;

– **пул маблағлари** – бу кассадаги нақд пуллар ва талаб қилиб олингунга қадар депозитлар, шунингдек ҳисоб-китоб, валюта ва банкнинг бошқа ҳисобварақларидаги маблағлар;

– **қисқа муддатли дебиторлик қарзлари** – бу корхона томонидан жисмоний ва юридик шахсларга берилган, муддати бир йилдан кам булган қарзлар;

– **қисқа муддатли кечиктирилган харажатлар** – бу берилган ҳисобот даврида амалга оширилган, лекин келгуси ҳисобот даврида келтириладиган харажатлар. Бундай харажатларни келтириш муддати бир йилдан ошмайди.

Бухгалтерия ҳисобида нафақат активларнинг таркиби ва жойлаштирилиши, балки ҳосил булиш манбаларини қўриб чиқадиган ва корхона томонидан воситалар нималар ҳисобига харид қилинганлигини курсатадиган курсаткичлар ҳам акс эттирилиши керак. Улар шунингдек **пассивлар** деб аталади. Шаклланиш манбалари бўйича активлар уз маблағлари (хусусий капитал) ҳисобига харид қилинган активлар ва қарз маблағлари (мажбуриятлар) ҳисобига харид қилинган активларга ажратилади.

Уз маблағлари манбалари (хусусий капитал) корхонага доимий фойдаланиш учун бириктирилган бўлиб, унинг хужалик фаолияти жараёнида ошириб борилади.

Қарз маблағлари (қарзга олинган капитал) манбалари корхона тасарруфига муайян муддатга келиб тушади, бу муддат тугаши билан улар мулкдорга фонзи билан ёки фонзсиз қайтарилиши керак.

Хусусий капитал таъсисчиларнинг, яъни корхона мулкдорларининг мулки бўлиши айнан шу активларни курсатади. Хусусий капитал хужалик юритувчи субъектнинг унинг таъсисчилари олдидаги қарзи миқдорини курсатади деб таъкидлаш ҳам мумкин. Бу мажбуриятлар таъсисчилар томонидан корхонани тугатиш (устав капитали) ёки дивидендларни ҳисоблаш (таксимланмаган фойда) пайтида талаб қилинади.

Ўз маблағлари манбаларига биргаликда хусусий капитални ташкил этувчи устав, қушилган ва резерв капитали, тақсимланмаган фойда, резервлар, мақсадли тушумлар, дотациялар ва субсидиялар қиради.

Устав капитали – корхонанинг ўз мол-мулкни шакллантиришнинг асосий манбаи. У таъсис ҳужжатлари билан белгиланган ҳажмларда унинг фаолиятини таъминлаш учун корхонани яратиш жараёнида асосий воситалар, номоддий активлар ва пул маблағлари қурнишида корхона мол-мулкига таъсисчилар қушган улушлари қийматининг йиғиндисини курсатади. Ушбу сумма корхона уставига акс эттирилади ва корхона таъсисчилари қарори бўйича таъсис ҳужжатларига тегишли узгартишлар киритиш ҳамда уставни қайтадан руйхатдан ўтказиш ёки унга қўшимчалар киритиш йўли билан узгартирилиши мумкин.

Қушилган капитал қўшимча акциялар чиқариш ва уларни номинал қийматдан ортиқча нархда сотишдан пайдо бўладиган эмиссия даромадларидан иборат. Шунингдек бунда устав капиталини шакллантиришдаги курс фарқи ҳам акс эттирилади. *

Резерв капитали қонунчилик ва таъсис ҳужжатларига мувофиқ соф фойдадан ажратмалар йўли билан барпо этилади. Ундан дивидендлар тулашда, ушбу мақсад учун ҳисобот йилида фойда бўлмаганда ёки етарлича бўлмаганда, ҳисобот йилидаги корхонанинг қўшилган зарарлари ва йўқотишларида фойдаланилади. Унга юридик ва жисмоний шахслардан текинга олинган мол-мулкнинг қиймати ҳам киритилади. Резерв капитали таркибидан қайта баҳолаш пайтида шаклланган қийматлар ҳам ҳисобга олинади.

Тақсимланмаган фойда – даромадлар харажатлардан ошганда пайдо бўладиган корхонанинг ижобий молиявий фаолияти натижаси.

Резервлар келгуси харажатларни корхонанинг ҳисобот йилидаги сарфларига бир маромда қўшиб бориш мақсадида ички ресурслар ҳисобидан яратилади. Уларга даргумон қарзлар бўйича, ходимларга таътил ҳақини келгусида тулаш, асосий фондларни таъмирлаш харажатларини қоплаш учун ва бошқа резервлар қиради.

Мақсадли тушумлар - бу **грантлар** ва **субсидиялар**, яъни ҳуқуқат идоралари, юридик ва жисмоний шахслардан мақсадли молиялаш қурнишидаги қайтарилмайдиган тушумлар. Бу маблағлар қатъиян белгиланган мақсадларга сарфлашнинг керак.

Мажбуриятлар берилган корхонанинг бошқа юридик ва жисмоний шахслар олдидаги мавжуд кредиторлик қарзини акс эттиради. Мажбуриятлар утган даврдаги битимлар ёки утган даврдаги воқеалар натижасидир, яъни корхонада мажбуриятлар ҳосил бўлишига олиб келувчи воқеалар содир этилган (пул маблағлари ўтказилмаган ҳолда иш ҳақи, турли ажратмалар, солиқлар ҳисобланган, товарлар харид қилинган ва бошқалар) бўлиши керак. Мажбуриятларни тартибга солиш, яъни улар бўйича ҳисоб-китобларни амалга ошириш иқтисодий нафларни ўзида мужассамлаган иқтисодий ресурсларнинг оқиб кетишига олиб келади.

Кечиктирилган мажбуриятлар - бу жорий даврда ҳужалик юритиш ҳолатлари ва ҳодисалари туфайли вужудга келган, лекин келгуси даврлардаги молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботда тан олинмайдиган даромадлар. Буларга ижара берувчи томонидан олдиндан олинган ижара тўлови, олдиндан чиқта сотишдан олинган маблағлар, даврий матбуотга кейинги йил учун обуна тўлови ва бошқалар қиради.

Кредиторлик қарзи – корхонанинг бошқа юридик ёки жисмоний шахсларга қарзи, олатда, товар-моддий бойликларни, қўрсатилаётган хизматларни қабул қилиш, олдиндан тўловни олиш ва якуний ҳисоб-китобни амалга ошириш уртасидаги вақт узилишида юзага келади.

Кредитор қарзи тулов муддати бир йилдан ортиқ бўлганда узоқ муддатли ва тулов муддати бир йилдан кам бўлганда қисқа муддатли турларга бўлинади.

Даромадлар - ҳисобот даврида активларни ошишига ёки мажбуриятларни камайишига олиб келувчи иқтисодий нафларнинг ошишидир.

Даромадларга маҳсулот (ишлар ва хизматлар)ни, товарларни ёки бошқа активларни сотишдан тушум, олинмайдиган фоиз ва дивидендлар, ижара тўлови, валюта ҳисобварақлари бўйича мусбат курс фарқлари, қайтарилмайдиган молиявий ёрдам ва бошқалар қиради.

Бухгалтерия ҳисобида даромадлар пул маблағлари ўтказилган пайтда эмас, балки ҳақиқатдан ҳам уларга эришилган даврда тан олинishi (акс эттирилиши) лозим. Шу ўринда, агар корхонага харидорлардан олдиндан тўлов келиб тушса, шу пайт мажбуриятлар пайдо бўлади, товар ортилган, яъни даромад тан олинган пайтда эса, ушбу мажбуриятлар камаяди. Агар корхона пул олмасдан туриб товарни юқлаб жунатса, товарни юқлаб жунатиш пайтида харидорларни корхона олдида дебиторлик қарзи вужудга келади, яъни активлар ошади.

Харажатлар - ҳисобот даврида активларни камайишига ёки мажбуриятларни ошишига олиб келувчи ҳисобот даври мобайнидаги иқтисодий нафнинг камайишидир. Харажатларга маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш бўйича харажатлар, маҳсулотларни сотиш билан боғлиқ харажатлар, маъмурий ва умумҳужалик харажатлари, фоиз ва дивидендларни тулаш бўйича харажатлар, ижара ҳақларини тулаш билан боғлиқ харажатлар, манфий курс фарқлари ва бошқа харажатлар қиради.

Бухгалтерия ҳисобида даромадлар каби, харажатлар ҳам пул маблағлари қучирилган даврда эмас, улар ҳақиқатда юзага келган даврда акс эттирилиши лозим. Шу ўринда, маҳсулот ёки товарларни сотиш пайтида улар таннархининг ҳақиқий камайиши акс эттирилади, бу эса активларнинг камайишига олиб келади, шунингдек ёритиш, иситиш, ижара ҳақи, туланадиган фоизлар каби харажатлар ҳар бир ҳисобот даврининг охирида акс эттирилиши лозим, бу эса мажбуриятлар пайдо бўлишига олиб келади, чунки улар учун тўловлар келгуси ҳисобот даврида амалга оширилади.

Маълум бир давр учун корхона фаолияти бўйича молиявий натижаларни аниқлашда даромад ва харажатлар ўртасидаги фарқ, яъни фойда ёки зарар аниқланади.

Фойда - бу даромадларнинг харажатлардан ошишидир, натижада капитал ошиши вужудга келади (мулкдорлар қўйилмалари ҳисобига эмас).

Зарар - бу харажатларнинг даромадлардан ошишидир, натижада корхона капитали камайиши вужудга келади.

Масала № 1. Мулк турларини тавсифланиши
 “Дастгоҳ” машинасозлик заводи мулкнинг таркиби:

№	Корхона мулкнинг номи	Минг. Сум
1	Омбордаги эҳтиёт қисмлар	170
2	Кассадаги нақд пуллар	40
3	Хом ашё ва материаллар	2400
4	Екилги	350
5	Омбордаги тайёр маҳсулот	7308
6	Цехдаги ишлаб чиқариш ускуналари	20200
7	Омбордаги идишлар	2090
8	Ҳисобот берувчи шахснинг берилган аванс учун мажбурияти	10
9	Цехдаги тугалланмаган ишлаб чиқариш	2000
10	Цех биноси	16400
11	Тужимачилик комбинатининг қарз мажбурияти	420
12	ОАЖ “Прогресс”нинг 5 йил муддатлик акциялари	4000
13	“Ипотека” банкига 6 ой муддатга қўйилган депозит	800
14	Патент(3йил муддатга берилган)	1200
15	Ҳисоб-китоб счегидаги пул маблағлари	1500
16	Ошхонани қуриб битирилмаган биноси	3500
17	Бошқарув биноси	12000
18	Валюта счегидаги пул маблағлари	1000
19	Урнатилмаган асбоб- ускуналар	2800
20	Лицензия	560
21	Келгуси давр харажатлари	70
22	Мол етказиб берувчиларга берилган бунақлар	4200
23	Шуъба корхонасининг 3 йиллик қарз мажбурияти	750
24	Харидорнинг 3 ойлик қарзи	530
25	Моддий зарари қоплаш бўйича ходимларнинг қарзи	7390
26	Банкдаги бошқа ҳисоб-китоб счеглари	360

Талаб этилади :
 корхона мулкни қўйидаги гуруҳлар бўйича турқумлаш:
 а) жорий активлар - (ЖА)
 б) узок муддатли активлар - (УА)

Мол-мулкни манбалари бўйича тавсифланиши.
 Масалани ишлаш учун маълумотлар.
 “Дастгоҳ” машинасозлик заводи мулкнинг манбалари таркиби:

№	Мулк манбаларининг таркиби	Минг. Сум
1	Заводнинг мол етказиб берувчилардан олинган материаллар учун қарзи	2200
2	Устав капитали	20000
3	Таксимланмаган фойда	12600
4	Келгусидаги харажатлар ва туловлар учун резерв	1200
5	Резерв капитали	7500
6	Корхонанинг ишчиларига иш хақи бўйича қарзи	6680
7	Банкларнинг узок муддатли кредитлари	15000
8	Бюджетга солиқлар бўйича қарз	5500
9	Бошқа кредиторларга қарз	5960
10	Харидорлардан олинган аванслар	5000
11	Банкларнинг қиска муддали кредитлари	2600
12	Сугурта бўйича қарз	7808

Талаб этилади:
 Мулк манбаларини қўйидаги турлари бўйича гуруҳлаш:
 а) Ўз маблағлар манбалари (капитал) - К
 б) Қарзга олинган маблағлар манбалари (мажбуриятлар) - М

Масала № 2. Бухгалтерия баланси
Тикув корхонаси мулкнинг таркиби ва унинг манбалари

№	Хужалик маблағлари ва манбалари	Сумма (Сум)
1.	Асосий воситалар	1027000
2.	Устав капитали	1565000
3.	Асосий материаллар	460000
4.	Ёрдамчи материаллар	28300
5.	Корхонанинг ишчиларига иш хақи буйича қарзи	13800
6.	Ёқилғи	5400
7.	Идиш материаллари	8700
8.	Пенсия фондига қарзлар	1200
9.	Тугалланмаган ишлаб чиқариш	14600
10.	Банкдан олинган кредит буйича қарз	30000
11.	Инвентар ва хужалик буюмлари	8900
12.	Тайёр маҳсулот	25000
13.	Материаллар учун мол етказиб берувчиларга қарз	20500
14.	Кассадаги нақд пул маблағлари	100
15.	Ҳисоб-китоб счётидаги пул қолдиғи	89000
16.	Таксимланмаган фойда	54000
17.	Турли кредиторларга қарз	2000
18.	Ҳисобот берувчи шахсларнинг қарзи	150
19.	Турли дебиторлар қарзи	1750
20.	Товарлар	35000
21.	Бюджетга солиқлар буйича қарз	11300
22.	Резерв капитали	6100

Талаб этилади: 1. Тикув корхонаси мулкнинг таркиби ва унинг манбалари буйича турқумлаш;
2. Бухгалтерия балансини тузиш.

БУХГАЛТЕРИЯ БАЛАНСИ

Хужалик маблағлари АКТИВЛАР	Хужалик маблағлари манбалари ПАССИВЛАР
I. Узок муддатли активлар _____	I. Ўз маблағлари манбалари(капитал) _____
II. Жорий активлар _____	II. Мажбуриятлар(узок ва жорий) _____
Жами активлар _____	Жами пассивлар _____

2-БОБ. БУХГАЛТЕРИЯ БАЛАНСИ

1. Бухгалтерия баланси тўғрисида умумий тушунча
2. Хужалик операцияларининг бухгалтерия балансига таъсири

Бухгалтерия ҳисобини тартибга соладиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. 15-сонли Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти (№1226, 14.08.1998 й.)

2.1. Бухгалтерия баланси тўғрисида умумий тушунча

Бухгалтерия баланси – пул баҳосида ифодаланган ва муайян санага тузилган, мол-мулкни унинг таркиби ва жойлаштирилиши ҳамда уни шакллантириш манбалари буйича иқтисодий гуруҳлаштириш ва умумлаштириш усулидир.

Баланс уз тузилишига кура икки томонли жадвалдан иборат. Мол-мулкнинг таркиби ва жойлаштирилиши келтириладиган чап қисм *“актив”* деб номланади, ун қисм мол-мулкни шакллантириш манбаларини акс эттиради ва *“пассив”* дейлади. Демак, баланснинг чап ва ун қисмларида бир нарса, яъни корxonанин мол-мулки, аммо турли гуруҳланишларда акс эттирилади. Мол-мулкнинг ҳар бир тури корхонага бирор-бир манба ҳисобига келиб тушади. Шунинг учун активнинг умумий суммаси пассивнинг умумий суммасига тенг бўлиши керак (баланс валютаси). Баланс (французчадан *balance* – тарози) тенглик, мувозанат аломатини англатади.

Баланс умумлаштируви объектларни акс эттиришнинг иккиёклама хусусияти билан тавсифланади, унинг маъноси шундан иборатки, объектлар балансда икки мартаба курсатилади ва икки жиҳатдан кўриб чиқилади.

Балансни корхона молиявий ҳолатининг бир зумлик сурати билан таққослаш мумкин.

Бухгалтерия баланси корxonанин ҳисобот даври учун молиявий аҳволи тўғрисидаги ахборотнинг энг муҳим манбаи ҳисобланади. Унинг ёрдамида мол-мулкнинг таркиби ва тузилиши, корxonанин фойдалилиги ва унинг ликвидилиги, айланма маблагларининг айланувчанлиги, дебиторлик ва кредиторлик қарзларининг ҳолати ва динамикаси аниқланади. Манфаатдор фойдаланувчилар бухгалтерия баланси ахборотини урганиб, корхона нималарга эгалик қилишидан, унинг салоҳияти қандайлигидан ва мулкдорлардан олинган мол-мулкдан фойдаланиш қай даражада эканлигидан хабардор буладилар.

Бухгалтерия балансдан корxonанин тулов қобилияти, яъни у узининг жорий (ликвид) маблаглари билан мажбуриятларни қоплай олиши ёки унга молиявий қийинчиликлар хавф солаётгани аниқланади.

Баланс тенглигини қуйидаги тенглама кўринишида тасаввур этиш мумкин:

$$\text{Активлар} = \text{Мажбуриятлар} + \text{Хусусий капитал}$$

Ўзбекистон Республикаси молия вазирининг 2002 йил 27 декабрдаги «Молиявий ҳисобот шакллари ва уларни тўлдириш буйича қондаларни тасдиқлаш тўғрисида»ги 140-сонли буйруғига мувофиқ мулкчилик шаклидан қатъи назар тадбиркорлик фаолиятини амалга ошираётган ва юридик шахс ҳисобланган, банк ва сугурта ташкилотларидан ташқари барча корхона ва ташкилотлар ягона шакл буйича баланс тузадилар.

Баланснинг актив ва пассиви бўлимларга, бўлимлар алоҳида гуруҳларга, гуруҳлар эса баланс моддаларига бўлинади. Мол-мулкнинг айрим турларини, унинг шаклланиш манбаларини, корхона мажбуриятларини тавсифлайдиган, баланс активи ва пассивининг курсаткичи (сатри) бухгалтерия баланси моддаси деб аталади.

Баланс активи икки бўлимга бўлинади: *узок муддатли активлар ва жорий активлар*.

Бухгалтерия баланснинг пассиви ҳам икки бўлимга бўлинади: *уз маблаглари манбалари ва мажбуриятлар*. Пассив моддаларининг мазмунини яхши тушуниб этиш учун пассивда нималар акс эттирилишини эсда тутиш керак. Агар активда мол-мулкнинг аниқ турлари акс эттирилса, пассивда корхона томонидан олинган ушбу мол-мулкнинг манбаларини акс эттиради.

Масала № 3. Мулкни турлари ва шаклланиш манбалари буйича тавсифланиши.

Талаб этилади:

1. Корхона мулкни турлари ва шаклланиш манбалари буйича туркумлаш;

ЖА- жорий активлар, **УА** – узок муддатли активлар,

ЖМ – жорий мажбуриятлар, **УМ** – узок муддатли мажбуриятлар, **К** – капитал.

2. Бухгалтерия балансини тузиш.

№	Хужалик маблаглари ва манбалари	Минг сум
1	Мол етказиб берувчиларга берилган аванслар	12100
2	Ҳаридорлардан олинган аванслар	17600
3	Маъмурият биноси	29000
4	Валюта счёти	3126
5	Кассадаги пул маблаглари	20
6	Ишланиши тугалланмаган деталлар	4180
7	Кўшилган капитал	8452
8	Узок муддатли ижара буйича қарзлар	47953
9	Узок муддатли инвестициялар	20200
10	Узок муддатли банк кредитлари	92000
11	Бюджетга солиқлар буйича қарз	33110

12	Олинган материаллар учун мол етказиб берувчиларга қарз	18200
13	Қорхонанинг Пенсия жамғармасига булган қарзи	9301
14	Ишчиларга иш ҳақи буйича қарз	21253
15	Омбордаги эҳтиёт қисмлар	5000
16	Омбор биноси	35000
17	Цех биноси	42000
18	Бошқа қорхонага берилган қисқа муддатли кредит	116500
19	Банкка қисқа муддатли кредитлар буйича қарз	16000
20	Қисқа муддатли молиявий қуйилмалар	8300
21	Электроэнергия учун кредиторлик қарз	186
22	Лицензия (3 йил муддатга берилган)	2213
23	Тугалланмаган қурилиш	96000
24	Олдинги йилларнинг тақсимланмаган фойдаси	106305
25	Жорий йилнинг тақсимланмаган фойдаси	16750
26	Савдо белгиси(торговая марка)	457
27	Омбордаги сотиб олинган ярим тайёр маҳсулотлар	82400
28	Дастурий таъминот (программа)	872
29	Ишлаб чиқариш ускуналари	125632
30	Бошқа материаллар	7800
31	Келгуси давр харажатлари	725
32	Ҳисоб-китоб счёти	28190
33	Резерв капитали	16150
34	Ҳом ашё ва материаллар	31200
35	Омбордаги тайёр маҳсулот	26320
36	Субсидия	4870
37	Омбордаги эҳтиёт қисмлар	6820
38	Устав капитали	280000
39	Хужалик инвентари ва жиҳозлари	475
40	Омбордаги рангли металллар	3600

БУХГАЛТЕРИЯ БАЛАНСИ - №1-сонли шакл

Курсаткичлар номи	Сатр коди	Хисобот даври бошига	Хисобот даври охирига
АКТИВ			
I. Узок муддатли активлар			
Асосий воситалар:			
Бошлангич (кайта тиклаш) қиймати (0100, 0300)	010		
Эскириш суммаси (0200)	011		
Қолдик (баланс) қиймати (сатр. 010 - 011)	012		
Номоддий активлар:			
Бошлангич қиймати (0400)	020		
Амортизация суммаси (0500)	021		
Қолдик (баланс) қиймати (сатр. 020 - 021)	022		
Узок муддатли инвестициялар, жами (сатр. 040+050+060+070+080)	030		
Кимматли коғозлар (0610)	040		
Шуъба ҳужалик жамиятларига инвестициялар (0620)	050		
Қарам ҳужалик жамиятларига инвестициялар (0630)	060		
Чет эл капитали мавжуд булган корхоналарга инвестициялар (0640)	070		
Бошқа узок муддатли инвестициялар (0690)	080		
Урнатилган асбоб-ускуналар (0700)	090		
Капитал қўйилмалар (0800)	100		
Узок муддатли дебиторлик қарзлари (0910, 0920, 0930, 0940)	110		
Шундан: муддати утган*	111		
Узок муддатли кечиктирилган харажатлар (0950, 0960, 0990)	120		
I бўлим буйича жами (сатр. 012+022+030+090+100+110+120)	130		
II. Жорий активлар			
Товар-моддий захиралари, жами (сатр. 150+160+170+180), шу жумладан:	140		
Ишлаб чиқариш захиралари (1000, 1100, 1500, 1600)	150		
Тугалланмаган ишлаб чиқариш (2000, 2100, 2300, 2700)	160		
Тайёр маҳсулот (2800)	170		
Товарлар (2900 дан 2980 нинг айирмаси)	180		
Келгуси давр харажатлари (3100)	190		
Кечиктирилган харажатлар (3200)	200		
Дебиторлар, жами (сатр. 220+230+240+250+260+270+280+290+300+310)	210		
Шундан: муддати утган*	211		
Харидор ва буюртмачиларнинг қарзи (4000 дан 4900 нинг айирмаси)	220		
Ажратилган булинмаларнинг қарзи (4110)	230		
Шуъба ва қарам ҳужалик жамиятларнинг қарзи (4120)	240		
Ходимларга берилган бунақлар (4200)	250		
Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга берилган бунақлар (4300)	260		
Бюджетга солиқ ва йиғимлар буйича бунақ туловлари (4400)	270		
Мақсадли давлат жамгармалари ва сугурталар буйича бунақ туловлари (4500)	280		
Таъсисчиларнинг устав капиталига улушлар буйича қарзи (4600)	290		
Ходимларнинг бошқа операциялар буйича қарзи (4700)	300		
Бошқа дебиторлик қарзлари (4800)	310		
Пул маблағлари, жами (сатр. 330+340+350+360), шу жумладан:	320		
Кассадаги пул маблағлари (5000)	330		
Хисоблашиш счётидаги пул маблағлари (5100)	340		
Чет эл валютасидаги пул маблағлари (5200)	350		
Бошқа пул маблағлари ва эквивалентлари (5500, 5600, 5700)	360		
Қиска муддатли инвестициялар (5800)	370		
Бошқа жорий активлар (5900)	380		
II бўлим буйича жами (сатр. 140+190+200+210+320+370+380)	390		
Баланс активи буйича жами (сатр. 130+390)	400		

Пассив			
I. Уз маблағлари манбалари (Капитал)			
Устав капитали (8300)		410	
Кушилган капитал (8400)		420	
Резерв капитали (8500)		430	
Сотиб олинган хусусий акциялар (8600)		440	
Таксимланмаган фойда (копланмаган зарар) (8700)		450	
Мақсадли тушумлар (8800) *		460	
Келгуси давр харажатлари ва туловлари учун захиралар (8900)		470	
I бўлим буйича жами (сатр. 410+420+430+440+450+460+470)		480	
II. Мажбуриятлар			
Узоқ муддатли мажбуриятлар, жами (сатр. 500+510+520+530+540+550+560+570+580+590)		490	
Шу жумладан: узоқ муддатли кредиторлик қарзлари (сатр. 500+520+540+560+590)		491	
Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга узоқ муддатли қарз (7000)		500	
Ажратилган булинмаларга узоқ муддатли қарз (7110)		510	
Шуъба ва қарам хўжалик жамиятларга узоқ муддатли қарз (7120)		520	
Узоқ муддатли кечиктирилган даромадлар (7210, 7220, 7230)		530	
Солик ва мажбурий туловлар буйича узоқ муддатли кечиктирилган мажбуриятлар (7240)		540	
Бошка узоқ муддатли кечиктирилган мажбуриятлар (7250, 7290)		550	
Харидорлар ва буюртмачилардан олинган бунақлар (7300)		560	
Узоқ муддатли банк кредитлари (7810)		570	
Узоқ муддатли қарзлар (7820, 7830, 7840)		580	
Бошка узоқ муддатли кредиторлик қарзлар (7900)		590	
Жорий мажбуриятлар, жами (сатр. 610+630+640+650+660+670+680+690+700+710+ +720+730+740+750+760)		600	
Шу жумладан: жорий кредиторлик қарзлари (сатр. 610+630+650+670+680+690+ +700+710+720+760)		601	
Шундан: муддати утган жорий кредиторлик қарзлари *		602	
Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга қарз (6000)		610	
Ажратилган булинмаларга қарз (6110)		620	
Шуъба ва қарам хўжалик жамиятларга қарз (6120)		630	
Кечиктирилган даромадлар (6210, 6220, 6230)		640	
Солик ва мажбурий туловлар буйича кечиктирилган мажбуриятлар (6240)		650	
Бошка кечиктирилган мажбуриятлар (6250, 6290)		660	
Олинган бунақлар (6300)		670	
Бюджетга туловлар буйича қарз (6400)		680	
Сугурталар буйича қарз (6510)		690	
Мақсадли давлат жамгармаларига туловлар буйича қарз (6520)		700	
Таъсисчиларга булган қарзлар (6600)		710	
Меҳнатга ҳақ тулаш буйича қарз (6700)		720	
Қиска муддатли банк кредитлари (6810)		730	
Қиска муддатли қарзлар (6820, 6830, 6840)		740	
Узоқ муддатли мажбуриятларнинг жорий қисми (6950)		750	
Бошка кредиторлик қарзлар (6950 дан ташқари 6900)		760	
II бўлим буйича жами (сатр. 490+600)		770	
Баланс пассиви буйича жами (сатр. 480+770)		780	

*Муддати утган дебиторлик ва кредиторлик қарзлари мавжуд булган ҳолларда уларнинг расшифровкаси Бухгалтерия балансининг иловасига мувофиқ келтирилади.

2.2. Хужалик операцияларининг бухгалтерия балансига таъсири

Корхоналарда ҳар куни турли хужалик операциялари содир этилади ва уларнинг фаолияти ана шу операциялардан шаклланади. Омборга материаллар келиб тушади, кейин улар ишлаб чиқаришга топширилади. Ишлаб чиқаришда улардан маҳсулот тайёрланади ва харидорларга сотилади. Олинган пул маблағлари ҳисобига корхона материалларнинг янги партияларини харид қилади, уз ходимларига иш ҳақи тулайди, харид қилинган материаллардан янгидан маҳсулот яратилади ва харидорларга сотилади, шу тарика ишлаб чиқариш фаолияти цикли доимо такрорланади.

Ҳар бир хужалик операцияси мол-мулк ёки унинг манбалари таркибида ўзгаришга олиб келади ёки бир вақтнинг ўзида мол-мулкнинг таркиби ҳам, мол-мулкни шакллантириш манбалари таркиби ҳам ўзгаради. Бунда балансли умумлаштириш усулини қўллаш актив яқунларининг баланс пассиви яқунлари билан тенглиги сақланишини таъминлайди.

Бухгалтерия балансига таъсири буйича барча хужалик операцияларини тўртта турга бўлиш мумкин.

Буни мисолда қуриб чиқамиз. Айтайлик, ҳисобот даврининг бошланишида корхона баланси (қисқартирилган) қуйидаги мазмунда эди.

Актив		Пассив	
Мулкнинг таркиби	сўм	Мулкнинг манбаси	сўм
Асосий воситалар	100 000	Устав капитали	120 000
Материаллар	42 400	Таксимланмаган фойда	30 000
Касса	100	Мол етказиб берувчиларга қарз	15 200
Ҳисоб-китоб счёти(расчётный счёт)	35 500	Бюджетга қарздорлик	12 800
Баланс	178 000	Баланс	178 000

Биринчи турдаги операциялар мол-мулк таркибида ўзгаришларга олиб келади. Бунда баланс валютаси ўзгармайди.

Биринчи операция. Корхона кассасига банкдаги ҳисоб-китоб счётидан 10 минг сум нақд пул олинди. Бу операция активнинг иккинчи бўлимида жойлашган «Касса» ва «Ҳисоб-китоб счёти» каби баланс моддаларига таъсир этади. Кассадаги пуллар қолдиғи 10 минг сумга ошади, ҳисоб-китоб счётидаги пуллар қолдиғи эса ушбу суммага камаяди, яъни баланс активининг ичида мол-мулк ўзгариши юз берди ва умуман олганда баланс валютаси ўзгармади.

Биринчи операциядан кейин баланс қуйидаги кўринишни олади.

Актив		Пассив	
Мулкнинг таркиби	сум	Мулкнинг манбаси	сум
Асосий воситалар	100 000	Устав капитали	120 000
Материаллар	42 400	Таксимланмаган фойда	30 000
Касса	10 100	Мол етказиб берувчиларга қарз	15 200
Ҳисоб-китоб счёти	25 500	Бюджетга қарздорлик	12 800
Баланс	178 000	Баланс	178 000

Иккинчи турдаги операциялар корхона мол-мулкни шакллантириш манбаларининг таркибида ўзгаришларга олиб келади, яъни фақат баланс пассивида таъсир этади. Бу ҳолда баланс валютаси ўзгармайди.

Иккинчи операция. Корхона таъсисчилари йигилишининг қарори буйича таксимланмаган фойданинг 15 минг сумлик суммадаги қисми устав капиталига қушилади. Мазкур хужалик операцияси пассивнинг «Таксимланмаган фойда» ва «Устав капитали» каби моддаларига таъсир этади. Ушбу операциядан кейин таксимланмаган фойда 15 минг сумга камаяди, устав капитали эса ушбу суммага ошади, яъни баланс пассиви ичида суммаларнинг кучиб утиши юз беради ва умуман олганда баланс валютаси ўзгармайди.

Иккинчи операциядан кейин баланс қуйидаги кўринишни олади.

Актив		Пассив	
Мулкнинг таркиби	сум	Мулкнинг манбаси	сўм
Асосий воситалар	100 000	Устав капитали	135 000
Материаллар	42 400	Таксимланмаган фойда	15 000
Касса	10 100	Мол етказиб берувчиларга қарз	15 200
Ҳисоб-китоб счёти	25 500	Бюджетга қарздорлик	12 800
Баланс	178 000	Баланс	178 000

Учинчи турдаги операциялар мол-мулкнинг таркибини ва мол-мулк манбаларининг таркибини ўзгартиради, айни вақтда уларни оширади. Бунда баланс валютаси актив буйича ва пассив буйича тенг суммага ошади.

Учинчи операция. Мол етказиб берувчилардан 20 минг сумлик материаллар олинди. Пули ҳали тўланмаган. Ушбу хужалик операцияси активнинг «Ишлаб чиқариш захиралари» моддасига ва пассивнинг «Мол етказиб берувчиларга қарз» моддасига таъсир этади.

Ушбу операциядан кейин корхонадаги ишлаб чиқариш захиралари ошади ва айни вақтда корхонанинг мол етказиб берувчилардан қарзи ошади, чунки ҳали уларга пул ўтказилмаган.

Баланс валютаси актив буйича ҳам, пассив буйича ҳам 20 минг сумга ошади.

Учинчи операциядан кейин баланс қуйидаги кўринишни олади.

Актив		Пассив	
Мулкнинг таркиби	сум	Мулкнинг манбаси	сум
Асосий воситалар	100 000	Устав капитали	135 000
Материаллар	62 400	Таксимланмаган фойда	15 000
Касса	10 100	Мол етказиб берувчиларга қарз	35 200
Ҳисоб-китоб счёти	25 500	Бюджетга қарздорлик	12 800
Баланс	198 000	Баланс	198 000

Туртинчи турдаги операциялар мол-мулкнинг таркиби ва манбаларнинг таркибини узгартиради, айти вақтда уларни камайтиради. Бунда баланс валютаси актив буйича ва пассив буйича тенг миқдорга камаяди.

Туртинчи операция. Ҳисоб-китоб счётидан олинган материаллар учун етказиб берувчиларга 20 минг сум утказилди. Ушбу ҳужалик операцияси активнинг «Ҳисоб-китоб счёти» моддасига ва пассивнинг «Мол етказиб берувчиларга қарз» моддасига таъсир этади.

Ушбу операциядан кейин ҳисоб-китоб счётидаги пуллар 20 минг сумга камаяди ва айти вақтда корхонанинг етказиб берувчилардан қарзи 20 минг сумга камаяди.

Баланс валютаси актив ва пассив буйича 20 минг сумга камаяди.

Туртинчи операциядан кейин баланс куйидаги курунишни олади.

Актив		Пассив	
Мулкнинг таркиби	сум	Мулкнинг манбаси	Сум
Асосий воситалар	100 000	Устав капитали	135 000
Материаллар	62 400	Таксимланмаган фойда	15 000
Касса	10 100	Мол етказиб берувчиларга қарз	15 200
Ҳисоб-китоб счёти	5 500	Бюджетга қарздорлик	12 800
Баланс	178 000	Баланс	178 000

Корхонада қандай операция юз бермасин, уни юқорида курсатилган туртта операция туридан бирига киритиш мумкин.

Юқорида айтилганлардан шундай хулоса чиқариш мумкин: ҳужалик операцияси балансида қандай узғаришларга олиб келмасин, у фақат мол-мулкнинг таркиби ва жойлаштирилишини ёки уни шакллантириш манбаларини узгартириши, уларнинг суммасини купайтириши ёки камайтириши мумкин, лекин актив билан пассив уртасидаги тенгликни бузмайди.

3-БОБ. БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ ҲИСОВВАРАҚЛАРИ ТИЗИМИ ВА ИККИЁҚЛАМА ЁЗУВ

1. Бухгалтерия ҳисоби ҳисовварақлари ва уларнинг тузилиши
2. Бухгалтерия ҳисоби ҳисовварақлар режаси ва унинг амалий кулланиши
3. Ҳисовварақлардаги иккиёқлама ёзув ва уни асослаш
4. «Балансдан балансгача» ҳисоб цикли

Бухгалтерия ҳисобини тартибга солидиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. 21-сонли Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти «Бухгалтерия ҳисоби ҳисовварақлар режаси» (ЎЗР АВ томонидан 23.10.2002 йилда 1181-сон билан руйхатдан ўтказилган).

3.1. Бухгалтерия ҳисоби ҳисовварақлари ва уларнинг тузилиши

Бухгалтерия балансида мол-мулкнинг ва уни шакллантириш манбаларининг таркиби даврий равишда акс этирилади, яъни баланс ой ёки чоракда бир марта тузилади. Лекин ҳисобда фақат даврий маълумотлар билан чекланиб бўлмайди, чунки бухгалтерия ҳисоби ялли ва узлуксиз бўлиши керак. Бундай ҳар кунги ва узлуксиз ҳисоб бухгалтерия ҳисоби ҳисовварақларида амалга оширилади. Ҳисовварақлар мол-мулк, уни шакллантириш манбалари ва ҳужалик операцияларининг жорий ҳисобини юритиш учун мўлжалланган.

Агар балансни фотосурат, яъни бир зумдаги фотоаппарат тасвирга киёслаш мумкин бўлса, ҳисовварақларни видеокассета ёки видеокамерада суратга олишга киёслаш мумкин.

Бухгалтерия ҳисоби ҳисовварақлари – мол-мулкни унинг таркиби ва жойлаштирилиши, уни шакллантириш манбалари ва бир турдаги операциялар буйича жорий акс этириш, гуруҳлаш ва тезкор назорат қилиш усулидир.

Ҳисовварақлар мол-мулкнинг ёки мол-мулк манбаларининг ҳар бир тури учун ҳамда бир турдаги ҳужалик операцияларини акс этириш учун очилади ва юритилади. Корхоналарда кулланилиши керак бўлган ҳисовварақларнинг руйхати қонунчилик томонидан Бухгалтерия ҳисоби ҳисовварақлар режасида тартибга солинади. Масалан, асосий воситаларнинг ҳаракати билан боғлиқ бўлган барча операциялар 0110-0199-«Асосий воситалар» ҳисовварақларида, материаллар қирим-чикими 1010-1090-«Материаллар» ҳисовварақларида, кассада нақд пуллар ҳаракати 5010-5020-«Касса» ҳисовварақларида юритилади ва ҳоказо.

Ташқи куруниши буйича ҳисовварақлар икки қисмдан иборат бўлган жадални билдиради. Ҳисовварақнинг номи жадалнинг юқори қисмида ёзилади.

Ушбу жадалда ҳисовварақнинг чап қисми «*дебет*» (лотинча *debit* — қарздор), ҳисовварақнинг унғ қисми «*кредит*» (лотинча *credit* — ишонади) деб аталади.

Пайдо булишининг дастлабки пайтида ҳисобварақлар қарзларни, яъни дебитор ва кредитор қарзларни ҳисобга олиш учун ишлатилган. Бухгалтерия ҳисобининг ривожланиши билан ҳисобварақларда нафақат қарзлар, балки мол-мулк ва унинг манбаларининг барча турлари ҳам ҳисобга олина бошланди, лекин ҳисобварақнинг чап томони «*дебет*», унг томони эса «*кредит*» деб аталиши рамзий равишда сақланиб қолди. Ҳисобварақларда мол-мулкнинг ва унинг манбаларининг ҳисобот йили боши ва охиридаги ҳолати акс эттирилади. Ушбу маълумотлар қолдик ёки «*сальдо*» деб аталади. Дебет ва кредитда мол-мулк ёки унинг манбалари таркибидаги қупайишлар ёки камайишлар акс эттирилади.

Бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақларининг аҳамияти шундан иборатки, улар бухгалтерия ҳисобининг асосий услубларидан бири ҳисобланиб, иктисодий жихатдан бир турдаги объектлар буйича ҳужалик операцияларининг тизимга солиниши ва жорий акс эттирилишини таъминлайди ва бошқарувни такомиллаштириш ҳамда моддий воситалар ва пул маблағларининг сақланишини таъминлаш мақсадида тезкор ахборот олиш учун ишлатилади.

Ҳисоб элементлари туркумланишига мувофиқ бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақлари доимий (бухгалтерия баланси ҳисобварақлари) ва вақтинчалик (молиявий натижалар тугрисидаги ҳисобот ҳисобварақлари) ҳисобварақларга ажратилади. Вақтинчалик ҳисобварақлар шунингдек транзит ҳисобварақлар деб аталади.

Доимий ҳисобварақлар - бу бухгалтерия баланси элементлари акс эттириладиган ҳисобварақлардир. Улар таркибига активларни, мажбуриятларни ва капитални ҳисобга олувчи ҳисобварақлар қиради. Ушбу ҳисобварақларда ҳар бир ҳисобот даврининг охирида қолдик (сальдо) аниқланади. Қуйида баланс ҳисобварақларининг чизмаси келтирилган:

ДОИМИЙ ҲИСОБВАРАҚЛАР

АКТИВЛАР		=	МАЖБУРИЯТЛАР		+	КАПИТАЛ	
Дебет	Кредит		Дебет	Кредит		Дебет	Кредит
Ҳисобот йилининг бошига активларнинг қолдиги (сальдо)				Ҳисобот йилининг бошига мажбуриятлар қолдиги (сальдо)			Ҳисобот йилининг бошига капиталнинг қолдиги (сальдо)
Активларнинг қупайиши	Активларнинг камайиши		Мажбуриятларнинг камайиши	Мажбуриятларнинг қупайиши		Капиталнинг камайиши	Капиталнинг қупайиши
Ҳисобот йилининг охирига активларнинг қолдиги (сальдо)				Ҳисобот йилининг охирига мажбуриятлар қолдиги (сальдо)			Ҳисобот йилининг охирига капиталнинг қолдиги (сальдо)

Вақтинчалик (транзит) ҳисобварақлар - бу молиявий натижалар тугрисидаги ҳисоботнинг элементлари акс эттириладиган ҳисобварақлардир. Булар таркибига даромадлар, харажатлар, фойда ва зарарларни ҳисобга олиш ҳисобварақлари қиради. Ушбу ҳисобварақлар ҳар бир ҳисобот даврининг охирида ёпилади ва шунинг учун улар ҳеч қачон қолдикка (сальдо) эга бўлмайди.

ВАҚТИНЧАЛИК ҲИСОБВАРАҚЛАР

ДАРОМАДЛАР		ХАРАЖАТЛАР	
Дебет	Кредит	Дебет	Кредит
Даромадларнинг камайиши	Даромадларнинг қупайиши	Харажатларнинг қупайиши	Харажатларнинг камайиши
ФОЙДА		ЗАРАРЛАР	
Дебет	Кредит	Дебет	Кредит
Фойданинг камайиши	Фойданинг қупайиши	Зарарларнинг қупайиши	Зарарларнинг камайиши

Балансининг актив ва пассивга булинишига мувофиқ ҳисобварақлар актив ва пассив ҳисобварақларга бўлинади.

Активларнинг айрим турларининг мавжуд таркибини ва уларнинг ҳаракатини ҳисобга олиш учун мулжалланган ҳисобварақлар **актив** ҳисобварақлар дейилади. «Асосий воситалар», «Материаллар», «Касса», «Ҳисоб-китоб счёти» ва бошқа ҳисобварақлар актив ҳисобварақларга мисол була олади.

Капитал ва мажбуриятларни ҳисобга олиш учун мулжалланган ҳисобварақлар **пассив** ҳисобварақлар деб аталади. «Устав капитали», «Банкларнинг қисқа муддатли кредитлари», «Узоқ муддатли қарзлар» ва бошқа ҳисобварақлар пассив ҳисобварақларга киради.

Актив ҳисобварақлар дебетида ҳисобот даврининг боши ва охиридаги қолдиқлар, шунингдек мол-мулкнинг қупайиши билан боғлиқ барча узғаришлар, кредитида – мол-мулкнинг таркибида камайиш билан боғлиқ барча узғаришлар акс этади. Сальдо ҳисобга олинмаган ҳолда қупайиш ва камайишларнинг умумий суммаси **айланмалар** деб аталади.

5010-«Миллий валютадаги пул маблағлари» актив ҳисобварағининг чизмасини (сўмда) келтирамиз.

Дебет			5010-«Миллий валютадаги пул маблағлари»			Кредит		
Сана	Ўзунинг мазмуни	Сумма	Сана	Ўзунинг мазмуни	Сумма			
	01.01.2011 й.га қолдиқ (сальдо)	100						
05.01	Иш ҳақини тулашга ҳисоб-китоб счётидан пул маблағлари келиб тушди	40 000	08.01	Иш ҳақи берилди	40 100			
12.01	Маҳсулот сотишдан пул маблағлари келиб тушди	57 000	13.01	Тушум ҳисоб-китоб счётига топширилди	57 000			
29.01	Хизмат сафарига бунақ тулаш учун пул маблағлари келиб тушди	8 000	30.01	Хизмат сафарига бунақ туланди	7 500			
	Айланмалар	105 000		Айланмалар	104 600			
	01.02.2011 й.га қолдиқ (сальдо)	500						

Агар 01.01.2011 йилга булган бошланғич қолдиқни – C_6 , дебет буйича айланмаларни – A_d , кредитлар буйича айланмаларни – A_k қилиб белгиласак, 01.02.2011 й.га булган якуний сальдо - C_n ни қуйидагича ҳисоблаймиз

$$C_n = C_6 + A_d - A_k$$

$$500 = 100 + 105\,000 - 104\,600 \text{ сўм}$$

Пассив ҳисобварақлардаги дебет ва кредитнинг вазифаси актив ҳисобварақларидагига тамомила тесқаридир. Уларда бошланғич ва якуний сальдо кредит буйича, капитал ва мажбуриятлар қупайиши кредит буйича, уларнинг камайиши эса дебет буйича акс эттирилади.

Пассив ҳисобварақ чизмасини келтирамиз. Мисол учун 6810-«Қисқа муддатли банк кредитлари» ҳисобварағини оламиз.

Дебет			6810-«Қисқа муддатли банк кредитлари»			Кредит		
Сана	Ўзунинг мазмуни	Сумма	Сана	Ўзунинг мазмуни	Сумма			
				01.01.2011 й.га қолдиқ (сальдо)	120 000			
05.01	Банкнинг қисқа муддатли кредити қайтарилди	90 000	15.01	Банкдан қисқа муддатли кредит олинди	100 000			
20.01	Банкка қисқа муддатли кредит қайтарилди	110 000	27.01	Банкдан қисқа муддатли кредит олинди	150 000			
	Айланмалар	200 000		Айланмалар	250 000			
		500		01.02.2011 й.га қолдиқ (сальдо)	170 000			

Пассив ҳисобварақларда якуний қолдиқ қуйидагича ҳисобланади:

$$C_n = C_6 + A_k - A_d$$

$$170\,000 = 120\,000 + 250\,000 - 200\,000 \text{ сўм.}$$

Актив ҳисобварақларда сальдо фақат дебетли булиши мумкин, чунки маблағларни мавжуд булганидан ортиқча сарфлаб булмайди, пассив ҳисобварақлар буйича сальдо фақат кредитли булади, чунки қарзни қоплашда, қорхона қарзидан қупроқ миқдорда туламайди.

Активлар акс эттириладиган актив ҳисобварақлар буйича ва активлар манбалари қўрсатиладиган пассив ҳисобварақлар буйича қолдиқлар баланс билан боғланиб кетади, яъни актив ҳисобварақлар қолдиқлари баланс активида, пассив ҳисобварақлар қолдиғи эса пассивида қўрсатилади.

Шунингдек, контрактив ва контрпассив ҳисобварақлар ҳам қулланилади.

Контрактив ҳисобварақлар - бу пасив ҳисобварақлар, лекин активнинг соф қийматини ҳисоблаш учун улар буйича сальдо муайян актив ҳисобварагининг сальдо суммасидан айирилади. Масалан, 0200-«Асосий воситаларнинг эскиришини ҳисобга олувчи ҳисобварақлар» гуруҳининг ҳисобварақлари уз моҳиятига қура пасив ҳисобварақлардир, лекин улар балансинг активида 0100-«Асосий воситаларни ҳисобга олувчи ҳисобварақлар» гуруҳи ҳисобварақларидан кейин жойлаштирилади, чунки асосий воситалар қолдиқ қийматини ҳисоблаш учун уларни қийматини камайтиради. Бундай ҳисобварақларга 4010-«Харидорлар ва буюртмачилардан олинган ҳисобварақлар» ҳисобварағига нисбатан контрактив булган ва харидорлар дебиторлик қарзи суммасини камайтириб, унинг соф суммасини кўрсатадиган 4910-«Дарғумон қарзлар буйича резерв» ҳисобварағи киради.

Контрпасив ҳисобварақлар - бу актив булган ҳисобварақлардир, лекин муайян пасив ҳисобварақлар буйича қолдиқларни камайтириш учун улар буйича қолдиқ балансинг пасивида акс эттирилади. Масалан, 8600-«Сотиб олинган хусусий акцияларни ҳисобга олувчи ҳисобварақлар» гуруҳининг ҳисобварақлари актив ҳисобварақлар булганлиги билан, улар балансинг пасивида 8300-«Устав капитални ҳисобга олувчи ҳисобварақлар» гуруҳидан кейин жойлаштирилади ва акциядорлик жамияти акциядорлик капиталининг камайишига олиб келади.

Маълумотни батафсил кўрсатиш буйича синтетик ва аналитик ҳисобварақлар ажратилади.

Синтетик счётлар умумлаштирилган ҳисобни юритиш учун ишлатилади ва фақат пул жиҳатдан юритилади.

Аналитик счётлар бухгалтерия ҳисоби объектларини батафсил деталлаштирилган ҳолда юритиш учун фойдаланилади ва натурал ва пул куринишида юритилади.

3.2. Бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақлар режаси ва унинг амалий қўлланиши

2004 йил 1 январдан бошлаб Ўзбекистон Республикасининг барча корхоналари бухгалтерия ҳисобини 21-сонли БҲМС «Хужалик юритувчи субъектлар молиявий-хужалик фаолиятининг бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақлар режаси ва уни қўллаш буйича йўриқнома» (ЎЗР АВ томонидан 23.10.2002 йилда 1181-сон билан рўйхатдан утказилган)га мувофиқ олиб борадилар.

Бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақлари 6 қисм ва 9 бўлимга ажратилган. Балансдан ташқари ҳисобварақлар алоҳида курсатилган. 1-8-бўлимларда бухгалтерия баланси ҳисобварақлари, яъни бухгалтерия балансида акс эттириладиган сальдога эга бўлиши мумкин булган ҳисобварақлар жойлаштирилган. Улар **доимий ҳисобварақлар** деб аталади. 9-бўлимда молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот буйича ҳисобварақлар, яъни **вақтинчалик (транзит) ҳисобварақлар** жойлаштирилган, улар ҳеч қачон сальдо (қолдиқ)га эга булмайди, чунки ҳар ойда ёпилади. Ҳисобварақларнинг бундай жойлаштирилиши молиявий ҳисобот тайёрлаш жараёнини соддалаштиради.

Кичик корхоналар қисқартирилган Ҳисобварақлар режасини қўллаши мумкин. Ҳисобварақлар режаси буйича йўриқнома ишлаб чиқилган, унда ҳар бир ҳисобварақ батафсил тавсифланган, уни қўллаш буйича кўрсатмалар берилган ва одатий қўлланиладиган бухгалтерия утказмаларининг намунавий рўйхати келтирилган.

3.3. Ҳисобварақлардаги иккиёқлама ёзув ва уни асослаш

Корхоналарнинг хужалик фаолияти куп сонли операциялар ва хужалик вазиятларидан ташкил топади. Уларнинг ҳаммаси мол-мулкнинг ёки унинг манбалари таркибида ёхуд бир вақтнинг ўзидикикаласида узғаришларни юзага келтиради.

Бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақларида хужалик операциялари натижасида юз берадиган узғаришларни акс эттириш учун иккиёқлама ёзув усули қўлланилади.

Иккиёқлама ёзув шундай ёзув, унинг натижасида ҳар бир хужалик операциясининг суммаси ҳисобварақларда икки мартаба: бир ҳисобварақ дебетида ва айна вақтда узаро боғлиқ булган бошқа ҳисобварақ кредитида акс эттирилади. Чунки хужалик операциялари юзага келтирадиган узғаришлар иккиёқлама хусусиятга эга ва ҳисобнинг икки алоҳида объектига, бинобарин, иккита ҳисобвараққа таъсир этади. Ҳар бир хужалик операцияси икки ҳодисага олиб келади.

Чунончи, агар корхона товарлар харид қилса, бир томондан, омбордаги товарлар қолдиғи қўпайиши акс эттирилади ва бошқа томондан, албатта ушбу товарлар қандай манбалар: нақд пулга сотиб олинган, кредитга олинган ва ҳоказо ҳисобига олинганлиги кўрсатилади. Шунинг учун, хужалик операциясини бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақларида акс эттириш мақсадида узаро боғлиқ булган икки ҳисобварақда битта суммани қайд этиш зарур.

1494 йилдаёқ италян математиги Лука Пачоли иккиёқлама ёзув усулини асослаб берган. Унинг ҳисобварақлар ва ёзувлар тўғрисидаги рисоласида, ҳисобварақлар буйича ёзувларни бир вақтнинг ўзидики «бермок» ва «эга булмок» остида қайд этиш зарурлиги ва агар «бермок» ва «эга булмок»да жойлаштирилган суммалар қўшилса, яқунлар бир хил чиқиши кераклиги кўрсатиб утилган.

Хужалик операциялари ҳисобварақларида иккиёқлама ёзув усули билан акс эттириш тартибини қуйидаги мисолларда кўриб чиқамиз.

1-мисол. Кассага банкдаги ҳисоб-китоб счётидан нақд пул - 5 минг сум келиб тушди. Ушбу операция натижасида ҳисоб-китоб счётида пул маблаглари камайди ва кассада шу суммага қўпайди. Иккала ҳисобварақ актив ҳисобварақдир. Шунинг учун 5 минг сум 5010 «Миллий валютадаги пул маблаглари» ҳисобварағи дебети ва 5110-«Ҳисоб-китоб счёти» ҳисобварағи кредитида ёзилади.

Д-т	5010 (А)	К-т	Д-т	5110 (А)	К-т
(+)				(-)	
5 000				5 000	
кассада нақд				ҳисоб-китоб	
пулнинг				счётида нақд	
купайиши				пулнинг	
				камайиши	

2-мисол. Таъсисчилардан бири устав капиталига улуш сифатида нархи 100 минг сумлик компьютерни киритди. Ушбу операция натижасида асосий воситалар купаяди ва устав капитали ошади. 0150 «Компьютер жиҳозлари ва ҳисоблаш техникаси» ҳисобварағи - актив, 8330-«Пай ва куйилмалар» ҳисобварағи - пассивдир. Шунинг учун 100 минг сумни 0150-«Компьютер жиҳозлари ва ҳисоблаш техникаси» ҳисобварағи дебити ва 8330-«Пай ва куйилмалар» ҳисобварағи кредити буйича ёзиш керак.

Д-т	0150 (А)	К-т	Д-т	8330 (П)	К-т
(+)				(+)	
100 000				100 000	
асосий				устав	
воситаларнинг				капиталининг	
купайиши				купайиши	

3-мисол. Ҳисоб-китоб счётидан маҳсулот етказиб берувчиларга 8 минг сум миқдорда олдиндан ҳақ ўтказилди.

Ушбу операция натижасида ҳисоб-китоб счётидаги пул маблағлари камайди ва мол етказиб берувчининг қорхонага қарзи (дебиторлик қарзи) кўпайди. 5110-«Ҳисоб-китоб счёти» ҳисобварағи – актив, 4310-«ТМЗлар учун мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга берилган бунақлар» ҳисобварағи ҳам активдир. Шунинг учун 8 минг сум 4310-«ТМЗлар учун мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга берилган бунақлар» ҳисобварағи дебити ва 5110 -«Ҳисоб-китоб счёти» ҳисобварағи кредитига ёзилади.

Д-т	4310 (А)	К-т	Д-т	5110 (А)	К-т
(+)				(-)	
8 000				8 000	
мол етказиб				ҳисоб-китоб	
берувчиларнинг				счётида пул	
дебитор қарзи				маблағининг	
кўпайиши				камайиши	

4-мисол. Мол етказиб берувчидан 8 минг сумлик материаллар олинди. Демак, омордаги материаллар кўпаяди ва мол етказиб берувчиларнинг қарзи камайди. 1010-«Ҳом ашё ва материаллар» ҳисобварағи омордаги мавжуд материалларни ҳисобга олади ва актив ҳисобланади. 4310-«ТМЗлар учун мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга берилган бунақлар» ҳисобварағи ҳам активдир. Шунинг учун 8 минг сум 1010-«Ҳом ашё ва материаллар» ҳисобварағи дебити ва 4310-«ТМЗлар учун мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга берилган бунақлар» ҳисобварағи кредитига ёзилади.

Д-т	1010 (А)	К-т	Д-т	4310 (А)	К-т
(+)				(-)	
8 000				8 000	
омбордаги				мол етказиб	
материалларнинг				берувчилар	
кўпайиши				нинг дебитор	
				қарзи камайиши	

Келтирилган мисоллардан кўриниб турибдики, ҳужалик операцияларини иккиёклама ёзув усули билан ақс эттириш натижасида муайян ҳисобварақлар уртасида узаро мантқий боғлиқлик юзага келади, у **ҳисобварақлар қорреспонденцияси (контривкаси)** ёки **бухгалтерия ўтказмаси** деб аталади.

Бухгалтерия ўтказмалари оддий ва мураккаб бўлади. Икки ҳисобвараққа таъсир этадиган ёзувлар **оддий** (юқорида келтирилган мисолларга қаранг), уч ва ундан ортиқ ҳисобвараққа дахлдорлари **мураккаб** ўтказмалар дейилади.

5-мисол. Ҳисоб-китоб счётидан банкка қиска муддатли ссуда учун – 10 минг сум; қорхона кассасига – 15 минг сум пул ўтказилди. Жами 25 минг сум. Берилган операциялар буйича бухгалтер қуйидаги ўтказмаларни амалга оширади:

Д-т	5110 (А)	К-т	Д-т	6810 (П)	К-т	Д-т	5010 (А)	К-т
	(-)		(-)			(+)		
	25 000		10 000			15 000		
	хисоб-китоб		ссуда			кассада пул		
	счётида пул		буйича			маблагларин		
	маблагларин		банкдан			инг		
	инг		қарзнинг			қупайиши		
	камайиши		камайиши					

Ушбу операция натижасида хисоб-китоб счётида пул маблаглари камаяди, кассада эса кўпаяди, айти вақтда қорхонанинг ссуда буйича банкдан қарзи камаяди.

Иккиёклама ёзув усули қатта назорат аҳамиятига эга, чунки битта хужалик операцияси тенг суммада икки мартаба – бир хисобварақнинг дебети ва бошқа хисобварақнинг кредити буйича акс эттирилади. Шунинг учун мазкур операция буйича суммалар тафовути юзага келиб қолса, йул қуйилган хато аниқланади.

Масала № 4. Хужалик операцияларининг балансга таъсири.

№1-сонли жадал				
№	Хужалик операцияларининг мазмуни	Сумма	Дт	Кт
1	Кассага хисоб-китоб счётидан пул олинди	21300		
2	Кассадан хизмат сафарига кетаётган шахсга пул берилди	40		
3	Ишчиларга иш хақи берилди	21060		
4	Хисоб-китоб счётига кассадан олинмаган ойлик қайтарилди	200		
5	Материаллар омбордан ишлаб чиқаришга берилди	30400		
6	Хисоб-китоб варагига харидорлардан олинган бунақлар тушди	37900		
7	Хисоб-китоб варагига қиска муддатли банк кредити олинди	80000		
8	Мол етказиб берувчилардан материаллар олинди, хисоб-китоб қилинмади	9800		
9	Ишлаб чиқаришдаги ишлатилмаган материаллар омборга қайтарилди	1790		
10	Мол етказиб берувчилардан усқуна олинди, хисоб-китоб қилинмади	23210		
11	Иш хақидан даромад солиги хисобланди	1492		
12	Иш хақидан Пенсия жамғармасига бадал хисобланди	232		
13	Иш хақидан шахсий сўғуртага ажратма хисобланди	168		
14	Таксимланмаган фойдадан резерв фондига ажратма қилинди	6750		
15	Хисоб-китоб счётидан бюджетга қарз утқазилди	14800		
16	Хисоб-китоб счётидан Пенсия жамғармасига қарз утқазилди	232		
17	Ишлаб чиқаришдан тайёр махсулот чиқарилди	56220		
18	Мол етказиб берувчиларга қарз туланди	20100		

Талаб этилади: а) Хужалик операцияларини ўзгариш турларини №2-сонли жадалга қайд этинг.

б) Бухгалтерия утқазмаларини (проводкаларини) №1-сонли жадалга қайд этинг.

Бухгалтерия балансидаги ўзгаришлар тури.					№2-сонли жадал	
№	Сумма	Актив		Пассив		Ўзгариш тури №
		+	-	+	-	
1						
2						
3						
4						
5						
6						
7						
8						
9						
10						
11						
12						
13						
14						
15						
16						
17						
18						

3.4. «Балансдан балансгача» ҳисоб цикли

Ҳисоб цикли – бухгалтерия ҳисоботини тузишга олиб келадиган изчил каламлар туркумидир. Ушбу цикл ҳар бир ҳисобот даврида такрорланади. Ҳисоб циклини қуйидаги қадамларга бўлиш мумкин:

1-қадам. Хужалик операцияси содир булганлигини белгилаш, бирламчи ҳужжатларни йиғиш ва уларга ишлов бериш.

2-қадам. Хужалик операцияларини ҳисоб регистрларида руйхатдан утказиш ва уларда бухгалтерия утказмаларини тузиш.

3-қадам. Бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақларини очиш.

4-қадам. Хужалик операцияларини Бош дафтар ҳисобварақлари бўйича жойлаштириш.

5-қадам. Ҳисобварақлар бўйича айланмаларни ҳисоблаш ва ҳисобот даври охирига қолдиқларни чиқариш

6-қадам. Молиявий ҳисоботларни тайёрлаш.

«Балансдан балансгача» ҳисоб циклини тасвирлайдиган шартли мисол келтирамиз. Тушунтиришлар қулай бўлиши учун корхонада бухгалтерия ҳисоби мемориал-ордер шаклида юритилади деб фараз қиламиз.

Корхонада 01.01.2011 йил ҳолатига мол-мулк ва унинг манбаларининг қуйидаги турлари мавжуд: усқуналар бошлангич қиймат бўйича - 300 минг сум; уларнинг эскириши – 90 минг сум; материаллар - 60 минг сум; тайёр маҳсулот қолдиқлари - 84 минг сум; юқлаб жунатилган маҳсулот учун харидорлар қарзи – 70 минг сум; олинган материаллар учун етказиб берувчиларга қарзлар – 102 минг сум.

Корхонанинг ҳисоб-китоб счётида 246 минг сум бор; иш ҳақи бўйича қарзлар – 120 минг сум; ижтимоий сугурта идораларидан қарзлар – 36 минг сум; тугалланмаган ишлаб чиқариш қолдиқлари – 36 минг сум. Корхонанинг устав капитали 290 минг сум миқдорда шакллантирилган. Банкдан қисқа муддатли ссуда бўйича қарз мавжуд – 72 минг сум. Корхонанинг фойдаси 86 минг сумни ташкил этган.

Ана шу маълумотлар асосида дастлабки балансни (қискартирилган) тузамиз.

Ҳисобварақ	Актив	Сумма	Ҳисобварақ	Пассив	Сумма
0130	Машина ва усқуналар	300 000	8330	Пай ва улүшлар	290 000
0230	Машина ва усқуналарнинг эскириши	90 000	6810	Қисқа муддатли банк кредитлари	72 000
	Асосий воситаларнинг қолдиқ қиймати	210 000	6010	Молетказиб берувчи ва пудратчил аргатүланадиган ҳисобварақлар	102000
1010	Хом ашё ва материаллар	60 000			
2010	Асосий ишлаб чиқариш	36 000	6710	Меҳнат ҳақи бўйича ходим билан ҳисоблашишлар	120 000
2810	Омбордаги тайёр маҳсулот	84 000	6520	Мақсадли давлат жамқармаларига туловлар	36000
5110	Ҳисоб-китоб счёти	246 000			
4010	Харидорлар ва буюртмачилардан олинмаган ҳисобварақлар	70 000	8710	Тақсимланмаган фойда	86 000
	Баланс	706 000		Баланс	706 000

2011 йилнинг январида корхонада қуйидаги хужалик операциялари амалга оширилади.

1-қадам. Хужалик операциялари содир булганлигини белгилаш.

1. Мол етказиб берувчилардан 30 минг сумлик материаллар олинди. Хали ҳисоб-китоб бўйича тулов амалга оширилмаган.

2. Ҳисоб-китоб счётидан иш ҳақи бериш учун кассага пул олинди – 120 минг сум.

3. Кассадан иш ҳақи берилди – 120 минг сум.

4. Маҳсулот ишлаб чиқариш учун омбордан материаллар берилди – 24 минг сум.

5. Ишлаб чиқариш ходимларига иш ҳақи ҳисобланди – 150 минг сум.

6. Ижтимоий сугурта идораларига иш ҳақидан ажратмалар ҳисобланди – 60 минг сум.

7. Иш ҳақидан даромад солиғи ушланди – 37,5 минг сум.

8. Ҳисоб-китоб счётидан маҳсулот етказиб берувчиларга қарзни тулаш учун пул утказилди -42 минг сум.

9. Ҳисоб-китоб счётига харидорлардан ўтган ойда юқлаб жунатилган маҳсулот учун пул келиб тушди - 37 минг сум.

10. Ишлаб чиқаришдан тайёр маҳсулот омборга қабул қилинди – 95 минг сум.

11. Ҳисоб-китоб счётидан банкнинг қисқа муддатли ссудаси қайтарилди – 50 минг сум.

1. Биринчи операция натижасида омбордаги материаллар қиймати 30 минг сумга купайди, лекин корхонанинг маҳсулот етказиб берувчилардан қарзи ана шу суммага ошди, чунки хали улар билан ҳисоб-китоб қилинмаган. Бунда 1010-«Хом ашё ва материаллар» актив ҳисобварағи иштирок этади, у омборда материаллар мавжудлигини акс эттиради. Омборда моддий бойлиқлар қўлайганлиги муносабати билан 30 минг сум 1010-«Хом ашё ва материаллар» ҳисобварағининг дебети бўйича акс эттирилади. Айни вақтда ушбу операцияда 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланадиган ҳисобварақлар» ҳисобварағи иштирок этади. У корхонанинг етказиб берувчилардан қарзини акс эттириши сабабли ушбу ҳисобварақ пассивдир. Пассив ҳисобварақларнинг купайиши кредит бўйича акс эттирилади, шунинг учун 30 минг сум 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланадиган ҳисобварақлар» ҳисобварағи кредитида акс эттирилади.

2. Иккинчи операция кассада пулнинг купайишига ва унинг ҳисоб-китоб счётида камайишига олиб келди. Иккала ҳисобварақ активдир. Шунинг учун 120 минг сумни 5010-«Миллий валютадаги пул маблаққи» ҳисобварағи дебетида ва 5110-«Ҳисоб-китоб счёти» ҳисобварағи кредитида акс эттириш зарур.

3. Иш ҳақи берилиши кассада пулнинг камайишига ва корхонанинг иш ҳақи бўйича қарзини камайишига олиб келади. Ушбу қарз 6710-«Меҳнат ҳақи бўйича ходим билан ҳисоблашишлар» пассив ҳисобварағида акс

этирилади. Шунинг учун 6710-«Меҳнат ҳақи буйича ҳодим билан ҳисоблашишлар» ҳисобварағи 120 минг сумга дебетланади. 5010-«Миллий валютадаги пул маблағлари» ҳисобварағи эса ушбу суммага кредитланади.

4. Ушбу операция натижасида омбордаги мавжуд материаллар камаяди, асосий ишлаб чиқариш харажатлари эса қупаяди. Бунда 2010-«Асосий ишлаб чиқариш» ва 1010-«Хом ашё ва материаллар» ҳисобварақлари иштирок этади. Иккала ҳисобварақ ҳам активдир, шунинг учун 2010-«Асосий ишлаб чиқариш» ҳисобварағи, дебетланади, 1010-«Хом ашё ва материаллар» ҳисобварағи эса кредитланади.

5. Ушбу операцияда 2010-«Асосий ишлаб чиқариш» ва 6710-«Меҳнат ҳақи буйича ҳодим билан ҳисоблашишлар» ҳисобварақлари иштирок этади. Иш ҳақини ҳисоблашда асосий ишлаб чиқариш харажатлари қупаяди, лекин айни вақтда корxonанинг ҳодимлардан меҳнатга ҳақ тулаш буйича қарзи қупаяди. Шунинг учун 150 минг сумни 2010-«Асосий ишлаб чиқариш» ҳисобварағи дебетига ва 6710-«Меҳнат ҳақи буйича ҳодим билан ҳисоблашишлар» ҳисобварағи кредитига ёзиш зарур.

6. Ҳар бир корхона иш ҳақидан давлат мақсадли жамғармаларига мажбурий ажратмаларни амалга ошириши керак. Ушбу ажратмалар харажатларга киритилади. Бунда маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга оладиган 2010-«Асосий ишлаб чиқариш» актив ҳисобварағи ва корxonанинг ижтимоий сугурта идораларидан қарзни ҳисобга оладиган 6520-«Мақсадли давлат жамғармаларига туловлар» пассив ҳисобварағи иштирок этади. Ушбу операция натижасида харажатлар ҳам, ижтимоий сугурта идораларига қарзлар ҳам қупаяди, шунинг учун 60 минг сум 2010-«Асосий ишлаб чиқариш» ҳисобварағи дебети ва 6520-«Мақсадли давлат жамғармаларига туловлар» ҳисобварағи кредити буйича акс этирилади.

7. Даромад солиғи бюджетга утказилиши керак, лекин солиқ ҳозирча факат ушланганлиги, аммо бюджетга утказилмаганлигини эсда тутиш зарур. Бунда иккита пассив ҳисобварақ иштирок этади – 6710-«Меҳнат ҳақи буйича ҳодим билан ҳисоблашишлар», унда корxonанинг иш ҳақи буйича ҳодимлардан қарзи камаяди, чунки солиқ иш ҳақидан ушланган, ва 6410-«Бюджетга туловлар буйича қарз», унда корxonанинг бюджетдан қарзи қупайган. Шунинг учун 6710-ҳисобварақ 37,5 минг сумга дебетланади ва 6410-ҳисобварақ шу суммага кредитланади.

8. Ушбу операция ҳисоб-китоб счётида пулнинг камайишига ва корxonанинг етказиб берувчилардан қарзининг ҳам камайишига олиб келади (биринчи операцияда ушбу қарз қупайди, пул утказилиши билан эса камайди). Шунинг учун 42 минг сумни 6010-ҳисобварақ дебети ва 5110-ҳисобварақ кредити буйича ёзамиз.

9. Ушбу операция ҳисоб-китоб счётида пулнинг қупайишига ва харидорларнинг корxonамиздан қарзи камайишига олиб келади. Утган ойда маҳсулот юқлаб жўнатилганда харидорнинг корxonадан қарзи юзага келгани, чунки харидор ҳали унинг учун ҳисоб-китоб қилгани йўқ эди. 4010-ҳисобварақ харидорларнинг корxonадан дебиторлик қарзини акс этиради, шунинг учун у активдир. 37 минг сумни 5110-ҳисобварақ дебети ва 4010-ҳисобварақ кредити буйича ёзамиз.

10. Ушбу операция натижасида омбордаги тайёр маҳсулот киймати қупаяди, асосий ишлаб чиқариш харажатлари эса камаяди, чунки улар энди тайёр маҳсулотга утказилган. Бунда 2810-«Омбордаги тайёр маҳсулот» ва 2010-«Асосий ишлаб чиқариш» ҳисобварақлари иштирок этади. Иккала ҳисобварақ ҳам активдир, шунинг учун 95 минг сум 2810-ҳисобварақ дебети ва 2010-ҳисобварақ кредити буйича акс этирилади.

11. Ушбу операцияда 5110-«Ҳисоб-китоб счёти» актив ҳисобварағи ва 6810-«Қиска муддатли банк кредитлари» пассив ҳисобварағи иштирок этади. У ҳисоб-китоб счётида пулнинг камайишига ва илгари олинган қиска муддатли ссуда учун корxonанинг банкдан қарзи камайишига олиб келади. Шунинг учун 50 минг сумни 6810-ҳисобварақ дебетига ҳамда 5110-ҳисобварақ кредитига ёзамиз.

Шу тариха ҳисобот даврида 11 ҳужалик операцияси юз берган, уларга доир бирламчи ҳужжатлар йиқилган ва ишлов берилган. Бирламчи ҳужжатлар асосида ушбу ҳужалик операцияларининг моҳияти анланган ва улар буйича бухгалтерия утказмалари тузилган. Сунгра иккинчи кадамни қўямиз, яъни рўйхатга олиш журнали ҳисобланмиш ҳисоб регистрида ушбу ҳужалик операцияларини рўйхатга оламиз. Бухгалтерия утказмалари ҳам шу ерда акс этирилади.

2-кадам. Ҳужалик операцияларини рўйхатга олиш журнали.

№	Ҳужалик операцияларининг мазмуни	Сумма	Дт	Кт
1	Мол етказиб берувчилардан материаллар олинди	30 000	1010	6010
2	Ҳисоб-китоб счётидан кассага иш ҳақини тулаш учун пул олинди	120 000	5010	5110
3	Кассадан иш ҳақи туланди	120 000	6710	5010
4	Маҳсулот ишлаб чиқариш учун омбордан материаллар берилди	24 000	2010	1010
5	Асосий ишлаб чиқариш ишчиларига иш ҳақи ҳисобланди	150 000	2010	6710
6	Пенсия фондига тулов ажратилди	60000	2010	6520
7	Иш ҳақидан даромад солиғи ушлаб қолинди	37500	6710	6410
8	Ҳисоб-китоб счётидан мол етказиб берувчиларга пул туланди	42000	6010	5110
9	Ҳисоб-китоб счётига харидорлардан пул олинди	37000	5110	4010
10	Ишлаб чиқаришдан омборга тайёр маҳсулот олинди	95000	2810	2010
11	Ҳисоб-китоб счётидан банкдан олинган кредит қайтарилди	50000	6810	5110

3-кадам. Дастлабки баланс асосида ҳисобварақларни очиш ҳисоб ишининг кейинги босқичидир. Баланс активида жойлашган, ҳисобварақлар буйича бошланғич қолдиқлар (С₆) ушбу ҳисобварақлар дебети буйича ёзилади, баланс пассиви да жойлашган ҳисобварақлар буйича қолдиқлар ҳисобварақлар кредитида акс этирилади.

Д-т	0130	К-т	Д-т	0230	К-т
01.01 га C _б			01.01 га C _б		
300 000			90 000		
Д-т	1010	К-т	Д-т	2010	К-т
01.01 га C _б			01.01 га C _б		
60 000			36 000		
Д-т	2810	К-т	Д-т	5010	К-т
01.01 га C _б			01.01 га C _б		
84 000			0		
Д-т	5110	К-т	Д-т	4010	К-т
01.01 га C _б			01.01 га C _б		
246 000			70 000		
Д-т	8330	К-т	Д-т	6810	К-т
	01.01 га C _б			01.01 га C _б	
	290 000			72 000	
Д-т	6010	К-т	Д-т	6710	К-т
	01.01 га C _б			01.01 га C _б	
	102 000			120 000	
Д-т	6520	К-т	Д-т	8710	К-т
	01.01 га C _б			01.01 га C _б	
	36 000			86 000	

4-қадам. Ҳисобварақлар очилганидан кейин уларда руйхатга олиш журналидаги ҳужалик операцияларнинг суммалари акс эттирилади, яъни ҳисобварақлар буйича қайд этилади. Акс эттириш руйхатга олиш журналидаги ҳужалик операциялари акс эттирилган кетма-кетликда амалга оширилади. Аввал биринчи ҳужалик операцияси суммаси – 30 минг сумни 1010-ҳисобварақ дебетига ва 6010-ҳисобварақ кредитига, сунгра иккинчи ҳужалик операцияси суммаси – 120 минг сумни 5010-ҳисобварақ дебетига ва 5110-ҳисобварақ кредитига акс эттирамиз ва хоказо.

Д-т	1010	К-т	Д-т	6010	К-т
01.01 га C _б				01.01 га C _б	
60 000				102 000	
1) 30 000				1) 30 000	
Д-т	5010	К-т	Д-т	5110	К-т
01.01 га C _б			01.01 га C _б		
0			246 000		
2) 120 000				2) 120 000	

Барча 11 операция ҳисобварақларга кўчирилгандан кейин бешинчи қадамни қўямиз, яъни дебет буйича айланмалар (A_д) ва кредит буйича айланмаларни (A_к) ҳисоблашга ҳамда ҳисобот даври якунига сальдо (C_я) чиқаришга киришамиз.

5-қадам. Юқорида айтилганидек, бошланғич сальдо (C_б)ни ҳисобга олмаган ҳолда кўпайиш ва камайишларнинг умумий суммаси айланмалар деб аталади. Агар ҳисобварақ буйича кўпайиш ёки камайишлар бўлмаса айланмалар нолга тенг бўлади, агар битта сумма бўлса, унинг ўзи айланмаларга тенг бўлади, икки ёки уч сумма бўлса улар қўшилади.

Актив ҳисобварақларда якуний сальдо (C_я) куйидагича чиқарилади: $C_{я} = C_{б} + A_{д} - A_{к}$
Пассив ҳисобварақлар буйича якуний сальдо куйидагича чиқарилади: $C_{я} = C_{б} + A_{к} - A_{д}$
Бешинчи қадам амалга оширилгандан кейин ҳисобварақлар куйидаги кўринишга эга бўлади:

Д-т	0130	К-т	Д-т	0230	К-т
C _б 300 000				C _б 90 000	
A 0		A 0	A 0	A 0	
C _я 300 000				C _я 90 000	

Д-т		1010	К-т		Д-т		2010	К-т	
C ₆ 60 000					C ₆ 36 000				
1) 30 000			4) 24 000		4) 24 000		10) 95 000		
					5) 150 000				
A 30 000			A 24 000		6) 60 000				
C ₄ 66 000					A 234 000		A 95 000		
					C ₄ 175 000				
Д-т		2810	К-т		Д-т		5010	К-т	
C ₆ 84 000					C ₆ 0				
10) 95 000					2) 120 000		3) 120 000		
A 95 000					A 120 000		120 000		
C ₄ 179 000					C ₄ 0				
Д-т		5110	К-т		Д-т		4010	К-т	
C ₆ 246 000					C ₆ 70 000				
9) 37 000			2) 120 000				9) 37 000		
			8) 42 000		A 0		A 37 000		
A 37 000			11) 50 000		C ₄ 33 000				
C ₄ 71 000			A 212 000						
Д-т		8330	К-т		Д-т		6810	К-т	
			C ₆ 290 000		11) 50 000		C ₆ 72 000		
A 0			A 0		A 50 000		A 0		
			C ₄ 290 000				C ₄ 22 000		
Д-т		6010	К-т		Д-т		6710	К-т	
			C ₆ 102 000				C ₆ 120 000		
8) 42 000			1) 30 000		3) 120 000		5) 150 000		
A 42 000			A 30 000		7) 37 500		A 150 000		
			C ₄ 90 000		A 157 500		C ₄ 112 500		
Д-т		6520	К-т		Д-т		8710	К-т	
			C ₆ 36 000				C ₆ 86 000		
A 0			6) 60 000		A 0		A 0		
			A 60 000				C ₄ 86 000		
			C ₄ 96 000						
Д-т		6410	К-т		Д-т		6410	К-т	
			C ₆ 0				C ₆ 0		
A 0			7) 37 500				7) 37 500		
			A 37 500				A 37 500		
			C ₄ 37 500				C ₄ 37 500		

Ҳисоб-китобларнинг тўғрилигини текшириш учун айланма қайдномасини тузиш мумкин. Унда жами йиғиндиларнинг учта тенг жуфтлиги бўлиши керак. Дебет бўйича бошлангич сальдо жами йиғиндиси кредит бўйича бошлангич сальдо жами йиғиндисига тенг бўлади, чунки биз уни дастлабки баланс активи ва пасивнинг маълумотларидан тўлдираемиз. Дебет бўйича айланмалар жами йиғиндиси кредит бўйича айланмаларга тенг, зеро барча операциялар иккиёклама ёзув усулида рўйхатга олинган. Нихоят, дебет бўйича якуний сальдо жами йиғиндиси кредит бўйича якуний сальдо жами йиғиндисига тенг бўлади. Шунинг ўзи ҳисобот даври охиридаги баланс ҳисобланади.

Жамлама ҳисобварақлар бўйича айланма қайдномаси

Ҳисобварақлар	Бош қолдик		Оборот		Якуний қолдик	
	дебет	Кредит	дебет	кредит	дебет	кредит
0130	300 000	-	-	-	300 000	-
0230	-	90 000	-	-	-	90 000
1010	60 000	-	30 000	24 000	66 000	-
2010	36 000	-	234 000	95 000	175 000	-
2810	84 000	-	95 000	-	179 000	-
5010	-	-	120 000	120 000	-	-
5110	246 000	-	37 000	212 000	71 000	-
4010	70 000	-	-	37 000	33 000	-
8330	-	290 000	-	-	-	290 000
6810	-	72 000	50 000	-	-	22 000
6010	-	102 000	42 000	30 000	-	90 000
6710	-	120 000	157 500	150 000	-	112 500
6520	-	36 000	-	60 000	-	96 000
8710	-	86 000	-	-	-	86 000
6410	-	-	-	37 500	-	37 500
	796 000	796 000	765 500	765 500	824 000	824 000

6-қadam. Якуний балансни тузиш. Айланма қайдномаси маълумотлари асосида ҳисобот даври охирига баланс тузилади. Балансга қолдиқлари мавжуд бўлган ҳисобварақларгина киритилади, шунинг учун кўпинча жамлама ҳисобварақлар буйича айланма қайдномаси, айланма баланси, баланс эса якуний деб аталади.

У қуйидаги қуринишга эга бўлади:

Ҳисобварақ	Актив	Сумма	Ҳисобварақ	Пассив	Сумма
0130	Машина ва асбоб-ускуналар	300 000	8330	Пай ва улушлар	290 000
0230	Машина ва асбоб-ускуналарнинг эскириши	90 000	6810	Қисқа муддатли банк кредитлари	22 000
	Асосий воситаларнинг қолдиқ қиймати (01-02)	210 000	6010	Мол етказиб берувчи ва пудратчиларга туланган хисобварақлар	90 000
1010	Хом ашё ва материаллар	66 000			
2010	Асосий ишлаб чиқариш	175 000	6710	Меҳнат ҳақи буйича ходим билан ҳисоблашишлар	112 500
2810	Омбордаги тайёр маҳсулот	179 000	6520	Мақсадли давлат жамғармаларига туловлар	96 000
5110	Ҳисоб-китоб счёти	71 000			
4010	Ҳаридорлар ва буюртмачилардан олинган хисобварақлар	33 000	8710	Таксимланмаган фойда	86 000
			6410	Бюджетга туловлар буйича қарз	37 500
	Баланс	734 000		Баланс	734 000

Масала № 5. Счётлар ва иккиёклама ёзув.

1 апрел 2012 йилга счётларда қуйидаги қолдиқлар мавжуд: (минг сўм)

Актив	Сумма	Пассив	Сумма
0130 Машина ва асбоб-ускуналар	2500	8330 Устав капитали	3000
1010 Хом-ашё ва материаллар	1800	8520 Резерв капитали	400
2010 Асосий ишлаб чиқариш	900	8710 Таксимланмаган фойда	2000
2810 Тайёр маҳсулот	400	6810 Қисқа муддатли кредитлар	2000
5010 Кассадаги пул маблағлари	15	6410 Бюджетдан қарз	440
5110 Ҳисоб-китоб счёти	2800	6520 Пенсия жамғармасига қарз	500
4010 Ҳаридорлар қарзи	750	6710 Иш ҳақи буйича қарз	1015
4890 Бошқа дебиторлар қарзи	250	6010 Мол етказиб берувчиларга қарз	60
Жами :	9415	Жами :	9415

Иккинчи чорақда қуйидаги хўжалик операциялари бўлиб ўтди:

№	Операциялар мазмуни	Сумма	Дт	Кт
1	Ишлаб чиқаришдаги ишчиларга иш ҳақи ҳисобланди	700		
2	Иш ҳақидан даромад солиғи – 8 % ҳисобланди	...		
3	Пенсия жамғармасига иш ҳақидан ажратма ҳисобланди – 6 %	...		
4	Ягона ижтимоий тулов ҳисобланди – 25 % (корхона ҳисобидан)	...		
5	Ҳисоб китоб счётидан, кассага иш ҳақи учун, пул олинди	690		
6	Кассадан хизмат сафари учун пул берилди	12		
7	Кассадан иш ҳақи тарқатилди	620		
8	Омборга мол етказиб берувчилардан материаллар келди	250		
9	Ҳисоб-китоб счётига қисқа муддатли кредит келиб тушди	230		
10	Омбордан ишлаб чиқаришга материаллар берилди	320		
11	Ишлаб чиқаришда ишлатилмаган материаллар омборга қайтарилди	40		
12	Ҳисоб китоб счётидан қарз тўланди:			
	Бюджетга	400		
	Пенсия Фондига	650		
13	Банкдан қисқа муддатли кредит олинди	200		
14	Мол етказиб берувчиларга қарз тўланди	250		
15	Ишлаб чиқаришдан омборга тайёр маҳсулот олинди	1200		
16	Таксимланмаган фойданинг бир қисми устав капиталига қўшилди	500		

Талаб этилади: 1. Бухгалтерия утказмаларни (проводкаларини) беринг; 2. Бухгалтерия ҳисобварақларини(счётларини) очинг; 3. Счётларда хўжалик операцияларини акс эттиринг; 4. Оборотларни ва якуний қолдиқларни ҳисобланг; 5. Бухгалтерия балансини тузинг.

Масала № 6. Иккиёклама ёзув.

1 октябр 2012 йилга счётларда куйидаги колдиклар мавжуд:

(минг сум)

Актив	Сумма	Пассив	Сумма
0130 Машина ва асбоб-ускуналар	2240	8330 Устав капитали	3500
1010 Материаллар	700	8520 Резерв капитали	500
1080 Инвентар ва хуж.буюмлари	900	8710 Таксимланмаган фойда	900
2810 Тайёр маҳсулот	560	6010 Мол етказиб берувчиларга қарз	300
4010 Харидорлар қарзи	400	6410 Бюджет олдидаги қарз	150
4890 Бошка дебиторлар қарзи	80	6520 Пенсия Жамгармасига қарз	250
5010 Кассадаги пул маблағлари	20	6710 Меҳнатга ҳақ тулаш буйича қарз	800
5110 Ҳисоб-китоб счёти	2500	6810 Қисқа муддатли кредит буйича қарз	1000
Жами:	7400	Жами:	7400

Туртинчи чоракда куйидаги хужалик операциялари амалга оширилди:

№	Операциялар мазмуни	Сумма	Дт	Кт
1	Бепул ускуна олинди	328	0130	1010
2	Харидорлардан аванс олинди	360	4010	1080
3	Иш ҳақи учун ҳисоб-китоб счётидан кассага пул олинди	750	5010	5110
4	Ҳисоб-китоб счётига қисқа муддатли кредит олинди	300	6010	5110
5	Хужалик эҳтиёжлари учун ҳисоб-китоб счётидан кассага пул олинди	50	5010	5110
6	Кассадан иш ҳақи берилди	700	4010	5110
7	Мол етказиб берувчилардан омборга материаллар олинди	220	6010	1010
8	Хизмат сафарига кассадан пул берилди	45	6010	5110
9	Омбордаги материаллар ишлаб чиқаришга берилди	650	6010	1010
10	Омбордан ишлаб чиқаришга инвентар берилди	450	6010	1080
11	Ишлаб чиқаришдаги ишчиларга иш ҳақи ҳисобланди	600	6010	5110
12	Ягона ижтимоий тулов ҳисобланди-25%	...		
13	Иш ҳақидан солиқлар ҳисобланди	52	6010	5110
14	Ҳисоб-китоб счётидан туланди: а) Мол етказиб берувчиларга қарз б) Бюджетга қарз в) Пенсия жамгармасига қарз г) Банкка кредит буйича қарз ЖАМИ	220 52 210 550 1032		
15	Мол етказиб берувчилардан инвентар олинди	100	6010	1010
16	Олинган инвентар учун мол етказиб берувчиларга пул ўтказилди	100	6010	5110
17	Ишлаб чиқаришдан омборга тайёр маҳсулот олинди	1100	6010	2810
18	Фойданинг бир қисми устав капиталига қўшилди	300	8330	8710

Талаб этилади: 1. Бухгалтерия проводкаларини тузинг; 2. Бухгалтерия счётларини очинг;
3. Счётларда хужалик операцияларини акс эттиринг; 4. Оборотларни ва якуний колдикларни ҳисобланг;
5. Бухгалтерия балансини тузинг.

Масала № 7. Жамланма ва тахлилий ҳисоб.

1 сентябр 2011 йилда счётларда куйидаги колдиклар мавжуд:

(минг сум)

АКТИВ	Сумма	ПАССИВ	Сумма
0120 Асосий воситалар	4000000	8330 Устав капитали	4900000
1010 Материаллар	751000	8710 Таксимланмаган фойда	51000
2010 Асосий ишлаб чиқариш	80000	6010 Мол етказиб берувчиларга туланадиган счётлар	180000
5110 Ҳисоб-китоб вараги	300000		
Баланс	5131000	Баланс	5131000

6010 "Мол етказиб берувчиларга қарз" счётининг тахлили.

№	Мол етказиб берувчининг номи	Қарз Суммаси
1	ОАЖ "Металл"	60000
2	ОАЖ "Ускуна"	120000
	ЖАМИ:	180000

1010 "Материаллар" счётининг тахлили.

№	Материаллар номи	Улч.бирл.	Миқдори	Нархи, сўм	Сумма, сўм
1	Материал "А"	Дона	240 дона	250	60000
2	Материал "Б"	Дона	300 дона	300	90000
3	Амортизаторлар	Дона	1000 дона	600	600000
4	Болтлар	Кг	10кг	100	1000
	ЖАМИ:				751000

Сентябр ойида куйидаги хужалик операциялари амалга оширилди:

№	Сана	Операциялар мазмуни	Сумма	Дт	Кт
1	02.09	<u>Ҳисоб китоб ёчетидан қарз туланди:</u> ОАЖ "Металл"га ОАЖ "Ускуна"га ЖАМИ:	...		
2	05.09	<u>Ишлаб чиқаришга материаллар берилди:</u> Материал А, 200 дона. Материал Б, 250 дона. Амортизаторлар, 850 дона. Болтлар, 9 кг ЖАМИ:	...		
3	08.09	<u>ОАЖ «Металл»дан омборга материаллар келди:</u> Материал А, 200 дона. Материал Б, 100 дона. ЖАМИ:	...		
4	16.09	ОАЖ «Металл»га ҳисоб-китоб счётидан пул ўтказилди	...		
5	17.09	Омборга ОАЖ «Ускуна»дан болтлар келди-5 кг 100сумдан	...		
6	25.09	<u>Ишлаб чиқаришга омбордан материаллар берилди:</u> Материаллар "А"-140 дона Амортизаторлар - 100 дона ЖАМИ:	...		
7	29.09	<u>Омборга ОАЖ "Ускуна"дан амортизаторлар келди,</u> 500 дона, 600 сумдан.	300000		
8	30.09	Ишлаб чиқаришдаги ишчиларига иш хаки ҳисобланди	...		
9	30.09	Иш хакидан даромад солиги ҳисобланди	24000		
10	30.09	Иш хакидан Пенсия фондига – 6 % ажратма ҳисобланди	18000		
11	30.09	Ҳисобланган иш хакидан Ягона ижт.тулов- 25% ҳисобланди	45000		

Сентябр ойи учун иш хакини ҳисоблаш ведомости

№	Ф.И.Ш.	Ҳисобланган иш хаки	Даромад солиги 8%	ПенсияФондига 6%	Туланадиган иш хаки
1	Анваров И.	110000	8800	6600	125400
2	Ботиров А.	90000	7200	5400	102600
3	Сиддиқов Ш.	100000	8000	6000	114000
	Жами :	300000	24000	18000	342000

«Металл»АЖнинг тахлилий (аналитик) карточкаси

Сана	Қарз камайиши	Қарз қўпайиши	Қарз қолдиғи- Кредит
01.09			60000
02.09	60000		
30.09			

«Ускуна» АЖнинг тахлилий (аналитик) карточкаси

Сана	Қарз камайиши	Қарз қўпайиши	Қарз қолдиғи- Кредит
	100000		
30.09			

"А" материалнинг тахлилий карточкаси 1018

Сана	Кирым			Чиким			Колдик		
	Дона	Нархи	Жами	Дона	Нархи	Жами	Дона	Нархи	Жами
01.09.							240	250	60000
05.09.				200	250	50000	40	250	10000

"Б" материалнинг тахлилий карточкаси 1019

Сана	Кирым			Чиким			Колдик		
	Дона	Нархи	Жами	Дона	Нархи	Жами	Дона	Нархи	Жами
05.09.					300				
	100								
30.09.									

Амортизаторларнинг тахлилий карточкаси 1020

Сана	Кирым			Чиким			Колдик		
	Дона	Нархи	Жами	Дона	Нархи	Жами	Дона	Нархи	Жами
				100	600	600			
30.09.	300								
30.09.							300	600	60000

Болтларнинг тахлилий карточкаси 1021

Сана	Кирым			Чиким			Колдик		
	Дона	Нархи	Жами	Дона	Нархи	Жами	Дона	Нархи	Жами
01.09.								100	
05.09.				100					
30.09.	100							100	

4-БОБ. МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАР ТУҒРИСИДАҒИ ҲИСОБОТ

1. Корхона даромади ва харажатларининг таркиби
2. Епилувчи утказмалар

4.1. Корхона даромади ва харажатларининг таркиби

Даромадлар, фойдалар, харажатлар ва зарарлар счёти – бу молиявий натижалар туғрисидаги ҳисобот счётидир. Қолган счёти бу бухгалтерия балансининг счётидир.

Даромадлар, фойдалар, харажатлар ва зарарлар счётирининг вақтинчалик счёти деб аташади, чунки улар ҳисобот даврида бўлиб утган хўжалик операцияларни акс эттириш учун қўлланилади ва ҳар ҳисобот даврининг охирида улар ёпилиб қолдикка эга бўлмайди.

Ушбу счётилар, шунингдек, транзит счётилар деб аталади ва счётилар режасида “Т” ҳарфи билан ифодаланади.

Даромадлар таркиби		Харажатлар таркиби	
<p>1. Маҳсулот (товар, иш ва хизмат) ларни сотишдан соф тушум</p> <p>Бевосита асосий ишлаб чиқаришдан олинган даромадлар</p> <p>Д-т 5110 “Ҳисоб-китоблар счёти”</p> <p>Д-т 4010 “Олинадиган счётилар”</p> <p>К-т 9010 “Тайёр маҳсулот сотишдан даромадлар”</p>	9000 Т	<p>1. Ишлаб чиқариш харажатлари</p> <p>1.1. Материал харажатлар</p> <p>Д-т 2010 “Асосий ишлаб чиқариш”</p> <p>К-т 1010 “Материаллар”</p> <p>1.2. Меҳнат харажатлари</p> <p>Д-т 2010 “Асосий ишлаб чиқариш”</p> <p>К-т 6710 “Меҳнатга ҳақ тулаш буйича ходимлар билан ҳисоб китоблар”</p> <p>1.3. Мақсадли давлат жамғармаларига туловлар</p> <p>Д-т 2010 “Асосий ишлаб чиқариш”</p> <p>К-т 6520 “Мақсадли давлат жамғармаларига туловлар”</p> <p>1.4. Асосий воситалар ва номоддий активлар амортизацияси</p> <p>Д-т 2010 “Асосий ишлаб чиқариш”</p> <p>К-т 0200 “Асосий воситалар амортизацияси”</p> <p>К-т 0500 “Номоддий активлар амортизацияси”</p> <p>1.5. Бошка ишлаб чиқариш харажатлари</p> <p>Д-т 2010 “Асосий ишлаб чиқариш”</p> <p>К-т 1010, 6710, 6520, 6990 ва ҳоказо.</p> <p>Маҳсулот ишлаб чиқарилганда:</p> <p>Д-т 2810 “Тайёр маҳсулот”</p> <p>К-т 2010 “Асосий ишлаб чиқариш”</p> <p>Маҳсулот сотилганда:</p> <p>Д-т 9110 “Сотилган тайёр маҳсулот таннархи”</p> <p>К-т 2810 “Тайёр маҳсулот”</p>	2010А
			9100 Т
<p>2. Асосий фаолиятнинг бошка даромадлари</p> <p>Д-т 5110 “Пул маблағлари”</p> <p>Д-т 4890 “Бошка дебиторлик қарзлари”</p> <p>К-т 9300 “Бошка даромадлар”</p>	9300 Т	<p>2. Давр харажатлари</p> <p>2.1. Сотиш харажатлари</p> <p>2.2. Маъмурий харажатлар</p> <p>2.3. Бошка операция харажатлар</p> <p>Д-т 9410, 9420, 9430</p> <p>К-т 1010, 6710, 6520, 6990, 0200, 0500 ва ҳоқ.</p>	9400 Т
<p>3. Молиявий фаолият даромадлари</p> <p>Д-т 4890 “Бошка дебиторлик қарзлари”</p> <p>К-т 9500 “Молиявий фаолият даромадлари”</p>	9500 Т	<p>3. Молиявий фаолият бўйича харажатлар</p> <p>Д-т 9600 “Молиявий фаолият бўйича харажатлар”</p> <p>К-т 6990 “Бошка кредиторлик қарзлар”</p>	9600 Т
<p>4. Фавкулотда фойдалар</p> <p>Д-т 1010 “Материаллар”</p> <p>Д-т 0100 “Асосий воситалар”</p> <p>К-т 9700 “Фавкулотда фойдалар”</p>	9710 Т	<p>4. Фавкулотдаги зарарлар</p> <p>Д-т 9720 “Фавкулотдаги зарарлар”</p> <p>К-т 2810 “Тайёр маҳсулот”</p> <p>К-т 2910 “Омбордаги товарлар” ва ҳоказо.</p>	9720 Т
		<p>5. Солиқлар бўйича харажатлар</p> <p>Д-т 9800 “Фойда солиғи бўйича харажатлар”</p> <p>К-т 6410 “Бюджетга туловлар бўйича қарз”</p>	9800 Т

Шундай қилиб ишлаб чиқариш харажатларидан ташқари даромад ва харажатларга таълуқли барча счётилар транзит счётиларда йиғилади. Ишлаб чиқаришга оид харажатлар 2010 “Асосий ишлаб чиқариш” счётида йиғилиб маҳсулот тайёр бўлиб омборга топширилганда 2810 “Тайёр маҳсулот” счётига утказилади, сотилгандан кейин эса 9110 “Сотилган тайёр маҳсулотнинг таннархи” транзит счётига утказилади.

« Асосий ишлаб чиқариш» 2010 А → « Тайёр махсулот» 2810 А → “Сотилган тайёр махсулотнинг таннарихи” - 9100 Т.

4.2. ЁПИЛУВЧИ УТКАЗМАЛАР

Хар бир ҳисобот даврининг, одатда хар ойнинг охирида, транзит счётларнинг қолдиқлари утказилади ва улар ёпилади. Ушбу молиявий натижалар ҳисобот счётларининг қолдиқларини даврий кучириш (тозалаш) ёпилувчи утказмалар орқали амалга оширилади.

Ёпилувчи утказмалар икки максадни кузлайди:

1. Соф фойда ёки зарарни тақсимланмаган фойдага ўтказиш;
2. Кейинги ҳисобот даврни бошлаш учун, хар бир вақтинчалик счёт буйича нолга тенг қолдиқни қолдириш.

Бухгалтерия баланси (активлар, мажбуриятлар, хусусий капитал) счётлари даврий равишда ёпилмайди, шунинг учун улар доимий счётлар деб аталади. Доимий счётлар буйича давр охиридаги қолдиқ кейинги даврнинг бошланғич қолдиғи сифатида утади.

Счётни ёпиш – бу ушбу счёт буйича қолдиқни утказма орқали бошқа счётга ўтказиш демак. Масалан, кредит қолдиғига эга бўлган счётнинг (даромад счёти сингари) ёпилиши мазкур счётни дебетлаб тегишли счётни кредитлаш орқали амалга оширилади. Ёпилиш жараёнида кредитли қолдиқ доимо бошқа счётни кредитига, дебетли қолдиқ эса бошқа счётнинг дебетига утказилади. Ёпилувчи утказмалар ҳисобот даврининг охири санасида ёзилади ва Бош китобга киритилади.

Барча транзит счётлар 9910 “Яқуний молиявий натижа” счётига ёпилади. Ушбу счётнинг дебети ва кредити буйича суммалар бир бири билан таққослапади ва фарқ тақсимланмаган фойда счётига ёпилади.

Дт	9910 “Яқуний молиявий натижа” счёти	Кт
Харажатларга оид счётлар ёпилади	Даромадга оид счётлар ёпилади	
Кт 9100		Дт 9000
Кт 9400		Дт 9300
Кт 9600		Дт 9500
Кт 9720		Дт 9710
Кт 9800		
Олинган соф фойда натижаси	Курилган зарар натижаси	
Кт 8710		Дт 8710

Ёпилиш жараёни яқунлангандан кейин барча транзит счётлар қолдиқлари нолга тенглаштирилади. Бундан кейин бу счётлар янги ҳисобот даврининг даромад ва харажатларини акс эттириш учун тайёр бўлади. Балансда акс эттириладиган счётлар буйича яқуний қолдиқ кейинги давр бошланғич қолдиғига ўтказилади.

Масала №8. Даромад ва харажатларнинг таркиби ва молиявий натижаларни шаклланиши

1. Даромадлар ва харажатлар турини аниқланг ва тегишли бухгалтерия ўтказмаларни беринг.
2. Счётларга ёзувларни тарқатинг.
3. Яқуний молиявий натижани аниқланг.
4. Бухгалтерия балансини ва молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисоботни тулдириг.

1 январь 2012 йилга счётларда куйидаги қолдиқлар мавжуд:

(минг сўм)

Актив	Сумма	Пассив	Сумма
0120 Бинолар	3500	8330 Устав капитали	4000
1010 Хом-ашё ва материаллар	2800	8520 Резерв капитали	1400
2010 Асосий ишлаб чиқариш	1900	8710 Тақсимланмаган фойда	3000
2810 Тайёр махсулот	1400	6810 Қиска муддатли кредитлар	2000
5110 Ҳисоб-китоб счёти	3800	6410 Бюджетдан қарз	1440
4010 Харидорлар қарзи	1750	6520 Пенсия жамғармасига қарз	1500
1080 Инвентар ва хужалик жихозлари	205	6710 Иш хаки буйича қарз	2015
Жами :	15355	Жами :	15355

Январ ойида куйидаги хужалик операциялари бўлиб ўтди:

№	Операция мазмуни	Сумма	Дебет	Кредит
1.	Материаллар омордан ишлаб чиқаришга берилди	1200	2010	1010
2.	Ишлаб чиқаришдаги ишчиларга иш хаки ҳисобланди	500	2010	6710
3.	Иш хакидан ягона ижтимоий тулов ҳисобланди	...	2010	6520
4.	Ишлаб чиқариш биносига эскириш ҳисобланди	15	2010	8330
5.	Маъмурият биносига эскириш ҳисобланди	20	2010	8330
6.	Маъмурият ишчиларига иш хаки ҳисобланди	600	2010	6710
7.	Иш хакидан ягона ижтимоий тулов ҳисобланди	...	2010	6520
8.	Банк хизматлари буйича харажатлар	25	2010	1010

9.	Дивиденд куринишидаги даромад олинди	100	4130	2530
10.	Маъмурият учун омбордан инвентар берилди	105	9110	1010
11.	Ишлаб чиқаришдан омборга тайёр маҳсулот олинди Илова: 2010 «Асосий ишлаб чиқариш» смети тулик ёпилди	...	3410	3010
12.	Маҳсулот рекламаси учун реклама фирмасига ҳисобланди	55	5010	6010
13.	Харидорга маҳсулот нақд пулга сотилди ва даромад тан олинди	7000	5010	9010
14.	Сотилган маҳсулот таннархи ҳисобдан чиқарилди Илова: Ишлаб чиқарилган маҳсулот тулик сотилди	...	9110	9210
15.	Маҳсулот сотишдан тушган даромад смети ёпилди(9010смет)	...	9010	9910
16.	Сотилган маҳсулот таннархи смети ёпилди(9110смет)	...	9910	9110
17.	Сотиш харажатлари смети ёпилди(9410смет)	...	9010	9110
18.	Маъмурий харажатлар смети ёпилди(9420смет)	...	9910	9420
19.	Бошқа операцион харажатлар смети ёпилди(9430смет)	...	9010	9130
20.	Дивиденд куринишидаги даромад смети ёпилди(9520смет)	...	9910	9520
21.	Фойда солиги ҳисобланди	...	9210	6410
22.	Фойда солиги харажатлари смети ёпилди(9810смет)	...	9910	9110
23.	Яқуний молиявий натижа акс эттирилди	...	9910	8910

МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАР ТУҒРИСИДАГИ ҲИСОБОТ 2-сонли шакл

Курсаткичлар номи	Сатр коди	Утган йилнинг шу даврида		Ҳисобот даврида	
		Даромад (фойда)	Харажат (зарар)	Даромад (фойда)	Харажат (зарар)
Маҳсулот (товар, иш ва хизмат) ларни сотишдан соф тушум	010	—	x	0000	x
Сотилган тайёр маҳсулот (товар, иш ва хизмат) ларнинг таннархи	020	x		x	1110
Маҳсулот (товар, иш ва хизмат) ларни сотишнинг ялпи фойдаси (зарари) (сатр. 010-020)	030			5110	
Давр харажатлари, жами (сатр. 050+060+070+080), шу жумладан:	040	x		x	2510
Сотиш харажатлари	050	x		x	1110
Маъмурий харажатлар	060	x		x	1400
Бошқа операцион харажатлар	070	x		x	85
Келгусида солиққа тортиладиган базадан чиқариладиган ҳисобот даври харажатлари	080	x		x	
Асосий фаолиятнинг бошқа даромадлари	090		x		x
Асосий фаолиятнинг фойдаси (зарари) (сатр. 030-040+090)	100			2000	
Молиявий фаолиятнинг даромадлари, жами (сатр. 120+130+140+150+160), шу жумладан:	110		x	100	x
Дивидендлар шаклидаги даромадлар	120		x	100	x
Фоизлар шаклидаги даромадлар	130		x		x
Узоқ муддатли ижара (лизинг) дан даромадлар	140		x		x
Валюта курси фаркидан даромадлар	150		x		x
Молиявий фаолиятнинг бошқа даромадлари	160		x		x
Молиявий фаолият буйича харажатлар (сатр. 180+190+200+210), шу жумладан:	170	x		x	
Фоизлар шаклидаги харажатлар	180	x		x	
Узоқ муддатли ижара (лизинг) буйича фоизлар шаклидаги харажатлар	190	x		x	
Валюта курси фаркидан зарарлар	200	x		x	
Молиявий фаолият буйича бошқа харажатлар	210	x		x	
Умумхужалик фаолиятининг фойдаси (зарари) (сатр. 100+110-170)	220			4305	
Фавқуллоддаги фойда ва зарарлар	230				
Даромад (фойда) солигини тулагунга қадар фойда (зарар) (сатр. 220+/-230)	240			4305	
Даромад (фойда) солиги	250	x		x	5710
Фойдадан бошқа солиқлар ва йигимлар	260	x		x	
Ҳисобот даврининг соф фойдаси (зарари) (сатр. 240-250-260)	270			5942,45	

5-БОБ. ҲУЖЖАТЛАШТИРИШ ВА ИНВЕНТАРЛАШ

1. Хужжатлаштириш, унинг моҳияти ва аҳамияти
2. Инвентарлаш, унинг турлари ва ўтказиш тартиби
3. Ҳисоб регистрлари. Ҳисоб регистрларида хатоларни тузатиш усуллари
4. Бухгалтерия ҳисоби шакллари

Бухгалтерия ҳисобини тартибга соладиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. «Бухгалтерия ҳисобидаги ҳужжатлар ва ҳужжатлар айланиши тугрисида»ги низом (УзР АВ томонидан 14.01.2004 йилда 1297-сон билан рўйхатдан ўтказилган).
2. 19-сон Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти «Инвентарлашни ташкил этиш ва ўтказиш» (УзР АВ томонидан 02.11.1999 йилда 833-сон билан рўйхатдан ўтказилган).
3. Кичик тадбиркорлик субъектлари томонидан содалаштирилган тартибда ҳисоб юритиш ва ҳисоботлар тузиш тугрисида УзР АВ 13.10.2003 й. 879-1-сон билан рўйхатга олинган УзР МВ Буйруғи

5.1. Хужжатлаштириш, унинг моҳияти ва аҳамияти

Бухгалтерия ҳисоби катъиян ҳужжатли ҳисобланади ва у ҳужжатлар асосида юритилиши керак. Ҳар қандай ҳужжалик операцияси бирламчи ҳужжатлар билан расмийлаштирилади, у ҳисоб ёзувларини асослаш учун хизмат қилади ва юридик далил қучига эгадир.

Корхонада ҳужжатларни расмийлаштириш ва ҳужжатлар айланишини юритиш «Бухгалтерия ҳисобидаги ҳужжатлар ва ҳужжатлар айланиши тугрисида»ги Низом (УзР АВ томонидан 14.01.2004 йилда 1297-сон билан рўйхатдан ўтказилган) билан тартибга солинади.

Бухгалтерия ҳужжати – муайян ҳужжалик операциясини амалга ошириш ҳуқуқини берадиган ёки унинг ҳақиқатда содир этилганлиги ҳолатини тасдиқлайдиган ёзма гувоҳномадир.

Ҳужжатларнинг аҳамияти шундан иборатки, улар ҳисоб ёзувларининг манбалари ҳисобланади ва ҳужжалик операцияларининг қонунийлиги ҳамда мақсадга мувофиқлигини назорат қилиш учун хизмат қилади.

Мулкнинг бут сакланиши учун қурашда ҳужжатларнинг аҳамияти жуда катта. Ҳужжатлар ёрдамида моддий жавобгар шахслар ҳаракатларининг тугрилиги назорат қилинади, улар томонидан қимматликлар ва мол-мулк олиниши ҳамда берилишининг асослиги текширилади. Ҳужжатлаштириш қаровсизлик, камомад ва йўқотиш, суистеъмол қилиш ҳолатларини аниқлаш, шунингдек уларнинг олдини олиш имконини беради.

Ҳужжатларнинг юридик аҳамияти шундан иборатки, улар корхона билан бошқа ташкилотлар ёки шахслар уртасида юзага келадиган низоларни кўриб чиқиш пайтида гувоҳнома, далил ҳисобланади. Улардан ҳужжалик суди идоралари турли даъволар ҳусусидаги масалаларни ҳал этиш, шартнома мажбуриятларининг бажарилишини текшириш чоғида фойдаланадилар.

Лекин ҳужжат барча қуратирилган талабларга риоя этилган ҳолда тузилган ва расмийлаштирилган тақдирдагина юридик далил қучига эга булади.

Ҳужжатларни уз вақтида расмийлаштириш. Бирламчи ҳужжатлар операция содир этилган пайтда ёки у тугганидан кейин тузилади. Ҳужжатларни тузиш тартиби, уларнинг ҳаракати ва бухгалтерия ҳисобида акс эттириш учун топшириш муддатлари корхонада тасдиқланган ҳужжатлар айланма жадвалига мувофиқ амалга оширилади. Бирламчи ҳужжатларни тузувчи ва имзоловчи шахслар уларнинг уз вақтида ва сифатли расмийлаштирилишини, бухгалтерия ҳисобида акс эттириш учун белгиланган муддатларда топширилишини, шунингдек уларда берилган ахборотнинг ишончлилигини таъминлайдилар.

Ҳужжатни сифатли, равшан ва тулик тулдириш. Ҳужжатлар бланклари компьютер ёки ручкада аниқ, чинакам ва тушунарли тарзда тулдирилади. Ёзувлар учун қаламдан фойдаланиш тақиқланади. Бирламчи ҳужжатлар ва регистрларда бўш қолган қаторлар устидан чиқиб тулдирилади. Уларда олдиндан келишилмаган тузатишларга йўл қўйилмайди. Тузатилган хатолар ҳужжатни тузган шахслар имзоси билан тасдиқланиб, тузатиш санаси қуратилиши керак. Пул ҳужжатларида ҳеч қандай, ҳатто олдиндан келишилган тузатишларга йўл қўйилмайди.

Қўпгина бирламчи ҳужжатлар тасдиқланган намунавий унификациялашган шакллар буйича тузилади. Агар ҳужжат буйича унификациялашган шакл қўзда тутилмаган бўлса, унда қўйидаги мажбурий реквизитлар булиши керак: ҳужжатнинг номи ва рақами; корхонанинг номи; ҳужжатни тузиш санаси ва унинг тузилган манзили; ҳужжалик операциясининг мазмуни; ҳисоб улчовлари (микдор, сумма); ҳужжалик операцияларини содир этиш ва ҳужжатни расмийлаштириш учун масъул шахсларнинг имзолари. Имзолар тушунарли булиши керак.

Санаб утилган реквизитлар ҳар бир бухгалтерия ҳужжатида булиши керак, қолган ахборот эса ҳужжатлаштирилаётган операцияларнинг хусусияти билан белгиланади.

Компьютер техникасида фойдаланиш реквизитлар микдорини камайтириш, уларга ишлов бериш ва уларни тулдириш тезкорлигини ошириш имконини беради.

Белгиланган талабларни бузган ҳолда тузилган ҳужжатлар юридик қучга эга бўлмайди ва бажарилган операцияларнинг тугрилиги ҳамда қонунийлигининг исботи бўла олмайди.

Бухгалтерия ҳужжатлари ҳар доим ҳаракатда бўлади. Тузилганидан кейин улар бухгалтерияга келиб тушади ва ҳоказо. Тулдириш ёки олиниш пайтидан бошлаб ижронинг якунланиши ва архивга топширилишига қадар ҳужжатларнинг ҳаракати **ҳужжатлар айланиши** деб аталади.

Корхона бухгалтерия ҳисобидаги ҳужжатларнинг ҳаракати (тайёрлаш ёки бошқа корхоналардан олиш, ҳисобга қабул қилиш, ишлов бериш, архивга топшириш) жадвал билан тартибга солинади. Ҳужжатлар айланиши жадвалини тузиш ишлари корхона раҳбари ёки амалдаги қонунчиликка мувофиқ у белгиланган шахс томонидан

ташқиллаштирилади. Хужжатлар айланиши жадвали корхона раҳбари томонидан тасдиқланади. Жадвал корхонада энг мувофиқ хужжатлар айланишини, яъни ҳар бир хужжат ижро этилиши юзасидан энг мувофиқ булган ижрочилар сонини, булинмада энг кам муддатда ижро этилиш муддатини кўзда тутиши лозим. Хужжатлар айланиши жадвали корхонада барча ҳисоб ишини яхшилашга, бухгалтерия ҳисобининг назорат вазифини кучайтиришга кумакдош булиши лозим. Хужжатлар айланиши жадвали корхонанинг ҳар бир булинмаси ёки ижрочилари томонидан хужжатларни тузиш, текшириш ва уларга ишлов бериш юзасидан, ҳар бир ижрочи, уларнинг ўзаро алоқадорлиги ва ижро этиш муддатларини белгиллаган ҳолда, бажариладиган ишларга оид чизма ёки ишлар руйхати қуринишида расмийлаштирилади.

Корхона ходимлари хужжатлар айланиши жадвалига мувофиқ ўзларининг фаолият соҳасига тааллуқли булган хужжатларни тайёрлайдилар ва тақдим этадилар. Бунинг учун ҳар бир ижрочига жадвалдан кучирма тақдим этилади. Кучирмада ижрочининг фаолият соҳасига тегишли булган хужжатлар, уларни тақдим этиш муддати ва корхонанинг қайси булинмасига тақдим этилиши курсатиб ўтилади. Хужжатлар айланиш жадвалига риоя қилиш, шунингдек хужжатларни ўз вақтида ва сифатли тайёрлаш, бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботида акс эттириш учун ўз вақтида тақдим этиш, хужжатларда мавжуд булган маълумотларнинг ҳаққонийлигига ушбу хужжатларни тайёрлаган ва имзо чеккан шахслар масъул ҳисобланади. Ижрочиларнинг хужжатлар айланиши жадвалига риоя қилишлари устидан назоратни корхона раҳбари ёки амалдаги қонунчиликка мувофиқ тайинланган шахс олиб боради.

Хужжатлар айланишининг умумий босқичлари қуйидагилардан иборат: ёзиб тайёрлаш; текшириш ва қабул қилиш; ишлов бериш; сақлаш. Умумий жараён хужжатлар айланишини имкони борича соддалаштириш ва қисқартиришни таъминлаш мақсадида амалга оширилиши керак.

Хужжатлардан иккиламчи фойдаланиш йўли билан сунистеъмол қилишнинг олдини олиш мақсадида уларнинг баъзи бирлари тугатилиши лозим бўлади, бунда «Олинди», «Туланди», «Берилди» ва шунга ухшаш махсус тамгани босиш билан расмийлаштирилади.

Бухгалтерияга келиб тушган хужжатлар моҳияти, шакли ва арифметик ҳисоб-китобларнинг тўғрилиги буйича текширилади, таксировка қилинади ва муайян тартибда гуруҳланади.

Моҳият буйича текширув хужжатлар билан расмийлаштирилган хужжалик операцияларининг амалдаги қонунчиликка, қоидалар, метёрлар, сметаларга мувофиқлигини аниқлашдан иборат. Масалан, бунак ҳисоботларида ҳисоб-китоб тартибини ва қўллик, тураржой, йўл харажатлари миқдори ва ҳоказоларни текшириш зарур.

Хужжатларни шакл буйича текширув барча реквизитлар, имзолар тўлиқ ва тўғри тўлдирилганини, матн ва рақамлар тушунарли булишини аниқлаш мақсадини қўзғайди.

Арифметик текширув деб, ҳисоб-китоблар, чиққан умумий яқунларнинг тўғрилигини текширишга айтилади.

Таксировка – хужжатларда қайд этилган хужжалик операцияларининг пулдаги баҳосини белгилашдир.

Сунгра хусусияти буйича бир турдаги хужжатлар гуруҳларга ажратилади, гуруҳлар буйича яқунлар жамғариш қайдиномаларига ёзилади.

Ишлов бериш операциялар буйича ҳисобварақлар корреспонденциясини белгилаш билан тугалланади. Ҳисобварақлар корреспонденцияси одатда хужжатларнинг ўзига қўйиб чиқилди ёки алоҳида расмийлаштирилади.

Тўлиқ бухгалтерия ишловидан кейин барча хужжатлар тикилади ва сақлаш учун жорий архивга топширилади, бу ерда уларнинг бут сақланиши таъминланади.

Корхоналарнинг бирламчи хужжатлари, бухгалтерия ҳисоботлари ва баланслари улар учун белгиланган сақлаш муддатлари мобайнида корхона бухгалтериясида сақланади, шундан сунг улар йўқ қилиниши ёки марказий архивга топширилиши керак. Хужжатлар ва бухгалтерия ҳисоботларини сақлаш муддатлари «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни ва архив иши тўғрисидаги қонун хужжатларига биноан белгиланади.

5.2. Инвентарлаш, унинг турлари ва ўтказиш тартиби

Бухгалтерия ҳисоби маълумотлари корхона мол-мулки ва унинг манбаларининг ҳолати ҳамда ҳаракати тўғрисида аниқ ахборот бериши керак. Хужжатлардаги маълумотлар ҳақиқатдан мавжуд булган маълумотларга мос бўлиши лозим. Бироқ, баъзи ҳолларда муайян сабабларга қўра бухгалтерия ҳисоби маълумотлари билан ҳақиқий маълумотлар ўртасида тафовут юз беради. Бу ҳол сақлаш чоғидаги табиий камайиш (тарқалиш, бўғланиб кетиш, қуриб камайиш, силжиш ва ҳоказо) натижасида, хужжатлардаги ҳатолар туфайли, чалқаштириш ёки нотўғри тортиш, сунистеъмол қилиш ва ўғирликлар натижасида юз бериши мумкин.

Инвентарлаш деб ҳақиқатда мавжуд булган мол-мулк ва молиявий мажбуриятларни уларни муайян санадаги бухгалтерия ҳисоби маълумотлари билан таққослаш йўли билан аниқлаштиришга айтилади.

Инвентарлаш мақсадлари, уни ўтказиш қоидалари, тафовутларни тартибга солиш ва инвентарлаш натижаларини расмийлаштириш тартиби 19-сон БҲМС «Инвентарлашни ташкил этиш ва ўтказиш» (УЭР АВ томонидан 02.11.1999 йилда 833-сон билан руйхатдан ўтказилган) билан тартибга солинган.

Инвентарлашнинг асосий мақсадлари мол-мулкнинг ҳақиқатда мавжудлигини аниқлаш, ҳақиқатда мавжуд мол-мулкни бухгалтерия ҳисоби маълумотлари билан қиёслаш, мажбуриятлар ҳисобда тўғри акс эттирилганлигини текшириш.

Қуйидаги ҳолларда инвентарлашни ўтказиш шарт:

- мол-мулк ижарага берилганда, сотиб олинганда, сотилганда, давлат тасарруфидан чиқарилганда ва хусусийлаштирилганда;
- асосий воситалар ва товар-моддий бойликлар қайта баҳоланганда;

- моддий жавобгар шахслар алмашганда;
- уғрилиқ ёки суистеъмом, шунингдек, бойликларни ишдан чиқариш фактлари аниқланганда;
- табиий офатлар, ёнгинлар, фалокатлар ёки гайритабиий шароитлар юзага келтирган бошқа фавқулодда вазиятлар юз берганда;
- хужалик юритувчи субъект тугатилганда (кайта ташкил этилганда);
- йиллик молиявий ҳисоботни тузиш олдидан.

Товар-моддий захиралар бир йилда камида бир марта, асосий воситалар икки йилда камида бир марта, кутубхона фондлари беш йилда бир марта, пул маблаглари ва пул ҳужжатлари, қатъий ҳисобдаги бланклар ойда бир марта, ёнилги-мойлаш материаллари, озик-овқат маҳсулотлари ҳар чоракда инвентарланади.

Инвентарлашни утказиш учун корхона раҳбарининг буйруғи билан инвентарлаш комиссияси ташкил этилади, унинг таркибига бош (катта) бухгалтер киради. Комиссияга корхона раҳбари ёки унинг уринбосари бошчилик қилади. Раҳбарнинг буйруғи билан инвентарлашни утказиш муддатлари, объектлари ва тартиби белгиланади. Инвентарлашни утказишдан олдин тайёргарлик иши олиб борилади. Инвентарлашни бошлаш олдидан барча бирламчи ҳужжатларга ишлов бериш охирига етказилади. Барча товар-моддий бойликлар номлари, нав ва ҳажмларига қура жойлаштирилиши керак. Инвентарлаш бошланишидан олдин комиссия моддий жавобгар шахслардан барча ҳужжатлар бухгалтерияга ёки комиссияга топширилганлиги ва уларнинг жавобгарлигига келиб тушган барча бойликлар кирим қилинганлиги, ишлатилганлари эса харажатга утказилиб ҳисобдан чиқарилганлиги хусусидаги тилхатни олади.

Инвентарлаш бойликлар жойлашган ерда утказилади, унда моддий жавобгар шахсларнинг иштирок этиши шарт. Инвентарлаш вақтида операциялар тухтатиб қўйилади.

Бойликларнинг мавжудлиги инвентарлаш пайтида уларни албатта санаш, тортиш ва ўлчаш йули билан белгиланади. Моддий бойликлар куп микдорда бўлган ҳолларда уларни танлаб текширишга рухсат берилади. Қопламасиз уюлиб сақланаётган бойликлар техник ҳисоб-китоб йули билан ҳисобланади.

Аниқланган ва ҳисоблаб чиқилган бойликлар махсус инвентарлаш руйхатларида батафсил қайд этилади. Руйхатларга комиссиянинг барча аъзолари ва моддий жавобгар шахслар имзо чекадилар. Руйхат охирида моддий жавобгар шахслар комиссия бойликларни уларнинг иштирокида текширилганлигини, комиссия аъзоларига нисбатан бирор-бир даъволарининг йўқлиги ва руйхатда санаб утилган бойликларнинг масъулиятли сақлашга қабул қилинганлигини тасдиқлайдиган тилхат берадилар.

Бухгалтерияда инвентарлаш руйхатларининг маълумотлари ҳисобда кўрсатилган қолдиқлар билан солиштирилади ва тафовутлари (ортиқча ёки камомад) аниқланган бойликлар буйича солиштириш қайдномаларини тузадилар. Солиштириш қайдномаларини комиссия ва моддий жавобгар шахслар имзолайдилар.

Инвентарлаш тугаганидан сўнг унинг тугри утказилганлигини назорат тарзида текшириш амалга оширилиши мумкин. Бундай текширувлар натижалари далолатнома билан расмийлаштирилади ва махсус дафтарда қайд этилади.

Инвентарлаш тугридаги буйруқ, инвентарлаш руйхати, солиштириш қайдномаси, инвентарлаш далолатномалари ва назорат текширувларини ҳисобга олиш дафтарларининг намунавий шакллари 19-сон БХМСга иловаларда келтирилади.

Инвентарлаш ва бошқа текширишлар пайтида аниқланган бойликларнинг ҳақиқатда мавжудлиги бухгалтерия ҳисоби маълумотларидан фарқлари қуйидагича тартибга солинади:

- ортиқча чиққан асосий воситалар, моддий бойликлар, пул маблаглари ва бошқа мол-мулк кирим қилиниши ва тегишлича корхонанинг молиявий натижаларига қайд этилиши, кейинчалик ортиқча чиқиш сабаблари ва айбдор шахслар аниқланиши керак;
- белгиланган меъёрлар доирасида бойликларнинг йўқолиши раҳбарнинг фармойишига кўра ишлаб чиқариш ва муомала чикимларига ҳисобдан ўчирилади;
- йўқолиш меъёрларидан ортиқча бойликлар камомади, шунингдек, бойликлар бузилишидан қурилган талафотлар айбдор шахсларга юкланади;
- бойликларнинг йўқолиш ва бойликлар бузилиши туфайли талафотлар меъёрларидан ортиқча камомад, камомад ва бузилишларнинг аниқ айбдорлари аниқланмаган ҳолларда, ишлаб чиқариш ва муомала чикимларига ҳисобдан чиқарилиши мумкин. Бунда ана шундай камомад ва талафотларнинг олдини олиш буйича қабул қилинган чоралар кўрсатилиши керак.

Инвентарлаш натижалари инвентарлаш тугаган ойдаги ҳисоб ва ҳисоботда, йиллик инвентарлашда эса йиллик молиявий ҳисоботда акс эттирилиши керак.

Инвентарлашлар натижалари маълумотлари инвентарлашда аниқланган натижалар қайдномасида (19-сон БХМСга 5-илова) умумлаштирилади.

5.3. Ҳисоб регистрлари. Ҳисоб регистрларида хатоларни тузатиш усуллари

Ҳисоб регистрлари – ҳисоб ахборотини қайд этиш учун мўлжалланган махсус шаклдаги жадваллардир. Уларда бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақларида ва бухгалтерия ҳисоботида акс эттириш учун бирламчи ҳужжатлардаги ахборот тизимлаштирилади ва тўпланади. Компьютер техникасидан фойдаланганда тизимлаштириш компьютерда амалга оширилади ва унинг хотирасига киритилади. Заруриятга қараб ушбу маълумотлар қозғога чиқарилади.

Ҳисоб регистрларидаги ёзувлардан корхонанинг хўжалик фаолиятини назорат қилиш, ишлаб чиқаришни бошқариш, кейинги иқтисодий таҳлил ва бошқарув қарорларини қабул қилиш мақсадида тавсиялар тайёрлаш учун фойдаланилади.

Ҳисоб регистрларида ҳужжатнинг рақами ва операциянинг қисқача мазмуни курсатилади, бирламчи ҳужжатнинг узи эса одатда ҳисоб регистрига тикиб қўйилади, шу билан унинг сақланиши таъминланади.

Ҳисоб регистрларининг маълумотлари буйича бухгалтерия ҳисоботи, шу жумладан баланс ва ҳисобот калькуляциялари тузилади. Ҳисоботнинг ишончли булиши унинг факатгина ҳисоб регистрларидан келиб чиққанлиги ва бирламчи тасдиқловчи ҳужжатларга асосланганлиги билан шартланади.

Баъзан ҳисоб регистрларини тулдириш пайтида яқунларни нотугри ҳисоблаш, рақамларни нотугри ёзиш туфайли хатоларга йўл қўйилиши мумкин. Ушбу хатоларни тузатиш зарурдир. Хатоларни тузатишнинг бир нечта усули мавжуд.

Корректур усули хато регистрда умумий яқун чиқарилишига қадар аниқланган ҳолда қўлланилади. Хатоли ёзув уни ўқиш мумкин буладиган қилиб бир чизик билан чизилади ва устига туғриси ёзилади. Хатони тузатиш изоҳ қилиш ва ҳужжатда – **Ў**ни тасдиқлаган шахсларнинг имзолари билан; ҳисоб регистрларида – тузатишни амалга оширган шахснинг имзоси билан тасдиқланиши керак. Изоҳ ҳисоб регистрининг юзасида тузатилган ёзув сатрининг қаршисида берилади.

Қўшимча ёзув усули ҳисобварақлар корреспонденцияси бузилмаган, лекин ёзув кераклигидан кам суммада қилинган тақдирда қўлланилади. Бундай ҳолда туғри ва нотугри суммалар уртасидаги фарқка уша корреспонденцияда қўшимча ёзув тузилади.

Мисол. Маҳсулот ишлаб чиқариш учун омбордан 55 минг сумлик материаллар сарфланган. ҳисобда эса нотугри сумма – 50 минг сум акс эттирилган. Тасдиқловчи ҳужжат сифатида йўл қўйилган хато туғрисида маълумотнома тузилади, унинг асосида қўшимча равишда оддий сиёҳ билан 5 минг сумлик суммага ёзув қайд этилади. Ҳисобварақларда бу қуйидагича қурилишига эга бўлади:

Д-т 2010 «Асосий ишлаб чиқариш»		К-т		Д-т 1010 «Хом ашё ва материаллар»		К-т	
1) хато	50 000			Бошланғич қолдик	55 000	1) хато	50 000
2) қўшимча ёзув	5 000					2) қўшимча ёзув	5 000
Жами туғри	55 000					Жами туғри	55 000

«Қизил сторно» (манфий ёзув) усули нотугри ҳисобварақлар корреспонденциясини тузатиш пайтида ёки туғри сумма хато суммадан кам бўлганда қўлланилади. Нотугри корреспонденция қўлланилганда хатони тузатиш учун ҳисобварақларда иккита корреспонденция қилинади. Бир ўтказма айнан нотугри ўтказмани такрорлайди, лекин қизил сиёҳ билан ёзилади, бу эса чегиранинг англатади. Агар қизил сиёҳ бўлмаса, сумма атрофи чизилган ҳолда рамкага олинади. Умумий суммани чиқариш пайтида қизил сиёҳ билан ёзилган сумма умумий яқундан чегиралади. Натижада хато ёзув умумий яқундан учиради. Туғри ёзув оддий сиёҳ билан чизилади ва кейин умумий яқунга киритилади.

Мисол. Корхонада асосий ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун 25 минг сумлик материаллар берилган дейлик. У ўтказмада нотугри кўрсатилган:

Д-т 2310-«Ёрдамчи ишлаб чиқариш» – 25 000 сўм.

К-т 1010-«Хом ашё ва материаллар» – 25 000 сўм.

Қуйидаги ўтказмани бериш зарур эди:

Д-т 2010-«Асосий ишлаб чиқариш» – 25 000 сўм.

К-т 1010-«Хом ашё ва материаллар» – 25 000 сўм.

Тузатиш учун биринчи ўтказма қизил сиёҳ билан ёзилади (шартли равишда рамка билан уралган).

Д-т 2310-«Ёрдамчи ишлаб чиқариш» - 25 000 сўм.

К-т 1010-«Хом ашё ва материаллар» - 25 000 сўм.

Сўнгра туғри ўтказма тузилади:

Д-т 2010-«Асосий ишлаб чиқариш» – 25 000 сўм.

К-т 1010-«Хом ашё ва материаллар» – 25 000 сўм.

Ҳисобварақларда бу ҳол қуйидагича қурилишига эга бўлади:

Д-т 2310		К-т		Д-т 1010		К-т		Д-т 2010		К-т	
1) хато ёзув	25 000			1) 25 000				3) тузатиш	25 000		
2) тузатиш	25 000			2) 25 000							
				3) 25 000							

5.4. Бухгалтерия ҳисоби шакллари

Бухгалтерия ҳисоби шакли – бу ўзаро боғланган ҳисоб регистрлари тизими ва уларда бухгалтерия ҳисоби объектларини акс эттиришнинг шаклланган тартибидир. Бухгалтерия ҳисоби шакли жамлама ва тахтилий ҳисоб регистрларининг таркиби ва ўзаро алоқаси, регистр ташки қўрилиши ва тузилиши шакли, уларда ҳужалик операцияларини қайд этилишининг изчиллиги ва усуллари билан ифодланади.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон Республикасининг корхоналарида бухгалтерия ҳисобининг қуйидаги шакллари қўлланилади: *соддалаштирилган; мемориал-ордер; ордер-дафтар; автоматлаштирилган.*

Барча ҳужалик операциялари бирламчи ҳужжатлар асосида ҳужалик операциялари регистрида қуйидаги шакл буйича рўйхатга олинади:

Хужалик операциялари реестри

№	Сана	Дастлабки хужжат номи	Операция мазмуни	Сумма	Счетлар корреспонденцияси	
					дебет	кредит

Реестр маълумотлари асосида кейинчалик Хужалик операцияларини руйхатга олиш дафтари тулдирлади, у тикилиши, рақамланиши ва раҳбар ҳамда бош бухгалтернинг имзолари билан тасдиқланиши керак.

Дафтар ҳисобот даврининг бошида ҳар бир ҳисобварақ буйича алоҳида қолдиқлар суммалари ёзувлари билан очилади. «Операция мазмуни» деб номланувчи устунда операция оyi ва мазмуни ҳар бир хужжатнинг келиб тушишига қараб хронологик кетма-кетликда қайд этилади. Бунда Дафтарда «Назорат суммаси» устунда руйхатга олинган ҳар бир операция буйича суммалар иккиёклама ёзув усули билан ва айни вақтда мол-мулк ва унинг манбалари тегишли турларининг «Дебет» ва «Кредит» устунлари буйича акс эттирилади.

Барча ҳисобварақлар дебет айланмаларининг умумий якуни «Назорат суммаси» якуни буйича кредит айланмаларининг умумий якунига тенг булиши керак.

Хужалик операцияларини ҳисобга олиш дафтари

№	Сана	Хужжатнинг номи ва тартиб рақами	Операция мазмуни	Назорат суммаси	Асбоб ва ускуналар (0130)		Асбоб ва ускуналар эскириши (0230)		Ҳом ашё ва материаллар (1010)		Касса (5010)		Ҳисоб-китоб счёти (5110)		Мол етказиб берувчиларга гунаҳдиган счёти (6010)		Харидорлардан олинмаган счёти (4010)		Бюджетга туловлар буйича қарз (6410)	
					Д-т	К-т	Д-т	К-т	Д-т	К-т	Д-т	К-т	Д-т	К-т	Д-т	К-т	Д-т	К-т	Д-т	К-т

Мемориал-ордер шакли бирламчи хужжатлар маълумотларини мемориал ордерларда акс эттиришга асосланган.

Мемориал ордерлар операциялар бажарилишига қараб бевосита бирламчи хужжатлар асосида ёки жамғариш қайдномаларини тузиш йули орқали улар олдиндан гуруҳлаштирилганидан кейин юритилади.

**Касса операциялари ҳисоби буйича
20__ йил март ойи учун мемориал ордер**

Ёзув учун асос	Счётнинг дебети	Счётларнинг кредити	Сумма
----------------	-----------------	---------------------	-------

Мемориал ордерлар маълумотлари руйхатга олиш журналида умумлаштирилади.

20__ йил март ойи учун руйхатга олиш журнали

Мемориал ордер тартиб рақами	Ордер санаси	Сумма
------------------------------	--------------	-------

Кейин мемориал ордерлар маълумотлари Бош дафтарга ёзилади, у қуйидаги мазмундаги икки томонлама ёйик жадвал шаклига эга бўлади:

Бош дафтар														
Дебет						5010 «Касса» ҳисобварағи						Кредит		
Сана	Мемориал ордер тартиб рақами	Счётлар кредити				Дебет буйича жами	Сана	Мемориал ордер тартиб рақами	Счётлар дебети				Кредит буйича жами	Якуний қолдиқ
		9010	5110	6520	6990 ва хоказо.				5110	6710	4220	6990 ва хоказо.		

Бош дафтар буйича айланмалар руйхатга олиш журналидаги барча мемориал ордерларнинг якуний суммаси билан такосланади. Сунгра Бош дафтардаги алоҳида жамлама ҳисобварақлар буйича айланмалар айланма қайдномаси буйича жойланади. Айланма қайдномаси асосида баланс тузилади.

Ордер-дафтар шакли кредит хусусияти буйича тузиладиган ордер-дафтарлардаги маълумотларни жамғариш тамойилига асосланган, яъни журнал-ордерда ой учун бирор-бир ҳисобварақ ёки ҳисобварақлар гуруҳининг кредити буйича барча операциялар жамғарилади. Мисол тариқасида «Касса» деб номланган I-сон ордер-дафтар шаклини келтираемиз.

Сатр рақами	Сана	Счётлар дебети						Кредит буйича жами
		5110	5510	5710	4220	6990	Ва хоказо.	

Шахматли ёзувни қўллаш ордер-дафтар шаклига хосдир. Баъзи ордер-дафтарларда жамлама ҳисоб тахлилий ҳисоб билан биргаликда юритилади (6-сон ордер-дафтар, 7-сон ордер-дафтар).

Ордер-дафтар шаклида Бош дафтар ҳисобварақлари ёйик тарзда ҳисобварақ дебети буйича айланмаларни ва умумий сумма билан ҳисобварақ кредити буйича айланмани акс эттиради. чунки кредит айланмаларнинг батафсил ёритилиши ордер-дафтарнинг узидаёқ берилган.

Ордер-дафтар шаклида Бош дафтар куйидаги куринишда булади:

Ой	Дебет буйича оборотлар				Дебет буйича жами	Кредит буйича оборотлар	Қолдик	
	№ счёти кредитидан	№ счёти кредитидан	№ счёти кредитидан	ва хоказо.			Дебет	Кредит

Бош дафтар ва бухгалтерия ҳисобининг бошка регистрлари асосида баланс тузилади. Жамлама ҳисобварақлар буйича айланма кайдномаси тузилмайди.

Хужалик амалиётида электрон-ҳисоблаш машиналари ва компьютер техникасидан фойдаланиш бухгалтерия ҳисобининг янги шакли – **автоматлаштирилган** шаклнинг пайдо булишига олиб келди, бу эса ҳисоб ахборотига ишлов бериш ва ҳисобот тузиш жараёнини кўп мартаба жадаллаштирди. ЭХМ қатта ҳажмдаги ахборотни хотирада сақлашга қодир, бу эса қозғош ишлатиш буйича харажатларни қисқартириш имконини беради.

Автоматлаштирилган шаклда хужалик операциялари туғрисидаги ахборот иш жойларида жойлашган периферия қурилмаларидан келиб тушади ёки олатдаги хужжатлар ва ҳисоб бланкларидан кайд этилади. Ёйилган ахборот компьютерга киритилади, бу ерда у ишланади ва умумлаштирилади. Ишлов бериш хусусияти ушбу жараёни бошқарувчи ва унинг туғрилигини автоматик равишда текширувчи дастурий таъминотга боғлиқ. Ишлов берилган маълумотларни ЭХМ ҳисоб учун талаб қилинадиган у ёки бу машинограммалар куринишида беради.

Ҳисоб юритишнинг автоматлаштирилган шаклини қўллаш бухгалтерия ходимларининг анча кам миқдори билан қисқарок муддатларда зарур ахборот олиш имконини беради.

II БУЛИМ. БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

6-БОБ. ПУЛ МАБЛАҒЛАРИ ҲИСОБИ

1. **Кассадаги нақд пуллар ҳисоби**
2. **Ҳисоб-китоб счёти ҳисоби тартиби**
3. **Валюта счёти буйича операцияларни ҳисобга олиш тартиби**
4. **Ҳисобдор шахслар билан ҳисоб-китоблар ҳисоби**

Бухгалтерия ҳисобини тартибга соладиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. «Миллий валюта билан боғлиқ касса операциялари Юридик шахслар томонидан касса операцияларини юритиш» қоидалари (ЎЗР АВ томонидан 17.12.1998 йилда 565-сон билан руйхатдан утказилган).
2. «Ўзбекистон Республикаси ҳудудида юридик шахслар томонидан чет эл валютасида касса операцияларини юритиш» тартиби (ЎЗР АВ томонидан 22.01.1999 йилда 611-сон билан руйхатдан утказилган).
3. «Ўзбекистон Республикасида нақд пулсиз ҳисоб-китоблар туғрисида»ги низомда (ЎЗР АВ томонидан 15.04.2002 йилда 1122-сон билан руйхатдан утказилган).
4. 22-сонли Бухгалтерия ҳисоби миллий стандарти «Чет эл валютасида ифодаланган активлар ва мажбуриятларнинг ҳисоби» (ЎЗР АВ томонидан 21.05.2004 йилда 1364-сон билан руйхатдан утказилган).
5. «Чет эл валютасидаги операцияларнинг бухгалтерия ҳисоби, статистика ва бошка ҳисоботларда акс эттириш тартиби туғрисида»ги низом (ЎЗР АВ томонидан 17.09.2004 йилда 1411-сон билан руйхатдан утказилган).
6. «Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги хизмат сафарлари туғрисида» йўриқнома (ЎЗР АВ томонидан 29.08.2003 йилда 1268-сон билан руйхатдан утказилган).
7. «Вазирликлар, идоралар, корхоналар ва ташкилотлар ходимлари Ўзбекистон Республикаси ташқарисига хизмат сафарига юборилганда хизмат сафари харажатлари учун маблағлар бериш» тартиби (ЎЗР АВ томонидан 05.06.2000 йилда 932-сон билан руйхатдан утказилган).
8. 21-сонли Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти «Бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақлар режаси» (ЎЗР АВ томонидан 23.10.2002 йилда 1181-сон билан руйхатдан утказилган).

6.1. Кассадаги нақд пуллар ҳисоби

Ҳисоб-китобларни нақд пул билан амалга ошириш учун корхона, ташкилот ва муассасалар кассага эга булиши керак. Нақд пулларни қабул қилиш, бериш ва вақтинча сақлаш учун мўлжалланган, махсус жиҳозланган ва бошка хоналардан ажратилган хона **касса** дейилади. Корхона ва ташкилотларнинг раҳбарлари кассани жиҳозлашлари ва касса хонасида, шунингдек уларни банк муассасасидан етказиб бериш ва банкка топширишда пулларнинг бут сақланишини таъминлашлари шарт.

Нақд пулларни бевосита корхона кассасидан олиш ва сарфлаш билан боғлиқ операциялар касса операциялари деб аталади. «Миллий валюта билан боғлиқ касса операциялари Юридик шахслар томонидан касса операцияларини юритиш» қоидалари (ЎЗР АВ томонидан 17.12.1998 йилда 565-сон билан руйхатдан утказилган) билан тартибга солинади.

Чет эл валютаси билан боғлиқ касса операциялари «Ўзбекистон Республикаси ҳудудида юридик шахслар томонидан чет эл валютасида касса операцияларини юритиш» тартиби (ЎЗР АВ томонидан 22.01.1999 йилда 611-сон билан руйхатдан утказилган) билан тартибга солинади.

Барча мулкчилик шаклидаги корхоналар уз кассасида нақд пуллар қолдиғи лимитлари доирасида нақд пулларга эга булишлари ва уларни тушумдан меъёрлар доирасида ишлатишлари мумкин. Кассадаги нақд пуллар қолдиғи лимитлари банк муассасалари томонидан корхона раҳбари билан келишилган ҳолда белгиланади.

Касса операцияларини юритиш учун корхона ходимлар жадвалида кассир белгиланади, у узи қабул қилган барча бойликлар бут сақланиши учун тўлиқ моддий жавобгар булади. Кассирни тайинлаш туғрисидаги буйруқ чиқарилгач корхона раҳбари уни Касса операцияларини юритиш тартиби билан таништириши, у билан тулик шахсий моддий жавобгарлик туғрисида шартнома тузиши шарт. Кассир ҳеч кимга ўзининг мажбуриятларини бажаришни ишониб топшира олмайди. Кассирни вақтинча алмаштириш зарурати тугилганда унинг мажбуриятлари корхона раҳбарининг буйруғига асосан бошқа ходимга юкланади, ва уз навбатида, у билан тулик шахсий моддий жавобгарлик туғрисида шартнома тузилади.

Кассир ўз ишини тусатдан қолдирган тақдирда (касаллик ва хоказо сабабли), унинг ҳисоботида турган бойликлар бошқа кассирга корхона раҳбари ва бош бухгалтер иштирокида ёки корхона раҳбари тайинлаган, шахслардан иборат комиссия иштирокида топширилади, бунда комиссия аъзолари томонидан имзоланадиган, бойликларни қайта санаш ва топшириш натижалари туғрисидаги далолатнома тузилиши шарт. Кўп миқдорда бўлинмалари бўлган йирик корхоналарда иш хақи, вақтинча меҳнатга лаёқатсизлик нафақалари, нафақа ва мукофотларни тулаш бошқа шахслар (тарқатувчилар) томонидан ҳам амалга оширилиши мумкин. Ушбу шахслар билан ҳам тўлиқ шахсий моддий жавобгарлик туғрисида шартномалар тузилади ва улар ҳам кассирларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини олишади.

Корхона раҳбари кассада, уларни банк муассасасидан етказиб беришда ёки ҳисоб-китоб счётига топшириш чоғида пул маблағларининг бут сақланишини таъминлайдиган зарур шарт-шароитларни яратиб бериши керак.

Касса учун алоҳида хона ва тегишлича жиҳозланган сейф ажратилиши керак. Иш тугаганидан кейин кассир касса сейфини қулфлайди ва муҳрлайди. Сейф калитлари ва муҳрлар кассирда, калитларнинг нусхалари кассир томонидан муҳрланган пакетлар, қутичалар ичида корхона раҳбаридан сақланади.

Корхона кассасига нақд пулларни қабул қилиш КО-1-сонли шаклдаги қирим ордери буйича утказилади (1-намунага қаралсин). У икки қисмдан иборат: қирим ордери (бланкнинг чап қисми) ва унга доир қвитанция (унг қисм). Қирим касса ордерини бухгалтерия ёзади ва бош бухгалтер ёки у ваколат берган шахс томонидан имзоланади. Кассага топширишдан олдин қирим ордери мажбурий тартибда қирим ва чиким касса ордерларини руйхатга олиш дафтарида қайд этилади (2-намунага қаралсин).

Дафтар икки қисмдан иборат: чап қисмида кассага пул маблағларининг қирими, унг қисмида – уларнинг чикими қайд этилади.

Қирим ордери ижро этиш учун бевосита кассага топширилади, бу ерда кассир ордери туғри расмийлаштирилганлигини, бош бухгалтер имзосининг борлиги ва ҳақиқийлигини текширади, пулларни қабул қилади, қирим ордери ва қвитанцияни имзолайди. Пул топширган шахсга қирим ордерига қвитанция берилади. Пуллар касса ордери буйича факат у тузилган кунда қабул қилинади.

Кассага нақд пуллар ҳисоб-китоб счёти ёки бошқа счётлардан келиб тушганда банкда ҳам қирим касса ордери тузилади ва унга қвитанция тулдирилади. Қвитанция пулни кейинчалик ҳисоб-китоб счётидан ҳисобдан чиқариш учун банк муассасасининг кучирмасига бириктириб қуйилади.

Кассада нақд пулларни бериш чиким касса ордерлари ёки чиким касса ордери урнини босадиган махсус тамга қуйиладиган бошқа ҳужжатлар (тулов қайдномалари, пул беришга аризалар, туловномалар ва хоказо) асосида амалга оширилади. Чиким касса ордери ёки унинг урнини босувчи бошқа ҳужжат буйича алоҳида шахсга пул берилаётганида кассир олувчининг шахсини тасдиқлайдиган ҳужжат тақдим этишни талаб қилади, ҳужжатнинг номи ва рақамини, ким томонидан ва қачон берилганини ёзиб олади. Агар чиким касса ордери ёки унинг урнини босувчи ҳужжат пулни бир неча шахсга бериш учун тузилган бўлса, олувчилар ҳам уларнинг шахсини тасдиқлайдиган курсатилган ҳужжатларни тақдим этадилар ва тулов ҳужжатларининг тегишли устунига имзо чекадилар.

Масала № 9

Қуйидаги ҳужжалик операциялари буйича қирим касса ордери, чиким касса ордери ҳамда “Қирим ва чиким касса ордерларини руйхатга олиш дафтари”ни тулдиринг:

1. МЧЖ «Умид»да 02 феврал 2012 йил, Қирим касса ордери №9 буйича ишчиларга иш хақи бериш учун, ҳисоб-китоб счётидан кассага- 1200000 сум миқдорда пул маблағлари олинди. Корхона бош ҳисобчиси-Халилова, кассир-Саидова

2. МЧЖ «Файз»да 05 март 2012 йил, Чиким касса ордери №3 буйича, менежер Камолов Нодирга кассада хизмат сафари учун - 250000 сум миқдорда пул маблағлари берилди. Камоловнинг паспорт серияси СА № 1234567, Ҳамза тумани ИИБ томонидан 12.03.1996 йилда берилган. Корхона раҳбари –Омонов И, бош ҳисобчи - Толипова М, кассир-Жумаева И.

№ 2 - сонли кирим касса ордери

(корхона, ташкилот)

Кун	Ой	20__ йил
1	1	

Корреспонденция-ланувчи счет	Тахлилий хисоб шифри	Сумма	Максадли белгилаш шифри
011	1001	1000	

Қабул килинди _____

Асос _____

Илова _____ (суз билан)

Бош (катта) бухгалтер _____ (имзо)

Қабул килди: кассир _____ (имзо)

(корхона, ташкилот)

№ 2 - сонли кирим касса ордерига
КВИТАНЦИЯ

Қабул килинди _____ дан

Асос _____

«__» _____ 20__ й

М.у. _____

Бош (катта) бухгалтер _____ (имзо)

Қабул килди: кассир _____ (имзо)

№ 3 - сонли чиким касса ордери

(корхона, ташкилот)

Кун	Ой	20__ йил
1	1	

Корреспонденцияланувчи счет	Тахлилий хисоб шифри	Сумма	Максадли белгилаш шифри
011	1001	25000	

Берилсин _____ (фамилияси, исми, шарифи)

Асос _____ (суз билан)

Илова _____ (суз билан)

Рахбар (имзо) _____ Бош бухгалтер (Имзо) _____

Олинди _____ (суз билан)

(олувчининг шахсини тасдиқловчи хужжат номи, рақами, берилган сана ва жойи)

Кассир берди _____ (Имзо)

Кирим ва чиким касса ордерларини руйхатга олиш дафтари

Кирим хужжат		Сумма		Изох	Чиким хужжат		Сумма		Изох
сана	рақам	сум	тийин		сана	рақам	сум	тийин	
		1000			01.01.17	1	1000		

Кассир пулни фақат чиким касса ордери ёки ишончномада кўрсатилган шахсга беради. Агар пулни бериш белгиланган тартибда расмийлаштирилган ишончнома буйича амалга ошириладиган бўлса, ордер матнида пул олувчининг фамилияси, исми ва отасининг исмидан кейин бухгалтерия томонидан пул олиш ишониб топширилган шахсининг фамилияси, исми ва отасининг исмини кўрсатилади. Агар пул бериш қайднома буйича

амалга оширилса, пул олинганлиги туғрисидаги имзо олдида кассир «Ишончнома буйича» деб ёзиб қуяди. Ишончнома кассирда қолади ва чиким касса ордери ёки кайдномага бириктириб қўйилади.

Меҳнатга ҳақ тулаш, вақтинчалик меҳнатга лаёқатсизлик нафақалари, стипендиялар, нафақа ва мукофотлар тулашни кассир ҳар бир олувчига чиким касса ордерини тузмасдан, тулов (ҳисоб-китоб-тулов) кайдномалари буйича амалга оширади.

Тулов (ҳисоб-китоб-тулов) кайдномасининг титул варағида (сарварағида) корхона раҳбари ва бош бухгалтери ёки улар ваколат берган шахслар имзоси остида, пул бериш муддатлари ва суммани ёзув билан курсатилган ҳолда пул бериш туғрисидаги рухсат берувчи ёзув қайд этилади.

Меҳнатга ҳақ тулаш, вақтинчалик меҳнатга лаёқатсизлик нафақалари, стипендиялар, нафақалар ва мукофотларни тулашнинг белгиланган муддатлари тугаши билан кассир қўйидагиларни амалга ошириши шарт:

а) тулов кайдномасида меҳнатга ҳақ тулаш, вақтинчалик меҳнатга лаёқатсизлик нафақалари, стипендиялар, нафақалар ёки мукофотлар тулаш амалга оширилмаган шахслар фамилияси туғрисида «Депонентга утказилди» тамгасини қўйиш ёки қўлда шундай белги қўйиш;

б) депонентга утказилган суммалар реестрини тузиш;

в) кайднома охирида меҳнатга ҳақ тулаш, вақтинчалик меҳнатга лаёқатсизлик нафақалари, стипендиялар, нафақалар ёки мукофотларнинг депонентга утказилган ҳамда ҳақиқатда туланган суммаси ҳақида қайд этиш, ушбу суммаларни тулов кайдномаси буйича умумий якун билан солиштириш ва қайдни уз имзоси билан тасдиқлаш. Агар пулни кассир эмас, балки бошқа шахс берган бўлса, кайдномага қўшимча равишда: «Пулларни кайднома буйича берди (имзо)» деб ёзиб қўйилади. Пулни кассир ва таркатувчининг бир кайднома буйича бериши тақиқланади;

г) касса дафтарида ҳақиқатда туланган суммани ёзиш ва кайдномага: «_____сонли чиким касса ордери» тамгасини қўйиш.

Бухгалтерия кассир томонидан тулов кайдномаларида қилинган белгиларни текширади ҳамда улар буйича берилган ва депонентга утказилган суммаларни ҳисоблаб чиқади.

Кирим касса ордери, квитанциялар, шунингдек чиким касса ордери ва улар урнини босувчи ҳужжатлар бухгалтер томонидан сиёҳ ёки шарикли ручкада аниқ ва равшан қилиб тулдирилиши ёки машинада (ёзув, ҳисоблаш машинаси) ёзилиши керак. Ушбу ҳужжатларда ҳеч қандай учирини, устига ёзиш ёки тузатишларга, ҳатто айтиб утилса ҳам, йул қўйилмайди.

Кирим ва чиким касса ордери ёки улар урнини босувчи ҳужжатларни пул топширувчи ёхуд олувчи шахсларнинг қўлига бериш тақиқланади.

Кирим ва чиким касса ордери ёки улар урнини босувчи ҳужжатларни қабул қилиш пайтида кассир қўйидагиларни текшириши шарт:

а) ҳужжатларда бош бухгалтер имзосининг ҳамда чиким касса ордерида ёки унинг урнини босувчи ҳужжатда – корхона раҳбари ёки у ваколат берган шахсларнинг рухсат берувчи имзосининг мавжудлиги ва ҳақиқийлиги;

б) ҳужжатлар туғри расмийлаштирилганлиги;

в) ҳужжатларда қелтирилган иловаларнинг мавжудлигини.

Шу талабларнинг ҳеч бўлмаганда биттасига риоя қилинмаган тақдирда кассир ҳужжатларни тегишлича расмийлаштириш учун бухгалтерияга қайтаради.

Кирим ва чиким касса ордери ёки улар урнини босувчи ҳужжатлар улар буйича пул олингани ёки берилганидан сўнг дарҳол кассир томонидан имзоланади, уларга илова қилинган ҳужжатларга эса сана (кун, ой, йил) курсатилган ҳолда «Туланган» тамгаси ёки ёзуви қўйилган ҳолда расмийлаштирилади.

Ташкилотда нақд пулларнинг барча тушумлари ва берилишини кассир касса дафтарида ҳисобга олади.

Ҳар бир ташкилот факат битта касса дафтари юритади, у рақамланиши, ип билан тикилиши ва сургучли ёки мастикали муҳр билан муҳрланиши керак. Касса дафтаридаги варақлар сони мазкур ташкилот ёки юқори ташкилот раҳбари ва бош бухгалтерининг имзолари билан тасдиқланади.

Касса дафтаридаги ёзувлар шарикли ручка, сиёҳқалам ёки сиёҳда нусха кучириш коғози орқали икки нусхада юритилади. Варақларнинг иккинчи нусхалари ажраладиган бўлиши керак, улар кассир учун ҳисобот бўлиб хизмат қилади.

Варақларнинг биринчи нусхалари касса дафтарида қолади. Варақларнинг биринчи ва иккинчи нусхалари бир хилда рақамланади.

Касса дафтарида ёзувларни кассир ҳар бир ордер ёки унинг урнини босадиган ҳар бир ҳужжат буйича пул олиши ёки беришидан сўнг дарҳол амалга оширади. Ҳар кун, иш кунининг охирида кассир бир кунлик операциялар якунларини ҳисоблайди, кейинги кун учун кассадаги пуллар қолдиқини чиқаради ва касса дафтарида имзо қўйдирган ҳолда иккинчи ажратма варақни (бир кун учун касса дафтаридаги ёзувлар кўчирма нусхасини) кирим ва чиким касса ҳужжатлари билан бирга кассир ҳисоботи сифатида бухгалтерияга топширади. Касса дафтари туғри юритиш устидан назорат ташкилот бош бухгалтерига юкланади.

Касса операциялари ҳисоби учун ҳисобварағлар режасида 5010-«Миллий валютадаги пул маблағлари» актив ҳисобварағи кузда тутилган. Ҳисобварағ сальдоси кассада бўш пуллар мавжудлигини курсатади. Ушбу ҳисобварағ дебети буйича тушум хусусиятига кўра турли ҳисобварағлар кредитидан корхона кассасига келиб тушган пуллар, кредит буйича эса – турли ҳисобварағлар дебетида кассадан нақд пул билан берилган суммалар акс эттирилади.

**5010-«Миллий валютадаги пул маблағлари» ҳисобварағи бўйича энг қуп учрайдиган ҳисобварағлар
корреспонденцияси**

	ХУЖАЛИК ОПЕРАЦИЯСИННИНГ МАЗМУНИ	СЧЕТЛАР КОРРЕСПОНДЕНЦИЯСИ	
		ДЕБЕТ	КРЕДИТ
1	НАҚД ПУЛГА МАҲСУЛОТ, ТОВАРЛАР, ИШЛАР ВА ХИЗМАТЛАР СОТИЛИШИ	5010, 5020	9010-9030
2	АСОСИЙ ВОСИТА ВА БОШҚА АКТИВНИ СОТИШДАН НАҚД ПУЛДАГИ ТУШУМ ОЛИНДИ	5010, 5020	9210, 9220
3	БАНКДАГИ ТЕГИШЛИ СЧЕТЛАРДАН ПУЛ МАБЛАҒЛАРИ КЕЛИБ ТУШИШИ (ИШ ҲАҚИ, ПЕНСИЯ, НАФАҚАЛАР, МУКОФОТЛАР ВА ҲОКАЗОЛАРНИ БЕРИШ УЧУН)	5010, 5020	5110-5530
4	ҲИСОБДОР ШАХСЛАР ТОМОНИДАН ИЛГАРИ ОЛИНГАН ИШЛАТИЛМАГАН БУНАКЛАР ҚАЙТАРИЛИШИ	5010, 5020	4220-4290
5	ТАЪСИСЧИЛАР ТОМОНИДАН ҚОРХОНА УСТАВ КАПИТАЛИДАГИ УЛУШИ ҲИСОБИГА НАҚД ПУЛ МАБЛАҒЛАРИ КИРИТИЛИШИ	5010, 5020	4610
6	ҲОДИМГА БЕРИЛГАН ҚАРЗ КАССАГА ҚАЙТАРИЛИШИ	5010, 5020	4720
7	КАМОМАД, ЗАРАР УЧУН ИШЧИДАН КАССАГА НАҚД ПУЛ ҚАБУЛ ҚИЛИНИШИ	5010, 5020	4890
8	ТУРЛИ КОММУНАЛ ХИЗМАТЛАР УЧУН СУММАЛАР ҚАБУЛ ҚИЛИНИШИ	5010, 5020	4890
9	ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ ПАЙТИДА КАССАДА ОРТИҚЧА ПУЛ МАБЛАҒЛАРИ АШИҚЛАНИШИ	5010	9390
10	ХИЗМАТ САФАРИ ВА ХУЖАЛИК ХАРАЖАТЛАРИ УЧУН БУНАК БЕРИЛИШИ	4210-4290	5010
11	ҲИСОБ-КИТОБ СЧЕТИГА НАҚД ПУЛ ТОПШИРИЛИШИ	5110	5010
12	ИШКАССАТОРГА ПУЛ ТОШИРИЛДИ	5710	5010
13	ПУЛ МАБЛАҒЛАРИНИНГ КАМОМАДИ (ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ ПАЙТИДА)	4730	5010
14	НАҚД НУЛДА ДИВИДЕНДЛАР ТУЛАНИШИ	6610	5010
15	ИШ ҲАҚИ, МОДДИЙ ЁРДАМ, МУКОФОТЛАР, НАФАҚАЛАР ВА БОНҚА ТУЛОВЛАР БЕРИЛИШИ	6710	5010
16	ТУРЛИ СУММАЛАР БЕРИЛИШИ (ИЖРО ВАРАҚАЛАРИ ВА ҲОКАЗОЛАР БЎЙИЧА)	6990	5010

Ордер-дафтар шаклида «Миллий валютадаги пул маблағлари» ҳисобварағининг кредити бўйича операциялар 1-сон ордер-дафтарда, дебет бўйича эса – 1-сон кайдномада акс эттирилади.

1-сонли ордер-дафтар (журнал-ордер) ва 1-сонли кайдномани (ведомост) тўлдиришга мисол келтирамиз. Айтайлик, бир ой давомида корхона кассаси бўйича қуйидаги операциялар амалга оширилди:

Касса бўйича операциялар

№	Сана	Хужжат	Операция мазмуни	Д-т	К-т	Сумма
1	3.01	Кирим касса ордери № 1	Хизмат сафари учун кассага пул олинди	5010	5110	4 000
2	8.01	Чиким касса ордери № 1	Туляганов С.га хизмат сафари учун берилди	4220	5010	800
3	10.01	Чиким касса ордери №2	Исаков А.га хизмат сафари учун берилди	4220	5010	450
4	11.01	Кирим касса ордери №2	Нақд пулга маҳсулот сотилди	5010	9010	3 000
5	12.01	Чиким касса ордери №3	Тушум ҳисоб китоб счетида берилди	5110	5010	3 000
6	15.01	Кирим касса ордери №3	Туляганов С. ишлатма ган пулларни кайтарди	5010	4220	100
7	16.01	Чиким касса ордери №4	Исаков А.га қарз туланди	6970	5010	50
8	18.01	Чиким касса ордери №5	Хамидов Т.га қарз туланди	6970	5010	150
9	28.01	Кирим касса ордери №4	Ҳисоб китоб счетида кассага пул олинди	5010	5110	12 000
10	31.01	Чиким касса ордери №6	Кассадан иш хақи берилди	6710	5010	12 000
11	31.01	Кирим касса ордери №5	Харидорлардан кассага тушум тушди	5010	9010	35 000
12	31.01	Чиким касса ордери №7	Ҳисоб китоб счетида кассадан пул келди	5110	5010	35 000

5010-хисобварақ кредити буйича №1-сонли Ордер-дафтар(журнал-ордер)

САНА	ЧИҚИМ ОРДЕРИ	5010-СЧЕТ КРЕДИТИДАН БОШҚА СЧЕТЛАР ДЕБЕТИГА				КРЕДИТ БУЙИЧА ЖАМИ
		5110	4220	6710	6970	
08.01	1		800			800
10.01	2		450			450
12.01	3	3000				3000
16.01	4				50	50
18.01	5				150	150
31.01	6			12000		12000
31.01	7	35000				35000
ЖАМИ:		38000	1250	12000	200	51450

5010-хисобварақ дебити буйича 1- сонли кайднома (ведомост)

САНА	КИРИМ ОРДЕРИ	5010-ҲИСОБВАРАҚ ДЕБЕТИГА ҲИСОБВАРАҒЛАР КРЕДИТИДАН				ДЕБЕТ БУЙИЧА ЖАМИ
		9010	4220	5110		
БОШЛАНҒИЧ ҚОЛДИҚ						50
03.01	1			4000		4000
11.01	2	3000				3000
15.01	3		100			100
28.01	4			12000		12000
31.01	5	35000				35000
ЖАМИ:		38000	100	16000		54100
ЯКУНИН ҚОЛДИҚ						2700

Масала № 10. Касса операциялари хисоби.

1 феврал 2013 йилга кассадаги пул қолдиғи– 500 000 сум
Феврал ойида касса буйича куйидаги операциялар амалга оширилди

Сана	док.№	Операциялар мазмуни	Сумма	Дт	Кт
02.02.	Кко № 1	Кассага махсулот сотишдан пул тушди(накд пулга)	600 000	5010	9010
02.02.	Чко № 1	Хисоб-китоб счётига махсулот сотишдан тушган пул топширилди	600 000	5110	3010
04.02.	Чко № 2	Хизмат сафарига кассадан пул берилди	400 000	4020	2010
05.02.	Кко № 2	Кассага хисоб-китоб счётидан иш хақи учун пул олинди	3 000 000	5010	690
07.02.	Чко № 3	Кассадан иш хақи таркатилди	2 900 000	6010	2010
07.02.	Чко № 4	Хисоб-китоб варағига таркатилмаган пул кайтарилди	100 000	6110	6010
20.02.	Кко № 3	Кассага хисоб-китоб счётидан пул тушди	500 000	5010	6110
23.02.		Кассадан берилди:			
	Чко № 5	Иш хақи	400 000		
	Чко № 6	Хизмат сафари учун хисоботга	30 000		
	Чко № 7	Ишчиларга пенсиялар	60 000		
		ЖАМИ:	490 000		
28.02.	Чко № 8	Кассада камомад топилди	20 000	4020	2010
28.02.	Кко № 4	Хизмат сафарига ишлатилмаган пул кайтарилди	50 000	6010	4010

Талаб этилади № 1- сонли журнал-ордер ва № 1-сонли кайднома (ведомост) тузиш

5010 счёти кредити буйича 1-сонли Журнал-ордер

Сана	Чиким касса ордери	5010 счёти кредитидан куйидаги счётлар дебитига					Жами кредитида
		5110	4330	6710	6810	2010	
	1	60000					60000
	2		40000				40000
	3			20000			20000
	4	10000					10000
	5			40000			40000
	6				30000		30000
	7			60000			60000
	8					80000	80000
Жами		40000	40000	200000	30000	80000	480000

5010 счёти дебити буйича 1-сонли кайднома

Сана	Кирим касса ордери	5010 счёти дебитига куйидаги счёти кредитидан				Жами дебитида
		9010	5110	4330		
	1	60000				60000
	2		30000			30000
	3		20000			20000
	4			50000		50000
Жами		60000	50000	50000		160000

6.2. Ҳисоб-китоб счёти ҳисоби тартиби

Корхоналар ўртасида банк орқали ҳисоб-китоб счёти воситасида қилшадиган ҳисоб-китоблар икки шаклда амалга оширилиши мумкин: нақдсиз утказишлар йули билан ва нақд пулли туловлар куришишида.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида нақд пулсиз ҳисоб-китобларни амалга ошириш тартиби «Ўзбекистон Республикасида нақд пулсиз ҳисоб-китоблар туғрисида»ги Низомда (ЎЗР АВ томонидан 15.04.2002 йилда 1122-сон билан руйхатдан утказилган) белгиланган.

Банклар томонидан миллий ва чет эл валютасида банк ҳисобварақларини очиш, уларни қайта расмийлаштириш ҳамда ёпиш тартиби Ўзбекистон Республикаси банкларида очиладиган банк ҳисобварақлари туғрисида йуриқнома (ЎЗР АВ томонидан 27.04.2009 йилда 1948-сон билан руйхатга олинган) билан белгиланади.

Ушбу йуриқномага мувофиқ тадбиркорлик фаолияти субъектлари бўлган резидент юридик шахслар, яқка тартибдаги тадбиркорлар ҳамда деҳқон хужаликлари томонидан миллий валютада талаб қилиб олинган депозит ҳисобварақлари очиш учун банкка қуйидаги хужжатлар тақдим қилинади:

- мазкур йуриқноманинг иловасида келтирилган шаклга мувофиқ ҳисобварақ очиш туғрисида ариза;
- тижорат фаолияти учун мўлжалланган товарларни хориждан олиб келувчи яқка тартибдаги тадбиркорлар томонидан - яшаш жойи буйича давлат солиқ хизмати органи томонидан берилган Тижорат фаолияти учун мўлжалланган товарларни олиб келувчи яқка тартибдаги тадбиркор давлат руйхатидан утганлиги туғрисидаги гувоҳнома нусхаси;
- давлат руйхатидан утганлиги туғрисидаги гувоҳноманинг нусхаси;
- мазкур йуриқноманинг 3-иловасида келтирилган шаклга мувофиқ имзолар намуналари ва муҳр изи қуйилган икки дона варақча;

д) тадбиркорлик фаолияти субъектлари бўлган резидент юридик шахслар томонидан таъсис хужжатлари (таъсис шартномаси, устав) ҳамда уларга киритилган ўзгартириш ва қўшимчаларнинг нусхалари, хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар ва хорижий сармоя иштирокидаги бошқа корхоналарнинг таъсис хужжатлари ва уларга киритилган ўзгартириш ва қўшимчаларнинг нотариал тасдиқланган нусхалари;

е) мижоз номидан пул-ҳисоб-китоб хужжатларини имзолаш ваколатига эга шахсининг шахсини тасдиқловчи хужжати (паспорт ёки уни урнини босадиган хужжат). Шахсини тасдиқловчи хужжатнинг асли кўрсатилгандан сўнг, банк томонидан ундан нусха олинади.

Юқоридаги хужжатлар банкка тақдим этилгандан сўнг банк ва кохона ўртасида банк ҳисобварағи шартномаси тузилади.

Банк ҳисобварағи шартномасида банк мижознинг ҳисоб-китоб счётига келиб тушаётган маблағларни ҳисоб-китоб счётига кирим қилиш ва уни киритиб қуйиш, мижознинг ҳисоб-китоб счётидаги маблағларни тасарруф этиш борасидаги топшириқларини ижро этиш шартлари, бу борадаги мижоз ҳамда банк ҳуқуқлари ва мажбуриятлари, банк хизматлари учун тўланиши лозим бўлган комиссиялар ҳамда бошқа шартлар белгилаб олинади.

Нақд пуллар банк ҳисоб-китоб счётидан корхона кассасига меҳнатга ҳақ тўлаш, нафақалар, касаллик варақлари буйича нафақалар, мукофотлар, хизмат сафари ва хужалик харажатларини тўлаш учун чеклар асосида берилади.

Ундирувчилар топшириқлари буйича маблағларни сўзсиз тартибда ҳисобдан чиқариш қуйидаги ҳолларда амалга оширилади:

- солиқ идораларининг давлат бюджетига ўз вақтида тўланмаган солиқлар ва солиқ бўлмаган тўловларни ундириш туғрисидаги топшириғи буйича;

– ижтимоий суғурта жамғармаси идораларининг боқимандаларни ундириш туғрисидаги топшириги буйича.

Хисоб-китоб операцияларини утказиш пайтида нақдсиз хисоб-китоблар куйидаги шаклларда амалга оширилади: тулов топширикномалари; тулов талабномалари; аккредитивлар; инкассо топширикномалари. Нақдсиз хисоб-китоблар банкнинг корпоратив карточкалари буйича ҳам амалга оширилади.

Туловчилар билан маблағ олувчилар ўртасидаги хисоб-китоблар шакли шартнома (келишув) билан белгиланади.

Корхона счётида пул маблағлари етарлича булмаганда банк уни 2-сон картотекага утказди ва корхонани уз маблағларини мустақил тасарруф этиш ҳуқуқидан маҳрум қилади. Маблағларни хисоб-китоб счётидан хисобдан чиқариш ушбу ҳолда қонун ҳужжатлари билан белгиланган кетма-кетликда амалга оширилади. Мустасно ҳолларда маблағларни жуда зарур эҳтиёжларга бериш тегишли меъёрий ҳужжатлар билан белгиланган тартибда амалга оширилади.

Вақти-вақти билан (ҳар қупи ёки банк томонидан белгиланган бошқа муддатларда) корхона банкдан хисоб-китоб счётидан кучирма олади. Унда операция мазмуни шартли код билан алмаштирилади. У хисоб-китоб счёти буйича операциялар амалга оширилганидан кейин берилади. Кучирмага барча тасдиқловчи ҳужжатлар бириктириб қуйилади.

Кучирманинг бухгалтерия ишловида банк корхонанинг қарздори сифатида амал қилаётганини эътиборда тутиш керак, чунки банк пул маблағларини сақлайди ва улардан уз айланмасида фойдаланади. Шу сабабли маблағлар қолдиқлари ва тушумлар шахсий счёт кредити буйича ёзилади, чунки ушбу суммалар банкнинг корхонадан қарзини қўрсатади, пулларни бериш ва утказиш эса дебёт буйича қўрсатилади, чунки ушбу ҳолда банкнинг қарзи қамаяди. Демак, банк учун корхонанинг хисоб-китоб счёти – пассив ҳисобварағ. Корхона учун эса у актив ҳисобварағ, шунинг учун бухгалтер ушбу операцияларни 5110-«Хисоб-китоб счёти» ҳисобварағига тесқари тартибда ёзади.

Банк кучирмаси бухгалтер томонидан текширилади ва йулақларида корреспонденцияланувчи ҳисобварағлар шифри қаламда қўрсатилади. Кучирмага илова қилинган ҳужжатларда ана шу ҳисобварағлар қўрсатилади. Банк кучирмаларида тузатишлар, узғаришлар, устидан қизишларга йул қуйилмайди.

Масала № 11.

а) МЧЖ «Шарк» корхона эҳтиёжлари учун металл эшик сотиб олиш мақсадида мол етказиб берувчи ХК «Сайдазов» билан 01.02.2013 йилда № 124 сонли шартномани имзолади. Шартнома шarti буйича МЧЖ «Файз» мол етказиб берувчига шартнома имзоланган қундан бошлаб 5 банк қуни ичида товар учун олдиндан пул утказиши лозим. Металл эшик қиймати – 500000 сўм. МЧЖ «Файз» 02.02.2013 йилда № 15 тулов топширикномаси буйича туловни амалга оширди. Раҳбар-Толипов И.Н., бош бухгалтер-Ҳақимова Л.Т.

Харидор МЧЖ «Шарк»	Мол етказиб берувчи ХК «Сайдазов»
Х/р: 20208000345698745012	Х/р: 20208000404281508001
Банк: Мирзо Улугбек тумани СКБ, Тошкент ш.	Банк: Асака-банк, Тошкент шаҳар филиали
Банк коди: 00399	Банк коди: 00416
СТИР: 207124071	СТИР: 302568779

Талаб этилади: Берилган маълумотлар буйича тулов топширикномасини тулдириш.

б) Мол етказиб берувчи ва харидор ўртасида 20.01.2013 йилда № 46 сонли шартнома имзоланди. Шартнома шартига қўра харидор мол етказиб берувчига 5 банк қуни ичида қиймати-1 000 000 сўмлик қанцелярия моллари учун 15 %лик олдиндан туловни утказиши лозим, мол етказиб берувчи эса харидорга 15%лик бунак тушган қундан бошлаб 5 банк қуни ичида барча товарларни юқлаб жунатиши шарт. Харидор пулнинг қолган қисмини товар олинган қундан бошлаб 3 банк қуни ичида тулаши лозим. 22.01.2013 йилда мол етказиб берувчинини хисоб китоб счётига харидордан 15%лик бунак тушди. 25.01.2013 йилда мол етказиб берувчи харидорга 100%лик қанцелярия молларини юқлаб жунатди. 01.02.2013 йилда мол етказиб берувчи, харидордан пулнинг қолган қисмини ундириш мақсадида, уз банккага № 1 сонли тулов талабномасини ёзиб топширди. 02.02.2013 йилда талабнома буйича харидордан пулнинг қолган қисми мол етказиб берувчининг хисоб китоб счётига тушди. Раҳбар-Толипов И.Н., бош бухгалтер-Ҳақимова Л.Т.

Мол етказиб берувчи: МЧЖ «Шарк»	Харидор: ХК «Турон»
Х/р: 20208000345698745012	Х/р: 20208980308800001020
Банк: Мирзо Улугбек тумани СКБ, Тошкент ш.	Банк: Ҳамкорбанк, Тошкент шаҳар филиали
Банк коди: 00399	Банк коди: 00441
СТИР: 207124071	СТИР: 312789543

Талаб этилади: Берилган маълумотлар буйича тулов талабномасини тулдириш.

ТУЛОВ ТОПШИРИҚНОМАСИ №

САНА	<input type="text"/>										
Туловчининг номи	<input type="text"/>										
ДЕБЕТ Туловчининг х/р	<input type="text"/>	Туловчининг СТИРи	<input type="text"/>								
Туловчи банкининг номи	<input type="text"/>	Туловчи банкнинг коди	<input type="text"/>								
СУММА	<input type="text"/>										
Олувчининг номи	<input type="text"/>										
КРЕДИТ Олувчининг х/р	<input type="text"/>	Олувчининг СТИРи	<input type="text"/>								
Олувчи банкининг номи	<input type="text"/>	Олувчи банкининг коди	<input type="text"/>								
Сумма сўз билан	<input type="text"/>										
Тулов мақсади	<input type="text"/>										
Рахбар	<input type="text"/>	Бош бухгалтер	<input type="text"/>								
	(имзо)		(имзо)								
М.У.	<table border="1" style="width:100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width:25%; text-align: center;">БАНК</td> <td style="width:25%; text-align: center;">Текширилди</td> <td style="width:25%; text-align: center;">Маъқулланди</td> <td style="width:25%; text-align: center;">Утказилди</td> </tr> <tr> <td><input type="text"/></td> <td><input type="text"/></td> <td><input type="text"/></td> <td><input type="text"/></td> </tr> </table>			БАНК	Текширилди	Маъқулланди	Утказилди	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
БАНК	Текширилди	Маъқулланди	Утказилди								
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>								

ТУЛОВ ТАЛАБНОМАСИ №

САНА	<input type="text"/>										
Туловчининг номи	<input type="text"/>										
ДЕБЕТ Туловчининг х/р	<input type="text"/>	Туловчининг СТИРи	<input type="text"/>								
Туловчи банкининг номи	<input type="text"/>	Туловчи банкнинг коди	<input type="text"/>								
СУММА	<input type="text"/>										
Олувчининг номи	<input type="text"/>										
КРЕДИТ Олувчининг х/р	<input type="text"/>	Олувчининг СТИРи	<input type="text"/>								
Олувчи банкининг номи	<input type="text"/>	Олувчи банкининг коди	<input type="text"/>								
Сумма сўз билан	<input type="text"/>										
Тулов мақсади	<input type="text"/>										
Рахбар	<input type="text"/>	Бош бухгалтер	<input type="text"/>								
	(имзо)		(имзо)								
М.У.	<table border="1" style="width:100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width:25%; text-align: center;">БАНК</td> <td style="width:25%; text-align: center;">Текширилди</td> <td style="width:25%; text-align: center;">Маъқулланди</td> <td style="width:25%; text-align: center;">Утказилди</td> </tr> <tr> <td><input type="text"/></td> <td><input type="text"/></td> <td><input type="text"/></td> <td><input type="text"/></td> </tr> </table>			БАНК	Текширилди	Маъқулланди	Утказилди	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
БАНК	Текширилди	Маъқулланди	Утказилди								
<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>								

БАНК КУЧИРМАСИ

00399 Тошкент ш., Мирзо Улугбек тумани “Узсаноатқурилишбанк”
 Изготовлено-02.02.2013 20:05:56 **ВЫПИСКА ЛИЦЕВОГО СЧЕТА за 02.02.2013**
 Ответственный исполнитель : Вахабова Шахноза Абдуллаевна Дата последней проводки: 01.02.2013
 МЧЖ «ШАРК» Счет: 20208000345698745012
 Остаток: Начало дня Пассив: 17 384 300,60
 Остаток: Конец дня Пассив: 17 734 300,60

№:	Счет:	№ документа:	МФО:	Оборот дебет:	Оборот кредит:
1	20208000404281508001	15	00416	500 000	
2	20208980308800001020	1	00441		1 000 000
ИТОГО ОБОРОТОВ				500 000	1 000 000

Корхонанинг ҳисоб-китоб счётида Ўзбекистон Республикаси миллий валютасида пул маблағлари мавжудлиги ва ҳаракатини ҳисобга олиш учун 5110-«Ҳисоб-китоб счёти» актив пул ҳисобварағи ишлатилади.

**5110-«Ҳисоб-китоб счёти» счёти буйича
 энг куп учрайдиган счётлар корреспонденцияси**

Т/Р	ХУЖАЛИК ОПЕРАЦИЯСИ МАЗМУНИ	СЧЕТЛАР КОРРЕСПОНДЕНЦИЯСИ	
		ДЕБЕТ	КРЕДИТ
1	ИЖАРАГА БЕРИЛГАН АСОСИЙ ВОСИТАЛАР БУИИЧА ИЖАРА ҲАҚИНИНГ ИЖАРА ЧИДАН КЕЛИБ ТУШИШИ	5110	4810, 4820
2	ТОВАРЛАРНИ КРЕДИТГА СОТИШДАН ПУЛ КЕЛИБ ТУШИШИ	5110	4710
3	МАҲСУЛОТ (ТОВАРЛАР, ИШЛАР, ХИЗМАТЛАР), АСОСИЙ ВОСИТАЛАР ВА БОШҚА АКТИВЛАР СОТИЛИШИДАН ПУЛ КЕЛИБ ТУШИШИ	5110	4010
4	ҲИСОБ-КИТОБ СЧЕТИГА КАССАДАН ПУЛ МАБЛАҒЛАРИ ТОПШИРИЛИШИ	5110	5010
5	ЧЕТ ЭЛ ВАЛЮТАСИНИ СОТИБ ОЛИШ УЧУН ПУЛ УТКАЗИЛИШИ	5530	5110
6	БАНККА ҚАЙТАРИЛГАН ЧЕК ВА АККРЕДИТИВЛАР БУИИЧА СУММАЛАР ҲИСОБ-КИТОБ СЧЕТИГА КУЧИРИЛДИ	5110	5510, 5520
7	ҚИСКА МУДДАТЛИ ИНВЕСТИЦИЯЛАР ТАРТИБИДА ИЛГАРИ ТАҚДИМ ЭТИЛГАН ҚАРЗ ҚАЙТАРИЛИШИ	5110	5890
8	ОЛДИНДАН БЕРИЛГАН БУНАК ҚАЙТАРИЛИШИ	5110	4310-4390
9	ҚОНДИРИЛГАН ДАЪВОЛАР СУММАСИ КЕЛИБ ТУШИШИ	5110	4860
10	ОЛИНГАН БУНАКЛАР СУММАЛАРИ АКС ЭТТИРИЛИШИ	5110	6310-6390
11	ЕТКАЗИБ БЕРУВЧИЛАРГА БУНАКЛАР УТКАЗИЛИШИ	4310	5110
12	КАССАГА БАНКДАН ПУЛ МАБЛАҒЛАРИ КЕЛИБ ТУШИШИ (ИШ ҲАҚИ, МУКОФОТ, НАФАҚАЛАР ВА ҲОҚАЗОЛАРНИ ТУЛАИ УЧУН)	5010	5110
13	ЕТКАЗИБ БЕРУВЧИЛАР ВА ПУДРАТЧИЛАР ОЛДИДАГИ ҚАРЗЛАР ЁПИЛИШИ	6010	5110
14	БЮДЖЕТГА ТУЛОВЛАР БУИИЧА ҚАРЗ СУММАЛАРИ КУЧИРИЛИШИ	6410	5110
15	СУҒУРТА БУИИЧА ВА ДАВЛАТ МАҚСАДЛИ ЖАМҒАРМАЛАРИГА ҚАРЗЛАР ЁПИЛИШИ	6510-6530	5110
16	ҲИСОБЛАНГАН ДИВИДЕНДЛАРНИ ТАЪСИСЧИЛАРГА ТУЛАНИШИ	6610	5110
17	ҚИСКА МУДДАТЛИ КРЕДИТ ВА ҚАРЗЛАРНИНГ ЁПИЛИШИ	6810-6840	5110
18	УЗОҚ МУДДАТЛИ КРЕДИТ ВА ҚАРЗЛАР ЖОРИЙ ҚИСМИНИНГ ЁПИЛИШИ	6950	5110
19	ҲИСОБЛАНГАН ФОИЗЛАР БУИИЧА ҚАРЗЛАР ЁПИЛИШИ	6920	5110
20	ИЖАРАГА БЕРУВЧИГА ТУЛАНИШИ ЛОЗИМ БУЛГАН ТУЛОВЛАР АМАЛГА ОШИРИЛИШИ	6910, 6950	5110

5110-ҳисобварағ дебети буйича тушум хусусиятига қараб турли ҳисобварағлар кредитидан ҳисоб-китоб счётига маблағларнинг келиб тушишига доир хужалик операциялари, ҳисобварағ кредити буйича эса – харажат

йуналишига караб турли ҳисобварағлар дебетига ҳисоб-китоб счётидан маблагларни ҳисобдан чиқаришга доир ҳужалик операциялари акс эттирилади.

Масала № 12, Ҳисоб-китоб счёти ҳисоби.

1 феврал 2012 йилда ҳисоб-китоб счётидаги пул қолдиғи – 6 478 000 сум.
Февралда ҳисоб-китоб счёти буйича қуйидаги операциялар амалга оширилди

Сана	№ док.	Операциялар мазмуни	Сумма	Дт	Кт
02.02.	Банк кучирмаси №10	Ҳаридорлардан ҳисоб-китоб счётига сотилган маҳсулот учун пул тушди	3 920 000	5110	7110
03.02.	БК 10	Ҳисоб-китоб счётига кассадан пул тушди	800 000	5110	7110
04.02.	БК 11	Ҳисоб-китоб счётидан узок муддатли кредит туланди	400 000	5010	5110
05.02.	БК 12	Иш хақи учун ҳисоб-китоб счётидан кассага пул олинди	1 000 000	5010	5110
08.02.	БК 13	Ҳисоб-китоб счётидан кредит буйича фойзлар туланди	150 000	5010	5110
12.02.	БК 14	Хизмат курсатилгандан сунг ижара хақи олинди	220 000	5110	7110
14.02.	БК 15	Банкдан қисқа муддатли кредит олинди	1 000 000	5110	5110
18.02.	БК 16	Ҳисоб-китоб счётидан кассага пул олинди	500 000	5010	5110
20.02.	БК 17	Ҳаридорлардан сотиладиган маҳсулот учун олдиндан аванс олинди	1 500 000	5110	5110
21.02.	БК 18	Таъсисчиларга дивидендлар туланди	700 000	5110	7110
24.02.	БК 19	Банкда аккредитив очилди	1 500 000	5110	6610
28.02.	БК 20	Мол етказиб берувчиларга ҳисоб-китоб счётидан пул утказилди	400 000	5110	7110

Талаб этилади: 2-сонли журнал-ордер ва 2-сонли кайднома(ведомост) тузиш

5110 счёти кредити буйича 2-сонли Журнал-ордер

Сана	Банк кучирмаси №	5110 счёт кредитидан қуйидаги счёт. ҳар дебетига						Жами кредитида
		5010	5010	5010	5010	5010	5010	
Жами								

5110 счёти дебити буйича 2-сонли кайднома(ведомост)

Сана	Банк кучирмаси №	5110 счёти дебетига қуйидаги счётлар кредитидан						Жами дебитида
		5010	5010	6610	7110	7110	7110	
Жами								

Якуний қолдик

6.3. Валюта счёти буйича операцияларни ҳисобга олиш тартиби

Валюта операцияларининг бухгалтерия ҳисобини юритиш 22-сонли БҲМС «Чет эл валютасида ифодаланган активлар ва мажбуриятларнинг ҳисоби» (ЎзР АВ томонидан 21.05.2004 йилда 1364-сон билан руйхатдан ўтказилган) ва «Чет эл валютасидаги операцияларнинг бухгалтерия ҳисоби, статистика ва бошқа ҳисоботларда акс эттириш тартиби тугрисида»ги низом (ЎзР АВ томонидан 17.09.2004 йилда 1411-сон билан руйхатдан ўтказилган) билан тартибга солинади.

Ушбу Низомга мувофиқ корхоналар ҳар ойда баланснинг валюта моддаларини қайта баҳолашлари лозим, ҳусусан:

- кассадаги, банкдаги депозит ва ссуда счётларидаги валюта маблаглари, шу жумладан аккредитивларни;
- чет эл валютасидаги пул ҳужжатларини;
- чет эл валютасида ифодаланган қисқа муддатли ва узок муддатли қимматли қоғозларни;
- чет эл валютасида ифодаланган дебиторлик ва кредиторлик қарзлари, кредитлар ва заёмларни.

Қуйидагилар қайта ҳисобланмайди:

- корхона томонидан чет эл валютаси ҳисобига харид қилинган мол-мулк (асосий воситалар, номоддий активлар, товар-моддий бойликлар, инвентарь ва ҳужалик жиҳозлари);

– хужалик юритувчи субъект, шу жумладан хорижий инвестициялар иштирокидаги корхона устав капитали (фонди)нинг ҳажмлари ва унинг иштирокчилари (таъсисчилари) улушларининг нисбати.

Кайта баҳолаш Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг курси буйича ҳисобот ойнанинг охири санасида валюта счётидан кўчирмалар асосида, фарқни молиявий фаолият натижаларига киритиш билан амалга оширилади.

Хужалик юритувчи субъектлар ҳар ойда баланснинг валюта моддаларини ҳисобот ойнанинг охири санаси ҳолатига кура Марказий банк курси буйича кайта баҳолайди.

Баланснинг валюта моддаларини ҳар ой кайта баҳолаш натижасида вужудга келадиган ва илгари тупланган мусбат ва манфий курс фарқлари корхонанинг ихтиёрига кура бухгалтерия ҳисобида икки хил усул билан акс эттирилиши мумкин:

- молиявий-хужалик фаолияти натижасига *туғридан-туғри утказиш усули*; бунда мусбати - молиявий фаолиятдан олинган даромадларни ҳисобга олувчи ҳисобварағларга, манфийси эса - молиявий фаолиятдан курилган зарарларни ҳисобга олувчи ҳисобварағларга утказилади;

- *жамлаш усули*; бунда мусбати даставвал кечиктирилган даромадлар, яъни 6230-«Бошқа кечиктирилган даромадлар» ҳисобварағида, манфийси кечиктирилган харажатлар, яъни 3190-«Бошқа келгуси давр харажатлари» ҳисобварағида жамланади ва молиявий-хужалик фаолияти натижаларига қуйидаги тартибда ҳисобдан чиқарилади:

а) чет эл валютасидаги дебиторлик ва кредиторлик қарзлари буйича улар коплиб (ёки ҳисобдан чиқарилиб) боришига қараб;

б) қолган ҳолатларда баланснинг тегишли валюта моддалари билан хужалик операциялари содир этилиб боришига қараб.

Курс фарқларининг бухгалтерия ҳисобини юритишни соддалаштириш мақсадида мос равишда 6230-«Бошқа кечиктирилган даромадлар» ва 3190-«Бошқа келгуси давр харажатлари» ҳисобварағларида мавжуд мусбат ва манфий курс фарқларини курс фарқи ҳисобдан чиқарилаётган ҳисобот ойна охирида чет эл валютаси бирлигига туғри келадиган уртача курс фарқи буйича ҳисобдан чиқаришга рухсат этилган.

Кулланилаётган курс фарқларини ҳисобдан чиқариш усули албатта хужалик юритувчи субъектнинг ҳисоб сибсатида акс эттирилиши лозим.

Молиявий-хужалик фаолияти натижалари буйича ҳисобдан чиқарилган мусбат курс фарқи 9540-«Валюталар курелари фарқидан даромадлар» ҳисобварағининг кредитида акс эттирилади ва даромад (фойда) солиғи буйича солиқ солиш базасини оширади, манфий курс фарқи эса 9620 «Валюталар курслари фарқидан зарарлар» ҳисобварағининг дебитида акс эттирилади ва даромад (фойда) солигини ҳисоблашда солиқ солиш базасидан чегирилади.

Валюта буйича курс фарқларининг ҳисобига оид шартли мисоллар

1-мисол. Товарларни сотиб олиш

20 000 АҚШ долларлик товар МБ курси буйича қирим қилинган. Божхона юк декларациясини (БЮД) тулдириш санасидаги курс 1 АҚШ доллари учун 1 200 сумни ташкил этган. Товарни қирим қилиш $(20\ 000 \times 1\ 200 = 24\ 000$ минг сум) қуйидаги ёзув билан акс эттирилади:

Д-т 2910-«Омбордаги товарлар» - 24 000 минг сум.

К-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга туланидиган счётлар» - 24 000 минг сум.

Ой якунига қараб сумга нисбатан долларнинг курси 1 250 сумгача кутарилди. Курс фарқи $(1\ 250 - 1\ 200) \times 20\ 000 = 1\ 000$ минг сумни ташкил этади.

Операция қуйидаги ёзувлар билан акс эттирилади:

Д-т 9620-«Валюталар курслари фарқидан зарарлар» - 1 000 минг сум.

К-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга туланидиган счётлар» - 1 000 минг сум.

Товар ҳақини тулашда тулов кунига курс 1 270 сумни ташкил этди, курс фарқи $(1\ 270 - 1\ 250) \times 20\ 000 = 400$ минг сум.

Операция қуйидаги ёзувлар билан акс эттирилади:

Д-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга туланидиган счётлар» - 25 000 минг сум.

Д-т 9620-«Валюталар курслари фарқидан зарарлар» - 400 минг сум.

К-т 5210-«Мамлакат ичидаги валюта счётлари» - 25 400 минг сум.

2-мисол. Товарларни сотиш

МБ 1 доллар учун 1 230 сум курси буйича 2 000 долларлик, яъни $2\ 000 \times 1\ 230 = 2\ 460$ минг сумлик товар ортиб жўнатиш билан.

Товар ортиб жўнатилиши қуйидаги утказма билан акс эттирилади:

Д-т 4010-«Харидордан ва буюртмачилардан олинанидиган счётлар» - 2 460 минг сум.

К-т 9020-«Товарларни сотишдан даромадлар» - 2 460 минг сум.

Ойнанинг охирида курс 1 доллар учун 1 250 сумгача ошди.:

$(1\ 250 - 1\ 230) \times 2\ 000 = 40$ минг сум.

Операция қуйидаги ёзувлар билан акс эттирилади:

Д-т 4010-«Харидордан ва буюртмачилардан олинанидиган счётлар» - 40 минг сум.

К-т 9540-«Валюталар курслари фарқидан даромадлар» - 40 минг сум.;

Харидордан пул келиб тушган пайтда МБ курси 1 доллар учун 1 270 сумни ташкил этган:

$(1\ 270 - 1\ 250) \times 2\ 000 = 40$ минг сум.

Операция куйдаги ёзувлар билан акс эттирилади:

Д-т 5210-«Мамлакат ичидаги валюта счёtlари» - 2 540 минг сум.

К-т 4010-«Харидордан ва буюртмачилардан олинadиган счёtlар» - 2 500 минг сум.

К-т 9540-«Валюталар курслари фаркидан даромадлар» - 40 минг сум.

3-мисол. 50% валюта тушумини сотиш.

1 доллар учун 1 250 сум МБ курси буйича 50% валюта тушуми – 1 000 доллар сотилди.:

$1\ 000 \times 1\ 250 = 1\ 250$ минг сум.

Валюта тушумининг сотилиши куйдаги утказма билан акс эттирилади:

Д-т 9220-«Бошка активларнинг чикиб кетиши» - 1 250 минг сум.

К-т 5210-«Мамлакат ичидаги валюта счёtlари» - 1 250 минг сум.

Ҳисоб-китоб счётига сўмдаги эквивалентни ҳисобга қабул қилиш куйдаги утказма билан акс эттирилади:

Д-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти» - 1 250 минг сум.

К-т 9220-«Бошка активларнинг чикиб кетиши» - 1 250 минг сум.

4-мисол. Валюта счётига кайта баҳолаш.

Ойнинг бошида валюта счётида 1 500 доллар бўлган, доллар курси 1 270 сумни ташкил этган. Ой давомида валюта счётида бирорта ҳам операция амалга оширилмаган. Ойнинг охирига қараб доллар курси 1 275 сумгача ошди. Курс фарқи $1\ 500 \times (1\ 275 - 1\ 270) = 7\ 500$ сум. Операция куйдаги утказма билан акс эттирилади:

Д-т 5210-«Мамлакат ичидаги валюта счёtlари» - 7 500 сум.

К-т 9540-«Валюталар курслари фаркидан даромадлар» - 7 500 сум.

5-мисол. Ҳисобот берилadиган суммалар буйича курс фарқи

300 долларлик ҳисобот берилadиган сумма берилди, доллар курси 1 230 сумга тенг, яъни $1\ 230 \times 300 = 369$ минг сум. Бўнак берилиши куйдаги утказма билан акс эттирилади:

Д-т 4220-«Ҳизмат сафарларига берилган бўнақлар» - 369 минг сум

К-т 5020-«Чет эл валютасидаги пул маблағлари» - 369 минг сум.

280 доллар суммадаги бўнак ҳисоботи тақдим этилган ва тасдиқланган, 20 доллар қассага қайтарилган, доллар курси 1 250 сумга тенг. Операция куйдаги ёзувлар билан акс эттирилади:

Д-т 9420-«Маъмурий харажатлар» ($280 \times 1\ 250$) – 350 минг сум.

Д-т 5020-«Чет эл валютасидаги пул маблағлари» ($20 \times 1\ 250$) – 25 минг сум.

К-т 4220-«Ҳизмат сафарларига берилган бўнақлар» ($300 \times 1\ 230$) - 369 минг сум.

К-т 9540-«Валюталар курслари фаркидан даромадлар» - 6 минг сум.

6-мисол. Устав капиталини шакллантиришда курс фарқини акс эттириш тартиби:

Қўшма корхонанинг таъсис ҳужжатлари ва 150 000 АҚШ доллари суммасидаги устав капитали рўйхатга олинган, доллар курси 1 230 сумни ташкил этган:

$150\ 000 \times 1\ 230 = 184\ 500$ минг сум.

Д-т 4610-«Устав капиталига таъсисчиларнинг улушлари буйича қарзи» - 184 500 минг сум.

К-т 8330-«Пай ва улушлар» - 184 500 минг сум;

- амалда 150 000 доллар киритилди, доллар курси 1 250 сумни ташкил этган.:

$150\ 000 \times 1\ 250 = 187\ 500$ минг сум.

Д-т 5210-«Мамлакат ичидаги валюта счёtlари» - 187 500 минг сум.

К-т 4610-«Устав капиталига таъсисчиларнинг улушлари буйича қарзи» - 184 500 минг сум.

К-т 8420-«Устав капиталини шакллантиришдаги курс фарқи» - 3 000 минг сум.

Корхона устав капитали (фонди)ни шакллантиришда таъсис ҳужжатларини рўйхатга олиш санаси ҳолатига Марказий банк белгиланган курслар ва устав капитали (фонди)га амалда маблағлар киритилган сана ҳолати орасидаги курс фарқлари бухгалтерия ва статистика ҳисобида 8420-«Устав капиталини шакллантиришдаги курс фарқи» ҳисобварағида қўшилган капитал сифатида акс эттирилади.

Масала № 13. Валюта счёти буйича.

1 Ҳолат. Валюта счётини қайта баҳолашга доир.

а) Корхонанинг валюта счётида 01.12.12 йилда 6500 доллар – 12 350 000 сум бор. 31.12.12 йилда валюта счётидаги пул маблағлари (6500доллар) қайта баҳоланди. Марказий Банк курси буйича 31.12.12 йилга 1доллар- 1905 сумни ташкил этди.

б) Корхонанинг валюта счётида 01.12.12 йилда 4500 долл. – 8 572 500 сум бор. 31.12.12 йилда валюта счётидаги пул маблағлари (4500доллар) қайта баҳоланди. Марказий Банк курси буйича 31.12.12 йилга 1доллар-1903 сумни ташкил этди.

2 Ҳолат. Товарларни сотиб олиш.

15. 01.13. да 15 000 долларга товар харид қилинди. Марказий Банк курси буйича БЮД тузилган санада курс 1900 сум.

31.01.13. да курс 1 доллар учун 1910 сум.

10.02.13. Товар учун пул туланди, курс 1915 сум.

3 Ҳолат. Товарларни сотиш.

10.01.13 Корхона харидор билан- 12000долларга товар олди-сотди шартномасини тузди.

12.01.13. Мол етказиб берувчи корхона харидордан товар учун олдиндан аванс олди -1800 долл., курс 1905 сум.

25.01.13. Товар харидорга етказилди – 12000 долл., курс 1910 сум.

31.01.13. Курс 1915 сум

05.02.13. Харидордан қарзнинг қолган қисми олинди. Пул олинган қўнға курс – 1920 сумни ташкил этди.

4 Холат. 50% валюта тушумини сотиш.

10.02.13. 50% валюта тушуми сотилди – 10000 долл. Марказий Банк курси буйича 1 доллар- 1920 сум.
Хисоб-китоб счётига сум эквиваленти хисобга олинди.

5 Холат. Хисоботга доир сумалар буйича курс фарқи.

а) 10.02.13. Хизмат сафарига 350 долл. берилди, курс 1900 сум.

28.02.13. Дебеторлик қарз қайта баҳоланди. Курс 1920 сум.

01.03.13. Хизмат сафарига кетган ходим томонидан 340 долл.га аванс хисоботи берилди ва тасдиқланди.
Қолган қисми кассага қайтарилди. Курс 1920 сум.

б) 10.02.13. Хизмат сафарига 350 долл. берилди, курс 1900 сум.

28.02.13. Дебеторлик қарз қайта баҳоланди. Курс 1920 сум

01.03.13. Хизмат сафарига кетган ходим томонидан 380 долл. га аванс хисоботи берилди ва тасдиқланди.
Курс 1920 сум.

02.03.13. Хисобот берган шахсга 30 долл. берилди. Курс 1925 сум.

Холат 6. Устав капитални шаклланишида курс фарқини акс этиши.

04.01.13. Устав капитали 200000 \$.(АҚШ долл.)миқдорда Қушма корхона рўйхатга олинди, курс 1904 сум.

20.01.13. Таъсисчилар улушларини киритдилар- 150 000 АҚШ доллари нақд пул қуринишида, 50000 доллар-
ускуна сифатида улуш қўшилди. Курс 1908 сум.

6.4. Ҳисобдор шахслар билан ҳисоб-китоблар ҳисоби

Ҳисобдор шахслар билан ҳисоб-китобларга корxonанинг хизмат сафарига юборилган ходимлари билан ҳисоб-китоблари киради. Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги хизмат сафарлари харажатларига маблағлар бериш ва ишлатиш «Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги хизмат сафарлари тугрисида» йуриқнома (ЎЗР АВ томонидан 29.08.2003 йилда 1268-сон билан рўйхатдан ўтказилган) билан, Ўзбекистон Республикаси ташқарисига эса – «Вазирликлар, идоралар, корxonалар ва ташкилотлар ходимлари Ўзбекистон Республикаси ташқарисига хизмат сафарига юборилганда хизмат сафари харажатлари учун маблағлар бериш» тартиби (ЎЗР АВ томонидан 05.06.2000 йилда 932-сон билан рўйхатдан ўтказилган) билан тартибга солинади.

Хизмат сафари деб ишчини ташкилот, муассаса, бирлашма, корхона раҳбарининг фармойиши буйича, узининг доимий иш жойидан ташқарида хизмат топшириғини бажариш учун бошқа жойга, маълум бир муддатга юборилиши (бориб келиш) тушунилади. Ишчиларни хизмат сафарларига юбориш ушбу ташкилотларнинг бошлиқлари томонидан амалга оширилади, буйруқ ва сафар гувоҳномасини бериш билан расмийлаштирилади.

Хизмат сафарига юборилган ишчига тураржой ижараси буйича, хизмат сафари жойига бориш ва иш жойига қайтиш харажатлари қопланади, шунингдек кундалик харажатлар туланади. Хизмат сафари билан боғлиқ булган қушимча харажатлар (телефонда гаплашиш, телеграф харажатлари ва бошқалар) хизмат сафарига юборилган шахсда буларни тасдиқловчи ҳужжатлар мавжуд булган тақдирда туланади.

Йўл ҳужжатлари йўқ булган тақдирда корхона раҳбарига ҳар бир аниқ ҳолат буйича хизмат сафарига юборилган ишчини йўл харажатларига ҳақ тулаш масаласини ечиш ҳуқуқи берилади. Бунда, йўл харажати буйича қопланадиган сумма хизмат сафарига темир йўл (ёки агар темир йўл алоқаси бўлмаса, шаҳарлараро автобус) орқали бориш қийматидан ортиқ бўлмаслиги, лекин авиачипта қийматининг 30%идан кўп бўлмаслиги керак (ЎЗР Солиқ кодексининг 145-моддаси 14-банди).

Хизмат сафарига ва йўлда булган вақт учун кундалик харажатлар(суточные) хизмат сафарига юборилган ишчиларга жамоа шартномалари, жамоа келишувлари ва меҳнат шартномаларида кўзда тутилган миқдорларда, лекин қуйидаги миқдорлардан кам бўлмаган ҳолда белгиланади (Республика буйича ўрнатилган энг кам ойлик иш ҳақиға нисбатан коэффиниентларда): Тошкент шаҳрида, шаҳар ва вилоятлар марказларида - 0,1; бошқа шаҳарлар ва аҳоли яшайдиган пунктларда - 0,08.

Ишчини МДХ мамлакатларига ва чет элга хизмат сафарига юборганда ҳар бир хизмат сафарига булган куни учун кундалик харажатлар (суткаликлар) чет эл валютасида ўрнатилган меъёрларда туланади (Вазирликлар, идоралар, корxonалар ва ташкилотлар ходимларига Ўзбекистон Республикасидан ташқаридаги хизмат сафари харажатлари учун маблағлар бериш тартибига 1-сон илова, ЎЗР АВ томонидан 05.06.2000 йилда 932-сон билан рўйхатдан ўтказилган).

Мазкур харажатларни қоплаш ҳақиқатан қилинган харажатларни ҳужжатлар билан тасдиқлашсиз амалга оширилади.

**Хизмат сафари учун ходимларга берилган бунақлар ҳисобини юритувчи ҳисобварақлар буйича
корреспонденция:**

T/P	ХУЖАЛИК ОПЕРАЦИЯСИННИНГ МАЗМУНИ	ҲИСОБВАРАҚЛАР КОРРЕСПОНДЕНЦИЯСИ	
		ДЕБЕТ	КРЕДИТ
1	КАССАДАН ҲИСОБДОР ШАХСЛАРГА БУНАҚЛАР БЕРИЛДИ	4220-4290	5010, 5020
2	КАССАГА ИШЛАТИЛМАГАН ҲИСОБ БЕРИЛАДИГАН СУММАЛАР ҚАЙТАРИЛДИ	5010, 5020	4220-4290
3	ҲИСОБДОР ШАХСЛАР КАПИТАЛ ҚУЙИЛМАЛАР, УСКУНАЛАР, МАТЕРИАЛЛАР, ҲАЙВОНЛАР, ТОВАРЛАРНИ ХАРИД ҚИЛИШ, ЕТКАЗИБ БЕРИШ, ТАЙЁРЛАШ БИЛАН БОГЛИҚ ХАРАЖАТЛАРНИ АМАЛГА ОШИРИШДИ	0710-0890 1010-1090 1110-1120 2910-2990	4220-4290
4	ҲИСОБДОР ШАХСЛАР АСОСИИ, ЕРДАМЧИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ, ХИЗМАТ КУРСАТУВЧИ ХУЖАЛИКЛАР, ШУНИНГДЕК УМУМИЙ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ХАРАЖАТЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШДИ	2010, 2310 2510, 2710	4220-4290
5	ҲИСОБДОР ШАХСЛАР ДАВР ХАРАЖАТЛАРИГА КИРУВЧИ ХАРАЖАТЛАРНИ АМАЛГА ОШИРИШДИ	9410-9440	4220-4290

Хизмат сафари жойдаги тураржойни ижарага олиш буйича харажатлар хизмат сафарига юборилган ишчини келиш ва кетиш кунлари буйича ҳақиқатдаги харажатлар буйича (люкс-номерлардан ташқари), жумладан меҳмонхоналарда курсатиладиган қўшимча хизматлар (жойларни бронлаш, дазмолдан фойдаланиш, сақлаш камерасидан, телевизор, музлатгич, идиш-товуқ, алоқа хизматидан фойдаланиш)га ҳақ тулаш буйича харажатларни тасдиқловчи ҳужжатлар мавжуд булган тақдирда қопланади.

Агар, меҳмонхоналарни люкс-номерларида (хоналарида) яшаганлигини тасдиқловчи ҳужжатлар тақдим этилганда, тураржой хонасини ижарага олиш буйича ҳақ тулаш ушбу номернинг қийматини **70%** миқдорда амалга оширилади.

Тураржой хонасини ижарага олганликни тасдиқловчи ҳужжатлар йўқ булган ҳолларда, харажатлар ҳар бир сутка учун белгиланган энг кам ойлик иш ҳақи миқдорини МДХ мамлакатлари пойтахтларида бўлганда - **3%**, бошқа шаҳар ва аҳоли пунктларида - **2%** миқдорда қопланади.

УзР Солиқ кодексининг 147-моддаси биноан ишлаб чиқариш ва бошқарув ходимлари хизмат сафари харажатларини ҳужалик юритувчи субъект раҳбарининг фармойиши билан қонун ҳужжатларида белгиланган меъёрлардан ортиқча амалга ошириш фойда солиғи буйича солиқ солиш базасига ва жисмоний шахснинг солиқ солинадиган даромадига киритилади.

Хизмат сафарига юбориладиган ишчига хизмат сафарига кетишдан олдин қонун ҳужжатларида қўзда тутилган миқдорларда қўндалик харажатлар, йўл харажатлари, тураржой хонасини ижарага олиш харажатлари чегарасида пул қўрилишидаги бунақ туланади. Ишчи хизмат сафаридан қайтган қўндал эътиборан **ўч қўн мобайнида** бунақ ҳисоботини тақдим қилиши шарт. Ушбу ҳисоботга белгиланган тартибда расмийлаштирилган хизмат сафари гувоҳномаси ва хизмат сафарига ҳақиқатда қилинган харажатларни тасдиқловчи ҳужжатлар илова қилинади.

Масала № 14.

МЧЖ «Зафар» корхонасининг ички назоратчиси Халилов А.Л. 20 январ 2013 йилда Бухоро шаҳрига 3(уч)кунга хизмат сафарига жўнатилди. Халиловга хизмат сафари учун кассадан-300 000 сўм берилди. Хизмат сафаридан қайтгандан сўнг Халилов 24.01.2013 йилда корхона бухгалтериясига № 1 сонли бунақ ҳисоботини топширди. Харажатлар: йўқира харажатлари (темир йўл орқали)-100 000 сўм, турар жой харажатлари - 150 000 сўм, қўндалик харажатлар-90 000 сўм. Бунақ ҳисоботига бириктирилган ҳужжатлар-темир йўл чиптаси, меҳмонхона қвитанцияси, 24.01.2013 йилда Халиловга кассадан № 4-сонли қирим касса ордерида буйича - 40 000 сўм нақд пул берилди. Раҳбар-Қурбонов О.В., бухгалтер-Убаева Н.С.

- Талаб этилади:**
1. Бунақ ҳисоботини тўлдириш.
 2. Халиловдан олинган даромад солиғи буйича солиққа тортиладиган суммани аниқланг.
 3. Агар Халилов йўл ҳужжатларини йўқотган тақдирда унга берилиши мумкин булган суммани аниқланг. Бунда: авиачипта қиймати - 250 000 сўм.
 4. Агар Халилов яшаганликни тасдиқловчи ҳужжатларни йўқотган тақдирда унга берилиши мумкин булган суммани аниқланг.

ИП "Заря" Форма по ОКУД- по ОКПО-

Код

наименование организации

УТВЕРЖДАЮ
Отчет в сумме 42 100 000 000 сум. 0 тийин.

АВАНСОВЫЙ ОТЧЕТ

Номер	Дата
013/1	24.01.13

Руководитель Александр Бурбаев подпись Бурбаев А.В. расшифровка подписи

Структурное подразделение Учредительский капитал

Код

Подотчетное лицо Кашимов С.С. фамилия, инициалы Табельный номер- 0000

Профессия (должность) Учредитель Назначение аванса материалы

Наименование показателя	Сумма, сум. тийин.	Бухгалтерская запись			
		дебет		кредит	
		счет	сумма, сум. тийин.	счет	сумма, сум. тийин.
Предыдущий аванс	-				
Перерасход	-				
Получен аванс					
1. из кассы	300 000	4220	300 000	4220	300 000
1а. в валюте (справочно)				6970	40 000
2.					
Итого получено	300 000				
Израсходовано	340 000				
Остаток	-				
Перерасход	40 000				

Приложение 270 документов на 2 листах

Отчет проверен. К утверждению в сумме 42 100 000 000 сумма прописью

сум _____ тийин (_____ сум _____ тийин)

Главный бухгалтер _____ подпись _____ расшифровка подписи

Бухгалтер Убаева подпись _____ расшифровка подписи

Остаток внесен в сумме 40 000 сум _____ тийин по кассовому ордеру № 4 от 24.01.13 г.

Перерасход, выдан _____ подпись _____ расшифровка подписи 24.01.13 г.

Бухгалтер (кассир) _____ подпись _____ расшифровка подписи

Расписка. Принят к проверке от Кашимов С.С. авансовый отчет № 11 от 24.01.13 г.

на сумму 42 100 000 000 прописью сум _____ тийин,

количество документов 270 на 2 листах

Бухгалтер _____ подпись _____ расшифровка подписи 24.01.13 г.

Номер по порядку	Документ, подтверждающий производственные расходы		Наименование документа (расхода)	Сумма расхода				Дебет счета
	дата	номер		по отчету		принятая к учету		
				в сум	в валюте	в сум	в валюте	
1	24.01.13	001	материалы	150 000		150 000		91.11
2								91.11

Подотчетное лицо _____ подпись _____ расшифровка подписи

7-БӨБ. МЕХНАТГА ҲАҚ ТУЛАШ ҲИСОБИ

1. Мехнатга ҳақ тулаш шакллари, иш ҳақи ва бошқа туловларни ҳисоблаш тартиби
2. Бажарилган иш ҳажми ва иш ҳақини ҳужжатлар билан расмийлаштириш
3. Ходимлар билан иш ҳақи ва бошқа туловлар бўйича ҳисоб-китоблар ҳисоби
4. Жисмоний шахсларнинг иш ҳақидан даромад солиғи ва бошқа ушлаб қолишлар ҳисоби
5. Сугурта бадалларини ҳисоблаш, тулаш ва сарфлашларни ҳисобга олиш тартиби

Бухгалтерия ҳисобини тартибга соладиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. УзР Мехнат Кодекси.
2. УзР Солиқ Кодекси.
3. 21-сонли Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти “Бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақлар режаси” (УзР АВ томонидан 23.10.2002 йилда 1181-сон билан руйхатдан утказилган).

7.1. Мехнатга ҳақ тулаш шакллари, иш ҳақи ва бошқа туловларни ҳисоблаш тартиби

Бозор иқтисодиёти шароитида корхона мехнатга ҳақ тулаш шакллари, тизимлари ва миқдорини, шунингдек бошқа қушимча ҳақ ва устама ҳақларни республика қонун ҳужжатлари асосида мустақил равишда белгилайди.

Иш ҳақи ходимлар даромадининг асосий манбаси ҳисобланади ва корхона ишининг пировард натижаларини ҳисобга олган ҳолда уларнинг ишлаб чиқаришга қўшган мехнат ҳиссаси билан белгиланади.

Мехнатга ҳақ тулашнинг асосий шакллари *ишбай* ва *вақтбай* шакллар ҳисобланади.

Ишбай иш ҳақи ишлаб чиқарилган маҳсулот (ишлар) миқдори ва унинг бирлиги учун нархлар асосида ҳисобланади.

Мисол. III разрядли токарь бир ойда 80 деталь тайёрлади. Бир деталь учун ишбай нарх – 1 250 сум. Унинг иш ҳақи 100 минг сумни (1 250 x 80) ташкил этди.

Ишбай ҳақнинг *ишбай-мукофот* шакли ҳам қўлланилади.

Ишбай-мукофот шакли ишлаб чиқариш меъёрларини бажарганлик ва ошириб бажарганлик учун мукофотлар тулашни назарда тутди. Шунга қура ҳар бир корхона ходимларни рағбатлантириш тўғрисидаги Низомига эга бўлиши керак.

Мисол. III разрядли токарь меъёри 70 деталь ташкил этганда 80 деталь тайёрлади, ишбай нарх – маҳсулот бирлиги учун – 1 250 сум. Ишлаб чиқариш меъёрини ошириб бажаришнинг ҳар бир фоизи учун корхонада раҳбар томонидан тасдиқланган, ходимларни рағбатлантириш тўғрисидаги Низомига мувофиқ ишбай ҳақнинг суммасидан 3% миқдорида мукофот белгиланади. Ишлаб чиқариш меъёрини бажариш фоизи:

$$(80 : 70 \times 100) = 114\%;$$

ишчининг меъёрдан ортиқча бажарган фоизи – 14% (114% - 100%)

мукофот миқдори – 42% (14% x 3);

ишбай ҳақ суммаси – 100 000 сум (1 250 x 80);

мукофот суммаси – 100 000 x 42 % = 42 000 сўм;

умумий иш ҳақи суммаси – 100 000 + 42 000 = 142 000 сўм.

Мехнатга ҳақ тулашнинг *вақтбай* шакли иш ҳақини ходим томонидан ишланган вақт миқдоридан ва бир соат иш учун тариф ставкасидан келиб чиқиб ҳисоб-китоб қилишни назарда тутди.

Мисол. II разрядли слесарь июнда 170 соат ишлаган. Бир соат учун тариф ставкаси 1 200 сўмга тенг. Унинг иш ҳақи 204 000 сумни (1 200 x 170) ташкил этди.

Тунги вақтдаги иш учун ҳақ тулаш. Соат 22-00 дан то соат 6-00 гача бўлган вақт тунги вақт деб ҳисобланади (УзР Мехнат кодексининг 122-моддаси). Тунги вақтдаги ишнинг ҳар бир соати учун камида бир ярим баравар миқдорда ҳақ туланади, яъни тунги вақтдаги иш учун қушимча тулов миқдори соат ставкасининг 50%дан кам бўлиши мумкин эмас.

Корхона узининг ички ҳужжатларида, масалан коллектив шартномасида ёки Мехнатга ҳақ тулаш тўғрисидаги низомда тунги вақтдаги иш учун қушимча туловни қонун ҳужжатларида белгиланган миқдордан ортиқча қилиб белгилаши мумкин.

Иш вақтидан ташқари иш учун ҳақ тулаш. Белгиланган қундалик иш муддатидан ташқари ишлаш иш вақтидан ташқари иш деб ҳисобланади. Иш вақтидан ташқари иш бухгалтерияда нарядлар, иш вақтини ҳисобга олиш табели, маълумотнома-ҳисоб-китоб билан расмийлаштирилади ва иш вақтидан ташқари иш учун ҳақ тулаш икки баробардан кам бўлмаган миқдорда ҳақ туланади (УзР Мехнат кодексининг 157-моддаси). Ҳақ тулашнинг аниқ миқдори коллектив шартномасида урнатилди, агар у тузилмаган бўлса, корхона раҳбари томонидан қасаба уюшмаси ёки ишчиларнинг бошқа вакил органи билан келишилган ҳолда белгиланади.

Байрам ва дам олиш кунларида ишлаганлик учун икки баробар миқдорда ҳақ туланади. Агар ходим бунинг ҳисобига бошқа қуни дам олса, бир баробарда ҳақ туланади.

Вақтинча мехнатга қобилиятсизлик нафақаси ҳисоб-китоби. Вақтинча мехнатга қобилиятсизлик нафақасини ҳисоблаш ва тулаш услубияти «Давлат ижтимоий сугуртаси бўйича нафақалар тайинлаш ва тулаш тартиби тўғрисида»ги низом (УзР АВ томонидан 08.05.2002 йилда 1136-сон билан руйхатдан утказилган) билан тартибга солинади.

Даволаш (тиббий) муассасасининг мехнатга қобилиятсизлик варақаси (бюллетень) тулаш суммасини ҳисоб-китоб қилиш учун асос бўлиб ҳисобланади.

Вактинча меҳнатга қобилиятсизлик буйича бошқа нафақаларни тулаш билан боғлиқ харажатлар ҳужалиқ юритувчи субъектлар томонидан уз ҳисобидан амалга оширилади, бунда мазкур харажатлар даромад (фойда) солиғини ҳисоблашда солиқ солиш базасидан чиқариб ташланади.

Вактинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақаси иш стажининг давомийлигидан қатъи назар иш ҳақининг 100 фоизи миқдориди қуйидагиларга туланади: ишлаётган Иккинчи жаҳон уруши қатнашчиларига; байналминал жангчиларга ва уларга тенглаштирилган бошқа шахсларга; қарамоғида 16 ёшга (ўқувчилар 18 ёшга) етмаган уч ёки ундан ортиқ болалари булган ходимларга; Чернобиль АЭСдаги авария оқибатларини тугатишда қатнашган ходимларга; Чернобиль АЭСдаги авария натижасида радиоактив ифлосланиш зонасидан эвакуация қилинган ва кучирилган, қон ҳосил қилувчи органлар касалликлари (утқир лейкоз), қалқонсимон без (аденома, рак) ва хавфли усмалар билан боғлиқ касалликларга қалинган ходимларга; меҳнатда майибланиш ва қасб касаллиги натижасида вактинча меҳнатга қобилиятсиз булган ходимларга.

Қолган ишчиларга вактинча меҳнатга қобилиятсизлик буйича нафақа қуйидаги миқдорларда туланади:

- умумий иш стажы 8 йил ва ундан ортиқ булган ходимларга ҳамда 21 ёшга етмаган чин етимларга иш ҳақининг 80 фоизи миқдориди;

- умумий иш стажы 8 йилгача булган ходимларга иш ҳақининг 60 фоизи миқдориди.

Ишбай иш ҳақи олувчи ходимларга нафақа уларнинг вактинча меҳнатга қобилиятсизлик бошланган ойнанинг биринчи кунидан олдинги сунги календарь ойдаги иш ҳақидан ҳисоблаб чиқарилади ҳамда ойлик иш ҳақига ҳисоблаб чиқарилган мукофотларнинг уртача суммаси қушиб ҳисобланади.

Меҳнатига вақтбай ҳақ туланадиган ходимларга нафақа ҳисоблаб чиқаришда ойлик иш ҳақи вактинча меҳнатга қобилиятсизлик бошланган кунгача доимий равишда олиб келинган қушимча ва устамаларни қушган ҳолда кунлик ёки соатбай тариф ставкаси ҳисоблаб чиқарилган уртача ойлик мукофотлар суммаси ҳисобга олинади.

Нафақаларни ҳисоблашда асос қилиб олинандиган ҳақиқий иш ҳақига иш жойидан, сугурта бадаллари ундирилиб туланадиган жами иш ҳақи туловлари қиради.

Вактинча меҳнатга қобилиятсизлик бошланган ойдан олдинги 12 ой даврида олган ва сугурта бадаллари чегирилган барча мукофотларнинг 1/12 қисми нафақа ҳисоблаб чиқариладиган ойлик иш ҳақига қушилиб, уртача ойлик иш ҳақи миқдори аниқланади.

Мисол. Ходим 2012 йилнинг декабрида уч кун касал бўлди, бу нарса табеда қайд этилди ва тиббийт муассасасининг меҳнатга қобилиятсизлик варақаси билан тасдиқланди. Умумий иш стажы – 9 йил. Ноябрь ойи учун унинг иш ҳақи: ишбай – 90 минг сум; вақтбай – 14 минг сум; вактинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақаси – 6 минг сум; утган йил учун уртача ойлик мукофот – 8 минг сумни ташкил этди.

Вактинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақасини ҳисоб-китоб қилиш учун ўртача иш ҳақи ҳисоб-китобига 112 минг сум (90 + 14 + 8) киритилиши керак. Ноябрьда иш кунлари сони - 22 та. Уртача бир кунлик иш ҳақи 5,09 минг сумни (112минг : 22кун) ташкил этди. Иш стажы ва касаллик кунлари сонини ҳисобга олганда нафақа 12,2 минг сумга тенг (5,09 x 3кун x 80%).

Таътилларни тулаш ҳисоб-китоби. ЎзР Меҳнат кодексининг 133-моддасига биноан барча ходимлар ҳар йили меҳнат таътиliga қикиш ҳуқуқига эга, бу ҳуқуқ мазкур қорхонада олти ой узлуксиз ишлашдан сунг берилади.

Таътил учун тулов суммаси таътидан олдинги ишланган ой учун иш ҳақи суммасидан келиб қикиб ҳисобланади. Таътил учун тулов суммасини аниқлашда Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 11 мартдаги 133-сон қарори билан тасдиқланган «Ўртача ойлик иш ҳақини ҳисоблаб чиқариш тартиби»нинг 1-бандига мувофиқ ҳисоблаб қикиладиган ходимнинг уртача ойлик иш ҳақи асос қилиб олинади. Таътиллар вақтига ҳақ тулаш, ишдан бўшатиш нафақасини, ишсизлик нафақасини тулаш учун уртача ойлик иш ҳақи ҳисоблаб чиқариш кундаги тарификация буйича белгиланган иш ҳақи ёки лавозим маошидан келиб қикқан ҳолда уларни ҳисоб-китоб даврида тарификация буйича белгиланган иш ҳақи ёки лавозим маошидан ошган сумманинг ўн иккидан бирга (олти ой тулик ишлаганларга олтидан бирга; етти ой тулик ишлаганларга еттидан бирга ва ҳоказолар) оширган ҳолда ҳисоблаб чиқарилади. Уларга ишбай асосда ишлаб топилган қушимча иш ҳақи, мукофотлар, қушимча туловлар, иш ҳақига қушимча ҳақлар ва ижтимоий сугурта буйича бадаллар ҳисобланадиган бошқа туловлар қиради. Олинган сумма 25,4 (бир йилдаги ойлик иш кунларининг уртача сони)га булинади ва таътил кунлари сонига қупайтирилади.

Мисол. Ишчи апрелда 24 кунга таътилга қикди. Унинг март учун иш ҳақи: ишбай – 60 минг сум; вақтбай – 20 минг сум; тунги вақтда ишлаганлик учун – 7 минг сум; вактинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақаси – 5 минг сум; Наврўз байрами муносабати билан мукофот – 20 минг сум; утган йил учун уртача ойлик мукофот – 8 минг сум. Таътил учун туловни ҳисоб-китоб қиламиз: (60 + 20 + 7 + 8) = 95 минг сум. Наврўз байрами муносабати билан берилган мукофотни ҳисоб-китобга қиритмаймиз, чунки у бир марталик мукофот. Таътил учун тулов суммасини аниқлаймиз: (95минг : 25,4кун x 24кун) = 89,76 минг сум.

Шуни таъкидлаш жоизки, ЎзР Меҳнат кодексига қўра асосий меҳнат таътилининг 15 кун давом этиши белгиланган, лекин ходимлар қушимча таътилларининг мўддати жамоа шартномасида бир неча кун қўпроқ қилиб белгиланиши мўмкин. Қонун ҳўжжатлари буйича таътил мўддати билан жамоа шартномасида белгиланган таътил мўддати учун ҳисобланган суммалар ўртасидаги фарқ ЎзР Солиқ кодексининг 147-моддасига биноан фойда солиғи буйича солиққа солиш базасига қиритилиши керак.

Масала № 15.

1. “Тонг” корхонаси ишчиси Бакиев М. июн ойида 10 кун касал булди. Бакиевнинг умумий иш стажи 9 йил, май ойига ишбай иш хақи - 170 000 сум, вақтбай - 120 000 сум, олдинги ойдаги касаллик нафақаси - 30 000 сум, олдинги йилга жами мукофот пули - 500 000 сум, 9 майга мукофот пули - 40 000 сум, моддий ёрдам - 80 000 сум, хизмат сафарига берилган маблағлар - 30 000. Май ойидаги иш кунлари сони - 22 кун. Июн ойига Бакиев М.га меҳнатга вақтинчалик лаёқатсизлик нафақасини ҳисобланг.

2. “Самара” корхонаси менежери Курбонов Т.га август ойида 24 кун таътил берилди. Курбоновнинг июл ойидаги ишбай иш хақи - 150 000 сум, вақтбай - 140 000 сум, касаллик нафақаси - 42800 сум, олдинги йилга жами мукофот пули - 650 000 сум, мод.ёрдам - 150 000 сум, юбилейга мукофот - 100 000 сум. Менежер Курбонов Т.га таътилни нафақасини ҳисобланг.

7.2. Бажарилган иш ҳажми ва иш ҳақини ҳужжатлар билан расмийлаштириш

Ишлаб чиқариш хусусияти, меҳнатни ташкил этиш ва унга ҳақ тулаш тизимидан келиб чиқиб, корхонада бирламчи ҳужжатларнинг қуйидаги шакллари қўлланилади: *ишбай ишга наряд; йўналиш варақаси (харитаси); бажарилган иш ҳажми тўғрисида билдирги; бажарилган иш ҳажмини ҳисобга олиш қайдномаси; ишларни қабул қилиш далолатномаси.*

Нарядлар яқка тартибдаги маҳсулот тайёрлайдиган яқка-ёлғиз ишлаб чиқаришларда қўлланилади. Бир марталик ва жамғариш, шунингдек яқка тартибдаги ва бригада нарядлари фарқланади. Бир марталик нарядлар буйича смена ёки ой давомида бир турдаги иш расмийлаштирилади, жамғариш нарядлари эса ой охирида ёпилади ва турли хил ишларни ақе эттиради.

Яқка тартибдаги наряд бир ишчининг иши учун расмийлаштирилади, агар иш бригада томонидан бажарилса, бригада ишини ақс эттирадиган бригада нарядлари расмийлаштирилади.

Маҳсулот цехлар буйича навбатма-навбат ишлов бериш йўли билан тайёрланадиган мунтазам (серияли) ишлаб чиқаришларда бажарилган ишлар ҳажмини ҳисобга олиш учун йўналиш хариталари қўлланилади.

Ишчилар бир турдаги операцияларни бажарадиган, ишлаб чиқариш оммавий хусусиятга эга булган корхоналарда уларнинг маҳсулот ишлаб чиқариши бажарилган ишлар ҳажмини ҳисобга олиш қайдномаси билан расмийлаштирилади.

Меҳнатга ҳақ тулашнинг ақкорд тизимида бригаданинг иш ҳажми бажарилган ишларни қабул қилиш далолатномаси билан расмийлаштирилади.

Ишнинг бир меъёрдаги шароитларидан четга чиқишлар *қўшимча ҳақ тулаш варақалари* билан расмийлаштирилади.

Вақтбай иш ҳақини ҳисоб-китоб қилиш учун асосий ҳужжат бўлиб фойдаланилган иш вақти табели ҳисобланади. У иш жойларида бригадирлар, усталар, цех, булим бошлиқлари томонидан тулдирлади. Ишда булмаган кунлари қуйидаги шифрлар билан ақс эттирилади: «К» - касалланиш, «Д» - дам олиш куни, «Т» - таътил ва хоказо.

Тегишлича расмийлаштирилган бирламчи ҳужжатлар ой охирида бухгалтерияга топширилади, бухгалтерия ходимлари уларни диққат билан текширадилар, сўнгра ҳар бир ходимга тегишли булган иш ҳақини ҳисоблайдилар ва маълумотларни ишлов учун ҳисоблаш марказига топширадилар ёки компьютерга киритадилар. Ҳисоблаб чиқарилган иш хақи ходимнинг шахсий счётида курсатилади.

7.3. Ходимлар билан иш хақи ва бошқа туловлар буйича ҳисоб-китоблар ҳисоби

Ишчиларга иш хақи ҳар ярим ойда камида бир марта тулашиш лозим. Бунақлар солиқларни чиқариб ташлаган ҳолда лавозим маошнинг 40-50%и миқдоридан берилади.

Корхона бухгалтерияси томонидан ишчи ва хизматчилар билан ҳисоб-китобларни расмийлаштириш учун фойдаланиладиган асосий регистр бўлиб *ҳисоб-китоб қайдномаси* ҳисобланади. У цех ва булимлар буйича тузилади ва қуйидаги курсаткиларни ўз ичига олади: тулов турлари буйича ҳисоблашлар - 6710-«Меҳнат ҳақи буйича ходим билан ҳисоблашишлар» ҳисобварағи кредити буйича айланма; иш ҳақидан ушлаб қолишлар - 6710-«Меҳнат ҳақи буйича ходим билан ҳисоблашишлар» ҳисобварағи дебети буйича айланма. Бунақлар фарқ қўлга тегадиган суммани ташкил этади.

Ҳисоб-китоб қайдномасининг охириги курсаткичи иш хақи тулаш учун тулов қайдномасига кўчириб ёзилади. Ушбу қайдноманинг титул варағида корхона раҳбарининг руҳсат берувчи имзоси қўйилади. Иш ҳақининг берилиши уч кун давомида амалга оширилиши керак. Ходимлар томонидан ўз вақтида олинмаган иш хақи депонентга топширилади, яъни иш ҳақининг кейинги берилишига олиб қўйилади. Кассир ходимнинг фамилияси қаршисига «Имзо» устунига «Депонентга топширилган» тамғасини куяди ёки қўлда ёзади. Сўнгра кассир тулов қайдномасининг титул варағида нақд пул билан туланган ҳақиқий суммани, депонентга қўйилган иш хақи суммасини курсатади, имзолайди ва қайдномани бухгалтерга топширади. Ҳар бир ходимнинг депонентга топширилган иш хақи депонент варақасига ўтказилади. Берилган бутун иш ҳақига чиким касса ордери тузилади, у кассадан пулни ҳисобдан чиқариш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Меҳнат ҳақи буйича ходимлар билан ҳисоб-китобларнинг ҳисоби 6710-«Меҳнат ҳақи буйича ходим билан ҳисоблашишлар» счётида юритилади. Ушбу счётининг кредитида ҳисобланган иш хақи, нафақалар, компенсациялар, дебетида эса - барча ушлаб қолишлар ва берилган иш хақи ақс эттирилади. 6710-«Меҳнат ҳақи буйича ходим билан ҳисоблашишлар» счёти буйича счётлар корреспонденцияси қуйида келтирилади.

Мехнат ҳақи буйича ходим билан ҳисоблашишларни ҳисобга олувчи счётлар (6700) корреспонденцияси

№	ХУЖАЛИК ОПЕРАЦИЯСИННИНГ МАЗМУНИ	СЧЕТЛАР КОРРЕСПОНДЕНЦИЯСИ	
		ДЕБЕТ	КРЕДИТ
1	КАПИТАЛ ҚУИИЛМА СОҲАСИДА БАНД БУЛГАН ХОДИМЛАР БҮЙИЧА МЕҲНАТ ҲАҚИ ҲИСОБЛАНДИ	0810-0890	6710
2	ТМЗНИ ТАИЕРЛАШ ВА ХАРИД ҚИЛИШ ОПЕРАЦИЯЛАРИ БҮЙИЧА МЕҲНАТ ҲАҚИ ҲИСОБЛАНДИ	1010-1120 2970-2990	6710
3	ТМЗНИ ТАИЕРЛАШ ВА ХАРИД ҚИЛИШ ОПЕРАЦИЯЛАРИ БҮЙИЧА МЕҲНАТ ҲАҚИ ҲИСОБЛАНДИ (1510-ҲИСОБВАРАГИДАН ФОЙДАЛАНГАН ҲОЛДА)	1510	6710
4	АСОСИЙ, ЁРДАМЧИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ, УМУМИШЛАБ ЧИҚАРИШ ЦЕХЛАРИ, ХИЗМАТ КУРСАТАДИГАН ХУЖАЛИКЛАР ИШЧИЛАРИГА, ЯРОҚСИЗЛИКНИ ТУЗАТИШ БИЛАН БАНД БУЛГАН ИШЧИЛАРГА МЕҲНАТ ҲАҚИ ҲИСОБЛАНДИ	2010, 2310, 2510, 2710, 2610	6710
5	МАҲСУЛОТ РЕАЛИЗАЦИЯСИ, МАЪМУРИЙ ВА БОШҚА ОПЕРАЦИЯЛАР БИЛАН БАНД БУЛГАН ХОДИМЛАРГА МЕҲНАТ ҲАҚИ ҲИСОБЛАНДИ	9410-9430	6710
6	КЕЛГУСИ ДАВР ХАРАЖАТЛАРИГА КИРИТИЛАДИГАН ИШЛАР УЧУН МЕҲНАТ ҲАҚИ ҲИСОБЛАНДИ (МАВСУМИЙ ТАРМОКЛАРДА)	3190	6710
7	АСОСИЙ ВОСИТАЛАР ЧИКИБ КЕТИШИ БИЛАН БОГЛИК ОПЕРАЦИЯЛАР БҮЙИЧА МЕҲНАТ ҲАҚИ ҲИСОБЛАНДИ	9210	6710
8	ОРТИҚЧА ТУЛАНГАН СУММАЛАР КАССАГА ҚАЙТАРИЛДИ (МЕҲНАТГА ҲАҚ ТУЛАШ)	5010	6710
9	ТАБИИЙ ОФАТЛАР, ЕНГИНЛАРНИ БАРГАРАФ ЭТИШ БИЛАН БОГЛИК ХОДИМЛАРГА МЕҲНАТ ҲАҚИ ҲИСОБЛАНДИ	9720	6710
10	ХОДИМЛАРГА БИР МАРТАЛИК МУКОФОТЛАР ҲИСОБЛАНДИ	9430	6710
11	КОРХОНА ИШЧИЛАРИДАН МАҲСУЛОТ, ИШЛАР, ХИЗМАТЛАР ҚИЙМАТИ УШЛАБ ҚОЛИНДИ	6710	4790
12	ИШЧИЛАРГА ҲИСОБЛАНГАН СУММАЛАР КАССАДАН ТУЛАНДИ (МЕҲНАТГА ҲАҚ, МУКОФОТЛАР ВА Ҳ.К. ТУЛАШ)	6710	5010
13	ҲИСОБДОР ШАХСЛАРДАН ҚАЙТАРИЛМАГАН БУНАКЛАР УШЛАБ ҚОЛИНДИ	6710	4220-4290
14	АКЦИЯЛАРГА ЭГАЛИК ҚИЛИШ БҮЙИЧА МАЖБУРИЯТЛАР МЕҲНАТ ҲАҚИ ҲИСОБИДАН ҚОПЛАНДИ	6710	4610
15	КРЕДИТГА ОЛИНГАН ТОВАРЛАР УЧУН ҲИСОБ-КИТОБЛАР БҮЙИЧА ИШЧИЛАРДАН НАВБАТДАГИ ТУЛОВЛАР УШЛАБ ҚОЛИНДИ	6710	4710
16	АИБДОР ИШЧИЛАР МЕҲНАТ ҲАҚИ СУММАЛАРИДАН МОДДИЙ ЗАРАРЛАР ҚОПЛАНДИ	6710	4730

7.4. Жисмоний шахсларнинг иш ҳақидан даромад солиғи ва бошқа ушлаб қолишлар ҳисоби

Даромад солиғини ҳисоблаш ва ушлаб қолиш Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг VI бўлими моддалари билан тартибга солинади.

Солиқ солинадиган даромадга эга бўлган жисмоний шахслар жисмоний шахслардан олинган *даромад солиғи туловчилардир*.

Жисмоний шахсларнинг Ўзбекистон Республикасидаги ва ундан ташқаридаги манбалардан олинган даромадлари *солиқ солиш объекти* ҳисобланади.

Солиқ солинадиган база жами даромаддан келиб чиқиб, солиқ солишдан озод қилинган даромадлар чегирилган ҳолда аниқланади.

Жисмоний шахсларнинг *жами даромадига* қуйидагилар киради: 1) меҳнатга ҳақ тулаш тарзидаги даромадлар; 2) мулкӣ даромадлар; 3) моддий наф тарзидаги даромадлар; 4) бошқа даромадлар.

1) меҳнатга ҳақ тулаш тарзидаги даромадлар; (Солиқ Кодексининг 172 моддаси)

Меҳнат шартномаларига ёки ишлар бажариш ва хизматлар курсатиш предмети бўлган фуқаролик-ҳуқуқий тусдаги шартномаларга мувофиқ жисмоний шахсларга ҳисобланадиган ва туланадиган барча туловлар меҳнатга ҳақ тулаш тарзидаги даромадлар деб эътироф этилади. Меҳнатга ҳақ тулаш тарзидаги даромадларга қуйидагилар ҳам киради: рағбатлантириш хусусиятига эга булган туловлар; компенсация туловлари (компенсация); ишланмаган вақт учун ҳақ тулаш.

Рағбатлантириш хусусиятига эга туловлар (Солиқ Кодексининг 173 моддаси): жумласига қуйидагилар киради: йиллик иш якунлари буйича мукофот, бирйўла бериладиган мукофотлар; юридик шахснинг мукофотлаш

туғрисидаги қондасида назарда тутилган рағбатлантириш хусусиятига эга туловлар; касб маҳорати, мураббийлик учун тариф ставкаларига ва маошларга устамалар; таътилга ҳар йилги қушимча ҳақлар; кўп йил ишлаганлик учун пул мукофоти ва туловлар; рационализаторлик таклифи учун тулов.

Мехнатга ҳақ тулаш тарзида даромадга киритилмайдиган компенсация туловлари (компенсациялар) жумласига қуйидагилар қиради (Солиқ Кодексининг 174 моддаси): табиий-иклим шароитлари ноқулай булган жойлардаги ишлар билан боғлиқ қушимча туловлар; Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланмайдиган касблар ва ишлар рўйхати бўйича оғир, зарарли, ута зарарли меҳнат шароитларида ишлаганлик учун устамалар; технологик жараён жадвалида назарда тутилган тунги вақтда, иш вақтидан ташқари, дам олиш кунларида ва байрам (ишланмайдиган) кунларида ишлаганлик учун тариф ставкаларига ҳамда маошларга устамалар ва қушимча туловлар; кўп сменали режимда ишлаганлик, шунингдек бир неча касбда, лавозимда ишлаганлик ва хизмат курсатиш доирасини кенгайтирганлик учун устамалар; доимий иши йўлда кечадиган, ҳаракатланиш ва (ёки) кўчиб юриш хусусиятига эга булган ходимларнинг, шунингдек қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда ишлар вахта усулида бажарилган тақдирда, иш ҳақиға устамалар; юридик шахс жойлашган ердан (йигилиш пунктдан) ишлаш жойигача ва орқага қайтиш учун вахтада ишлаш жадвалида назарда тутилган ишлар вахта усулида бажарилган тақдирда йўлга кетадиган кунлар, шунингдек ходимлар метеорологик шароитлар сабабли ва транспорт ташкилотларининг айби билан йўлда ушланиб қолган кунлар учун тариф ставкаси, маош миқдоридан тўланадиган суммалар; ер ости ишларида доимий банд бўлган ходимларга уларнинг стволдан ишлаш жойига бориш ва у ердан қайтиш учун шахтада (қонда) ҳаракатланишининг метъерий вақти учун тўланадиган қушимча ҳақлар; қонун ҳужжатларида белгиланган нормалардан ортиқча дала таъминоти; хизмат сафарлари вақтидаги қонун ҳужжатларида белгиланган нормалардан ортиқча қўндалик ҳаражатлар; ишлар вахта усулида ташкил қилинганда, иш вақти умумлаштирилган ҳолда ҳисобга олинаётганда ва қонун ҳужжатларида белгиланган бошқа ҳолларда ходимларга иш вақтининг белгиланган давомийлигидан ортиқ ишлаганликлари муносабати билан берилмайдиган дам олиш кунлари (отгуллар) учун туловлар; хизмат ишлари учун ходимнинг шахсий автомобилдан ёки хизмат максадлари учун унинг бошқа мол-мулкдан фойдаланганлик учун қонун ҳужжатларида белгиланган нормалардан ортиқча туловлар; меҳнатда майиб бўлганлик ёки соғлиққа бошқача шикаст етганлик билан боғлиқ зарарнинг урнини қоплаш учун белгиланган нормалардан ортиқча олинган суммалар; озик-овқат, ойлик йўл чипталари ёки уларнинг урнини қоплаш кийматини тулаш.

Ишланмаган вақт учун ҳақ тулашга қуйидагилар қиради (Солиқ Кодексининг 175 моддаси): қонун ҳужжатларига мувофиқ навбатдаги (ҳар йиллик) ва қушимча таътиллarga ҳақ тулаш, фойдаланилмаган навбатдаги (ҳар йиллик) ва қушимча таътиллар учун компенсация, усмирларнинг имтиёзли соатларига, оналар болани овқатлантириши учун ишда берилмайдиган танаффусларга, шунингдек тиббий куриқдан утиш билан боғлиқ вақт учун ҳақ тулаш; асосий иш ҳақи қисман сакланиб қолган ҳолда мажбурий таътилда булган ходимларга берилмайдиган туловлар; донор ходимларга куриқдан утиш, қон топшириш ва қон топширилган ҳар бир кундан кейин берилмайдиган дам олиш кунлари учун ҳақ тулаш; Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексига мувофиқ давлат ёки жамоат вазибаларини бажарганлик учун меҳнатга ҳақ тулаш ва бошқалар.;

2) мулкый даромадлар (Солиқ Кодексининг 176 моддаси);

Жисмоний шахсларнинг мулкый даромадлари таркибига қуйидагилар қиради: фонзлар; дивидендлар; мол-мулкни ижарага беришдан олинган даромадлар; жисмоний шахсларга хусусий мулк ҳуқуқи асосида тегишли булган мол-мулкни сотишдан олинган даромадлар;

3) моддий наф тарзида олинадиган даромадлар (Солиқ Кодексининг 177 моддаси);

Солиқ туловчи томонидан **моддий наф тарзида олинадиган даромадлар** қуйидагилардир:

- юридик шахс томонидан жисмоний шахс манфаатларини кузлаб, товарлар (ишлар, хизматлар) ҳақини, мулкый ҳуқуқларни тулаш, шу жумладан: жисмоний шахсларнинг болаларини мактабгача таълим муассасаларида ўқитиш, тарбиялаш; коммунал хизматлар, ходимларга берилган уй-жой ҳақини, уй-жойдан фойдаланиш ҳаражатлари ҳақини, ётоқхонадаги жойлар ҳақини ёки уларнинг урнини қоплаш кийматини тулаш; санаторий-курортларда даволаниш йўлланмалари кийматини, дам олиш, стационар ва амбулаторияга катнаб даволаниш ҳақини ёки уларнинг урнини қоплаш кийматини тулаш; юридик шахснинг жисмоний шахс даромади булган бошқа ҳаражатлари;

- совгалар, текин берилган, шу жумладан ҳадя шартномаси асосида берилган товарлар, солиқ туловчининг манфаатларини кузлаб, бажарилган ишлар ва курсатилган хизматлар киймати;

- товарларнинг (ишларнинг, хизматларнинг) ходимларга реализация қилинадиган нархи ва шу товарларнинг (ишларнинг, хизматларнинг) ушбу модданинг иккинчи ва учинчи қисмларига мувофиқ ҳисоблаб чиқарилган киймати уртасидаги манфий тафовут;

4) бошқа даромадлар (Солиқ Кодексининг 178 моддаси);

Жисмоний шахсларнинг **бошқа даромадлари** жумласига қуйидагилар қиради: давлат ижтимоий сугуртаси бўйича нафақалар, ишсизлик нафақалари, ижтимоий нафақалар ва пенсиялар; стипендиялар; жисмоний шахсларга хайрия ва экология жамғармаларининг маблағларидан курсатилмайдиган моддий ердам: донорлик учун пул мукофотлари; алиментлар ва бошқалар:

Жисмоний шахслар даромадларининг солиққа тортиш ставкалари

Меҳнатга ҳақ тулаш тарзидаги даромадлар	Дивиденд ва фойз қўрилишидаги даромадлар	Тадбиркорлик фаолиятдан олинган даромадлар
8%-22% лик шкала бўйича	10%лик ставка	тадбиркорлик фаолиятининг турлари бўйича катъий белгиланган солиқ.

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солигини ҳисоблаб чиқариш учун солиқ ставкасини куллаш мақсадида энг кам иш ҳақи миқдори йил бошидан ортиб борувчи якун буйича (йил бошидаги энг кам иш ҳақидан келиб чиқиб) ҳисобга олинади.

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиги буйича имтиёзлар

Солиқдан озод этилган даромадлар (ижтимоий йуналишга эга имтиёзлар)	Солиқдан озод этилган даромадлар (иктисодийда давлат манфаатини акс эттирувчи имтиёзлар)	Солиқдан озод этилган даромадлар(меёр доираси даги ишчилар учун даромад ҳисобланган корхона харажатлари буйича имтиёзлар)
<p>1. Давлат пенсиялари, давлат пенсияларига устамалар; 2. Стипендиялар; 3. Олинган алиментлар; 4. Донорлик учун пул мукофотлари; 5. Жисмоний шахсларга хусусий мулк ҳуқуқи асосида тегишли булган мол-мулкни сотишдан олинадиган даромадлар; 6. Жисмоний шахсларнинг мерос ёки ҳадя тартибда олган даромадлари; 7. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жойлашган санаторий-курорт ва соғломлаштириш муассасаларига йўланмалар кийиматини ногиронларга, шу жумладан мазкур корхонада ишламайдиган ногиронларга тулик ёки қисман қоплаш суммалари; 8. Ўз ходимларига ва уларнинг болаларига амбулатория ва (ёки) стационар тиббий хизмат курсатилганлиги учун иш берувчи томонидан туланган суммалар, шунингдек юридик шахснинг даволаш ва тиббий хизмат курсатганлик, ногиронлик профилактикаси ва ногиронларнинг саломатлигини тиклашга доир техник воситаларни олиш учун қилинган харажатлари. Ходимларни даволаганлик, уларга тиббий хизмат курсатганлик учун юридик шахслар томонидан соғлиқни сақлаш муассасаларига нақд пулсиз ҳақ туланган тақдирда, шунингдек соғлиқни сақлаш ташкилотлари томонидан ёзиб берилган ҳужжатлар асосида ушбу мақсадлар учун мулжалланган нақд пул маблағлари бевосита ходимга, ходим йўқлигида, унинг оила аъзоларига, ота-оналарига берилган ёки мазкур мақсадлар учун мулжалланган маблағлар ходимнинг банкдаги ҳисобварағига киритилган тақдирда, ушбу даромадлар солиқ солишдан озод қилинади;</p>	<p>1. Давлат заёмининг облигациялари буйича ютуқлар, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг давлат қимматли қозғалари буйича фойзлар, лотерея буйича ютуқлар; 2. Депозит сертификатлар буйича даромадлар, тижорат банкларидagi омонатлар ва давлат хазина мажбуриятлари буйича фойзлар ҳамда ютуқлар; 3. Халқаро ҳамда чет эл ташкилотлари ва фондларидан, шунингдек илмий-техника ҳамкорлиги соҳасидаги Ўзбекистон Республикаси нинг халқаро шартномалари доирасида бевосита жисмоний шахс грант берувчидан ёки Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан вакил қилинган фан ва технологияларни ривожлантиришни мувофиқлаш тириш буйича органининг хулосаси булган тақдирда, юридик шахсдан - грант олувчидан олган грант суммаси;</p>	<p>1. Моддий ёрдам суммалари: а) табиий офат, бошқа фавқулодда ҳолатлар муносабати билан бериладиган моддий ёрдам суммалари - тулалигича; б) вафот этган ходимнинг оила аъзоларига ёки оила аъзоси вафот этганлиги муносабати билан ходимга бериладиган моддий ёрдам суммалари - энг кам иш ҳақининг йигирма бараваригача миқдорда; в) бошқа ҳолларда - энг кам иш ҳақининг ун икки бараваригача миқдорда; 2. Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг Ўзбекистон Республикасидан ташқарига ишлаш учун юборилиши муносабати билан бюджет ташкилотларидан чет эл валютасида олинган иш ҳақи суммалари ва бошқа суммалар, қонун ҳужжатларида белгиланган суммалар доирасида; 3. Меҳнат шартномаси бекор қилинганда энг кам иш ҳақининг ўн икки баравари миқдори доирасида туланадиган ишдан бушатиш нафақаси</p>

Даромад солиги буйича алоҳида шахсларга бериладиган имтиёзлар

Даромад солигидан тулик озод қилинадиган жисмоний шахслар	Даромад солигидан тўрт баробар миқдорда озод қилинадиган жисмоний шахслар
<p>1. Хорижий давлатлар дипломатик ваколатхоналарининг бошлиқлари ва ходимлари, консуллик муассасаларининг мансабдор шахслари, уларнинг узлари билан бирга яшайдиган оила аъзолари, агар улар Ўзбекистон Республикасининг фуқароси булмаса, - Ўзбекистон Республикасидаги манбалардан олинадиган, дипломатик ва консуллик хизмати билан боғлиқ булмаган даромадларидан ташқари барча даромадлари буйича; 2. Хорижий давлатлар дипломатик ваколатхоналари ва консуллик муассасаларининг маъмурий-техник ходимлари ҳамда уларнинг узлари билан бирга яшайдиган оила аъзолари, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси булмаса ёки Ўзбекистон Республикасида доимий яшамаса, - Ўзбекистон Республикасидаги манбалардан олинадиган, дипломатик ва консуллик хизмати билан боғлиқ булмаган даромадларидан ташқари барча даромадлари буйича; 3. Хорижий давлатлар дипломатик ваколатхоналарига, консуллик муассасаларига хизмат курсатадиган ходимлар таркибига кирган шахслар, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси булмаса ёки Ўзбекистон Республикасида доимий яшамаса, - уз хизмати юзасидан оладиган барча даромадлари буйича; 4. Халқаро ноҳуқумат ташкилотларнинг мансабдор шахслари - агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси булмаса, уларнинг ушбу ташкилотларда олган даромадлари буйича; 5. Ўзбекистон Республикаси мудофаа, ички ишлар, фавқулодда вазиятлар вазирликларининг, Миллий ҳавфсизлик</p>	<p>1. "Ўзбекистон Қаҳрамони", Совет Иттифоқи Қаҳрамони, Меҳнат Қаҳрамони унвонларига сазовор булган шахслар, учала даражадаги Шухрат ордени билан тақдирланган шахслар, уруш ногиронлари ёхуд 1941-1945 йиллардаги уруш даврида ёки ҳарбий хизматнинг бошқа мажбуриятларини бажаришда яраланганлиги туфайли ногирон бўлиб қолган ҳарбий хизматчилар; 2. 1941-1945 йиллардаги уруш, собиқ СССРни химоя қилиш буйича бошқа жанговар операцияларнинг қатнашчилари, 1941-1945 йиллардаги уруш даври меҳнат фронтининг фахрийлари ва концентрацион лагерларнинг собиқ ёш тутқунлари; 3. Ленинград шаҳрида 1941 йил 8 сентябрдан 1944 йил 27 январгача қамал даврида ишлаган фуқаролар; 4. Ички ишлар органларининг бошлиқлари ва оддий хизматчилари жумласидан булиб, хизмат вазибаларини бажаришда яраланганлиги, контузия булганлиги ёки шикастланганлиги оқибатида ногирон бўлиб қолганлар; 5. Болалиқдан ногирон булиб қолганлар, шунингдек I ва II гуруҳ ногиронлари; 6. Ун ва ундан ортиқ боласи бор аёллар; 7. Хизматни Афғонистон Республикасида ва жанговар ҳаракатлар олиб борилган бошқа мамлакатларда вақтинча булган кушинларнинг чекланган контингенти таркибиде утаган ҳарбий хизматчилар ҳамда уқув ва синов йиғинларига қақирилган ҳарбий хизматга мажбурлар; 8. Чернобыль АЭСдаги аварияси оқибатида жабранганлар; 9. Икки ва ундан ортиқ ун олти ёшга тулмаган болалари бор ёлғиз оналар;</p>

хизматининг ҳарбий хизматчилари, ички ишлар органлари ҳамда божхона органларининг оддий хизматчилари ва бошлиқлари таркибига кирувчи шахслар, шунингдек укув ёки синов йиғинларига чақирилган ҳарбий хизматга мажбурлар – хизматни уташ (хизмат вазифаларини бажариш) муносабати билан олган пул таъминоти, пул мукофотлари ва бошқа туловлар суммалари буйича; 6. Прокуратура органларининг даража унвонларига эга булган ходимлари - уларнинг хизмат вазифаларини бажариш муносабати билан олган даромадлари буйича;	10. Икки ва ундан ортиқ ўн олти ёшга тўлмаган болалари бор ва боқувчисини йукотганлик учун пенсия олмайдиган бева аёл ва бева эркаклар; 11. Болалигидан ногирон булган, доимий парваришни талаб қиладиган фарзанди билан бирга яшаб, уни тарбиялаётган ота-онадан бири.
---	--

Кўзда тутилган имтиёзлар тегишли ҳужжатлар тақдим этилган тақдирда қўлланилади!

Жисмоний шахсларнинг даромадларига солинадиган солиқ

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 25 декабрь ПҚ-1887-сонли қарорининг № 8 Иловасига мувофиқ жисмоний шахсларнинг иш ҳақи, мукофотлар ва бошқа даромадларига қуйидаги миқдорларда солиқ солинади:

Жами даромад	Солиқ суммаси
энг кам иш ҳақининг беш бараваригача миқдорда	даромад суммасининг 8 фоизи
энг кам иш ҳақининг беш бараваридан (+1 сум) ун бараваригача миқдорда	беш баравар миқдордан солиқ + энг кам иш ҳақи миқдорининг беш бараваридан ошадиган суммадан 16 фоиз
энг кам иш ҳақининг ун баравари (+1 сум) ва ундан юқори миқдорда	ун баравар миқдордан солиқ + энг кам иш ҳақи миқдорининг ун бараваридан ошадиган суммадан 22 фоиз

Жисмоний шахслардан олинadиган даромад солигини ҳисоблаб чиқариш учун солиқ ставкасини қўллаш мақсадида энг кам иш ҳақи миқдори йил бошидан өртиб борувчи якун буйича (йил бошидан тегишли даврнинг ҳар бир оғи учун энг кам иш ҳақларининг суммаси) ҳисобга олинади.

Жисмоний шахслардан олинadиган даромад солигининг ҳисоблаб чиқарилган суммаси қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда жисмоний шахсларнинг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварағларига утказиладиган ҳар ойлик мажбурий бадаллар суммасига қамайтирилади.

Ўз ходимларига моддий ёрдам курсатган ва қимматбаҳо совғалар берган солиқ агентлари жисмоний шахслардан олинadиган даромад солигини солиқ даврининг охирида амалда булган энг кам иш ҳақи миқдоридан келиб чиққан ҳолда қайта ҳисоб-китоб қиладди.

Йил мобайнида асосий иш (хизмат, уқиш) жойи ўзгарган тақдирда, жисмоний шахс жорий йилда ўзига туланган даромадлар ва ушлаб қолинган жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиги суммалари тўғрисидаги маълумотномани янги асосий иш (хизмат, уқиш) жойидаги бухгалтерияга дастлабки иш ҳақи ҳисоблангунига қадар тақдим этиши шарт. Илгариги иш (хизмат, уқиш) жойидан маълумотнома тақдим этилмаган ёки солиқ тўловчининг идентификация рақами тақдим этилмаган тақдирда, жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиги белгиланган энг юқори ставка буйича ушлаб қолинади.

Асосий булмаган иш жойидан ёки бошқа юридик шахслардан олинган даромадларга тўлов манбаида жисмоний шахслардан олинadиган даромад солигини ҳисоблаб чиқариш жами даромад суммасидан Солиқ кодексда назарда тутилган имтиёзлар қўлланилмаган ҳолда, белгиланган ставкалар буйича ҳисобланишига қараб, йил бошидан өртиб борувчи якун буйича амалга оширилади.

Агар асосий булмаган иш жойидан ёки бошқа юридик шахслардан даромадлар олаётган жисмоний шахс бухгалтерияга ўз даромадидан жисмоний шахслардан олинadиган даромад солигининг энг юқори ставкаси буйича ушлаб қолиш тўғрисида ариза берса, даромадлар тўлаётган юридик шахслар жисмоний шахслардан олинadиган даромад солигини имтиёзларни қўлламаган ҳолда энг юқори ставка буйича ушлаб қоладилар.

9 ноябрь 2012 йилдаги ПФ № 4482 га биноан 1 декабрь 2012 йилдан бошлаб энг кам иш ҳақи-79590 сум миқдорда белгиланди

2012 йил январь оғи учун жисмоний шахсларнинг даромадларига солинадиган солиқни ҳисоблаш

СОЛИҚ СОЛИНАДИГАН ДАРОМАД	СОЛИҚ СУММАСИ
(5 X 79590) = 397950 СУМГАЧА	ДАРОМАД СУММАСИНИНГ 8%
397950+1 ДАН (10 X 79590) = 795900 СУМГАЧА	31836 + 397950 СУМДАН ОШГАН СУММАНING 16%
795900+1 СУМ ВА УНДАН ЮҚОРИ	95508 + 795900 СУМДАН ОШГАН СУММАНING 22%

Январь оғи учун энг кам иш ҳақи 79590 сумни ташкил этади.

1-мисол. Корхона ходимиға январь оғиға 350 000 сум иш ҳақи ҳисобланди. Унинг иш ҳақилан даромад солиги қуйидаги тартибда ушлаб қолинади:

1. Январь ойи учун солиқ суммаси аникланади (350 000 сўмлик даромаддан). Ходимнинг даромади энг кам иш ҳақининг 5 бараваридан ошмаслиги сабабли унга 8%ли ставка буйича солиқ солинади: $350\ 000 \times 8\% = 28000$ сўм.

2. Январь ойи учун иш ҳақининг 1%и миқдориди шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварағига мажбурий бадалларни ушлаб қолиш суммаси = 3 500 сўмни ташкил этади ($350\ 000 \times 1\%$)

3. Бюджетга 24 500 сўм даромад солиғи тўланиши керак ($28\ 000 - 3\ 500$).

2-мисол. Солиқ кодексининг 180-моддаси 5-бандига мувофиқ имтиёзга эга булган ходимга (мисол учун II гуруҳ ногиронига) январь ойи учун 350 000 сўм иш ҳақи ҳисобланган. Январь ойидаги жами даромад 350 000 сўмни ташкил этади.

Имтиёз ҳуқуқига эга булган шахслар жами даромадидан даромад олинган ҳар бир ой учун энг кам иш ҳақининг турт баравари миқдори чиқариб ташланишини ҳисобга олган ҳолда, унинг жами солиқ солинмайдиган даромади $4 \times 79590 = 318\ 360$ сўмни ташкил этади.

Унинг иш ҳақидан даромад солиғи қуйидаги тартибда ушлаб қолинади:

1. Солиқ солинадиган даромад аникланади: $350\ 000 - 318\ 360 = 31\ 640$ сўм.

2. Солиқ суммаси аникланади: $31\ 640 \times 8\% = 2\ 531,2$ сўм.

3. Январь ойи учун солиқ солинадиган иш ҳақининг 1%и миқдориди шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварағига мажбурий бадалларни ушлаб қолиш суммаси 316,4 сўмни ташкил этади ($31\ 640 \times 1\%$).

4. Январь ойи учун бюджетга туланиши керак булган даромад солиғи суммаси 2214,8 сўм ($2531,2 - 316,4$) га тенг.

3-мисол. Ходимга январь ойи учун 500 000 сўм иш ҳақи ҳисобланди. Унинг иш ҳақидан даромад солиғи қуйидаги тартибда ушлаб қолинади:

1. Солиқ солинадиган даромад 500 000 сўмга тенг.

2. Январь ойи учун солиқ суммаси аникланади: $31836 + (500\ 000 - 397\ 950) \times 16\% = 48\ 164$ сўм.

3. Январь учун солиқ солинадиган иш ҳақининг 1%и миқдориди шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварағига мажбурий бадалларни ушлаб қолиш суммаси $500\ 000 \times 1\% = 5\ 000$ сўмни ташкил этади.

4. Январь ойи учун бюджетга 43 164 сўм даромад солиғи туланиши керак ($48\ 164 - 5\ 000$).

Жисмоний шахсларнинг 2012 йил февраль ойи учун даромадларига солинадиган солиқни ҳисоблаш

СОЛИҚ СОЛИНАДИГАН ДАРОМАД	СОЛИҚ СУММАСИ
$(5 \times 79590 \times 2) = 795900$ СУМГАЧА	ДАРОМАД СУММАСИНИНГ 8%
795900 ДАН $(10 \times 79590 \times 2) = 1591800$ СУМГАЧА	63672 + 795900 СУМДАН ОШГАН СУММАНИНГ 16%
1591800 СУМ ВА УНДАН ЮҚОРИ	191016 + 1591800 СУМДАН ОШГАН СУММАНИНГ 22%

Январь-февраль ойлари учун энг кам иш ҳақининг жами миқдори 159180 сўмни ташкил этади ($79590 + 79590$).

Мисол. Ходимга февраль ойи учун 290 000 сўм иш ҳақи ҳисобланди. Январь-февраль ойлари учун жами даромад 640 000 сўмни ташкил этади ($350\ 000 + 290\ 000$). Январда 28 000 сўм солиқ ушлаб қолинган.

Феврал ойи учун иш ҳақидан даромад солиғи қуйидаги тартибда ушлаб қолинади:

1. Январь-февраль ойлари учун солиқ суммаси аникланади ($640\ 000$ сўм даромаддан): $640\ 000 \times 8\% = 51200$ сўм.

2. Февраль ойи учун даромаддан ушланиши керак булган солиқ суммасини аникланади: $51\ 200 - 28\ 000 = 23\ 200$ сўм.

3. Февраль ойи учун солиқ солинадиган иш ҳақининг 1%и миқдориди шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварағига мажбурий бадалларни ушлаб қолиш суммаси 2 900 сўмни ташкил этади, ($290\ 000 \times 1\%$).

4. Февраль ойи учун 20 300 сўм ($23\ 200 - 2\ 900$) даромад солиғи утказилиши лозим.

Даромад солиғидан ташқари ходимларнинг иш ҳақидан қуйидаги ушлаб қолишлар амалга оширилиши лозим:

- ҳисобланган иш ҳақи суммасининг 6 % миқдориди Пенсия жамғармасига ушланмалар;
- ҳисобланган иш ҳақи суммасининг 1%и миқдориди касаба уюшмалари(профсоюз) бадаллари;
- судлардан олинган ҳужжатлар, алиментларни ихтиёрий равишда тулаш тугрисидаги аризадан келиб чиққан ҳолда - ижро варақалари, уларда ушланма фоизи курсатилади, буйича ушланмалар. Алиментлар асосий ва қўшимча иш ҳақи суммаларидан, вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик буйича нафақалар, шунингдек ҳисобланган нафақа ва стипендиялар суммаларидан ушланади.

Моддий ёрдам ва бир марталик тақдирлашлар суммаларидан алиментлар ундирилмайди.

- илгари берилган бунақлар буйича қарзларни коплаш;
- нотўғри қилинган ҳисоб-китоблар натижасида ортиқча туланган суммаларни қайтариш;
- ходим томонидан корхонага етказилган моддий зарарни тулаш;
- яроқсиз маҳсулот учун ушлаб қолиш;
- баъзи хил жарималарни ундириш.

Иш ҳақи суммасидан кредитга олинган товарлар, ссуда, ихтиёрий суғурта учун туловлар, жамғарма банкига утказилган суммалар ҳам ушланади.

Ҳар бир ой учун барча ушланмаларнинг умумий миқдори ҳисобланган иш ҳақининг 50%идан ошмаслиги керак.

7.5. Сугурта бадалларини ҳисоблаш, тулаш ва сарфлашларни ҳисобга олиш тартиби

Мулкчилик шаклидан катъи назар, ҳар бир корхона ижтимоий эҳтиёжларга ажратмаларни амалга ошириши шарт. Ижтимоий жамғармаларга мажбурий туловларни ҳисоблаш ва амалга ошириш Солиқ кодексининг XV бўлими моддалари билан тартибга солинади.

Улар жумласига қуйидагилар киреди:

- ягона ижтимоий тулов – 25%;
- фуқароларнинг бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига сугурта бадаллари – 6 % ;

Ягона ижтимоий тулов. Солиқ кодексининг 172-моддасида курсатилган иш ҳақи тарзидаги даромадлар ягона ижтимоий туловнинг ва сугурта бадалларининг солиқ солиш объектидир.

Ягона ижтимоий тулов ва сугурта бадаллари қуйидаги туловларга нисбатан ҳисобланмайди:

- меҳнатда майиб бўлганлик ёки соғлиққа бошқача шикаст етганлик билан боғлиқ зарарнинг урнини қоплаш учун Солиқ кодекси 171-моддаси иккинчи қисмининг 9-бандида курсатилган микдорлардан ортиқча олинган суммалар;

- ёш мутахассисларга олий ўқув юртини тамомлаганларидан сўнг таътил вақти учун юридик шахслар ҳисобидан туланадиган нафақалар.

- грант маблағлари ҳисобига олинмаган меҳнатга ҳақ тулаш тарзидаги даромадлар.

Ўзбекистон Республикаси мудофаа, ички ишлар, фавқулодда вазиятлар вазирлиқларининг, Ўзбекистон Республикаси Миллий ҳавфсизлик хизматининг ҳарбий хизматчиларига, ички ишлар органларининг оддий аскарлар, сержантлар ва офицерлар таркибига ҳамда Ўзбекистон Республикаси Давлат божхона қумитасининг ходимларига хизматни уташи (хизмат мажбуриятларини бажариши) муносабати билан туланадиган пул таъминоти, пул мукофотлари ва бошқа туловларга ягона ижтимоий тулов ҳисоблаб чиқарилмайди.

2009 йилнинг 1 январидан бошлаб ЯИТ туловчилари ЯИТни Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексига белгиланган тартибда тегишли йил учун Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори билан белгиланган ставка бўйича (25%), бироқ ҳар бир ходим учун ойига бир минимал иш ҳақидан кам бўлмаган микдорда ҳисобланиши керак. Фоизли нисбатда ҳисобланган ажратмалар корхона харажатларини қўпайтиради.

ЯИТ ни ҳисоблаб чиқариш ва тулаш учун ЯИТ нинг базавий микдорини аниқлаш қуйидагича амалга оширилади:

ЯИТнинг бир ой учун базавий микдори = бир ойда барча ходимларнинг ҳақиқада ишлаган кунлари сони :
корхонада белгиланган бир ойдаги иш кунлари сони * энг кам иш ҳақи

Мисол.

	Ф.И.О	Лавозим	Ҳисобланган иш ҳақи	ЯИТга ажратмалар 1чи йул (иш ҳақи x 25%)	ЯИТга ажратмалар 2чи йул (иш ҳақи x энг кам иш ҳақи)	Туланадиган ЯИТ
1	Усмонов С.	раҳбар	400000	100000	62920	100000
2	Алиева Г	бош. бух	350000	87500	62920	87500
3	Саидов А	ишчи	300000	75000	62920	75000
4	Зоҳидов М.	ишчи	210000	52500	62920	62920
	Җами		1260000	315000	251680	325420

Корхонанинг Пенсия Фондига ажратмалари қуйидаги бухгалтерия ўтказмалари билан акс эттирилади:

Иш ҳақини ҳисоблаш учун ўтказма:

Д-т 2010-«Асосий ишлаб чиқариш» – 510 000сум

Д-т 9420-«Маъмурий харажатлар» – 750 000сум

К-т 6710-«Меҳнат ҳақи бўйича ходим билан ҳисоблашишлар» – 1 260 000сум

Иш ҳақи фондидан Пенсия жамғармасига ЯИТ ҳисоблаш учун ўтказма:

Д-т 2010-«Асосий ишлаб чиқариш» – 137 920 сум

Д-т 9420-«Маъмурий харажатлар» – 187 500 сум.

К-т 6520-«Мақсадли давлат жамғармаларига туловлар» – 325 420 сум;

Корхона ҳисоб-китоб счётидан Пенсия жамғармасига ЯИТ туланди:

Д-т 6520-«Мақсадли давлат жамғармаларига туловлар» –325 420 сум

К-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти» - 325 420 сум;

Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси ҳисобидан қуйидаги нафақалар берилади:

- корхонада ишлаётган пенсионерларга пенсиялар;
- хомиладорлик нафақаси;
- дафн маросими нафақалари;
- 16 ёшгача булган ногирон боланинг ота-оналаридан бирига (васийга, хомийга) бир ойда бир қўшимча дам олиш куни учун туловлар;
- берилаётган имтиёзлар ўрнига компенсация туловлари.

Ҳисобот даври учун мазкур нафақалар ҳисобланган корхоналар туман (шаҳар) таъминот бўлимига нафақалар учун маблағ олишга буюртманома тақдим этишлари лозим. Таъминот бўлими буюртманомаларга асосан юқорида курсатилган нафақаларни тулаш учун маблағларни молиялаштиради.

- Айтайлик, ҳисобот ойда, корхонада ишлаётган пенсионерларга 100 000 сўм миқдорда пенсия ҳисобланди:

Д-т 4890-«Бошқа дебиторлар қарзлари» - 100 000 сўм
 К-т 6710-«Меҳнат ҳақи буйича ходим билан ҳисоблашишлар» - 100 000 сўм;
 - пенсиялар буйича ҳисоб-китоб счётига пул маблағлари келиб тушди:
 Д-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти» -100 000 сўм
 К-т 4890-«Бошқа дебиторлар қарзлари» - 100 000 сўм;

- кассадан нафақа туланди:
 Д-т 6710-«Меҳнат ҳақи буйича ходим билан ҳисоблашишлар» - 100 000 сўм;
 К-т 5010-«Миллий валютадаги пул маблағлари» - 100 000 сўм;

Вактинчалик меҳнатга лаёқатсизлик буйича қолган нафақалар билан боғлиқ харажатлар ҳужалик юритувчи субъектлар томонидан уз маблағлари ҳисобидан, мазкур харажатларни даромад солиғи буйича солиқ солинадиган базадан чиқариб ташлаган ҳолда амалга оширилади.

- корхонанинг уз маблағлари ҳисобидан 75 000 сўм суммасидаги вақтинчалик меҳнатга лаёқатсизлик нафақаси ҳисобланди:

Д-т 9430-«Бошқа операцион харажатлар» - 75 000 сўм
 К-т 6710-«Меҳнат ҳақи буйича ходим билан ҳисоблашишлар» - 75 000 сўм;
 - касаллик варақаси буйича берилди:
 Д-т 6710-«Меҳнат ҳақи буйича ходим билан ҳисоблашишлар» - 75 000 сўм;
 К-т 5010-«Миллий валютадаги пул маблағлари» - 75 000 сўм;

Фуқароларнинг бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига сугурта бадаллари.

Жисмоний шахслар - Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, шунингдек Ўзбекистон Республикаси ҳудудида доимий яшовчи ва ишловчи фуқаролиги бўлмаган шахслар фуқароларнинг бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига сугурта бадаллари туловчилардир.

Сугурта бадалларини ҳисоблаш ва ушлаб қолиш мажбурияти, шунингдек уларнинг тугри ҳисобдаб чиқарилиши учун жавобгарлик иш берувчи зиммасига юклатилади, бундан Солиқ кодексида назарда тутилган тартибга мувофиқ сугурта бадаллари туловчи яқка тартибдаги тадбиркорлар, юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон ҳўжаликлари аъзолари мустасно.

Солиқ кодексининг 172-моддасида курсатилган иш ҳақи тарзидаги даромадлар сугурта бадалларининг солиқ солиши объектидир. Солиқ ставкаси – 6 %.

Ушбу суммалар ҳисоби учун бухгалтерия ҳужжатларига қуйидаги ёзувлар кайд этилади:

Д-т 6710 « Меҳнат ҳақи буйича ходим билан ҳисоблашишлар»
 К-т 6520 « Мақсадли давлат жамғармаларига туловлар»
 Ҳисоб-китоб счётидан Пенсионный фондига туланди:
 Д-т 6520 «Мақсадли давлат жамғармаларига туловлар»
 К-т 5110 «Ҳисоб китоб счёти»

Ягона ижтимоий тулов ва сугурта бадалларининг тулов муддатлари:

Ягона ижтимоий тулов ва сугурта бадалларини тулаш ҳар ойда, кейинги ойнинг 10-кунидан кечиктирмай амалга оширилади.

Масала № 16. Иш ҳақи буйича.

«ЗАМИН» МЧЖ ишчиларига ҳисобланган иш ҳақидан солиқ ва ушланмаларни ҳисобланг.
 Энг кам иш ҳақи миқдори 79 590 сўмни ташкил этади.

2013 йил ЯНВАР ойи учун иш ҳақини ҳисоблаш ведомости

№	Ф.И.Ш	Лавозим	Ҳисобланган иш ҳақи	Мод. Ёрдам	Овқат пули	Даромад солиғи шу жумладан ШЖБПС	ШЖБПС 1%	Туланадиган даромад солиғи	ПЖ 5%	Туланадиган иш ҳақи
1	Маҳмудов	Директор	600 000		50 000	32 759	6500	39 259	300	638 759
2	Расулова	Бош бух.	400 000		40 000	32 759	6500	39 259	300	439 259
3	Обидов	Дир. муов	300 000	150 000	50 000	48 759	9750	58 509	300	546 259
Жами:						114 277	22 750	137 027	900	150 177
ЯИТ базвий миқдори:					1430000					
Ҳисобланган ЯИТ (25%):			357500		Туланадиган ЯИТ:		357500			
Пенсия фондига 6%:			21000							
Даромад солиғи:			151777		(туланадиган даромад солиғи:		137027)			
ШЖБПС 1%:			114277							
Бухгалтерия ёзувлари:										

2013 йил ФЕВРАЛ ойи учун иш хакини ҳисоблаш ведомости

№	Ф.И.Ш	Лавозим	Ҳисобланган иш хаки	Мод. Ёрдам	Овкат пули	Даромад солиғи шу жумладан ШЖБПС	ШЖБПС 1%	Туланадиган даромад солиғи	ПЖ 5,5% 6%	Туланадиган иш хаки
1	Махмудов	Директор	650 000	100 000	50 000	80 164	7 000	73 164	23 000	67 164
2	Расулова	Бош бух.	400 000		80 000	41 964	7 800	40 164	22 000	39 164
3	Обидов	Дир.муов	300 000		40 000	24 200	3 400	25 200	20 000	22 000
Жами:					140 000	146 328	15 200	137 128	65 000	136 128
ЯИТ базвий микдори:			338 270							
Ҳисобланган ЯИТ (25%):			360 000	Туланадиган ЯИТ:		360 000				
Пенсия фондида 6%:										
Даромад солиғи:			15 200	(туланадиган даромад солиғи:		137 128				
ШЖБПС 1%:			15 200							
Бухгалтерия ёзувлари:										

2012 йил МАРТ охи учун иш хакини ҳисоблаш ведомости

№	Ф.И.Ш	Лавозим	Ҳисобланган иш хаки	Байрам мукофоти	Овкат пули	Даромад солиғи шу жумладан ШЖБПС	ШЖБПС 1%	Туланадиган даромад солиғи	ПЖ 5,5% 6%	Туланадиган иш хаки
1	Махмудов	Директор	600 000	200 000	40 000	95 584	8 400	87 184	50 000	69 184
2	Расулова	Бош бух.	400 000	200 000	50 000	41 964	6 200	35 764	19 000	32 764
3	Обидов	Дир.муов	300 000	150 000	50 000	40 000	5 000	35 000	30 000	42 000
Жами:			1300 000	550 000	140 000	177 548	19 600	157 948	119 000	156 948
ЯИТ базвий микдори:			1300 000							
Ҳисобланган ЯИТ (25%):			1300 000	Туланадиган ЯИТ:		1300 000				
Пенсия фондида 6%:			119 000							
Даромад солиғи:			19 600	(туланадиган даромад солиғи:		157 948				
ШЖБПС 1%:			19 600							
Бухгалтерия ёзувлари:										

ТУЛОВ ВЕДОМОСТИ № 01 2013 йил учун (ой)

Ташкилот Башкир Республикаси
Булим Башкир Республикаси

Кассага иш хаки тулаш учун "5" февральдан "1" февральгача

Иш хакининг умумий суммаси 1300 000 (туланадиган сумма билан)

Рахбар Махмудов (имзо) Махмудов (Ф.И.Ш)
Бош бухгалтер Расулова (имзо) Расулова (Ф.И.Ш)

№	Табель рақами	Ф.И.О.	Сумма	Олинганлиги хақида имзо	Илова
1.	001	Махмудов	632 836	<u>Махмудов</u>	
2.	002	Расулова	350 000	<u>Расулова</u>	
3.	003	Обидов	317 164	<u>Обидов</u>	

Мазкур ведомост буйича туланди 1300 000 (сум тийин)
Сумма б.в. билан

Депонен глаштарилди 1300 000 (сум тийин)
Сумма ёзув билан

Туловни амалга оширди Расулова Махмудов Обидов

Масала № 17. Иш хаки ҳисобига доир

№	Операциялар номи	Сумма, сум	Дебет	Кредит
1	2	3	4	5
1	Корхона ходимларига иш хаки ҳисобланди: а) асосий ишлаб чиқариш ишчиларига б) ёрдамчи ишлаб чиқариш ишчиларига в) корхона раҳбариятига г) асосий воситалар монтажчиларига д) тайёр маҳсулот омбори ходимига е) ошхона ходимига ЖАМИ:	300 000 250 000 300 000 120 000 100 000 150 000 1420 000	2010 2210 9420 0120 9110 8110	6410
2	Ягона ижтимоий тулов ҳисобланди: а) асосий ишлаб чиқариш ишчиларига б) ёрдамчи ишлаб чиқариш ишчиларига в) корхона раҳбариятига г) асосий воситалар монтажчиларига д) тайёр маҳсулот омбори ходимига е) ошхона ходимига ЖАМИ:	300 000 250 000 300 000 120 000 100 000 150 000 1420 000	2010 2210 9420 0120 9110 8110	6510
3	Корхона ишчиларига мукофот пули ҳисобланди - 40% иш хакидан: а) асосий ишлаб чиқариш ишчиларига б) ёрдамчи ишлаб чиқариш ишчиларига в) корхона раҳбариятига г) асосий воситалар монтажчиларига д) тайёр маҳсулот омбори ходимига е) ошхона ходимига ЖАМИ:	120 000 100 000 120 000 50 000 30 000 25 000 445 000	0430	6710
4	Корхона ишчилари мукофот пули ҳисобидан ягона ижтимоий тулов ҳисобланди: а) асосий ишлаб чиқариш ишчиларига б) ёрдамчи ишлаб чиқариш ишчиларига в) корхона раҳбариятига г) асосий воситалар монтажчиларига д) тайёр маҳсулот омбори ходимига ж) ошхона ходимига ЖАМИ:	30 000 25 000 30 000 120 000 100 000 150 000 455 000	0430	6810
5	Иш хакидан ушлаб қолинди: а) даромад солиғи б) Пенсия жамғармасига -6% в) касабга уюшмасига бадал (профсоюзга) г) алиментларга д) шахсий сугуртага е) ходимларга берилган ссудага	132000 130000 100000 50 000 30 000 25 000		610 620 630 640 650 660
6	Хисобот берувчи шахсининг иш хакидан ушлаб қолинди	10 000		670
7	Корхона ишчиларининг акцияси киймати иш хакидан ушланди	77 000		680
8	Камомад иш хаки ҳисобига тулдирилди	15 000		690
9	Мехнатга вақтинчалик лаёқатсизлик нафақаси ҳисобланди	9 000		700
10	Корхонада ишловчи пенсионерларга пенсия ҳисобланди	100 000		710
11	ШЖБПСга 1% ҳисобланди			720
12	Хисоб-китоб варағидан пул утказилди: а) ягона ижтимоий тулов б) даромад солиғи в) ШЖБПС - 1% г) пенсия фондига - 6% д) касабга уюшмасига бадал (профсоюзга) е) алиментлар ж) шахсий сугурта туловлари	400000 132000 130000 100000 50000 30000 25000		730
13	Хисоб китоб счётига Пенсия Фондидан пул тушди	100 000		740
14	Иш хаки ва бошқа туловлар учун хисоб китоб счётидан кассага пул тушди			750
15	Кассадан иш хаки ва бошқа туловлар берилди			760
16	Олинмаган иш хаки банкга топширилди	20000		770

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.

8-БОБ. МОДДИЙ БОЙЛИКЛАР, ФОЙДАЛАНИШДАГИ ИНВЕНТАРЬ ВА ХУЖАЛИК ЖИХОЗЛАРИ ХИСОБИ

Материаллар, уларни таснифлаш ва баҳолаш
Материаллар ҳаракатини ҳисобга олиш бўйича ҳужжатлар
Омбордаги материаллар ҳисоби
Бухгалтерияда материаллар ҳисоби
Товар моддий захираларини харид қилишда ва сотишда қўшилган қиймат солигининг ҳисоби
Инвентарь ва ҳужалик жихозлари ҳисоби
Материалларни инвентарлаш

Бухгалтерия ҳисобини тартибга солидиган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. 4-сонли Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти «Товар-моддий захиралар» (ЎЗР АВ томонидан 17.07.2006 йилда 1595-сон билан руйхатдан утказилган).
2. Товар-моддий бойликларни олинган ишончномалар бериш ва уларни ишончномалар бўйича бериш тартиби тўғрисидаги Низом. УзМВ 07.05.2003 йил 6-сон билан тасдиқланган.
3. 19-сонли Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти «Инвентарлашни ташкил этиш ва утказиш» (ЎЗР АВ томонидан 02.11.1999 йилда 833-сон билан руйхатдан утказилган).
4. 21-сонли Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти «Бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақлар режаси» (ЎЗР АВ томонидан 23.10.2002 йилда 1181-сон билан руйхатдан утказилган).

8.1. Материаллар, уларни таснифлаш ва баҳолаш

Материаллар – ишлаб чиқариш жараёнида бир маротаба қатнашадиган ва уз қийматини бир ишлаб чиқариш цикли давомида тулиқ равишда янгидан яратилаётган маҳсулотга утказадиган активлардир.

Материалларни қуйидаги турлари мавжуд:

- а) хом ашё (масалан, пахта, нефть, руда, кумир, урмон);
- б) ишлаб чиқарилаётган маҳсулотни асосини ташкил этган материаллар (металл, тахта, тери);
- в) яримфабрикат маҳсулотлар ва бутловчи қисмлар (моторлар, шиналар);
- г) ёқилғи (бензин, керосин, солярка, газ, кумир ва бошқалар.);
- д) идиш ва идиш материаллари (тахта, картон, металл, шиша идишлар);
- е) эҳтиёт қисмлар (деталлар, машина ва ускуналар агрегатлари);
- ж) қайта ишлаш учун четга бериб юборилган материаллар;
- з) инвентар ва ҳужалик жихозлари;
- и) бошқа материаллар.

Шунингдек моддий бойликларга – тугалланмаган ишлаб чиқариш, тайёр маҳсулот ҳамда сотиш учун мулжалланган омбордаги товарлар ҳам қиради.

Қорхонага тегишли бўлмаган материаллар алоҳида гуруҳга ажратилди, уларнинг ҳисоби баланслаб ташқари 002 «Масъул саклашга қабул қилинган товар-моддий қийматликлар» ва 003 «Қайта ишловга қабул қилинган материаллар» ҳисобларида олиб борилади.

Товар-моддий захиралар (ТМЗ) бухгалтерия ҳисоби тартиби ва уларни ҳаражатларга киритиш пайтида улар таннархини ҳисоблаш 4-сонли БХМС «Товар-моддий захиралар» (ЎЗР АВ томонидан 17.07.2006 йилда 1595-сон билан руйхатдан утказилган) билан тартибга солинади.

Товар-моддий захиралар қорхона бухгалтерия балансига сотиб олинган ва сотиб олиш билан боғлиқ бўлган барча ҳаражатларни уз ичига олган танирх бўйича олиниши керак.

Товар-моддий захираларини сотиб олиш билан боғлиқ бўлган ҳаражатларга қуйидагилар қиради:

- а) божхона божлари ва йиғимлари;
- б) товар-моддий захираларини сотиб олиш билан боғлиқ бўлган солиқлар ва йиғимлар суммаси (агар улар қопланмаса);
- в) воситачиларга тўланадиган воситачилик хақи;
- г) товар-моддий захираларини сотиб олиш билан боғлиқ бўлган сертификатлан ҳаражатлари;
- д) транспорт ҳаражатлари;
- е) товар-моддий захираларини сугурта қилиш ҳаражатлари;
- ж) товар-моддий захираларини юклаш ҳаражатлари;
- з) товар-моддий захираларини сотиб олиш билан боғлиқ бўлган бошқа ҳаражатлар.

4-сонли БХМСга биноан, омбордаги ва омбордан чиқиб кетаётган товар-моддий қийматликларини (ТМК) баҳолаш ва ҳисобга олишда қуйидаги усуллардан бири қўлланилади:

- Тегишли бирликнинг идентификацияланган таннархи бўйича;
- FIFO - биринчи навбатда сотиб олинган товарларнинг таннархи бўйича;
- AVECO - уртача тортилган қиймат усули бўйича.

Ташкилот томонидан алоҳида тартибда фойдаланиладиган (қийматбаҳо металллар, қийматбаҳо тошлар ва хоказо) ва бир-бирининг ўрнини босмайдиган (яъни улар одатдаги ҳолда бир-бирини алмаштира олмайди), шунингдек махсус лойиҳалар учун ишлаб чиқарилган ва мулжалланган (ишлатиладиган) товар-моддий захиралар **тегишли бирликнинг идентификацияланган таннархи** усули бўйича баҳоланади.

Ушбу усулда специфик ҳаражатлар муайян товар-моддий захираларга тааллуқли бўлади. Акс эттиришнинг ушбу усули, улар сотиб олинганлиги ёки ишлаб чиқарилганлигидан қатъи назар, махсус лойиҳалар учун мулжалланган маҳсулотларга тўғри келади.

FIFO усули (яъни биринчи келиб тушган - биринчи булиб сотилади) кенг тарқалган ва афзал усул ҳисобланади. Бу усул биринчи навбатда сотиб олинган товарларнинг таннархи биринчи навбатда сотилган ёки сарфланган товарлар таннархига утқазилиши лозимлигини назарда тутаяди.

FIFO усули товарларнинг ҳақиқий жисмоний силжишидан катъи назар ҳар қандай тармоқ корхоналарида қулланилиши мумкин, чунки у товарларни силжишини эмас, балки улар қиймати ҳаракатини ҳисобга олади. Инфляция даврида FIFO усули қулланилса, соф фойданинг энг юқори даражасига эришилади.

Уртача тортилган қиймат усули (AVECO) – ТМҚнинг уртача қийматларда баҳолалишига асосланган. Уртача қиймат сотилиш ёки сарфланишга мулжалланган барча товарлар қийматини мазкур товарлар микдорига булиб аниқланади.

Мисол. «Навруз» МЧЖда йил давомида қуйидаги ТМҚ сотиб олинди.

Сотиб олиш санаси	Бирликлар миқдори, дона	Нархи, сум	Умумий қиймати, сум
23 январ	1000	600	600000
15 апрел	1700	800	1360000
12 октябр	1500	900	1350000
ЖАМИ	4200		3310000

Йил охирида оморда 1 400 дона товар қолди. Сотишдан олинган даромад – 3 250 минг сум.

Юқорида келтирилган усуллардан фойдаланиб сотилган маҳсулот таннархи ҳамда йил охирида захираларга тақсимланган харажатларни аниқлаш зарур.

Тегишли бирликнинг идентификацияланган таннархи.

Сотилган товарларнинг микдорини аниқлаймиз:

$4200 - 1400 = 2800$ дона, булардан

биринчи партиядан 600 дона, иккинчи партиядан 1500 дона, учинчи партиядан 700 дона сотилганлиги хақида маълумот бор.

Товарлар харажати:

$(600 \times 600) + (1500 \times 800) + (700 \times 900) = 2190$ минг сум

FIFO усули.

Сотилган товарларнинг микдорини аниқлаймиз:

$4200 - 1400 = 2800$ дона.

Товарлар харажати:

$(1000 \times 600) + (1700 \times 800) + (100 \times 900) = 2050$ минг сум.

Товарлар сарф-харажатини бошқа йўл билан, яъни товарлар қолдигидан келиб чиққан ҳолда аниқлаш мумкин: $1400 \times 900 = 1260$ минг сум. Сотилган товарлар таннархи $3310 - 1260 = 2050$ минг сум.

Сотишдан олинган даромад – 3 250 минг сум.

Сотишга тайёр маҳсулот таннархи – 3 310 минг сум.

Ҳисобот даври охирида ТМҚ – 1 260 минг сум.

Сотилган маҳсулот таннархи – 2 050 минг сум.

Маҳсулот сотишдан олинган ялпи фойда – 1 200 минг сум.

Уртача тортилган қиймат (AVECO) усули.

Товар бирлигининг уртача қиймати:

$(3310 : 4200) = 0,788$ сум.

Товарлар харажати:

$2800 \times 0,788 = 2207$ минг сум.

Сотишдан олинган даромад – 3 250 минг сум.

Сотишга тайёр маҳсулот таннархи – 3 310 минг сум.

Ҳисобот даври охирида ТМҚ ($1400 \times 0,788$) – 1 103 минг сум.

Сотилган маҳсулот таннархи – 2 207 минг сум.

Маҳсулот сотишдан олинган ялпи фойда – 1 043 минг сум.

Аниқ бир корхонада юзага келган вазиятга қараб, уртача нарх даврлар буйича ёки ҳар бир материалларнинг қўшимча етказиб берилиши буйича ҳисобланиши мумкин.

ТМЗ ҳисобининг танланган усули корхонанинг ҳисоб сиёсати тўғрисидаги буйруқда акс эттирилиши керак.

Масала № 18. Даврий ҳисоб.

Ой давомида “Юлдуз” савдо корхонасида қуйидаги ТМЗ харид қилинди:

Сана	Миқдори, дона	Нархи, сумм	Қиймати, сум
5.01	5000	1400	7000000
18.01	3000	1550	4650000
22.01	1500	1800	2700000
ЖАМИ	9500		14350000

Ой якунида корхона оморига 800 дона ТМЗ қолди.

Талаб этилади: ой давомида сотилган ТМЗни таннархини ФИФО ва АВЕКО усуллари орқали аниқланг.

Масала № 19. Узлуксиз ҳисоб.

Май ойининг бошига «Кичкинтой» корхонасида материаллар қолдиги - 900 дона 100 сумдан.

Май ойи давомида корхонада материаллар бўйича қуйидаги операциялар бўлиб ўтди:

01.05. Сотиб олинди - 2000 дона 100 сумдан

07.05. Ишлаб чиқаришга берилди - 1400 дона

10.05. Сотиб олинди - 800 дона 115 сумдан

18.05. Ишлаб чиқаришга берилди - 1240 дона

22.05. Ишлаб чиқаришга берилди - 480 дона

25.05. Сотиб олинди - 1000 дона 110 сумдан

30.05. Маъмуриятга берилди - 760 дона.

Талаб этилади: ой давомида сотиб олинган ва ишлатишга бериб юборилган материаллар таннархини узлуксиз ҳисоб бўйича ҳисобланг. Материаллар таннархини ҳисоблашда ФИФО ва АВЕКО усулларида фойдаланинг!

8.2. Материаллар ҳаракатини ҳисобга олиш бўйича ҳужжатлар

Материалларнинг корхонага ўз вақтида келтирилишини таъминот бўлими назорат қилади. Бу бўлим ходимлари мол етказиб берувчи корхоналар томонидан шартнома мажбуриятлари бажарилишини текшириб, уларга материаллар қамомати ва сифати бўйича шикоят ва даъволар қуйиш, корхонага ўз вақтида етиб келмаган юкларни қидириб топиш вазифаларини бажарадилар.

Мол етказиб берувчидан материалларни таъминот бўлими экспедитори етказиб беради. Мол етказиб берувчи ёки транспорт ташкилотларидан материалларни қабул қилганда таъминотчи биринчи навбатда идиш ва тамга ҳолати шартларининг бузилмаганлигига амин бўлади, материаллар сифатини текширади. Агар текшириш натижасида қамомат ёки юклар сифати бузилганлиги аниқланса, мол етказиб берувчи ёки транспорт ташкилотига даъво қуйиш ҳуқуқини берадиган тижорат далолатномаси тузилади.

Мол етказиб берувчи ёки транспорт ташкилоти омиборидан материалларни олиш учун таъминотчига бухгалтерия томонидан 10 кундан ошмайдиган муддатга ишончнома берилади. Ишончнома олиш ҳуқуқига эга бўлган ходимлар руйхати корхона раҳбари томонидан тасдиқланади. Ишончнома корхона раҳбари ва бош бухгалтер томонидан имзоланади.

Корхона томонидан қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда етказиб берувчилардан товар-моддий бойликларни олиш учун ишончли шахсга берилган ёзма ваколат *ишончнома* деб тан олинади. Ишончли шахс унга ишончнома бўйича берилган ваколатлар доирасида ҳаракат қилади.

Ишончномалар етказиб берувчи томонидан шартнома ва бошқа битимлар бўйича бериладиган товар-моддий бойликларни олишга берилади.

Берилган ишончномалар «Ишончномалар журнали»да руйхатга олиш билан расмийлаштирилади. Ишончномалар дафтари рақамланади ва ип билан тикилади. Дафтарнинг сўнгги варағида корхона раҳбари ёки у томонидан белгиланган шахсларнинг имзосидан кейин «Мазкур дафтарда ... варақ рақамланди» деган ёзув қайд этилади ва муҳр билан тасдиқланади. Варақлар сони ёзув билан курсатилади.

Ишончномалар корхона бухгалтерияси томонидан ишончномаларни ҳисобга оладиган, рақамланган ва ип билан тикилган «Берилган ишончномаларни ҳисобга олиш журнали»да руйхатдан ўтказилади. Журналнинг сўнгги варағида корхона раҳбари ёки у томонидан белгиланган шахсларнинг имзосидан кейин «Мазкур журналда ... варақ рақамланди» деган ёзув қайд этилади ва муҳр билан тасдиқланади. Варақлар сони ёзув билан курсатилади.

Ишончномалар дафтари ва берилган ишончномаларни ҳисобга олиш журнали ишончномаларни руйхатдан ўтказиш учун масъул бўлган шахсда сақланиши лозим.

Ишончноманинг амал қилиш муддати у асосида ишончнома берилган шартномалар ва бошқа битимлар бўйича тегишли бойликларни олиш ва олиб чиқиш имкониятига боғлиқ равишда белгиланади, бироқ у қонун ҳужжатларида белгиланган муддатдан ошмаслиги керак.

Ишончли шахсни унга берилган, амал қилиш муддати хали тугамаган ишончномалар бўйича бойликларни олиш ҳуқуқидан маҳрум қилиш чоғида товар-моддий бойликларни олувчи тегишли ишончномаларнинг дарҳол бекор қилинганлиги ҳақида етказиб берувчига хабардор қилади. Бундай хабарнома олинган пайтдан бошлаб бекор қилинган ишончнома бўйича бойликларни бериш тўхтатилади. Бундай ҳолларда бекор қилинган шартномалар бўйича бойликларни берганлик учун етказиб берувчи жавобгар бўлади.

Ишончли шахс бойликларни олгандан сўнг топшириқлар бажарилганлиги ва у олган товар-моддий бойликлар омиборга (омиборхонага) топширилганлиги тўғрисидаги ҳужжатларни корхона бухгалтериясига ёки тегишли моддий жавобгар шахсга тақдим этиши шарт.

Фойдаланилмаган ишончномалар амал қилиш муддати тугаган кундан кейинги санада уни берган корхонага қайтарилиши керак.

Фойдаланилмаган ишончноманинг қайтарилганлиги тўғрисида ишончномалар дафтарининг тубида ва берилган ишончномаларни ҳисобга олиш журналида («Ишончнома бўйича топшириқлар бажарилганлиги тўғрисидаги қайдлар» устунида) қайд этилади. Қайтарилган фойдаланилмаган ишончномалар «фойдаланилмаган» ёзуви билан тасдиқланади ва уларни руйхатдан ўтказиш учун жавобгар бўлган шахс томонидан ҳисобот йили охирига қадар сақланади. Ил тугагач бундай фойдаланилмаган ишончномалар бу ҳақда тегишли далолатнома тузиш билан белгиланган тартибда йўқ қилинади.

Корхона ишончномалари бўйича товар-моддий бойликларни бериш қуйидаги ҳолларда амалга оширилмайди:

- тулдириш тартибини бузган ҳолда ёки тулдирилмаган реқвизитлар билан берилган ишончномалар тақдим этилганда;

- тузатиш ва бўялган жойлари мавжуд бўлган ишончномалар тақдим этилганда;

- ишончномада курсатилган паспорт такдим этилмаганда;
- ишончнома берилган муддат тугаганда;
- қабул қилиб олувчидан ишончнома бекор қилинганлиги тўғрисида хабар олинганда;
- унинг номидан ишончнома берилган юридик шахснинг фаолияти тухтатилганда;
- ишончли шахс лаёқатсиз, чекланган лаёқатли деб тан олинганда.

Материалларни оморга омор мудирини ёки оморчи қабул қилади. У келтирилган материаллар сони, тури, сифатини мол етказиб берувчи томонидан юборилган ҳужжатлар (счёт-фактура, тулов талабномаси, спецификация, товар-транспорт юкхатлари)га мувофиқлигини текширади. Келтирилган материаллар мол етказиб берувчининг ҳужжатларига тула мувофиқ бўлса, оморчи *қирим ордери* тузади. Мол етказиб берувчининг ҳужжатига қирим ордерининг асосий реквизитларини мужассамлаштирган муҳр қуйишга рухсат этилади.

Ҳақиқатда қирим қилинган материаллар ва юборилган ҳужжатлар орасида тафовут аниқланса, *материалларни қабул қилиш далолатномаси* расмийлаштирилади. Бу далолатнома мол етказиб берувчи ёки холис корхона вакили, омор мудирини ва таъминот бўлими вакилининг мажбурий иштирокида комиссия томонидан тузилади. Далолатнома тузилганда қирим ордери расмийлаштирилмайди.

Материалларнинг бир омордан бошқа оморга ички ҳаракати ёки ишлаб чиқаришда фойдаланилмаган материаллар, шунингдек чиқиндилар топширилишида *юкхат* тузилади, расмийлаштирилади.

Ҳисобдор шахслар томонидан материалларни жисмоний шахслардан харид қилганларида улар материаллар нақд пулга хусусий шахслардан харид қилишда тузиладиган далолатнома ёки маълумотнома буйича бойликларни топширадилар.

Чиким ҳужжатлари материалларни ишлаб чиқариш эҳтиёжларига (маҳсулот тайёрлаш), ҳужалик эҳтиёжларига (биноларни ушлаб туриш, таъмирлаш ишлари), ноликвид материалларни сотишга жунатишни акс эттиради. Буларга талабнома, чеклаб олиш хариталари, юкхатлар қиради.

Материалларнинг бир маротаба, кам такрорланадиган жунатилиши талабномалар билан расмийлаштирилади. Ушбу ҳужжатлар истеъмолчилар, яъни цех, булим ва участкалар томонидан расмийлаштирилади.

Омор ходимларига материалларни бошқа ҳужжатлар буйича ҳамда турли хатлар ёки мансабидан қатъий назар мансабдор шахсларнинг оғзаки фармойишлари асосида маҳсулотни омордан бериш таққиланади. Оморга келиб тушган, лекин қирим ҳужжатлари билан расмийлаштирилмаган материалларни беришга ҳам йул қуйилмайди.

Қирим ва чиким ҳужжатлари операция содир бўлган кунда расмийлаштирилади.

8.3. Омордаги материаллар ҳисоби

Оморларда материаллар ҳисоби оморчи томонидан миқдор, туркум ва сорт буйича *омор ҳисоби варақалари* билан олиб борилади.

Омор ҳисоби варақалари материалларнинг ҳар бир тури, нави, хили буйича бухгалтерия томонидан алоҳида очилади.

Олинган омор ҳисоби варақасида оморчи ушбу материаллар сақланадиган жойни (токча, ячейка ва ҳ.к.) ёзиб қўяди. Сақланадиган жойга материалларнинг ёрлиги бириктирилади.

Варақалар омор картотекасида сақланади ва тури буйича маълум тартибда жойлаштирилади.

Ҳар кун юқорида курсатилган ҳужжатлар асосида оморчи бу варақаларга миқдор жиҳатидан материалларнинг қирим ва чикимини ёзади. Ҳар бир ёзувдан сунг варақада материалларнинг қолдигини ҳисоблаб чиқаради.

Жадвалда белгиланган муддатларда оморчи қирим ва чиким ҳужжатларини топшириш рўйхатини икки нусхада ёзади. Рўйхатнинг биринчи нусхасига бирламчи ҳужжатларни тикиб, уни бухгалтерияга топширади. Бухгалтер бу рўйхат ва унга бириктирилган ҳужжатларни синчиклаб текшириб чиқади, кейин текширилганлигини рўйхатнинг иккинчи нусхасида имзо билан тасдиқлайди, тасдиқланган нусха оморчида қолади.

Бухгалтер омордаги энг аввало қамёб, қимматбаҳо материалларнинг ҳақиқий қолдикларини танлаб назоратдан ўтказиб, бу тўғрида варақаларга моддий жавобгар шахсларнинг ишида аниқланган қамчиликлар тўғрисидаги маълумотларни белгилаган ҳолда текшириш санасини ва имзо қўйиб тасдиқлайди. Танлаб текшириш натижалари буйича махсус омор дафтарида билдиришлар ёзилиб бош бухгалтерга хабар қилинади.

Ҳар ойнинг биринчи кунини ҳолати буйича моддий жавобгар шахс варақалардаги миқдор қолдикларни материаллар қолдигини ҳисобга олувчи сальдо дафтарида қучиради. Бу дафтар ҳар бир омор учун алоҳида бир йилга очилади. У бухгалтерияда сақланиб ойнинг охири кунда оморчига берилади. ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 1-2 санасида оморчи бу дафтарни тўлдирган ҳолда бухгалтерияга қайтаради.

8.4. Бухгалтерияда материаллар ҳисоби

Оморчидан илова қилинган ҳужжатлар билан рўйхатни олгандан сунг, бухгалтер қирим ва чикимларнинг пулдаги ифодасини аниқлайди, яъни таксировка қилади. Бунинг учун 10-сон «Моддий маблағлар ҳаракати» қайдномаси қўлланилади. Бу қайднома 2 бўлимдан: «Материаллар қелиши ва ой бошига қолдиклари» ва «Материаллар сарфи ва ой охирига қолдиклари»дан иборат.

Ҳисобот ойнини давомида материаллар ҳаракати ҳисоб нархларида акс эттирилади. Ойнинг охирида транспорт-тайёрлов харажатлари ёки материалларнинг ҳақиқий ва режа таннархлари орасидаги фарқ суммаси ҳамда фонзи аниқлангандан кейин ҳисоб қиймати ҳақиқий таннархга етказилади.

Материалларнинг жамлама ҳисоби 1010-1090-ҳисобварақаларда юритилади. Материалларнинг қолдиклари ва қелиши бу ҳисобварақанинг дебети, сарфи эса кредити буйича акс эттирилади.

Материалларни ҳисобга олувчи ҳисобварақлар корреспонденцияси (1000)

Т/Р	ХУЖАЛИК ОПЕРАЦИЯСИНING MAЗМУНИ	ХИСОВВАРАҚЛАР КОРРЕСПОНДЕНЦИЯСИ	
		ДЕБЕТ	КРЕДИТ
1	ЕТКАЗИБ БЕРУВЧИДАН МАТЕРИАЛЛАРНИ ҚАБУЛ ҚИЛИШ	1010-1090	6010
2	АСОСИЙ ВОСИТАЛАРНИ ЙУҚ ҚИЛИШ НАТИЖАСИДА КЕЛИБ ТУШГАН МАТЕРИАЛЛАР ҚИЙМАТИ	1090	9210
3	ТАЪСИСЧИЛАРДАН УЛАРНИНГ УЛУШЛАРИ ХИСОБИГА КЕЛИБ ТУШГАН ТУРЛИ МАТЕРИАЛЛАРНИ КИРИМ ҚИЛИШ	1010-1090	4610
4	МАТЕРИАЛЛАРНИ БОШҚА ШАХСЛАРДАН ТЕКИН ОЛИШ	1010-1090	8530
5	МАТЕРИАЛЛАРНИ КИРИМ ҚИЛГАНДАН СУНГ НУКСОНЛАРНИ АНИКЛАГАНДА ЕТКАЗИБ БЕРУВЧИГА ДАЪВО КУЙИШ	4860	1010-1090
6	ЯРОҚСИЗ МАҲСУЛОТЛАРДАН ҚОЛГАН МАТЕРИАЛЛАРНИ КИРИМ ҚИЛИШ	1090	2610
7	УЗ ИШЛАБ ЧИКАРИШ МАҲСУЛОТИНИ КИРИМ ҚИЛИШ	1010-1090	2310
8	АСОСИЙ, ЁРДАМЧИ ИШЛАБ ЧИКАРИШГА, ХИЗМАТ КУРСАТУВЧИ ХУЖАЛИКЛАРИГА МАТЕРИАЛЛАР ЖУНАТИШ	2010, 2310, 2510, 2710	1010-1090
9	МАЪМУРИЙ ЭХТИЁЖЛАРГА МАТЕРИАЛ ЖУНАТИШ	9420	1010-1090
10	ЯРОҚСИЗ МАҲСУЛОТНИ ТУЗАТИШГА МАТЕРИАЛЛАР САРФЛАШ	2610	1010-1090
11	МАҲСУЛОТНИ СОТИШ УЧУН ИДИШ САРФЛАШ	9410	1060
12	ЧЕТГА ЧИКИБ КЕТГАН МАТЕРИАЛЛАР ҚИЙМАТИНИ ХИСОБДАН ЧИКАРИШ	9220	1010-1090
13	ИНВЕНТАРЛАШ ПАЙТИДА КАМОМАДЛАРНИ АНИКЛАШ	5910	1010-1090

Мисол. Мол етказиб берувчидан 200 000 сумлик материаллар харид қилинган. Материалларни ташиб бергани учун автотранспорт корхонасига 30 000 сум туланган, материалларни ортиш ва тушириш учун ишчиларга 10 000 сум иш ҳақи ҳисобланган, ишчиларнинг иш ҳақидан 2 500 сум ягона ижтимоий тулов ҳисобланган. Операциялар ҳисобварақларда қуйидагича акс эттирилади:

- мол етказиб берувчилардан келиб тушган материаллар қиймати:

Д-т 1010-«Хом ашё ва материаллар» - 200 000 сум

К-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга туланган счётлар» - 200 000 сум

- материалларни ташиб бергани учун автотранспорт корхонасининг хизмати суммасига:

Д-т 1010-«Хом ашё ва материаллар» - 30 000 сум

К-т 6990-«Бошқа мажбуриятлар» - 30 000 сум.

- юкчиларнинг иш ҳақи суммасига:

Д-т 1010-«Хом ашё ва материаллар» - 10 000 сум

К-т 6710-«Меҳнат ҳақи буйича ходим билан ҳисоблашишлар» - 10 000 сум

- ягона ижтимоий тулов ҳисобланди:

Д-т 1010-«Хом ашё ва материаллар» - 2 500 сум

К-т 6520-«Мақсадли давлат жамғармаларига туловлар» - 2 500 сум.

Шундай қилиб 1010-ҳисобварақда материалларни харид қилиш буйича 242 000 сум бўлган барча харажатлар жамланади. Ишлаб чиқаришга ёки бошқа эҳтиёжларга материаллар айнан ушбу таннарх буйича ҳисобдан чиқарилиши лозим.

Шуни таъкидлаш зарурки, Солиқ кодексининг 76-моддасига биноан етказиб берувчи материалларни харид қилаётган корхонага белгиланган шаклдаги **ҳисобварақ-фактурани (счёт-фактура)** тақдим этиши шарт.

Қушилган қиймат солиғини туламайдиган етказиб берувчилар ҳисобварақ-фактурада «Қушилган қиймат солиғисиз» деган белги қўйишлари керак.

Масала 20.

“Цезар” корхонаси 10.01.2011 йилда “Офисстар”-мол етказиб берувчи корхона билан офис товарларини сотиб олиш учун №10-08 шартнома тузди. Офис товарлари: “Ок коғоз”-40 пачка, нархи-12000 сум, “Калькулятор-CASIO”-10 дона, нархи-15000 сум. Цезар корхонаси 12.01.2011 йилда менежер Ибрагимов Асрорга офис жихозларини олиб келиш учун №1-сонли ишончномани ёзиб топширди. Менежер Ибрагимов Асрорнинг паспорт серияси СА №1234567, Ҳамза тумани ИИБ томонидан 15.04.1996 йилда берилган.

“Офисстар” корхонаси 12.01.2011 йилда № 03 – сонли счёт-фактура буйича товарларни харидорга жунатди. Масала шартлари буйича ишончнома коғозини ва ҳисоварақ-фактурани тулдириш.

Ишоннома № 1

Берилган сана « 15 » 20 й.
Амал қилиш муддати « 15 » 20 й.

Ишоннома берилган шахс _____ корхона номи ва манзили
_____ лавозими ва Ф.И.Ш.
Паспорт серияси: № _____
Ким томонидан берилган: _____
Берилган сана: _____ дан
_____ етказиб берувчи номи
_____ буйича моддий бойликларни олиш учун.
хужжат номи, рақами ва санаси

Орка томони

Олинадиган моддий қимматликлар руйхати

N	Моддий бойликлар номи	Улчов бирлиги	Сони (ёзув билан)
1
2

Ишоннома олган шахснинг имзоси _____

Тасдиқлаймиз.

М.У.

Имзо _____

Ф.И.Ш. _____

Имзо _____

Ф.И.Ш. _____

СЧЁТ – ФАКТУРА №

№ _____ « 15 » 20 йил
_____ йилдаги шарнома буйича

Мол етказиб берувчи: _____	Харидор: _____
Манзил: _____	Манзил: _____
Телефон: _____	Телефон: _____
Х-к рақами: _____	Х-к рақами: _____
Банк: _____	Банк: _____
Шаҳар: _____	Шаҳар: _____
Банк коди: _____	Банк коди: _____
ИНН: _____	ИНН: _____
ОКОНХ: _____	ОКОНХ: _____

Товарлар (иш, хизматлар) номи	Улчов бирлиги	Микдори	Нархи	Қиймати	Акциз солиғи		Қушилган қиймат солиғи (ККС)		Қиймати ККС билан
					Ставка	Сум ма	Ставка	Сумма	
...
ЖАМИ:									
Жами туландиган сумма: _____									

Рахбар _____

Қабул қилди _____
(Харидор томонидан ишончли шахс имзоси)

Бош бухгалтер _____

№ _____ сонли ишоннома буйича
« _____ » _____ 20 йил

М.У.

Товарни топширди _____
(Мол етказиб берувчи томонидан моддий жавобгар шахс имзоси)

№ _____ СОН КИРИМ ОРДЕРИ
« _____ » _____ 20 йил

(мол етказиб берувчининг номи, шартнома № ва санаси)

(корхона номи)

Омбор:

ТМЗ номи	Улчов бирлиги	Микдори		Нархи	Киймати КҚС сиз	КҚС	Киймати КҚС билан
		Хужжатда	Кабул килинди				
Жами							

Кабул килди _____

Топширди _____

8.5. Товар моддий захираларини харид қилишда ва сотишда Қушилган қиймат солиғининг ҳисоби

Материалларни харид қиладиган корхоналар улар қийматини етказиб берувчиларга ҚҚС билан бирга тулайдилар. Етказиб берувчи олинган суммадан ушбу солиқни бюджетга тулайди. Демак, материалларни қабул қилиш пайтида уларнинг қиймати 1010-«Хом ашё ва материаллар» ҳисобварағи дебетида, ҚҚС эса 4410-«Бюджетга солиқлар ва йиғимлар буйича бунақ туловлари» ҳисобварағи дебетида ёзилади.

Мисол. Корхона 200 минг сўмга материаллар харид қилди, ҚҚС счёт-фактурада ажратилиб алоҳида сатр билан курсатилган – 40 минг сўм. Жами 240 минг сўм. Ушбу суммаларга куйидаги утказмалар берилди:

Д-т 1010-«Хом ашё ва материаллар» – 200 минг сўм.

Д-т 4410-«Бюджетга солиқлар ва йиғимлар буйича бунақ туловлари» – 40 минг сўм.

К-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга туланадиган счётлар» – 240 минг сўм.

Бозор иқтисодиёти шароитида корхона унга кераксиз булган моддий бойликларни сотиш ёки бериш ҳуқуқига эгадир. Бундай материалларни сотиш ёки бепул бериш ҳисоби 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» ҳисобварағида юритилади.

Материаллар четга сотилганида куйидаги бухгалтерия ёзувлари тузилади:

– ҳақиқий харид нархи буйича материаллар қийматида:

Д-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши»

К-т 1010-«Хом ашё ва материаллар»;

– сотиш (шартномавий) нархига:

Д-т 4010-«Харидорлар ва буюртмачилардан олинадиган счётлар»

К-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши»;

- ҚҚС суммасига:

Д-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши»

К-т 6410-«Бюджетга туловлар буйича қарз».

9220-ҳисобварағ дебети ва кредитини такқослаш билан моддий бойликларни сотиш ёки бепул топширишдан молиявий натижа белгиланади. Агар материалларни сотиш нархи ҚҚС билан бирга ҳақиқий таннархдан катта бўлса (агар 9220-ҳисобварағ дебети унинг кредитидан кичик бўлса), фарқ корхона фойдасини ҳосил қиладиган 9320-«Бошқа активларнинг чиқиб кетишидан фойда» ҳисобварағи кредитига ҳисобдан чиқарилади. Ҳақиқий қиймат сотиш нархидан ошиб кетган тақдирда (агар 9220-ҳисобварағ дебети унинг кредитидан катта бўлса), 9430-«Бошқа операцион харажатлар» ҳисобварағи дебетида ҳисобдан чиқариладиган зарар пайдо бўлади.

Мисол. Корхона ноликвид материалларни 35,1 минг сўмга сотди. Уларнинг ҳақиқий қиймати 20 минг сўм. ҚҚСни аниқлаймиз: $(35\ 100 \times 20 : 120 = 5\ 850 \text{ сўм})$. Сотилган олинган фойда 9 250 сўмни ташкил этди $(35\ 100 - 20\ 000 - 5\ 850)$.

Бухгалтерия ўтказмалари куйидагича бўлади:

- материалларни ҳақиқий сотиб олинган қийматида:

Д-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» - 20 минг сўм

К-т 1010-«Хом ашё ва материаллар» – 20 минг сўм;

- сотиш (шартномавий) нархига:

Д-т 4010-«Харидорлар ва буюртмачилардан олинадиган счётлар» - 35,1 минг сўм

К-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» - 35,1 минг сўм;

- ҚҚС суммасига:

Д-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» - 5,85 минг сўм

К-т 6410-«Бюджетга туловлар буйича қарз» - 5,85 минг сўм;

- ноликвид материалларни сотишдан фойда суммасига:

Д-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» - 9,25 минг сўм

К-т 9320-«Бошқа активларнинг чиқиб кетишидан фойда» - 9,25 минг сўм.

Материаллар бепул топширилганда ёки ҳақиқий таннархдан паст нархда сотилганда ҚҚС солиш мақсадида корхонада сотиш пайтида шакланган, аммо мазкур материалларни ишлаб чиқариш ёки харид қилишга ҳақиқатда шакланган харажатлардан паст бўлмаган нарх қабул қилинади.

Мисол. Корхона материалларни 50 минг сўмга сотди, харид қилинган ҳақиқий қиймати – 70 минг сўм. ҚҚС 14 000 сўмни ташкил этади $(70\ 000 \times 20\% = 14\ 000)$. Сотилган қурилган зарар: 34 минг сўм $(70\ 000 + 14\ 000 - 50\ 000)$. Ушбу материалларни сотишдан қурилган зарар суммаси Солиқ кодексининг 147-моддаси 24-бандига биноан фойда солиғи буйича солиқ солинадиган базага киритилиши керак.

Бухгалтерия хисоби ҳисобвараглар режасида материаллар ҳаракати ҳисобининг бошқа варианты ҳам тақлиф қилинади, бунда материаллар хариди (тайёрланиши)га доир барча операциялар 1510- «Материалларни тайёрлаш ва харид қилиш» ҳисобварагида ҳисобга олинади. Ушбу ҳисобвараг дебетида материалларнинг 2310, 2010, 6000, 4230, 6990 ва бошқа ҳисобвараглар кредитидан харид қиймати, шунингдек материалларни тайёрлаш ва корхонага етказиб бериш харажатлари киритилади. 1510-ҳисобвараг кредитида 1010-1090-ҳисобвараглар дебети билан корреспонденцияда ҳақиқатда келиб тушган ва ҳисоб нархлари буйича кирим қилинган материалларнинг қиймати акс эттирилади. Бунда олингандаги (тайёрлагандаги) ҳақиқий қиймати билан келиб тушган материалларнинг ҳисоб нархлари (харид ёки режа нархи) буйича қиймати уртасидаги фарқ 1610- «Материаллар қийматидаги фарқлар» ҳисобварагига ҳисобдан чиқарилади. Ушбу ҳисобвараг дебетида тупланган тафовутлар суммаси белгиланган тартибда харажатлар ҳисобвараглари дебетида ҳисоб нархлари буйича ишлаб чиқаришда сарфланган материаллар қиймати мутаносиб равишда ҳисобдан чиқарилади. 1510- ҳисобвараг буйича ҳар ойлик сальдо йўлдаги материаллар қийматини акс эттиради.

Мисол. Мол етказиб берувчилардан 300 минг сўмлик эҳтиёт қисмлар олинган. Эҳтиёт қисмларни ташиб бергани учун транспорт ташкилотига 50 минг сўм ҳисобланган, эҳтиёт қисмларни харид қилиш буйича ходимнинг хизмат сафари харажатлари 15 минг сўмни ташкил этган. Ушбу операциялар қуйидаги тартибда акс эттирилади:

- мол етказиб берувчилардан олинган эҳтиёт қисмлар қиймати:
- Д-т 1510-«Материалларни тайёрлаш ва харид қилиш» - 300 минг сўм
- К-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга туланган счётлар» - 300 минг сўм;
- эҳтиёт қисмларни ташиб бергани учун автотранспорт корхонасининг хизмати суммасига:
- Д-т 1510-«Материалларни тайёрлаш ва харид қилиш» - 50 минг сўм
- К-т 6990-«Бошқа мажбуриятлар» - 50 минг сўм;
- хизмат сафари харажатлари суммасига:
- Д-т 1510-«Материалларни тайёрлаш ва харид қилиш» - 15 минг сўм
- К-т 4220-«Хизмат сафарларига берилган бунақлар» - 15 минг сўм;
- Эҳтиёт қисмларни ҳақиқий таннархи буйича кирим қилиниши қуйидагича акс эттирилади:
- Д-т 1040-«Эҳтиёт қисмлар» - 365 минг сўм.
- К-т 1510-«Материалларни тайёрлаш ва харид қилиш» - 365 минг сўм.
- Қабул қилиш пайтида аниқланган етказиб берувчининг айби буйича материаллардаги камомад суммаси 4860-«Даъволар буйича олинган счётлар» ҳисобвараги дебетида ва 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга туланган счётлар» ҳисобвараги кредитига киритилади.
- Илгари қуйилган даъволар суммаларини коплаш пайтида қуйидаги ёзув қайд этилади:
- Д-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти»
- К-т 4860-«Даъволар буйича олинган счётлар».
- Даъво муддати тугаши билан даъволар суммаси қуйидаги утказма билан ҳисобдан чиқарилади:
- Д-т 9430-«Бошқа операцион харажатлар»
- К-т 4860-«Даъволар буйича олинган счётлар».

8.6. Инвентарь ва ҳужалик жиҳозлари ҳисоби.

Уз хусусиятларига кўра асосий воситалар таркибига киритилиши лозим бўлган буюмлар ҳам ТМЗ таркибига киритилади, чунки улар одатда меҳнат қуроллари ҳисобланади ва мустақил аҳамиятга эга бўлади, лекин бухгалтерия ҳисобини энгиллаштириш мақсадида улар ТМЗ таркибига киритилади ҳамда инвентарлар ва ҳужалик жиҳозлари таркибига ҳисобга олинади. Уларга хизмат муддати бир йилдан ошмайдиган ва қиймати бир бирлик (комплект) учун хизмат муддатидан қатъи назар, Ўзбекистон Республикасида белгиланган (харид қилиш пайтида) энг кам иш ҳақининг эллик бараваригача миқдорда бўлган барча буюмлар қиради. Ташкилот раҳбари уларни инвентарь ва ҳужалик жиҳозлари таркибига ҳисобга олиш учун буюмлар қийматининг бундан паст чегарасини белгилаш ҳуқуқига эгадир.

Хизмат муддати ва қийматидан қатъи назар инвентарь ва ҳужалик жиҳозлари таркибига қуйидагилар киритилади:

- махсус асбоблар ва мосламалар (муайян буюмларни туркумли ва оммавий ишлаб чиқариш ёки яқка тартибдаги буюртмани тайёрлаш учун мулжалланган мақсадли вазифадаги асбоблар ва мосламалар);
- махсус ва санитария қийимлари, махсус пойабзал;
- курпа-тушақлар;
- ёзув-чизув анжомлари (калькуляторлар, стол устига қуйиладиган асбоблар ва хоказо);
- ошхона инвентари, шунингдек сочиқ-дастурхонлар;
- уларни барпо этиш харажатлари қурилиш-монтаж ишларининг таннархига киритилган вақтинчалик (титулда бўлмаган) иншоотлар, мосламалар ва қурилмалар;
- фойдаланиш муддати бир йилдан кам бўлган алмаштирилган ускуналар;
- овлаш қуроллари (траллар, ёйма тўрлар, тўрлар, анжомлар, матраплар ва хоказо).

Фойдаланишга бериш пайтида инвентарь ва ҳужалик жиҳозларининг қиймати ишлаб чиқариш ёки давр харажатларига тулик киритилади. Фойдаланишдаги инвентарь ва ҳужалик жиҳозларининг кейинчалик сакланишини таъминлаш мақсадида уларнинг ҳисобини ишлатиш жойлари ва моддий жавобгар шахслар буйича баланسدан ташқари 014-«Фойдаланишдаги инвентарь ва ҳужалик жиҳозлари» ҳисобварагида юритиш лозим

Мисол. Корхона мол етказиб берувчилардан КҚСсиз ҳар донаси 12 000 сўмдан бўлган, 120 000 сўмлик 10 та калькулятор сотиб олди. Харид қилиш қуйидаги ёзув билан акс эттирилади:

- Д-т 1080-«Инвентарь ва ҳужалик жиҳозлари» - 120 000 сўм

К-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пулратчиларга туланадиган счётлар» - 120 000 сум
Туртта калькулятор фойдаланиш учун ишлаб чиқаришга, олтитаси эса бухгалтерияга берилган ва куйидаги ёзув амалга оширилган:
Д-т 2010-«Асосий ишлаб чиқариш» - 48 000 сум
Д-т 9420-«Маъмурий харажатлар» - 72 000 сум
К-т 1080-«Инвентарь ва хужалик жихозлари» - 120 000 сум.
Фойдаланишга берилган инвентарь ва хужалик жихозлари кийматини балансдан ташқари ҳисобварақларда акс эттириш куйидагичадир:
Д-т 014-«Фойдаланишдаги инвентарь ва хужалик жихозлари»- 120 000 сум
Инвентарь ва хужалик жихозлари ишга яроқсиз холга келиши муносабати билан ҳисобдан чиқарилиши пайтида инвентарь ва хужалик жихозларини ҳисобдан чиқариш буйича белгиланган шаклда далолатнома тузилади ва уларнинг киймати 014-«Фойдаланишдаги инвентарь ва хужалик жихозлари» ҳисобварақининг кредити буйича акс эттирилади.
К-т 014-«Фойдаланишдаги инвентарь ва хужалик жихозлари» - 120 000 сум.

8.7. Материалларни инвентарлаш

Инвентарлашни утказиш тартиби 19-сонли БХМС «Инвентарлашни ташкил этиш ва утказиш» (ЎЗР АВ томонидан 02.11.1999 йилда 833-сон билан руйхатдан утказилган) билан тартибга солинади.

Мазкур стандарт корхоналарни даврий равишда мол-мулк ва молиявий мажбуриятларни инвентарлаб туришга мажбур этади.

Куйидаги ҳолларда инвентарлаш мажбурийдир:

- мол-мулк ижарага берилганда, сотиб олинганда, сотилганда, шунингдек давлат тасарруфидан чиқарилганда;

- йиллик бухгалтерия ҳисоботини тузиш олдида;

- асосий воситалар ва товар-моддий бойликлар қайта баҳоланганда;

- моддий жавобгар шахслар алмашганда (ишларни қабул қилиш - топшириш кунда);

- ўғирлик ёки сунистеъмор, шунингдек, бойликларни ишдан чиқариш фактлари аниқланганда – мазкур

факт аниқланиши билан дарҳол;

- табиий офатлар, ёнгинлар, фалокатлар ёки ғайритабиий шароитлар юзага келтирган бошқа фавқулудда вазиятлар юз берганда – улар тугаши билан дарҳол;

- корхона тугатилганда (қайта ташкил этилганда) тугатиш (ажратиш) балансини тузиш олдида.

Инвентарлашнинг асосий мақсади товар-моддий бойликларнинг натура ёки киймат ифодасидаги ҳақиқий мавжудлигини аниқлашдир. Инвентарлаш жараёнида куйидагилар текширилади:

- моддий бойликларнинг сақланиши;

- уларнинг тўғри сақланиши, сарфланиши, тортиш ва улчаш асбоблари ҳолати;

- товар-моддий бойликлар ҳаракатини ҳисобга олиш тартиби.

Текшириш ҳажми буйича *ялли* ва *танлаб* инвентарлаш, утказиш вақти буйича *режадаги* ва *тусатдан* инвентарлаш фарқланади. Корхона раҳбари ва бош бухгалтер инвентарлашни ташкиллаштириши ва уни утказиш устидан назорат олиб борадилар. Инвентарлаш ишларини корхона раҳбари томонидан тайинланган дахлдор ходимлардан ташкил этилган комиссия бажаради.

Инвентарлаш пайтида бойликларнинг мавжудлиги албатта санаш, тарозида тортиш, улчаш йули билан шу ҳақда маълумотларни инвентарлаш руйхатига қайд этиш орқали аниқланади. Инвентарлаш моддий жавобгар шахс иштирокида утказилади, у мазкур руйхатга имзо чекади.

Инвентарлаш натижасида аниқланган барча тафовут ҳоллари (ортиқча ёки камомадлар, шикастланиш ва бузилишлар) солиштириш қайдномасида расмийлаштирилади ва ҳақиқий таннархи буйича баҳоланади. Улар синчиклаб таҳлил қилиниши, уларга доир бундай ҳолларнинг келгусида такрорланиши олдини оладиган қарорлар қабул қилиниши керак.

Инвентарлаш натижасида моддий бойликларнинг камомоди ва ортиқчасининг аниқланиши «Инвентаризация жараёнида аниқланган мол-мулк камомоди ва ортиқчасининг бухгалтерия ҳисоби ва солиққа тортиш тартиби туғрисида»ги низомга (ЎЗР АВ томонидан 06.04.2004 йилда 1334-сон билан руйхатдан утказилган) мувофиқ ҳисобга олинади.

Инвентарлаш жараёнида аниқланган ҳисобга олинмаган товар-материал захиралари ортиқча чиқиш аниқланган санадаги айнан шунга ухшаш товар-материал захираларининг бозор киймати буйича баҳоланади (ортиқча чиқиш сабаблари ва айбдор шахслар кейинчалик аниқланади) ва бухгалтерия ҳисобида куйидагича акс эттирилади:

Д-т товар-моддий захираларни ҳисобга олувчи ҳисобварақлар (1000-2900);

К-т 9390-«Бошқа операцион даромадлар»

Инвентаризация жараёнида аниқланган товар-моддий захиралар буйича даромад суммасига умумий белгиланган тартибда солиқ солинади.

Инвентарлаш жараёнида аниқланган ТМЗнинг камомоди куйидаги ёзув билан акс эттирилади:

Д-т 5910-«Камомадлар ва кимматликларнинг бузилишидан йукотишлар»

К-т 1010-«Хом ашё ва материаллар» ёки ТМЗни ҳисобга олувчи бошқа ҳисобварақлар.

Табиий йукотишлар метёри чегарасидаги ёки табиий офатлардан келиб чиққан камомадлар, шунингдек айбдор шахслар аниқланмаган ҳолларда улар харажатларга куйидагича ҳисобдан чиқарилади:

Д-т 2010-«Асосий ишлаб чиқариш» ёки 9430-«Бошқа операцион харажатлар»

К-т 5910-«Камомадлар ва кимматликларнинг бузилишидан йукотишлар».

Моддий жавобгар шахслар айби билан келиб чиккан камомадлар куйидаги ёзув билан ҳисобдан чиқарилади:

Д-т 4730-«Моддий зарарни қоплаш буйича ходимларнинг қарзи»

К-т 5910-«Камомадлар ва қимматликларнинг бузилишидан йукотишлар».

Моддий жавобгар шахслардан ундирилганда куйидаги ёзув қайд этилади:

Д-т 5010-«Миллий валютадаги пул маблағлари» ёки 6710-«Мехнат ҳақи буйича ходим билан ҳисоблашишлар»

К-т 4730-«Моддий зарарни қоплаш буйича ходимларнинг қарзи».

Корхона айбдор шахслардан камомадни таннарх буйича эмас, бозор нархи буйича ушлаб қолиши мумкин.

Мисол. Омборчи айби билан материаллар камомади аниқланди. Материалларнинг ҳақиқий қиймати 100 минг сум, бозор қиймати эса - 150 минг сум.

Бухгалтерия ҳисобида ёзув куйидагича булади:

- камомад суммасига:

Д-т 5910-«Камомадлар ва қимматликларнинг бузилишидан йукотишлар» - 100 минг сум

К-т 1010-«Хом ашё ва материаллар» - 100 минг сум

- омборчидан ушлаб қолиниши лозим булган суммага:

Д-т 4730-«Моддий зарарни қоплаш буйича ходимларнинг қарзи» - 150 минг сум

К-т 5910-«Камомадлар ва қимматликларнинг бузилишидан йукотишлар» - 100 минг сум

К-т 9390-«Бошқа операцион даромадлар» - 50 минг сум.

- айбдор шахслардан ундирилганда:

Д-т 5010-«Миллий валютадаги пул маблағлари» ёки камомад иш ҳақидан ушлаб қолинган тақдирда 6710-«Мехнат ҳақи буйича ходим билан ҳисоблашишлар» - 150 минг сум

К-т 4730-«Моддий зарарни қоплаш буйича ходимларнинг қарзи» - 150 минг сум.

Камомаднинг аниқ айбдори топилмаган ёки моддий жавобгар шахслардан ундириб олиш имкони булмаган ҳолларда, кам чиккан товар-моддий захираларнинг камомадидан қурилган зарар молиявий натижаларга олиб борилади ва бухгалтерия ҳисобида куйидагича акс эттирилади:

Д-т 9430-«Бошқа операцион харажатлар»

К-т 5910-«Камомадлар ва қимматликларнинг бузилишидан йукотишлар».

Товар-моддий захираларнинг камомадидан қурилган зарар суммаси даромад (фойда) солигини ҳисоблашда умумий белгиланган тартибда солиқ солинадиган базани қупайтиради.

Айбдори аниқланмаган ўғирликлардан зарарлар Солиқ кодексининг 147-моддаси 23-бандига биноан даромад солиғи буйича солиқ солинадиган базага киритилади.

4-сонли БХМСга мувофиқ ТМЗ қайта баҳоланганда куйидаги ёзувлар амалга оширилади:

- ТМЗ қиймати пасайиши суммасига:

Д-т 9430-«Бошқа операцион харажатлар»

К-т Материалларни ҳисобга олувчи ҳисобварағлар (1010-1090);

- ТМЗ қиймати ошиши суммасига:

Д-т Материалларни ҳисобга олувчи ҳисобварағлар (1010-1090)

К-т 9390-«Бошқа операцион даромадлар».

Масала № 21. Материаллар ҳисоби буйича

«Шарк юлдузи» МЧЖ-2009 йилда ташкил топган. Корхона – ҚҚС солиғи тўловчиси. 2011 йилнинг январ ойида корхона куйидаги ҳужалик операцияларини амалга оширди:

№	Операциялар мазмуни	Сумма, сум	Дебет	Кредит
1	Мол етказиб берувчилардан материаллар келди: - ҚҚСсиз келишилган нархи - ҚҚС - ЖАМИ:	700 000		
2	Мол етказиб берувчининг ҳисоби тўланди			
3	Транспорт корхонасининг материалларни ташиш буйича счёти олинди - ҚҚСсиз келишилган нархи - ҚҚС - ЖАМИ:	60 000		
4	Материалларни юклагани учун юк ортувчиларга мехнат ҳақи ҳисобланди	20 000		
5	Юк ортувчиларнинг иш ҳақидан ягона ижтимоий тўлов ҳисобланди	...		
6	Материаллар ишлатилди: а) маҳсулот ишлаб чиқаришга б) ёрдамчи цех ускуналарини таъмирлашга в) маъмурий бино таъминотига ЖАМИ:	400 000 150 000 120 000 670 000		

7	Омборга мол етказиб берувчилардан инвентар келиб тушди: - ҚҚСсиз келишилган нархи - ҚҚС - ЖАМИ	80 000		
8	Мол етказиб берувчининг счёти туланди	...		
9	Инвентар ишлатишга берилди: а) ишлаб чиқаришга б) маъмуриятга ЖАМИ:	40 000 30 000 70 000		
10	Балансдан ташқари счётда ишлатишга берилган инвентар акс эттирилди	...		
11	Омбор инвентаризацияси натижасида аниқланди : - эҳтиёт қисмларнинг ортиги - ёқилғи камомоди	74 000 97 000		
12	Табийий камайиш даражасидаги ёқилғи камомоди ҳисобдан чиқарилади	12 000		
14	Жавобгар шахс айби натижасидаги камомад ҳисобдан чиқарилади: Ёқилғининг таннархи - 85000 сум	...		
15	Жавобгар шахс кассага камомадни топширди	85000		
16	Кераксиз материаллар сотилди: а) хақиқий қиймати ҳисобдан чиқарилди б) ҚҚС билан келишилган нархи в) ҚҚС г) сотишдан яқуний натижа	48700 72000		
17	Ҳисоб-китоб варағига харидордан пул тушди	...		4
18	Кераксиз инвентар ва хужалик жихозлари сотилди: а) хақиқий қиймати б) ҚҚС билан келишилган нархи в) ҚҚС г) сотишдан яқуний натижа	15000 10000		
19	Материаллар қайта баҳоланди: Материалларни қийматини тушиши Ёқилғи қийматини кўтарилиши	12000 18000		46
20	Асосий ишлаб чиқариш чикиндилари омборга қирим қилинди	20000	10000	
21	ТМЗлар хариди учун ҳисобот берувчи шахсга пул берилди	40000	40000	
22	Омборга ҳисобот берувчи шахсдан материаллар олинди	40000		40000
23	Яроқсиз инвентар ва хужалик жихозлари ҳисобдан чиқарилди	55000		

9-БОБ. АСОСИЙ ВОСИТАЛАР ҲИСОБИ

1. Асосий воситалар тушунчаси ва уларни баҳолаш
2. Асосий воситаларнинг келиб тушиши ҳисоби
3. Асосий воситаларнинг эскириши (амортизация) ҳисоби
4. Асосий воситаларни қайта баҳолаш ҳисоби
5. Асосий воситаларнинг таъмирланиши ҳисоби
6. Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши ҳисоби
7. Асосий воситалар ижараси ҳисоби

Бухгалтерия ҳисобини тартибга соладиган меъёрний-ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. 5-сонли Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти «Асосий воситалар» (ЎЗР АВ томонидан 20.01.2004 йилда 1299-сон билан руйхатдан утказилган).
2. «Асосий воситаларни ҳар йили 1 январь ҳолатига қура қайта баҳолаш тартиби тўғрисида»ги Низом (ЎЗР АВ томонидан 04.12.2002 йилда 1192-сон билан руйхатдан утказилган).
3. «Асосий воситаларни балансдан ҳисобдан чиқариш тартиби тўғрисида»ги Низом (ЎЗР АВ томонидан 29.08.2004 йилда 1401-сон билан руйхатдан утказилган).
4. 6-сонли Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти «Ижара ҳисоби» (ЎЗР АВ томонидан 24.04.2009 йилда 1946-сон билан руйхатдан утказилган).
5. Бухгалтерия ҳисобида ижара операцияларини акс эттириш тартиби тўғрисидаги Низом (ЎЗР АВ томонидан 01.06.2009 йилда 1961-сон билан руйхатдан утказилган).
6. 21-сонли Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти «Бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақлар режаси» (ЎЗР АВ томонидан 23.10.2002 йилда 1181-сон билан руйхатдан утказилган).
7. 19-сонли Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти «Инвентарлашни ташкил этиш ва утқиши» (ЎЗР АВ томонидан 02.11.1999 йилда 833-сон билан руйхатдан утказилган).

9.1. Асосий воситалар тушунчаси ва уларни баҳолаш

Асосий воситалар - корхона томонидан узок муддат давомида хужалик фаолиятини юритишда махсулот ишлаб чиқариш, ишларни бажариш ёки хизматлар кўрсатиш жараёнида ёхуд маъмурий ва ижтимоий-маданий вазифаларни амалга ошириш мақсадида фойдаланиш учун тутиб туриладиган моддий активлар.

5-сонли БҲМС «Асосий воситалар» (ЎЗР АВ томонидан 20.01.2004 йилда 1299-сон билан руйхатдан утказилган)да асосий воситаларга ана шундай таъриф берилган. Мазкур стандарт мулк, хужалик юритиш ёки тезкор бошқарув ҳуқуқлари асосида хужалик юритувчи субъектга тегишли бўлган асосий воситалар ҳисоби тартиби ва услубиятини белгилайди.

Асосий воситалар таркибига бир йилдан кўпроқ муддатда хизмат киладиган ёки хизмат муддатидан катъи назар ҳар бир бирлиги (туплами)нинг қиймати Ўзбекистон Республикасида белгиланган энг кам иш ҳақининг эллик баравари миқдоридан кўп бўлган (сотиб олиш пайтига) активлар қиради. Корхона раҳбари ҳисобот даври учун буюмларни асосий воситалар таркибига ҳисобга олиш учун уларнинг пастрок қийматини, буни ҳисоб сибсатида акс эттирган ҳолда белгилаш ҳуқуқига эга.

Ўзининг натурал-ашёвий таркиби бўйича асосий воситалар қуйидаги ҳисобварақлар бўйича ҳисобга олинади:

- 0110 - Ер; 0111 - Ерни ободонлаштириш;
- 0112 - Узок муддатли ижара шартномаси бўйича олинган асосий воситаларни ободонлаштириш;
- 0120 - Бинолар, иншоотлар ва узатувчи мосламалар; 0130 - Машина ва асбоб-ускуналар;
- 0140 - Мебель ва офис жиҳозлари; 0150 - Компьютер жиҳозлари ва ҳисоблаш техникаси;
- 0160 - Транспорт воситалари; 0170 - Ишчи ва маҳсулдор хайвонлар;
- 0180 - Кўп йиллик усимликлар; 0190 - Бошка асосий воситалар;
- 0199 - Консервация қилинган асосий воситалар.

Ҳисобга олиш ва ҳисоботда асосий воситалар объекти бошланғич қиймат, қолдиқ қиймат, тиклаш ва тугатиш қиймати бўйича акс эттирилади.

Ҳақ эвазига сотиб олинган асосий воситалар объектининг **бошланғич қиймати** қуйидаги харажатлардан ташкил топади:

- активларни етказиб берувчиларга ҳамда шартнома бўйича қурилиш-монтаж ишларини бажарганлик учун пудратчиларга тўланадиган суммалар;
- асосий воситалар объектига доир ҳуқуқни сотиб олиш (олиш) муносабати билан амалга оширилган руйхатдан утқиши йиғимлари, давлат божлари ва бошка шунга ўхшаш тўловлар;
- божхона божлари ва йиғимлари;
- асосий воситалар объектларини сотиб олиш (барпо қилиш) муносабати билан солиқлар ва йиғимлар суммалари (агар улар қопланмаса);
- асосий воситалар объектларини сотиб олиш (барпо қилиш) билан боғлиқ ахборий ва маслаҳат хизматлари учун тўланган суммалар;
- асосий воситалар объектларини етказиб бериш (барпо қилиш) хатарини суғурталаш бўйича харажатлар;
- асосий воситалар объектини сотган воситачиларга тўланадиган ҳақлар;
- асосий воситаларни ўрнатиш, монтаж қилиш, сошлаш ва ишга туширишга оид харажатлар;
- активдан мулжал бўйича фойдаланиш учун уни ишчи ҳолатга келтириш билан бевосита боғлиқ бошка харажатлар.

Кредитдан фойдаланганлик учун фоизларни тулашга доир харажатлар қарзга олинган капитал ҳисобидан буткул ёки қисман сотиб олинган асосий воситаларнинг бошланғич қийматига киритилмайди.

Қурилиш даврида қурилиш учун олинган узок муддатли кредит буйича ҳисобланган фоизлар барпо этилган асосий воситаларнинг бошланғич қийматига киритилади.

Қорхонанинг узида тайёрланган асосий воситаларнинг бошланғич қиймати деб асосий воситаларнинг мақсуд объектларини тиклаш (қуриш, қуриб битказиш) буйича ҳақиқий харажатлар суммаси тан олинади.

Қорхона томонидан текинга (ҳадя шартномаси буйича) олинган асосий воситаларнинг бошланғич қиймати деб олиш харажатларини ҳисобга олган ҳолда бухгалтерия ҳисобига қабул қилинган санадаги уларнинг жорий қиймати тан олинади.

Бухгалтерия ҳисобига қабул қилинган асосий воситаларнинг бошланғич қийматини ўзгартиришга асосий воситаларнинг тегишли объектлари қуриб битказилган, қушимча жиҳозланган, реконструкция қилинган, замонавийлаштирилган, техник қайта қуроллантирилган, қисман тугатилган ва улар қайта баҳоланган ҳолатларда руҳсат этилади.

Мисол. Босмаҳона мол етказиб берувчидан 5000 минг сўмга босма ускунасини сотиб олган, транспорт харажатлари - 40 минг сўмни, ўрнатиш ва монтаж ишлари - 100 минг сўмни, ускунани ўрнатиш жараёнида шикастланган деворни таъмирлаш ишлари - 30 минг сўмни ташкил этган. Ускунанинг бошланғич қиймати $5\ 000 + 40 + 100 = 5\ 140$ сўмни ташкил этади. Ўрнатиш жараёнида шикастланган деворни таъмирлаш харажатлари бошланғич қийматга киритилмайди ва жорий харажатларга утказилади.

Бошланғич қийматини ўзгартиришга асосий воситаларнинг тегишли объектлари қуриб битказилган, қушимча жиҳозланган, реконструкция қилинган, замонавийлаштирилган, харажатлар активдан қутилаётган фойдани оширса ва ундан фойдаланиш натижасида иктисодий нафни оширишга имкон берган ҳолатларда руҳсат этилади. Асосий воситаларни харид қилиш, ўрнатиш, замонавийлаштириш, реконструкциялаш буйича харажатларни уларнинг бошланғич қийматига ўтказиш капиталлаштириш деб аталади. Асосий воситаларнинг ишлаш қобилиятини тиклаш буйича жорий ва капитал таъмирлашга оид ҳар қандай бошқа харажатлар жорий харажатлар сифатида қурилиши ва капиталлаштирилмаслиги лозим.

Асосий воситалар фойдаланиш давомида эскириб боради, натижада уларнинг бошланғич қиймати камаяди. Объектларнинг уз физик ва техник-иктисодий хусусиятларини йукотишининг пуллаг ифодаси асосий воситалар эскириши (амортизацияси) деб аталади. Эскириш алоҳида ҳисобга олинади.

Қолдиқ (баланс) қиймат - жамланган эскириш суммасини чегирган ҳолда асосий воситаларнинг бошланғич қиймати.

Вақт ўтиши билан асосий воситаларнинг бошланғич қиймати улар қийматининг ошиши, шунингдек инфляция муносабати билан қупайиши мумкин. Шунинг учун вақти-вақти билан асосий воситаларни қайта баҳолаш ва уларнинг тиклаш қийматини белгилаш зарурати пайдо булади. **Тиклаш қиймати (қайта баҳолашдан кейинги қиймат)** – асосий воситаларнинг ҳозирги нархлар шароитидаги қийматидир. У ҳукумат қарорига қўра утказиладиган қайта баҳолаш натижасида шаклланади.

Жорий қиймат – асосий воситаларнинг маълум санадаги амал қилаётган бозор нархлари буйича қиймати ёки активни алмаштириш мумкин бўлган сумма.

Бозор қийматини аниқлашда тайёрлов ташкилотларидан ёзма равишда олинган шунга ўхшаш маҳсулотларнинг нархлари тўғрисидаги маълумотлардан; давлат статистика идоралари, савдо инспекциялари ва ташкилотларида нархлар даражаси тўғрисида мавжуд булган маълумотлардан; оммавий ахборот воситалари ва махсус адабиётда чоп этилган нархлар тўғрисида маълумотлардан; асосий воситалар алоҳида объектлари нархлари тўғрисида эксперт хулосаларидан фойдаланиш мумкин.

Тугатиш (ликвидацион) қиймати - асосий воситаларнинг чиқиб кетиши буйича қутилаётган харажатларни чегирган ҳолда қутилаётган фойдали хизмат муддати охирида асосий воситаларни тугатиш чоғида олиннадиган активларнинг фарз қилинаётган суммаси.

9.2. Асосий воситаларнинг келиб тушиши ҳисоби

Асосий воситалар қуйидагилар натижасида қорхона балансига киритилади:

- капитал қўйилмалар тугаганидан сунг тикланган объектни қабул қилиш-топшириш;
- олди-сотди шартномаси буйича объектни сотиб олиш;
- устав капиталга таъсисчи улуши қурилишида келиб тушиши;
- текинга келиб тушиш (ҳадя шартномаси буйича);
- айирбошлаш;
- товар-моддий захиралар таркибидан ўтказиш;
- узок муддатли ижара (лизинг) шартномаси буйича олиш;
- қиймати белгиланган асосий воситаларга капитал қўйилмалар;
- асосий воситаларнинг ортикча (ҳисобга олинмаган) объектларини аниқлаш.

Асосий воситаларнинг ҳар қандай келиб тушишига қорхона раҳбари бухгалтер бошчилигида ташкил этган комиссия қабул қилиш-топшириш далолатномасини тузади, унда объектнинг тавсифи, жойлашган жойи, олиш манбаси, чиқарилган ёки қурилган йили, фойдаланишга топшириш санаси, объектнинг синон натижалари, унинг техник талабларга мувофиқлиги ва ҳоказолар қўрсатилади. Ушбу далолатнома асосида ҳар бир объектига инвентарь варақаси расмийлаштирилади ёки инвентарь дафтарида қайд этилади.

Тугалланган қурилма (ускуна) ёки алоҳида олинган конструктив объект (бино) ёки муайян операцияни бажарадиган ускуналар мажмуи (масалан, сутни қайта ишлаш линияси) инвентарь объекти ҳисобланади. Ҳар бир инвентарь объектига инвентарь рақами берилади, у объектдан фойдаланишнинг бутун даври мобайнида сақланади.

Асосий воситаларнинг корхона ичида ҳаракатланиши юкхатлар билан расмийлаштирилади. Асосий воситалардан фойдаланиш жойларида асосий воситаларнинг инвентарь руйхатлари юритилади.

Қурилиш ёки корхона томонидан уз ҳисобидан асосий воситаларни сотиб олиниши **капитал қўйилмалар (инвестициялар)** деб аталади.

Асосий воситалар сифатида капитал қўйилмалар ҳисоби 0810 «Тугалланмаган қурилиш» ва 0820-«Асосий воситаларни харид қилиш» ҳисобварағларида юритилади. Ушбу ҳисобварағлар дебитида асосий воситаларни қуриш, харид қилиш, етказиб бериш, монтаж қилиш ва созлаш харажатлари тупланади. Объект фойдаланишга тайёр бўлганидан кейин харажатларнинг умумий суммаси 0810- 0820-ҳисобварағлар кредитидан 0110-0199-ҳисобварағлар дебитида ҳисобдан чиқарилади.

Асосий воситалар қурилиши пудрат ёки хужалик усуларида амалга оширилади. Пудрат усулида қурилишни амалга оширганда қурилиш ташкилоти томонидан тақдим этиладиган ва буюртмачи томонидан имзоланадиган бажарилган қурилиш ишлари далолатномаси суммасига буюртмачи қўйидаги ёзувни амалга оширади:

Д-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш»

К-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга туланадиган счётлар»

ҳисобварақни тулаган пайтда:

Д-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга туланадиган счётлар»

К-т 5110-«ҳисоб-китоб счёти»

Агар қурилиш уз қучи билан, яъни хужалик усули билан амалга ошириладиган бўлса, бунда қурилиш харажатларига қўйидагича ёзув қўлланилади:

Д-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш»

К-т 1050-«Қурилиш материаллари», 6710-«Меҳнат ҳақи буйича ходим билан ҳисоблашишлар», 6520-«Мақсадли давлат жамғармаларига туловлар» ва бошқалар.

Қурилиш тугаши билан, бино ёки иншоотни фойдаланишга топшириш пайтида қўйидагича утказма тузилади

Д-т 0120-«Бинолар, иншоотлар ва узатувчи мосламалар»

К-т 0810-«Тугалланмаган қурилиш»

Агар корхона томонидан монтаж ёки созлашни талаб этувчи ускуна қабул қилинган бўлса қўйидагича ёзув амалга оширилади:

Д-т 0710-0720 Урнатиладиган асбоб ускуналарни ҳисобга олувчи ҳисобварақлар

Д-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга туланадиган счётлар»

Монтажга топширганда:

Д-т 0820-«Асосий воситаларни харид қилиш»

Д-т 0710-0720 Урнатиладиган асбоб ускуналарни ҳисобга олувчи ҳисобварақлар

Таъсисчилар томонидан корхонанинг устав капиталига (фондига) улуш сифатида киритилган асосий воситалар кирими қўйидагича акс эттирилади:

Д-т 0110-0199 Асосий воситаларни ҳисобга олувчи ҳисобварағлар

К-т 4610-«Устав капиталига таъсисчиларнинг улушлари буйича қарзи».

Бепул олинган асосий воситалар қўйидагича расмийлаштирилади:

Д-т 0110-0199 Асосий воситаларни ҳисобга олувчи ҳисобварағлар

К-т 8530-«Текинга олинган мулк».

Агар асосий воситалар етказиб берувчидан КҚС билан қабул қилинса, бунда унинг суммаси бошланғич қийматни қўйидагича ва эскириш билан бирга аста-секин корхона харажатларига ўтказилади.

Ташиш ёки монтаж пайтида юз берган шикастланишни тузатиш харажатлари бошланғич қийматга киритилмайди, балки корхона жорий харажатлари сифатида ҳисобга олинади.

Бепул олинган асосий воситалар, бошқалардан бепул олинган ҳар қандай мулк сингари даромад солиғи буйича ва ягона солиқ тўлови буйича солиқ солинадиган базага киритилади.

9.3. Асосий воситаларнинг эскириши (амортизация) ҳисоби

Асосий воситалар объектларининг эскириши – уларнинг физик сифатлари ёки хусусиятлари йўқолиб боришининг ва тўзиб боришининг, бунинг оқибатида эса қиймат йўқолиб боришининг қиймат курсаткичидир. Шунинг учун ҳар бир корхона асосий воситаларни харид қилиш ва эскирганларини тиклаш учун зарур маблағларни жамғаришни таъминлаши керак. Бундай жамғаришга амортизация деб аталувчи ажратмаларни харажатларга киритиш ҳисобига эришилади.

Амортизация (лотинча *amortisatio* – қоплаш) баҳоланган хизмат муддати давомида активнинг амортизацияланаётган қийматини ишлаб чиқариладиган маҳсулот, бажариладиган ишлар, қўйиладиган хизматларга мунтазам равишда тақсимлаш ва утказиш қўйида эскиришнинг қиймат ифодасидир. Солиқ солиш мақсадида амортизация давлат томонидан белгиланган ягона меъёрлар асосида бошланғич қийматга нисбатан фоизларда ҳисобланади.

Ҳар бир объектга эскиришни ҳисоблаш ҳар ойда амалга оширилади. Амортизация қиймати корхона харажатларига тулик ўтказилганда асосий воситаларнинг бундан кейин фойдаланишда бўлиш даври учун эскириш ҳисобланмайди (эскириш бошланғич қийматнинг 100%идан ошиши мумкин эмас).

Гурухлар тартиб раками	Кичик гурухлар тартиб раками	Асосий воситаларнинг номи	Амортизациянинг йиллик энг юкори нормаси. фонзларда
I		Бинолар, иморатлар ва иншоотлар	5
II		Узатиш қурилмалари	8
III		Куч-қувват берадиган машиналар ва ускуналар	8
IV		Фаолият турлари бўйича иш машиналари ва ускуналар (харакатланувчи транспортдан ташқари)	15
V		Харакатланувчан транспорт	
	1	Темир йулнинг ҳаракатдаги таркиби	8
	2	Денгиз, дарё кемалари, балиқчилик санъати кемалари	
	3	Ҳаво транспорти	
	4	Автомобиль транспортининг ҳаракатдаги таркиби	20
	5	Енгил автомобиллар	
	6	Саноат тракторлари	
	7	Коммунал транспорт	10
	8	Махсус вахта вагонлари	
	9	Бошқа транспорт воситалари	20
VI		Компьютер, периферия қурилмалари, маълумотларни қайта ишлаш ускуналари	20
VII		Бошқа гурухларга киритилмаган қатъий белгиланган активлар	
	1	Қуп йиллик дарахтлар	10
	2	Бошқалар	15

Қуйидагиларга асосий воситаларга амортизация ҳисобланмайди: ер участкалари ва табиатдан фойдаланишга доир бошқа объектлар (сув, ер ости бойликлари ва бошқа табиий ресурслар); махсулоор чорва моллари; кутубхона фонди; музей қимматликлари; қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда консервациялашга утказилган асосий воситалар; архитектура ёдгорликлари; умумий фойдаланишдаги автомобиль йуллари, йулаклар, сайилгоҳлар, хиёбонлар, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари тасарруфида бўлган ободонлаштириш иншоотлари; қиймати илгари тулиқ чегирилган мол-мулк; асосий воситалар ва номоддий активлар таркибига утказилмаган капитал қўшилмалар.

Янги келиб тушган асосий воситалар бўйича эскириш, фойдаланиш бошланган ойдан кейинги ойнинг биринчи кунидан бошлаб ҳисобланади, чиқиб кетган объектлар бўйича эскириш эса чиқиб кетиш ойдан кейинги ойнинг биринчи кунидан бошлаб тўхтатилади.

5-сонли БҲМС «Асосий воситалар»га мувофиқ амортизация қуйидаги усуллардан бирини қўллаш орқали ҳисобланиши мумкин:

- амортизацияни тенг маромли (туғри чизикли) ҳисоблаш;
- бажарилган ишлар ҳажмига мутаносиб равишда амортизацияни ҳисоблаш (яплаб чиқариш усули);
- икки баробар амортизация меъёри билан колдикни камайтириш усули (камайиб борувчи колдик усули);
- йиллар суммаси усули (кумулятив усул).

Бир маромли (туғри чизикли) усул деб тугатиш қиймати айрилган асосий воситалар объекти қийматини даврлар бўйича фойдаланиш муддати давомида тенг нисбатда ҳисоблаш усулига айтилади. Амортизация меъёри узгармайди.

Амортизация суммаси қуйидаги формула бўйича ҳисобланади:

$$\frac{\text{Бошлангич қиймати} - \text{Тугатиш қиймати}}{\text{Тахмин қилинган фойдаланиш даврлари сони}} = \text{Йиллик амортизация суммаси}$$

Тугатиш қиймати аҳамиятга молик суммани ташкил этмаса, уни ҳисобга олмаса ҳам бўлади.

Мисол. Компьютер қиймати 500 минг сум, тугатиш қиймати 30 000 сум, хизмат муддати 5 йил. Тўғри чизикли усулга мувофиқ мазкур мисолда ҳар йилги амортизация $100 : 5 = 20\%$ ни ёки 94 минг сумни ташкил этади $(500\ 000 - 30\ 000) : 5 = 94\ 000$ сум.

5 йил давомида амортизация ҳисоблашни қуйидагича акс эттириш мумкин:

	Бошланғич қиймат	Йиллик эскириш суммаси	Жамғарилган эскириш	Баланс қиймати
Биринчи йилнинг охири	500 000	94 000	94 000	406 000
Иккинчи йилнинг охири	500 000	94 000	188 000	312 000
Учинчи йилнинг охири	500 000	94 000	282 000	218 000
Туртинчи йилнинг охири	500 000	94 000	376 000	124 000
Бешинчи йилнинг охири	500 000	94 000	470 000	30 000

Бинобарин, амортизация ҳисоблашнинг берилган усулида унинг суммаси фойдаланиш муддати давомида бир хил булади, жамғарилган эскириш бир текисда ошиб боради, қолдик қиймати эса, баҳоланган тугатиш қийматига етгунча – бир текисда камайиб боради.

Бажарилган ишлар ҳажмига мутаносиб равишда амортизацияни ҳисоблаш (ишлаб чиқариш) усули ҳар йилда асосий воситаларнинг бажарган ишини ҳисобга олишга асосланган.

Мазкур усул буйича ҳар йиллик эскириш миқдорини ҳисоб-китоб қилиш учун бутун фойдаланиш муддатидаги умумий баҳоланган жами бажариладиган иш ҳажмини ва муайян йилдаги бажарилган иш ҳажмини билиш лозим. Ишлаб чиқариш сифатида ишлаб чиқарилган маҳсулот, ишланган соатлар миқдори ва ҳоказолар олиниши мумкин.

Амортизация меъёри қуйидаги формула ёрдамида ҳисобланади:

$$\frac{\text{Бошланғич қиймати} - \text{Тугатиш қиймати}}{\text{Мулжалланган ишлар ҳажми}} = \text{Амортизация меъёри}$$

Юқорида қайд этилган компьютернинг 5 йил муддатда ишлаш ресурси 6500 соат деб тахмин қиламиз. Компьютер биринчи йилда – 2 000 соат, иккинчи йилда – 1 500 соат, учинчи йилда – 1 200 соат, туртинчи йилда – 1 000 соат, бешинчи йилда - 800 соат ишлатилган.

Бинобарин, амортизация меъёри қуйидагини ташкил этади: $(500\,000 - 30\,000) : 6\,500 = 72,307$ сўм/соат.

Амортизацияни ҳисоблашни қуйидагича акс эттириш мумкин:

	Бошланғич қиймат	Йиллик эскириш суммаси	Жамғарилган эскириш	Баланс қиймати
Биринчи йилнинг охири	500 000	$2\,000 \times 72,307 = 144\,615$	144 615	355 385
Иккинчи йилнинг охири	500 000	$1\,500 \times 72,307 = 108\,461$	253 076	246 924
Учинчи йилнинг охири	500 000	$1\,200 \times 72,307 = 86\,770$	339 846	160 154
Туртинчи йилнинг охири	500 000	$1\,000 \times 72,307 = 72\,308$	412 154	87 846
Бешинчи йилнинг охири	500 000	$800 \times 72,307 = 57\,846$	470 000	30 000

Бажарилган иш ҳажмига мутаносиб равишда амортизацияни ҳисоблаш усули объектдан фойдаланиш муддатининг физик сабаблар билан чекланганлиги ҳамда мазкур активнинг ҳужалик фаолияти ҳажми йилма-йил узғариб бориши ҳолларида қўлланилади.

Камайиб борувчи қолдик усули активнинг фойдали хизмат муддати давомида амортизация суммасининг камайиб боришини англатади. Ушбу усулда эскириш меъёри асосий воситаларнинг қолдик қийматига кўпайтирилади. Одатда, бу усулда амортизация меъёри икки бараварга оширилади.

Мисолга мувофиқ, агар 5 йиллик хизмат муддатида меъёр 20% (100 : 5)ни ташкил этса, қолдикни камайитириш усулида меъёр 40% ($20\% \times 2 = 40\%$)ни ташкил этади. Ушбу белгиланган ставка (40%) ҳар йилнинг охирида асосий воситаларнинг қолдик қийматига нисбатан олинади.

Қолдикни камайитириш усулида амортизацияни ҳисоблаш қуйидагича амалга оширилади:

	Бошлангич қиймат	Йиллик эскириш суммаси	Жамғарилган эскириш	Баланс қиймати
Биринчи йилнинг охири	500 000	40% x 500 000 = 200 000	200 000	300 000
Иккинчи йилнинг охири	500 000	40% x 300 000 = 120 000	320 000	180 000
Учинчи йилнинг охири	500 000	40% x 180 000 = 72 000	392 000	108 000
Туртинчи йилнинг охири	500 000	40% x 108 000 = 43 200	435 200	64 800
Бешинчи йилнинг охири	500 000	64 800 - 30 000 = 34 800	470 000	30 000

Юқорида келтирилган мисолдан кўришиб турибдики, биринчи йилда амортизация ажратмалари тугатиш қиймати айирилмаган тулик бошлангич қиймат, яъни 500 000 сўм асосида аниқланди. Фойдаланиш муддатининг охириги йилида амортизацияни ҳисоблаш учун қулланадиган ҳисоб-китоб шакли ўзгартирилади, чунки олдиндан баҳоланган ва мўлжалланган асосий воситаларни тугатиш қийматини ҳисобдан чиқаришга олиб келадиган миқдорда амортизацияни ҳисоблаш мумкин эмас. Шунинг учун охириги йилда ҳисоб-китоб бўйича белгиланган 25,92 минг сўм (64 800 x 40%) ўрнига амортизация 34,8 минг сўм миқдорида белгиланади. Бинобарин, охириги йилнинг якунида асосий воситаларнинг қиймати 30 минг сўмгача камайтирилган ва тугатиш қийматига тенг.

Йиллар йиғиндиси усулида (кумулятив усул) ҳар йилги амортизация меъёри амортизация муддати якунига қадар қолган амортизацияланаётган қийматнинг бўлаги сифатида белгиланади. Булак амортизация ажратмаларининг тугагунгача қолган тулик йиллар миқдорини амортизация муддатини ташкил қиладиган йилларнинг тартиб сонлари йиғиндисига бўлиб аниқланади.

5 йил фойдаланиш муддатига мўлжалланган асосий воситалар объекти учун йиллик рақамлар йиғиндиси қуйидагини ташкил этади: $5 + 4 + 3 + 2 + 1 = 15$ йил.

Масалан, амортизацияланаётган қиймат 470 минг сўм (500 000 - 30 000) бўлган ҳолда ҳар йилги амортизация ажратмаларини ҳисоблаш қуйидагича бўлади:

	Бошлангич қиймат	Йиллик эскириш суммаси	Ҳисобланган эскириш	Баланс қиймати
Биринчи йилнинг охири	500 000	5 / 15 x 470 000	156 667	343 333
Иккинчи йилнинг охири	500 000	4 / 15 x 470 000	125 333	218 000
Учинчи йилнинг охири	500 000	3 / 15 x 470 000	94 000	124 000
Туртинчи йилнинг охири	500 000	2 / 15 x 470 000	62 666	61 334
Бешинчи йилнинг охири	500 000	1 / 15 x 470 000	31 334	30 000

Жадваллардан кўришиб турибдики, амортизация ҳисоблашнинг охириги иккита усулида асосий воситалардан фойдаланиш муддатининг бошида ҳисобланган амортизация ажратмалари объект хизмат муддатининг охирида ҳисобланган амортизация қийматидан сезишарли даражада каттадир. Ушбу усуллар йшлаб чиқаришга мўлжалланган асосий воситаларнинг амортизациясини ҳисоблаш учун қулланилади, чунки мазкур воситалар улардан фойдаланишнинг биринчи йилларида самаралироқ ишлайди ва уларнинг таъмирига харажатлар унчалик катта бўлмайди. Кейинги йилларда амортизация харажатлари камаяди, таъмирлаш харажатлари эса одатда ошиб боради.

Ҳар хил турдаги асосий воситаларга нисбатан амортизация ҳисоблашнинг турли усуллари қуллашга йул қуйилади. Шу билан бирга, асосий воситаларнинг бир хилдаги объектлари (русуми, тури) бўйича фақат бир хил усул қулланилади.

Амортизация ҳисоблашнинг танланган усули корхонанинг ҳисоб сисъати билан белгиланиши ва бир ҳисобот давридан бошқасигача йил давомида ўзгармаган ҳолда кетма-кет қулланилиши лозим.

Солиқ солиш мақсадида амортизация ҳисоби республиканинг солиққа оид қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилади. Жадаллаштирилган усулда ҳисобланган амортизация суммаси билан солиқ қонунчилигида белгиланган меъёрлар бўйича ҳисобланган амортизация суммаси ўртасидаги фарқ Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 146-моддаси 4-бандига мувофиқ жорий даврда солиқ солинадиган базадан чегирмасдан харажатлар таркибида, аммо кейинги даврларда солиқ солинадиган базадан чегирган ҳолда харажатлар таркибида акс эттирилади.

Масала 22.

Корхона 2007 йилнинг март ойида бино сотиб олди. Бинонинг бошлангич киймати- 50 000 минг.сум. Тугатиш киймати- 10 000 минг.сум. Хизмат муддати-20 йил. 2007, 2008, 2009 йиллар учун эскиришни туғри чизикли, камайиб боровчи колдик ва кумулятив усулларда ҳисобланг.

9.4. Асосий воситаларни қайта баҳолаш ҳисоби

Асосий воситаларни қайта баҳолаш ҳар йили (1 февралгача) 1 январь ҳолатига кура қайта баҳолаш утказилаётган пайтдаги нархлар даражасидан келиб чикиб амалга оширилиши лозим. Асосий воситаларни қайта баҳолаш қоидалари «Асосий воситаларни ҳар йили 1 январь ҳолатига кура қайта баҳолаш тартиби туғрисида»ги низом (ЎзР АВ томонидан 04.12.2002 йилда 1192-сон билан руйхатдан утказилган).

Барча асосий воситалар, ўрнатиш учун ускуналар, тугалланмаган қурилиш объектлари, узок муддатли ижарадаги асосий воситалар, яъни техник ҳолатидан қатъий назар, фойдаланишда бўлган ва фойдаланишда бўлмаган, консервацияда бўлган, ҳисобдан чиқаришга тайёрланган, лекин чиқариш далолатномаси билан расмийлаштирилмаган, шунингдек тугалланмаган қурилиш ва ўрнатишга мўлжалланган ускуналар корхона мулкчилигида, тезкор бошқарувида ва узок муддатли ижарада бўлган асосий воситалар қайта баҳоланиши лозим.

Хужалик юритувчи субъектнинг хоҳишига кура асосий воситалар қуйидаги икки хил усул билан қайта баҳоланиши мумкин:

- **туғридан-туғри қайта баҳолаш усули** аниқроқи ҳисобланади, чунки у объектларнинг жорий киймати ҳақидаги ахборотдан келиб чиқади. Бу ахборот эса баҳоланадиган объектга ухшаш объектнинг қайта баҳолаш даврида 1 январь ҳолатига шаклланган ҳужжатлар билан тасдиқланган алоҳида объектлар киймати ҳақидаги; ишлаб чиқарувчи заводлардан, савдо қилувчи ташкилотлардан ёзма равишда олинган нархлар ҳақидаги; давлат органларида мавжуд бўлган нархлар даражаси ҳақидаги, шунингдек асосий фондлар объектларининг нархлари ҳақидаги оммавий ахборот воситаларида ва махсус алабиётларда чоп этилган экспертлик хулосалари маълумотларига асосланади;

- **бошлангич (тиклаш) кийматини индексациялаш усули.** Бу усул буйича алоҳида объектлар Ўзбекистон Республикаси Статистика давлат қумитаси томонидан ишлаб чиқиладиган асосий воситалар киймати узгариши индексларини қўллаган ҳолда қайта баҳоланади.

Бухгалтерия ҳисобида юқорида қайд этилган қайта баҳолаш усулларини қўллаш йули орқали асосий воситалар баланс кийматининг уларнинг тиклаш кийматигача ошиши (камайиши) асосий воситалар, узок муддатли ижара шартномасига мувофиқ олинган асосий воситалар, ўрнатиш учун ускуналар, капитал қўйилмаларни ҳисобга олувчи счётлар дебети (кредити) буйича захирадаги капитални ҳисобга олувчи счёт билан корреспонденцияланган ҳолда акс эттирилади.

Асосий воситалар туғридан-туғри усул билан қайта баҳоланганда бухгалтерия ҳисобида ҳисобда турувчи эскириш суммасига қайта баҳолангандан кейинги тиклаш кийматининг қайта баҳолашдан олдинги кийматга нисбати билан ҳисобланадиган қайта ҳисоблаш коэффициентини буйича тузатиш киритилади.

Асосий воситалар индексациялаш усули билан қайта баҳоланганда қайта баҳолаш санаси ҳолатига ҳисобда бўлган эскириш суммаси (тулик эскириш ҳисобланган объектлар ҳам бунга қиради) тиклаш кийматигача қайта ҳисоблашда асосий фондлар киймати узгаришининг тегишли индексларига қўпайтирилиши лозим.

Тузатиш киритилган эскириш суммаси билан қайта баҳолашгача бўлган эскириш суммаси уртасидаги фарқ асосий воситаларнинг эскиришини ҳисобга олувчи счётлар кредитида (ошган тақдирда) ва дебетиде (камайган тақдирда) захира капиталини ҳисобга олувчи счётлар билан корреспонденцияланган ҳолда акс эттирилади.

Мисол. Корхона 1 200 минг сумлик, бозор киймати 1 500 минг сўм бўлган, 240 минг сўм эскириш ҳисобланган компьютерни қайта баҳолашни амалга оширди.

Бошлангич кийматдан бозор нархининг ошиши $(1\ 500 - 1\ 200) : 1\ 200 \times 100 = 25\%$ ни ташкил этди. Бинобарин эскиришга $240\ \text{минг сўм} \times 25\% : 100 = 60\ \text{минг сумлик}$ суммага тузатиш киритилади. Бухгалтерия ҳисобида бу қуйидагича ёзувлар билан акс эттирилади:

- қайта баҳолаш суммасига:

Д-т 0150-«Компьютер жиҳозлари ва ҳисоблаш техникаси» - 300 минг сум.

К-т 8510-«Мулкни қайта баҳолаш буйича тузатишлар» - 300 минг сўм.

- эскиришга тузатиш киритиш суммасига:

Д-т 8510-«Мулкни қайта баҳолаш буйича тузатишлар» - 60 минг сўм.

К-т 0250-«Компьютер жиҳозлари ва ҳисоблаш техникасининг эскириши» - 60 минг сум.

Арзонлаштириш ҳолатида тесқари утказмалар берилади.

Масала 23.

Корхонада 2013 йилнинг январ ойида асосий воситалар буйича қуйида келтирилган маълумотлардан фойдаланиб уларни 2013 йилнинг 1 январ ҳолати буйича қайта баҳоланг ва қайта баҳоланг буйича бухгалтерия праводкаларини тузинг. Асосий воситалар Тошкент шаҳрида жойлашган.

Асосий воситаларни қайта баҳоланг ведомости

Асосий восита	Фойдаланишга топширилган сана	Бошлангич қиймати	Жамғарилган эскириш	Қайта баҳоланг индекси	Бошлангич қиймат	Жамғарилган эскириш
Бино	25.12.2001	25 000 000	13 750 000			
Ускуналар	15.05.2008	30 000 000	20 250 000			
Компютер	10.05.2011	2 500 000	750 000			
Мебель	20.04.2011	2 000 000	500 000			
Енгил автомобил	02.01.2012	36 000 000	3 300 000			

№	Операциялар мазмуни	Сум	Д-т	К-т
1	Бино қайта баҳоланди	13 750 000		
2	Ускуналар қайта баҳоланди	20 250 000		
3	Компютер қайта баҳоланди	750 000		
4	Мебель қайта баҳоланди	500 000		
5	Енгил автомобил қайта баҳоланди	3 300 000		

9.5. Асосий воситаларнинг таъмирланиши ҳисоби

Асосий воситалар объектларини таъмирлаш уларни иш ҳолатида сақлаб туриш учун зарур. Ўз вақтида утказилган таъмирлаш корхона ишининг бир маромли бўлишини таъминлайди ва иш тухтаб қолишларини қисқартиради, асосий воситаларнинг хизмат муддатини кўпайтиради.

Ишлаб чиқариш хусусиятига эга асосий воситаларни таъмирлаш харажатлари маҳсулот таннархига, маъмурий аҳамиятдаги асосий воситаларники – давр харажатларига киритилади.

Таъмирлаш ишлари *пудрат* ва *ҳужалик* усулларида бажарилиши мумкин. *Пудрат* усулида уларни ихтисослаштирилган таъмирлаш ташкилотлари бажаради, *ҳужалик* усулида эса, корхона уз кучи билан чегараланади. Асосий воситаларни таъмирлаш пудрат усулида утказилганида нуксонлар кайдномаси, смета ва шартнома тузилади. Чунончи, таъмирлашни уз кучлари билан утказишга материаллар, иш ҳақини ҳисобдан чиқариш қуйидаги бухгалтерия ёзуви билан расмийлаштирилади:

Д-т 2010, 2510, 9420

К-т 1010, 6710, 6520.

Таъмирлашни бошқа ташкилот билан шартномалар буйича утказиши:

Д-т 2010, 2510, 9420

К-т 6010

Туловномани тўлаш пайтидаги ёзув:

Д-т 6010

К-т 5110.

Асосий воситаларни таъмирлаш харажатларини сарф-харажатларга бир маромда киритиш мақсадида корхоналар (масалан, мавсумий ишловчилар) Молия вазирлигининг рухсати билан таъмирлаш фондини ташкил этишлари мумкин. Унинг меъёри корхона томонидан асосий воситаларнинг бошлангич қийматига нисбатан фонизлар қуринишидаги кайд этилган суммада мустақил равишда белгиланади.

Таъмирлаш фондини шакллантириш қуйидагича акс эттирилади:

Д-т 2010, 2510, 9420

К-т 8910 «Келгуси харажатлар ва туловлар резервлари», «Таъмирлаш фонди» счёти;

Таъмирлаш ишларини бажаришга қуйидагича ёзув амалга оширилади:

Д-т 8910

К-т 1010, 6710, 6520, 6010 ва ҳоказо.

Ҳақиқатда бажарилган таъмирлаш харажатларидан ошадиган резерв суммаси йил охирида «қизил сторно» усули билан ёзилади. Таъмирлаш фонди етишмаганда ҳисоб-китоблар харажатларни ҳисобга олувчи счётларга утказилади.

Таъмирлаш фондини ташкил этиш ва ундан фойдаланиш услубияти корхонанинг ҳисоб сийёсати тўғрисидаги буйруқда акс эттирилиши керак.

9.6. Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши ҳисоби

Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши уларнинг тўлиқ эскириши, кейинчалик фойдаланишга яроқсиз бўлиши туфайли, шунингдек сотилиши, бепул берилиши, совга қилиниши, улуш тарикасида бошқа ташкилотларнинг устав капиталига киритилиши, молиявий ижара шартномаси буйича берилиши, камомад ёки йукотишлар аниқланиши сабабли амалга ошади.

Мулкчилик шакли ва идоравий бўйсунушидан қатъи назар барча корхоналарда асосий воситаларнинг чиқиб кетиши ҳисобда ва ҳисоботда «Асосий воситаларни баланسدан ҳисобдан чиқариш тартиби тўғрисида»ги низом (УзР АВ томонидан 29.08.2004 йилда 1401-сон билан рўйхатдан утказилган)га мувофиқ акс эттирилиши лозим.

Асосий воситаларнинг тугатилиши қуйидагилар томонидан амалга оширилади:

- давлат корхоналари ва бюджет ташкилотларининг тизим булинмалари томонидан - тегишли юқори ташкилотлар рухсати билан;

- унитар корхоналари томонидан - мулк эгаси рухсати билан;

- бошқа корхона ва ташкилотлар томонидан - мустақил равишда.

Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши тугатиш далолатномаси билан расмийлаштирилади, унда асосий воситанинг бошланғич қиймати, эскириш суммаси ёзилади ва тугатиш буйича натижалар ҳисоб-китоби тузилади. Ушбу далолатнома асосида инвентарь варақаси ёпилади ва архивга топширилади, бу ҳақда асосий воситаларнинг инвентарь рўйхатида ёзув қайд этилади.

Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши ҳисоби 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» счётида юритилади. Ушбу счётнинг дебитида бошланғич қиймат ва тугатиш буйича харажатлар, кредитида эса - чиқариш кўнига ҳисобланган эскириш суммаси ва тугатишдан олинган даромад ҳисобга олинади.

Асосий воситалар объектларининг чиқиб кетишидан қўрилган молиявий натижани (фойда ёки зарарни) аниқлашда илгари қайта баҳоланган асосий воситалар объектларини қўшимча баҳолаш суммаси, мазкур асосий воситалар объектини илгариги қўшимча баҳолашлар суммасининг илгариги арзонлаштиришлар суммасидан ошиб кетиши 8510-«Мулкни қайта баҳолаш буйича тузатишлар» счёти буйича захира капиталини бирйула камайтириш билан асосий воситаларнинг чиқиб кетишидан олинган даромад таркибига киритилади.

9210-счёт буйича дебет ва кредит айланмаларини таққослаш билан асосий воситаларни ҳисобдан чиқариш, чиқиб кетишидан молиявий натижа аниқланади. Агар 9210-счёт буйича дебет айланмалари унинг кредит айланмаларидан катта бўлса, фарқ корхона зарарини ташкил қилади ва 9430-«Бошқа операцион харажатлар» счётига киритилади. Агар кредит айланмалари 9210-счёт буйича дебет айланмаларидан катта бўлса, фарқ фойдани ташкил қилади ва 9310-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетишидан фойда» счётига ҳисобдан чиқарилади.

1-мисол. Фойдаланишга яроқсиз бўлганда асосий воситаларни ҳисобдан чиқариш. Яроқсиз бўлиб қолган ускуна ҳисобдан чиқарилмоқда. Унинг бошланғич қиймати – 1200000 сумни, эскириш суммаси – 1000000 сумни ташкил қилган. Ускуна қисмларга ажратгани учун 6000сум туланди, 10000 сумлик яроқли эҳтиёт қисмлар оморга қабул қилинди. Берилган объект буйича 8510-«Мулкни қайта баҳолаш буйича тузатишлар» счёти кредитида 5000 сумлик қайта баҳолаш суммаси акс эттирилди, зарар 191000 сумни ташкил қилди.

Бухгалтерия ҳисобида ёзув қуйидагича бўлади:

- асосий воситаларнинг бошланғич қийматини ҳисобдан чиқаришда:

Д-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 1200000 сум

К-т 0130-«Асосий воситаларни ҳисобга олувчи счёти» – 1200000 сум;

- асосий воситаларнинг жамғарилган эскириш суммасини ҳисобдан чиқаришда:

Д-т 0230 «Асосий воситаларнинг эскиришини ҳисобга олувчи счёти»– 1000000 сум

К-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 1000000 сум;

- тугатиш буйича харажатлар суммасига:

Д-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 6000 сум

К-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга туланадиган счётлар» - 6000 сум;

- олинган тармок, деталлар, ашёлар, рангли ва кимматбаҳо металллар қийматини ҳисобга қабул қилиш:

Д-т 1000 «Материалларни ҳисобга олувчи счётлар»– 10000 сум

К-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 10000 сум;

- захира капиталини ҳисобга олувчи счётлардаги мазкур асосий воситалар объектини қайта баҳолаш натижалари (қолдик) суммасига:

Д-т 8510-«Мулкни қайта баҳолаш буйича тузатишлар» - 5000 сум

К-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 5000 сум;

- асосий воситаларнинг тугатилишидан зарар суммасига:

Д-т 9430-«Бошқа операцион харажатлар» - 191000 сум

К-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 191000 сум.

Зарар бошланғич қиймат билан ҳисобдан чиқариш харажатлари суммаси, яъни 9210-счётнинг дебити билан эскириш ва олинган даромад суммаси, яъни 9210-счётнинг кредити ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади $(1200000 + 6000) - (1000000 + 10000 + 5000) = 191000$ сум. Асосий воситаларнинг ушбу объекти хужалик юритувчи субъект томонидан уч йилдан кам муддатда ишлатилган тақдирда, бу зарар 9430-«Бошқа операцион харажатлар» счётига утказилади ва Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 147-моддасига мувофиқ солиқ солиш базасига киритилади.

2-мисол. Асосий воситаларни сотиш. Асосий воситалар сотилишида кушилган қиймат солиғи буйича солиқ солинувчи айланма микдори сотиш нархидан қолдиқ қийматини чегириш йули билан аниқланади. Корхона асосий воситаларни қолдиқ қийматига тенг ёки ундан кам нархларда сотган тақдирда, ҚҚС солиш объекти мавжуд бўлмайди, бинобарин ҚҚС ҳисобланмайди ва бюджетга туланмайди. Лекин, қолдиқ қиймат бўлмаса ва асосий воситалар баҳоланган нархларда бепул берилса, бу ҳолатда баҳолаш қиймати ҚҚС солиш объекти бўлиб ҳисобланади ва унга ҚҚС ҳисобланади.

Дастгоҳ сотилган, бошланғич қиймати – 1200000сум, эскириш суммаси – 300000 сум, қолдиқ қиймати – 900000 сўм, шартнома нархи – 2000000 сўм. ҚҚС солиш суммаси асосий воситаларнинг шартнома нархи билан қолдиқ қиймати ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади. ҚҚС суммаси $(2000000 - 900000) \times 20\% : 120 = 183333$ сумни ташкил этади.

Ушбу объект буйича 8510-«Мулкни қайта баҳолаш буйича тузатишлар» счётининг кредитида 200000 сум қайта баҳолаш суммаси акс эттирилган.

Бухгалтерия ҳисобида қуйидагича ёзилади:

- асосий воситаларнинг бошланғич қийматини ҳисобдан чиқаришда:

Д-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 1200000сум

К-т «Асосий воситаларни ҳисобга олувчи счётлар»- 1200000 сум;

- асосий воситаларнинг жамғарилган эскириш суммасини ҳисобдан чиқаришда:

Д-т «Асосий воситаларнинг эскиришини ҳисобга олувчи счётлар» – 300000сум

К-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 300000 сум;

- сотилган суммага:

Д-т 4010-«Харидорлар ва буюртмачилардан олинадиган счётлар» - 2 000000 сум

К-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 2 000000 сум;

- ҚҚС суммасига:

Д-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 183333 сум

К-т 6410-«Бюджетга туловлар буйича қарз» - 183333сум;

- қайта баҳолаш натижалари суммасига:

Д-т 8510-«Мулкни қайта баҳолаш буйича тузатишлар» - 200000 сўм

К-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 200000 сум;

- асосий воситаларни сотишдан даромад суммасига:

Д-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 1116667 сум

К-т 9310 «Асосий воситаларнинг чиқиб кетишидан фойда» - 1116667 сум.

Дастгоҳни сотишдан корхона фойда олди: $(2000000+200000+300000) - (1200000+183333) = 1116667$ сўм.

Ушбу фойда юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи буйича солиқ солиш объекти ҳисобланади.

3-мисол. Асосий воситаларни бепул бериш.

Корхона бошқа корхонага дастгоҳни бепул берди. Унинг бошланғич қиймати 700000 сум, ҳисобланган эскириш суммаси – 300000 сум, баҳоланган қиймат – 500000 сум.

Асосий воситаларни бепул беришда ҚҚС туланади. Бунда асосий воситаларнинг бериш вақтидаги нарх билан қолдиқ қиймати орасидаги фарқ ҚҚС солиш объекти ҳисобланади:

$(500000 - 400000) \times 20 : 120 = 16667$ сўм.

Бухгалтерия ҳисобида қуйидагича ёзилади:

- асосий воситаларнинг бошланғич қийматини ҳисобдан чиқаришда:

Д-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 700000 сўм

К-т асосий воситаларни ҳисобга олувчи счётлар (0100) – 700000 сўм;

- асосий воситаларнинг жамғарилган эскириш суммасини ҳисобдан чиқаришда:

Д-т асосий воситаларнинг эскиришини ҳисобга олувчи счётлар – 300000 сум

К-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 300000 сўм;

- ҚҚС суммасига:

Д-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 16667 сўм

К-т 6410-«Бюджетга туловлар буйича қарз» - 16667 сўм;

- асосий воситаларни бепул беришдан зарар суммасига:

Д-т 9430-«Бошқа операциялар харажатлар» - 416667 сум

К-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 416667 сўм.

Бепул олинган асосий воситаларнинг қолдиқ қиймати, олувчида солиқ солиш объекти ҳисобланади, бундан мол-мулк тақсимлаш баланси буйича бир тизим ичида олиниши мустаснодир.

4-мисол. Устав капитали (фонди)га улуш сифатида асосий воситаларни бериш. Маълумки, бозор иқтисодиёти шароитида янги корхоналар асосан бошқа корхоналар ёки шахсларнинг устав капиталига улуш киритишлари орқали ташкил қилинади. Улуш қиймати томонларнинг келишувига мувофиқ таъсис ҳужжатлари билан аниқланади.

Агар асосий воситалар устав капиталига улуш сифатида бозор нархларида берилса, бунда асосий воситаларнинг бозор қиймати ва қолдиқ қиймати ўртасида фарқ пайдо бўлади. Бу фарқ даромад ҳисобланмайди, асосий воситаларни қайта баҳолашга тенглаштирилади ва унга солиқ солинмайди.

Айталик, бошқа корхонанинг устав капиталига улуш сифатида берилган асосий воситалар объектининг бошланғич қиймати 1000000 сўм, ҳисобланган эскириш суммаси 700000 сум. Бу объект келишилган 500000 сўм нархда берилди.

Бухгалтерия ҳужжатларида қуйидагича ёзилади:

- асосий воситаларнинг бошланғич кийматини ҳисобдан чиқаришда:
Д-т 9210 «Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 1000000 сум
К-т 0100 «Асосий воситаларни ҳисобга олувчи счёт» – 1000000 сум;
- асосий воситаларнинг жамгарилган эскириш суммасини ҳисобдан чиқаришда:
Д-т 0200 «Асосий воситаларнинг эскиришини ҳисобга олувчи счётлар» – 700000 сум
К-т 9210 «Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 700000 сум;
- топширилаётган кийматига:
Д-т 0600 «Узок муддатли инвестицияларни ҳисобга олувчи счётлар» – 500000 сум
К-т 9210 «Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 500000 сум;
- асосий воситаларни топширишдан олинган фойдага:
Д-т 9210 «Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 200000 сум
К-т 9310 «Асосий воситаларнинг чиқиб кетишидан фойда» - 200000 сум.
Олувчи ташкилот томонидан улушнинг суммасига қуйидагича ёзув амалга оширилади:
Д-т 0130 «Машина ва асбоб-ускуналар» - 500000 сум
К-т 4610 «Устав капиталига таъсисчиларнинг улушлари буйича қарзи» - 500000 сум.

5-мисол. Асосий воситаларнинг камомати ва уғирланиши.
Асосий воситаларнинг камомати аниқланди.
Бошланғич киймати – 800000 сум, эскириш суммаси – 200000 сум. қолдик киймати – 600000 сум.
Бухгалтерия ҳисобида ёзув қуйидагича булади:
- асосий воситаларнинг бошланғич кийматини ҳисобдан чиқаришда:
Д-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 800000 сум
К-т асосий воситаларни ҳисобга олувчи счёт (0100) – 800000 сум;
- асосий воситаларнинг жамгарилган эскириш суммасини ҳисобдан чиқаришда:
Д-т асосий воситаларнинг эскиришини ҳисобга олувчи счётлар (0200)– 200000 сум
К-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 200000 сум;
- қолдик кийматга:
Д-т 5910-«Камоматлар ва қимматликларнинг бузилишидан йукотишлар» - 600000 сум
К-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 600000 сум.
Асосий воситаларнинг камомати уларнинг қолдик киймати буйича моддий жавобгар шахе ҳисобдан ундирилади.
Д-т 4730-«Моддий зарарни қоплаш буйича ходимларнинг қарзи» ҳисобварағи – 600000 сум.
К-т 5910-«Камоматлар ва қимматликларнинг бузилишидан йукотишлар» ҳисобварағи – 600000 сум.
Агар моддий жавобгар шахе аниқланмаса, камомат суммаси давр харажатларига киритилади ва қуйидагича акс эттирилади:
Д-т 9430-«Бошқа операция харажатлар» – 600000 сум.
К-т 5910-«Камоматлар ва қимматликларнинг бузилишидан йукотишлар» ҳисобварағи – 600000 сум.
Таъқидлаш лозимки, хужалик юритувчи субъектнинг асосий воситалари ва бошқа мулклари (активлари) чиқиб кетишидан (ҳисобдан чиқарилишидан) зарарларни, хужалик юритувчи субъект томонидан уч йилдан ортиқ муддат ичида фойдаланилган асосий воситаларнинг сотилиши бундан мустасно, юридик шахслардан олинган фойда солиғи буйича солиқ солиш базасига киритиш зарур.

9.7 Асосий воситалар ижараси ҳисоби

Ишлаб чиқариш базасини мустаҳкамлаш, корхоналар фаолиятининг янги йуналишларини ушлаштириш мақсадида бозор муносабатларини кенгайтириш ва оммалашини билан асосий воситалар ижараси борган сари ривожланиб борапти.

Ижара муносабатларининг бухгалтерия ҳисобида акс эттириш тартиби 6-сонли Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти «Ижара ҳисоби» (УзР АВ томонидан 24.04.2009 йилда 1946-сон билан руйхатдан утказилган) ва «Бухгалтерия ҳисобида ижара операцияларини акс эттириш тартиби тугрисидаги Низом» (УзР АВ томонидан 01.06.2009 йилда 1961-сон билан руйхатдан утказилган) билан тартибга солинади.

6-сонли БҲМСга мувофиқ ижара қуйидаги турларга бўлинади:

Молиявий ижара - мулкни (молиявий ижара объектини) шартномага биноан ун икки ойдан ортиқ муддатга эгаллик қилиш ва фойдаланиш ҳуқуқини беришда юзага келадиган ижаравий муносабатлар. Бунда молиявий ижара шартномаси қуйидаги шартлардан бирига жавоб бериши керак:

молиявий ижара шартномасининг муддати тугагач, молиявий ижара объекти ижарага олувчининг мулки бўлиб утиши;

молиявий ижара шартномасининг муддати молиявий ижара объекти хизмат муддатининг 80 фоизидан ортиқ бўлса ёки молиявий ижара объектнинг молиявий ижара шартномаси тугаганидан кейинги қолдик киймати унинг бошланғич кийматининг 20 фоизидан камроғини ташкил қилиши;

молиявий ижара шартномасининг муддати тугагач, ижарага олувчи молиявий ижара объектини ушбу ҳуқуқ сотилиш қунидаги бозор кийматидан анча паст нарҳда сотиб олиш ҳуқуқига эга бўлиши ва бунда ижара муддатининг бошида ушбу ҳуқуқнинг сотилишига асосланган ишончнинг мавжуд бўлиши;

молиявий ижара шартномаси амал қиладиган давр учун ижара туловларининг дисконтланган жорий киймати, молиявий ижара объектини ижарага бериш пайтидаги жорий кийматининг 90 фоизидан ортиқ бўлиши.

Оператив ижара - молиявий ижара шартномаси ҳисобланмайдиган мулк ижара шартномасига биноан мулкни вақтинчалик эгаллик қилишга ва фойдаланишга ёки фойдаланишга бериш.

Лизинг - молиявий ижара муносабатларининг алоҳида тури бўлиб, унда бир тараф (лизингга берувчи) иккинчи тарафнинг (лизингга олувчининг) топширигига биноан учинчи тарафдан (сотувчидан) лизинг шартномасида шартлашилган мол-мулкни (лизинг объектини) сотиб олади ва уни шу шартномада белгиланган шартларда ҳақ эвазига эгаллик қилиш ва фойдаланиш учун лизингга олувчига ун икки ойдан ортиқ муддатга беради.

Оператив ижара шартномаси буйича олинган асосий воситалар ижарачида балансдан ташқари счёт ҳисобланган 001 "Оператив ижарага олинган асосий воситалар" счётининг дебетида акс эттирилади. Бунда, оператив ижара шартномаси буйича берилган асосий воситалар ижарага берувчида худди олдинги каби асосий воситалар таркибида ҳисобга олинади.

Оператив ижара билан боғлиқ операциялар **ижарага берувчининг** бухгалтерия ҳисобида қуйидагича акс эттирилади:

- қисқа муддатли ижара берилганда:
 - Д-т 0131 «Ижарага берилган асосий воситалар» счёти;
 - К-т 0130 «Асосий воситалар» счёти;
 - оператив ижара шартномаси буйича берилган асосий воситаларга эскириш ҳисобланганда:
 - дебет 9430 "Бошқа операцион харажатлар" счёти;
 - кредит асосий воситаларнинг эскиришини ҳисобга олувчи счётлар (0200);
 - мулкни оператив ижарага бериш асосий фаолияти ҳисобланган корхоналарда жорий даврга тегишли бўлган ва ижарага олувчидан келиб тушадиган ижара туловлари (ижара туловлари жадвалига (тартибига) ёки оператив ижара шартномасига мувофиқ) ҳисобланганда:
 - дебет 4010 "Харидорлар ва буюртмачилардан олинган счётлар";
 - кредит 9030 "Ишлар бажариш ва хизматлар курсатишдан даромадлар" счёти;
 - мулкни оператив ижарага бериш асосий фаолияти ҳисобланмаган корхоналарда жорий даврга тегишли бўлган ва ижарага олувчидан келиб тушадиган ижара туловлари (ижара туловлари жадвалига (тартибига) ёки оператив ижара шартномасига мувофиқ) ҳисобланганда:
 - дебет 4820 "Оператив ижара буйича олинган туловлар" счёти;
 - кредит 9350 "Оператив ижарадан даромадлар" счёти;
 - мулкни оператив ижарага беришдан ижара туловларининг келиб тушиши:
 - дебет пул маблағларини ҳисобга олувчи счётлар;
 - кредит 4010 "Харидорлар ва буюртмачилардан олинган счётлар";
 - кредит 4820 "Оператив ижара буйича олинган туловлар" счёти;
- Оператив ижара билан боғлиқ операциялар **ижарачининг** бухгалтерия ҳисобида қуйидагича акс эттирилади:
- ижарага берувчига туланиши лозим бўлган ва ҳисобот даврига тегишли (ижара туловлари жадвалига (тартибига) ёки оператив ижара шартномасига мувофиқ) ижара туловлари ҳисобланганда:
 - дебет харажатларни ҳисобга олувчи счётлар (2000, 2100, 2300, 2500, 2600, 2700, 9400 ва бошқа счётлар - оператив ижара шартномаси буйича олинган асосий воситаларнинг белгиланган мақсадига қараб);
 - кредит 6910 "Туланидиган оператив ижара" счёти;
 - ижарага берувчига ижара туловлари туланганда:
 - дебет 6910 "Туланидиган оператив ижара" счёти;
 - кредит пул маблағларини ҳисобга олувчи счётлар;
- Оператив ижара шартномаси буйича олинган асосий воситалар қайтариб берилганда, балансдан ташқари счёт ҳисобланган 001 "Оператив ижарага олинган асосий воситалар" счёти кредитланади.

Масала № 24. Асосий воситалар ҳисоби.

2011 йил январ ойида қуйидаги ҳужалиқ операциялари амалга оширилди:

№	Операциялар мазмуни	Сум	Д-т	К-т
1	Таъсисчилардан устав капиталига улуш сифатида тикув машиналари олинди:	700000		
2	Хомийлардан бегараз ёрдам сифатида автомобил олинди	800000		
3	Заводдан урнатилган ускуналар олинди, келишилган нарҳда ҚҚСсиз олинган ускунага ҚҚС	1600000		
4	Ишлаб чиқариш ускунаси ўрнатишга берилди			
5	Ускунани ўрнатувчи ишчиларга иш ҳақи ҳисобланди	16000		
6	Иш ҳақидан Пенсия фондига – 25% ҳисобланди			
7	Ўрнатишга қурилиш материаллари ишлатилди	24000		
8	Дастлабки қийматида фойдаланишга ускуна берилди			
9	Ускуналарга январ ойи учун камайиб бораётган қолдиқ усули билан эскириш ҳисобланг. Бошлангич қиймати - 5500000 сум, тугатиш қиймати-500000 сум, эскириш нормаси 15%, станоклар 2009 йил март ойида олинган			
10	Компьютерга январ ойи учун қумулятив усулда эскириш ҳисобланг.			

	Бошлангич киймати- 792 000 сум, тугатиш киймати- 50 000 сум. 2009 йил июнда олинган, хизмат муддати- 5 йил	...		
11	Бошлангич киймати -8000000 сумлик автомобилга январ ойи учун ишлаб чиқариш усулида эскириш ҳисобланг, хизмат муддати 5 йил, умумий босиб утиладиган йул 500 000 км, январ ойида 1800 км босиб утди.	...		
12	Яроксизлик ҳолатига келган оғбор биноси ҳисобдан чиқарилди а) бошлангич киймати ҳисобдан чиқарилди б) ҳисобланган эскириш ҳисобдан чиқарилди в) бино бузилишидан ярокли қурилиш материаллари қирим қилинди г) бинони ҳисобдан чиқаришдаги ходимларга иш хақи ҳисобланди д) чиқиндиларни тозалаш қорхонасидан қарз е) бинони қайта баҳолаш натижасида 8510 ҳисобдаги қолдиқ ж) ҳисобдан чиқаришдаги яқуний молиявий натижа акс эттирилди	650000 480000 40000 25000 18000 5000 ...		
13	Компьютер сотилди: а) дастлабки киймати ҳисобдан чиқарилди б) ҳисобланган эскириш суммаси ҳисобдан чиқарилди в) харидордан ҳисоб китоб ҳисобига пул маблағлари тушиди г) ҚҚС д) компьютерни қайта баҳолаш натижасида 8510 ҳисобдаги қолдиқ е) сотилган яқуний молиявий натижа акс эттирилди	585000 369000 390000 35000 ...		
14	Ускунани таъмирлашга ишлатилди: Эҳтиёт қисмлар Таъмирлаш ходимларининг иш хақи Иш хақидан Пенсия фондига ажратмалар ЖАМИ	45000 145000		
15	Жорий ижарага станок берилди	750000		
16	Ижарага берилган станок буйича ижара хақи ҳисобланди	33000		
17	Ижара хақи олинди	33000		
18	Жорий ижарага хона олинди	150000		
19	Хонага ижара хақи буйича мажбурият ҳисобланди	69000		
20	Ҳисоб-китоб ҳисобидан ижара хақи туланди	69000		

Асосий воситаларга эскириш ҳисоблаш ведомости

Асосий воситалар	Бошлангич киймати	Тугатиш киймати	Амортизация нормаси	Амортизация суммаси
Ускуналар	5 500 000	500 000		
Компютер	792 000	50 000		
Автомобил	8 000 000	0		

10-БОБ. НОМОДДИЙ АКТИВЛАР ҲИСОБИ

1. Номоддий активлар ва уларнинг гуруҳланиши
2. Номоддий активлар келиб тушиши ҳисоби
3. Номоддий активлар амортизацияси ҳисоби
4. Номоддий активларнинг чиқиб кетиши ҳисоби

Бухгалтерия ҳисобини тартибга соладиган мейёрӣ-ҳуқуқӣ ҳужжатлар:

1. 7-сонли бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти «Номоддий активлар» (ЎЗР АВ томонидан 27.06.2005 йилда 1485-сон билан руйхатдан ўтказилган).
2. «Номоддий активларни балансдан чиқариш тартиби туғрисидаги Низом» (ЎЗР АВ томонидан 14.01.2006 йилда 1539-сон билан руйхатдан ўтказилган).
3. 21-сонли Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти «Бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақлар режаси» (ЎЗР АВ томонидан 23.10.2002 йилда 1181-сон билан руйхатдан ўтказилган).
4. 19-сонли Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти «Инвентарлашни ташкил этиш ва ўтказиш» (ЎЗР АВ томонидан 02.11.1999 йилда 833-сон билан руйхатдан ўтказилган).

10.1. Номоддий активлар ва уларнинг гуруҳланиши

Номоддий активлар - қорхона томонидан улардан ишлаб чиқариш, ишлар бажариш, хизматлар курсатиш ёки товарларни сотиш жараёнида фойдаланиш мақсадида ёхуд маъмурий ва бошқа функцияларни амалга ошириш учун узок муддат мобайнида тутиб туриладиган, моддий-ашёвий мазмунга эга бўлмаган мол-мулк объектлари.

Номоддий активларнинг бухгалтерия ҳисоби 7-сонли «Номоддий активлар» БХМС (ЎЗР АВ томонидан 27.06.2005 йилда 1485-сон билан руйхатдан утказилган) билан тартибга солинади.

Ушбу стандартга мувофиқ активларни бухгалтерия ҳисобига номоддий активлар сифатида қабул қилишда бир вақтнинг ўзида қуйидаги шартлар бажарилиши керак:

- моддий-ашёвий тузилиш (шакл)га эга бўлмаслиги;
- активлардан маҳсулот ишлаб чиқаришда, ишлар бажариш ёки хизматлар кўрсатишда ёхуд қорхонанинг маъмурий ва бошқа функциялари учун узок муддат, яъни давомийлиги 12 ойдан юқори фойдали хизмат муддати ёки агар у 12 ойдан ошадиган бўлса, оддий операцион цикл мобайнида фойдаланиш;
- қорхона ушбу активни кейинчалик қайта сотишни мулжалламайди;
- ишончлилик, яъни қорхонада актив ва унга бўлган мутлақ ҳуқуқнинг мавжудлигини тасдиқловчи тегишли равишда расмийлаштирилган ҳужжатлар (патентлар, гувоҳномалар, бошқа муҳофаза қилувчи ҳужжатлар, патент, товар белгисидан воз кечиш (сотиб олиш) шартномаси)нинг мавжудлиги;
- қорхона томонидан бошқа активлардан идентификациялаш (бўлиш, ажратиш) имконияти, яъни активни ундан фойдаланиладиган хўжалик фаолиятидан алоҳида фойдаланишининг мумкин бўлиши.

Номоддий активларга юқорида келтирилган барча шартларга жавоб берувчи қуйидаги объектлар киритилиши мумкин: патентлар, лицензиялар, ноу-хау, муаллиф ёки бошқа ҳуқуқ эгасининг ЭХМ учун дастурлар ва маълумотлар базаларига бўлган мутлақ ҳуқуқи, ҳуқуқ эгасининг товар белгиси ва хизмат кўрсатиш белгисига бўлган мутлақ ҳуқуқи, шунингдек товар ишлаб чиқарилган жой номидан фойдаланиш ҳуқуқи, гудвилл, франчайз, ер ва табиий ресурслардан фойдаланиш ҳуқуқи ва бошқалар.

Лицензия - бу тегишли муассасалар томонидан берилган, бир йилдан ортиқ вақт мобайнида бирон-бир фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқи. Лицензияни бериш ҳуқуқига эга бўлган муассасалар уамда фаолият турлари, давлат органлари томонидан белгиланади. Лицензияга эга бўлмаган қорхоналарнинг фаолият юритишлари, қонунни бузиш деб ҳисобланади.

Патент эгасининг мутлақ ҳуқуқи (патент) - бу патентнинг амал қилиш муддати ичида юридик тасдиқланган ва қонунчиликка мувофиқ расмийлаштирилган маҳсулотнинг, узига хос жараённинг, фаолиятнинг маълум турдан четдан бошқа шахсларнинг аралашувисиз фойдаланиш, уни ишлаб чиқариш, сотиш ва назорат қилиш ҳуқуқидир.

Ноу-хау - янги ғоя қиймати ёки янги технология, ишлаб чиқариш муаммоларининг ечимидир.

Товар белгиси ва хизмат кўрсатиш белгисига эга бўлиш ҳуқуқи - бу савдо маркалари, товар белгилари, тегишли тартибда руйхатга олинган компания ёки унинг маусулоти номланишидан фойдаланиш ва уларни тасарруф этиш ҳуқуқидир, бу ҳуқуқ қонунчилик томонидан улардан берухсат фойдаланишдан уймоқланган. Савдо маркаси ёки товар белгисидан фойдаланиш ҳуқуқи унинг эгасига, у бу ҳуқуқдан фойдаланиши мобайнида мутлақ тегишли бўлади. Савдо маркаси ёки товар белгисининг бозор қиймати юқори бўлиши мумкин, лекин бухгалтерия ҳисобида улар, уларни олишга кетган харажатларнинг бошланғич қийматида акс эттирилади.

Компьютерларни программалаштириш харажатларига - қорхонада ишлаб чиқарилган уамда ташқаридан харид қилинган программалар қиради. Компьютер билан биргаликда сотиб олинган программалар, асосий воситалар таркибига киритилиб, номоддий активлар сифатида тан олинмайди.

Гудвилл (ишчанлик обрўси) қорхонанинг бутунлай сотиб олиш нархи (бозор қиймати) билан соф активларининг бозор қиймати орасидаги фарқ сифатида аниқланади. Соф активлар активлар суммасидан унинг мажбуриятларини чегириш йўли билан аниқланади.

Гудвиллни ташкил этувчи омилларга меунат жамоасининг яхши йўлга қўйилган ишини, самарали раўбарликни, ишлаб чиқаришнинг махфий жараёнини, жамиятдаги юқори даражадаги ишончлигини ва обрўсини, стратегик нуктаи назардан афзалроқ жойлашишини, маъқул солиқ шароитларини ва бошқаларни киритиш мумкин.

Мисол. «Тошкенткабель» ОАЖ «Барс» ЁАЖни 20 000 минг сўмга сотиб олди. Ушбу жамиятнинг активлари суммаси 18 000 минг сўми, мажбуриятлар суммаси 2 000 минг сўми ташкил этади. «Барс» ЁАЖнинг бозор қиймати 16 000 минг сўм. Бунда гудвилл $20\ 000 - (16\ 000 - 2\ 000) = 6\ 000$ минг сўми ташкил этади.

Сотиб олинган қорхонанинг бозор қиймати у сотилган нархдан юқори бўлиши мумкин. Бунда манфий гудвилл ёки *бедвилл* туғрисида гап кетади.

Манфий гудвилл суммасини доимий харидорлар мавжудлиги омили, сифат репутацияси, маркетинг ва сотиш малакаси, иш юзасидан алоқалар, бошқариш тажрибаси, ходимлар малака даражаси ва шу қабила бўлмаган тақдирда, харидорга тақдим этиладиган нархдан чегирма сифатида кўриш ва муддати кечиктирилган даромадлар (келгуси давр даромадлари) сифатида ҳисобга олиш лозим.

7-сонли БХМСга мувофиқ манфий гудвилл суммаси сотиб олинган амортизацияланадиган алоуида активларнинг ургача тортилган фойдали хизмат муддати мобайнида мунтазамлик асосида қорхонанинг молиявий натижаларига асосий фаолиятдан бошқа даромадлар сифатида киритилади.

Ер ва табиий бойликлардан фойдаланиш ҳуқуқи. Ер ва табиий бойликлар давлат мулки уйсобланиши муносабати билан, қорхоналар ушбу ресурслардан фойдаланиш ҳуқуқларини давлатдан сотиб олишлари керак. Мазкур ҳуқуқлар қорхонага узок муддат ичида иқтисодий наф олиш имкониятини бериши сабабли уларни номоддий активлар таркибида ҳисобга олиш лозим.

10.2. Номоддий активлар келиб тушиши ҳисоби

Номоддий активлар қуйидагилар натижасида қорхона балансига киритилади:

- ишлаб чиқиш тугаганидан сунг яратилган объектни қабул қилиш-топшириш;
- олди-сотди шартномаси бўйича объектни сотиб олиш;

- устав капиталига муассислар (иштирокчилар)нинг улуши куринишида келиб тушиш;
- текинга келиб тушиш (ҳаля шарғномаси буйича);
- давлат субсидиялари ҳисобига олиш;
- айирбошлаш;
- ортикча (ҳисобга олинмаган) номоддий активлар объектларини аниқлаш ва бошқа асосларга кўра.

Номоддий активлар мавжудлиги ва ўарақати ҳисоби куйидаги счётларда амалга оширилади:

- 0410 - «Патентлар, лицензиялар ва ноу-хау»;
- 0420 - «Савдо маркалари, товар белгилари ва саноат намуналари»;
- 0430 - «Дастурий таъминот»;
- 0440 - «Ер ва табиат ресурсларидан фойдаланиш ҳуқуқлари»;
- 0450 - «Ташкилий харажатлар»;
- 0460 - «Франчайз»;
- 0470 - «Муаллифлик ҳуқуқлари»;
- 0480 - «Гудвилл»;
- 0490 - «Бошқа номоддий активлар».

Олди-сотди шартномалари, гувоҳномалар, дастурий таъминотни ишлаб чиқиш буйича қабул қилиш-топшириш далолатномалари, активларни киригиш турисида баённомалар ва уларни баҳолаш тугрисида келишувлар ва бошқалар активларни кириш учун асос бўлиб ҳисобланади. Ушбу ҳужжатларда объект ҳақидаги маълумот, унинг бошланғич қиймати, фойдаланиш тартиби, эксплуатация муддати курсатилиши керак.

Қабул қилишда номоддий активларни тугри баҳолаш муҳим аҳамиятга эга, чунки ҳисобда ва ҳисоботда улар олинган таннархи ёки бошланғич қиймати буйича акс эттирилади.

Ҳақ эвазига сотиб олинган номоддий активларнинг бошланғич қиймати куйидаги харажатлардан ташкил топади:

- ҳуқуқдан воз кечиш (сотиб олиш) шартномасига мувофиқ ҳуқуқ эгаси (сотувчи)га туланган суммалар;
- ҳуқуқ эгасининг мутлақ ҳуқуқидан воз кечиши (сотиб олиш) муносабати билан амалга оширилган руйхатдан ўтказиш йигимлари, давлат божлари, патент божлари ва бошқа шунга ўхшаш тўловлар;
- божхона божлари ва йигимлари;
- номоддий активларни сотиб олиш муносабати билан туланидиган солиқлар ва йигимлар суммалари (агар улар копланмаса);
- номоддий активларни сотиб олиш билан боғлиқ ахборот ва маслаҳат хизматлари учун тўланган суммалар;
- номоддий активлар улар орқали сотиб олинган воситачиларга туланидиган ҳақлар;
- асосий воситалар объектларини етказиб бериш таваккалчилигини сугурталаш буйича харажатлар;
- активдан мақсадга кўра фойдаланиш учун уни яроқли ҳолатга келтириш билан бевосита боғлиқ бошқа харажатлар.

Сотиб олинган номоддий активларга ҳақ тўлаш билан боғлиқ харажатлар (аккредитив очиш буйича харажатлар, ўтказмалар учун банкнинг воситачилик ҳақи, номоддий активларни чет эл валютасига сотиб олиш чоғида валюта конвертацияси буйича воситачилик ҳақи ва банкнинг бошқа хизматлари), сотиб олиш буйича контрактларни тайёрлаш ва руйхатдан ўтказиш билан боғлиқ харажатлар ҳамда активларни сотиб олиш билан бевосита боғлиқ бўлмаган бошқа харажатлар номоддий активларнинг бошланғич қийматига киритилмайди, балки улар содир бўлган ҳисобот даврида харажатлар сифатида тан олиниши керак.

Мисол. Корхона патент сотиб олмакчи, шу сабабли у маркетинг изланишларни амалга ошириш учун консалтинг фирмасига мурожаат қилди, фирма ўз хизматлари учун 50 минг сумга ҳисобварақ-фактура тақдим этди. Мол етказиб берувчидан патент 700 минг сумга сотиб олинди.

Ушбу операциялар бухгалтерия ҳисобида куйидагича акс эттирилади:

- консалтинг фирмаси счётининг суммасига:
- Д-т 0830-«Номоддий активларни харид қилиш» - 50 минг сўм
- К-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга туланидиган счётлар» - 50 минг сўм;
- патент етказиб берувчи счётининг суммасига:
- Д-т 0830-«Номоддий активларни харид қилиш» - 700 минг сўм
- К-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга туланидиган счётлар» - 700 минг сўм;
- мол етказиб берувчиларнинг счётлари буйича тўлаш:
- Д-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга туланидиган счётлар» - 750 минг сўм
- К-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти» - 750 минг сўм;
- патентни номоддий активлар таркибига киритиш:
- Д-т 0410-«Патентлар, лицензиялар ва ноу-хау» - 750 минг сўм
- К-т 0830-«Номоддий активларни харид қилиш» - 750 минг сўм.

Корхонанинг ўзида номоддий активларни яратишда уларнинг таннархи куйидагилардан ташкил топади:

- номоддий активларни барпо этишда фойдаланилган ёки сарф-харажат қилинган материаллар ва хизматлар буйича харажатлар;
- активларни барпо этишда банд бўлган ходимларнинг иш ҳақи буйича харажатлар;
- номоддий активларни руйхатга олиш буйича божлар ва активларни барпо этиш билан боғлиқ бўлган бошқа ҳар қандай харажатлар.

Мисол. Ички фойдаланиш учун компьютер дастурини ишлаб чиқиш учун корхонада 40 минг сўмлик материаллар сарф-харажат қилинган, дастурни ишлаб чиқарувчиларига 120 минг сум иш ҳақи ҳисобланган, иш

хакидан ижтимоий суғуртага 28,8 минг сум ажратмалар амалга оширилган. Ушбу операциялар бухгалтерия ҳисобида куйидагича акс эттирилади:

- Д-т 0830-«Номоддий активларни харид қилиш» - 188,8 минг сум
 - К-т 1090-«Бошка материаллар» - 40 минг сум
 - К-т 6710-«Меҳнат ҳақи буйича ходим билан ҳисоблашишлар» - 120 минг сум
 - К-т 6520-«Мақсадли давлат жамғармаларига туловлар» - 28,8 минг сум;
 - компьютер дастурини номоддий активлар таркибига утказиш:
 - Д-т 0430-«Дастурий таъминот» - 188,8 минг сум
 - К-т 0830-«Номоддий активларни харид қилиш» - 188,8 минг сум;
 - устав капиталига дастлабки қўлуш сифатида таъсисчилардан номоддий активларни олиш:
 - Д-т 0410-0490-«Номоддий активларни ҳисобга олувчи счётлар»
 - К-т 4610-«Устав капиталига таъсисчиларнинг улушлари буйича қарзи»;
 - номоддий активлар текинга ёки давлат, юқори ташкилот, ҳокимликлар субсидияси тарзида эксперт баҳоси буйича олиними:
 - Д-т 0410-0490-«Номоддий активларни ҳисобга олувчи счётлар»
 - К-т 8530-«Текинга олинган мулк».
- Таъкидлаш лозимки, текинга олинган номоддий активлар қиймати фойда солиғи буйича солиқ солиш базасини оширади.

10.3. Номоддий активлар амортизацияси ҳисоби

Номоддий активлар ҳам, асосий воситалар каби, узок муддат давомида ишлатилади ва ушбу вақт мобайнида уларнинг қиймати ҳар ойда амортизацияни ҳисоблаш йули билан ишлаб чиқарилган маҳсулот, кўрсатилган хизмат ёки бажарилган ишларга ўтказилади. Амортизация суммаси, бошланғич қиймат ва фойдали ишлатиш муддатидан (лекин корхонанинг фаолият курсатиш муддатидан юқори бўлмаган) келиб чиққан ҳолда корхона томонидан уисобланган меъёрларга асосан аниқланади.

Фойдали хизмат муддати - корхона томонидан активдан фойдаланиш қўзда тутилган давр ёки корхона ушбу активдан фойдаланишдан олишни мўлжаллаётган маҳсулот (ишлар ва хизматлар) миқдори.

Фойдали хизмат муддатини куйидаги омиллардан келиб чиқиб аниқлаш мумкин:

- патент, гувоҳноманинг амал қилиш муддати ва Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига мувофиқ номоддий активлардан фойдаланиш муддатининг бошка чекланиши;
- меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар асосида. Чунончи, амалдаги қонунчиликка мувофиқ гудвиллни 20 йил мобайнида харажатларга утказиш мумкин;
- мол етказиб берувчилар билан тузилган контрактлар ёки келишувлар шартларига асосан;
- ҳуқуқлар муддатини узайтириш ёки тиклаш учун шартлар;
- корхона иқтисодий наф (фойда) қўриши мумкин бўлган қўтилаётган ишлатиш муддати;
- эскиришнинг техник, технологик ва бошка турларининг таъсири;
- бозорда талаб, таклиф ёки рақобатчилар ҳаракатларининг таъсири.

Харажатлар таркиби тўғрисидаги низом (1.4.2-банди) ва 7-сонли БҲМС «Номоддий активлар»га (39-банди) мувофиқ фойдали хизмат муддатини белгилаш мумкин бўлмаган номоддий активлар буйича амортизация ажратмалари меъёри беш йил ҳисобида белгиланади.

Номоддий активлар буйича амортизация бошланғич қийматдан тахмин қилинган тугатиш қийматини чегириш йули билан аниқланган амортизацияланадиган қийматдан келиб чиқиб ҳисобланади. Тугатиш қиймати бу номоддий активнинг чиқиб кетиши буйича қўтилаётган харажатларни чегирган ҳолда унинг фойдали хизмат муддати охирида активни тугатиш чоғида олиними қўтилаётган, активнинг тахмин қилинаётган (баҳоланган) суммаси.

7-сонли БҲМС «Номоддий активлар»га мувофиқ амортизация куйидаги усулларни қўллаш йули билан ҳисобланади:

- амортизацияни тенг маромли (тўғри чизикли) ҳисоблаш;
 - бажарилган ишлар ҳажмига мутаносиб равишда амортизацияни ҳисоблаш (ишлаб чиқариш) усули.
- Номоддий активлардан интенсив фойдаланилганда, шунингдек илмий-техникавий жараённинг катта таъсирида номоддий активлар амортизацияси суйидаги усулларда ҳисобланадиган жадаллаштирилган амортизация йули билан ифодаланади:
- икки баравар амортизация меъёри билан қолдиқни қамайтириш усули;
 - йиллар суммаси усули (кумулятив усул).

Номоддий активлар буйича амортизацияни ҳисоблашда операциялар харажатлар счётларининг (2010 «Асосий ишлаб чиқариш», 2310 «Ёрдамчи ишлаб чиқариш», 2510 «Умумишлаб чиқариш харажатлари», 9420 «Маъмурий харажатлар») дебети ва 0510-0590 «Номоддий активлар амортизациясини ҳисобга олувчи счётлар» кредитида акс эттирилади.

10.4. Номоддий активларнинг чиқиб кетиши ҳисоби

Номоддий активларнинг чиқиб кетиши 7-сонли БҲМС ва Номоддий активларни балансдан чиқариш тартиби тўғрисидаги низом (ЎЗР АВ томонидан 14.01.2006 йилда 1539-сон билан руйхатдан ўтказилган)га мувофиқ ҳисобга олинади.

Номоддий активлар куйидагилар натижасида корхона балансдан ҳисобдан чиқарилади: тугатиш; соғиш; айирбошлаш; текинга бериш; устав капиталига таъсисчи улуши сифатида бериш; иштирокчилар таркибидан иштирокчининг чиқиб кетиши чоғида номоддий активлар билан ҳисоб-китоб қилиш; қамомат ёки йўқотишнинг аниқланиши.

Номоддий активларни тугатиш буйича далолатномалар ширкат, АЖ, ҚК бошқарув мажлислари баённомалари ва бошқалар номоддий активлар чиқарилиши юзасидан асосий ҳужжат булиб ҳисобланади.

Номоддий активлар чиқиб кетишининг ҳисоби 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» счётида олиб борилади. Чиқарилаётган номоддий активларнинг қиймати ва чиқариш буйича харажатлар (масалан, сотиш бозорини урганиш буйича харажатлар ва хоказо) ушбу счётнинг дебетида акс эттирилади, шу билан бирга сотилган активлар буйича бюджетга туланиши лозим бўлган ҚҚС суммаси ҳам акс эттирилади. Номоддий активлар буйича ҳисобланган эскириш суммаси, ҚҚС билан бирга сотишдан олинган тушум 9220-счётнинг кредитиде акс эттирилади. ҚҚС суммаси асосий воситалар буйича аниқланадиган йул билан аниқланади. 9220-счётнинг дебет ва кредит айланмаларини солиштириб номоддий активлар чиқарилишидан олинган молиявий натижани аниқлаш мумкин. 9220-счётнинг кредит айланмалари унинг дебет айланмаларидан куп булган тақдирда, фарк номоддий активлар ҳисобдан чиқарилиши ёки чиқиб кетишидан олинган фойда ҳисобланади ва у 9320-«Бошқа активларнинг чиқиб кетишидан фойда» счётининг кредитиде акс эттирилади. 9220-счётнинг дебет айланмалари унинг кредит айланмаларидан куп булган ҳолатда фарк сотиш (ҳисобдан чиқариш)дан кўрилган зарар ҳисобланади ва у 9430-«Бошқа операцион харажатлар» счётининг дебетиде акс эттирилади.

1-мисол. Компьютер таъминоти дастури 300 минг сумга сотилди. Бошланғич қиймат 200 минг сум, ҳисобланган эскириш суммаси 150 минг сум.

Сотиш нархи билан дастурнинг қолдиқ қиймат орасидаги фарк буйича ҚҚС суммасини аниқлаймиз:

$$300 - (200 - 150) \times 20 : 120 = 41,67 \text{ минг сум}$$

Фойда қуйидагича аниқланади:

$$(300 + 150) - (200 - 41,67) = 208,33 \text{ сум.}$$

Активнинг чиқиб кетиши қуйидагича утказмалар билан акс эттирилади:

- бошланғич қийматни ҳисобдан чиқариш:

Д-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» - 200 минг сум

К-т 0430-«Дастурий таъминот» - 200 минг сум;

- жамғарилган эскиришни ҳисобдан чиқариш:

Д-т 0530-«Дастурий таъминотнинг амортизацияси» - 150 минг сум

К-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» - 150 минг сум;

- сотиш қийматини акс эттириш:

Д-т 4010-«Харидорлар ва буюртмачилардан олинадиган счётлар» - 300 минг сум

К-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» - 300 минг сум;

- ҚҚСни акс эттириш:

Д-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» - 41,67 минг сум

К-т 6410-«Бюджетга туловлар буйича қарз (турлари буйича)» - 41,67 минг сум;

- номоддий активни сотишдан фойдани акс эттириш:

Д-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» - 208,33 минг сум

К-т 9320-«Бошқа активларнинг чиқиб кетишидан фойда» - 208,33 минг сум.

2-мисол. Янги дастур сотиб олиниши ва таъбиқ этилиши муносабати билан мазкур дастур ҳисобдан чиқарилган деб фараз қилайлик. Бу ҳолатда корхонада ҳисобланмаган амортизациядан зарар ҳосил бўлади $(200 - 150) = 50$ минг сум.

Активнинг чиқиб кетиши қуйидагича акс эттирилади:

- бошланғич қийматни ҳисобдан чиқариш:

Д-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» - 200 минг сум

К-т 0430-«Дастурий таъминот» - 200 минг сум;

- жамғарилган эскиришни ҳисобдан чиқариш:

Д-т 0530-«Дастурий таъминотнинг амортизацияси» - 150 минг сум

К-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» - 150 минг сум;

- чиқиб кетишдан зарар суммасига:

Д-т 9430-«Бошқа операцион харажатлар» - 50 минг сум

К-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» - 50 минг сум.

3-мисол. Ушбу актив бошқа корхонага текинга берилди. Текинга беришдан зарар $200 - 150 = 50$ минг сумни ташкил этади.

Активнинг чиқиб кетиши қуйидагича акс эттирилади:

- бошланғич қийматни ҳисобдан чиқариш:

Д-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» - 200 минг сум

К-т 0430-«Дастурий таъминот» - 200 минг сум;

- жамғарилган эскиришни ҳисобдан чиқариш:

Д-т 0530-«Дастурий таъминотнинг амортизацияси» - 150 минг сум

К-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» - 150 минг сум;

- текинга беришдан зарар суммасига:

Д-т 9430-«Бошқа операцион харажатлар» - 50 минг сум

К-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» - 50 минг сум.

4-мисол. Патент шубҳа корxonанинг устав капиталига улуш сифатида 240 минг сумга баҳоланган қиймат буйича киритилди. 9220-счётнинг дебети ва кредити буйича фарк $150 + 240 - 200 = 190$ минг сумни ташкил этади. Ушбу фарк корxonанинг фойдасини оширади.

Активнинг чиқиб кетиши қуйидагича утказмалар билан акс эттирилади:

- бошланғич қийматни ҳисобдан чиқариш:

Д-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» - 200 минг сум
К-т 0430-«Дастурий таъминот» - 200 минг сум;
- жамғарилган эскиришни ҳисобдан чиқариш;
Д-т 0530-«Дастурий таъминотнинг амортизацияси» - 150 минг сум
К-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» - 150 минг сум;
- баҳоланган қийматни акс эттириш;
Д-т 0620-«Шуъба хужалик жамиятларига инвестициялар» - 240 минг сум
К-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» - 240 минг сум;
- номоддий активни беришдан фойдани акс эттириш;
Д-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши» - 190 минг сум
К-т 9320-«Бошқа активларнинг чиқиб кетишидан фойда» 190 минг сум.
Номоддий активларни инвентарлашда қуйидагиларни текшириш лозим:
- ташилотнинг улардан фойдаланиш ҳуқуқини берувчи ҳужжатнинг мавжудлиги;
- бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботда номоддий активларни тугри ва уз вақтида акс эттирилишини;
Инвентаризация жараёнида аниқланган номоддий активларнинг камомати бухгалтерия ҳисобида қуйидагича акс эттирилади:
- кам чиққан номоддий активнинг бошланғич қиймати ҳисобдан чиқарилганда:
Д-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши»
К-т номоддий активларни ҳисобга олувчи счётлар (0400);
- кам чиққан номоддий активга ҳисобланган амортизация суммаси ҳисобдан чиқарилганда:
Д-т номоддий активлар амортизациясини ҳисобга олувчи счётлар (0500)
К-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши»
- кам чиққан номоддий активнинг чиқиб кетишидан қурилган зарар (қолдик қиймати) суммасига:
Д-т 5910-«Камоматлар ва қимматликларнинг бузилишидан йўқотишлар»
К-т 9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши».
Моддий жавобгар шахс (ёки бошқа ходим) айбдор деб тан олинган ҳолларда ва агар баҳолаш натижасида кам чиққан номоддий активнинг бозор қиймати (ундирилган сумма) кам чиққан номоддий активнинг чиқиб кетишидан қурилган зарар (қолдик қиймати)дан юқори бўлса даромад суммаси бухгалтерия ҳисобида қуйидагича акс эттирилади:
Д-т 4730-«Моддий зарарни қоплаш буйича ходимларнинг қарзи» - айбдор шахс ёки моддий жавобгар шахсдан ундирилиши лозим бўлган кам чиққан номоддий активнинг бозор қийматига;
К-т 5910-«Камоматлар ва қимматликларнинг бузилишидан йўқотишлар» - кам чиққан номоддий активнинг чиқиб кетишидан қурилган зарар (қолдик қиймати) суммасига;
К-т 9320-«Бошқа активларнинг чиқиб кетишидан фойда» - айбдор шахс ёки моддий жавобгар шахсдан ундирилиши лозим бўлган кам чиққан номоддий активнинг бозор қиймати ва кам чиққан номоддий активнинг чиқиб кетишидан қурилган зарар (қолдик қиймати) суммаси уртасидаги фарқига.
Номоддий активларнинг камомати ёки бузилишлари натижасида чиқиб кетишидан қурилган даромад суммаси умумий белгиланган тартибда солиқ солинади.

Масала № 25. Номоддий активларлар ҳисоби.
Январ 2011 йил қуйидаги хужалик операциялари амалга оширилди:

№	Операциялар мазмуни	Сум	Д-т	К-т
1	Таъсисчилардан устав капиталига улуш сифатида патент олинди	180000	0410	4610
2	Хомийлардан бепул савдо маркасида фойдаланиш ҳуқуқи олинди	560000	0110	8620
3	Мол етказиб берувчидан дастурий таъминот олинди : келишилган нарх ҚҚСсиз ҚҚС	500 000 100.000	0110	4610
4	Инвентарлашда аниқланган патент камомат ҳисобга олинди	54000	9220	0410
5	Маҳсулот ишлаб чиқариш учун 2009 йил декабрда патент сотиб олинган, дастлабки қиймати 780 000 сум, хизмат муддати 4 йил, шу муддатда 4000 маҳсулот ишлаб чиқариш мўлжалланган, 1-йил 1300 дона, 2-йил 1100, 3-йил 1000 дона, 4-йил 600 дона. Амортизацияни барча усулларда ҳисобланг. - тугри чизикли усулда - бажарилган ишлар ҳажмига мутаносиб - камайиб борувчи қолдик усули; - йиллар йиғиндиси усули (кумулятив усул)	16100 17750 96.000 18.000	0110	0410
6	Компьютер дастурий таъминоти сотилди Бошланғич қиймат ҳисобланган эскириш сотиш нархи ҚҚС сотишдан молиявий натижа	500000 200000 350000 88820	0110 0110	0410 0110

11-БОБ. МАҲСУЛОТ (ИШЛАР, ХИЗМАТЛАР)НИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ БИЛАН БОҒЛИК ХАРАЖАТЛАР ҲИСОБИ ҲАМДА МАҲСУЛОТ ТАННАРХИНИ КАЛЬКУЛЯЦИЯ ҚИЛИШ

1. Маҳсулот ишлаб чиқариш ҳамда сотиш харажатлари ва уларнинг таснифланиши
2. Ишлаб чиқариш харажатлари ҳисоби
3. Ёрдамчи ишлаб чиқаришнинг ҳисоби
4. Умумишлаб чиқариш харажатлари ҳисоби

Бухгалтерия ҳисобини тартибга соладиган мейёрний-ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 5 февралдаги 54-сон қарори билан тасдиқланган «Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш бўйича харажатлар таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида» Низом (кейинги узгартиришлар билан)
2. 21-сонли Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти «Бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақлар режаси» (ЎЗР АВ томонидан 23.10.2002 йилда 1181-сон билан рўйхатдан ўтказилган).

11.1. Маҳсулот ишлаб чиқариш ҳамда сотиш харажатлари ва уларнинг таснифланиши

Маҳсулот таннархи ушбу маҳсулот қийматининг пул шаклидаги қисми бўлиб, моддий, меҳнат ва бошқа сарф-харажатлардан иборат бўлади.

Маҳсулот таннархи ишлаб чиқариш самарадорлигининг асосий кўрсаткичларидан бири ҳисобланиб, корхонага маҳсулот тайёрлаш қанчага тушганини курсатади. Таннарх курсаткичи сотиш нархларини белгилаш, маҳсулотлар рентабеллигини ҳисоб-китоб қилиш, харажатларни пасайтириш резервларини аниқлаш учун ишлатилади.

Бозор иқтисодиёти шароитида маҳсулот таннархини камайтириш муҳим аҳамият касб этади, чунки рақобатчилик муҳитида маҳсулотга талаб ва унинг сифатигина эмас, балки анчагина қисмини таннарх ташкил этадиган унинг нархи ҳам муҳимдир.

Бошқарувни такомиллаштириш ва харажатларнинг түгри ва уз вақтидаги бухгалтерия ҳисобини йулга қуйиш, шунингдек моддий, меҳнат ва молиявий ресурслардан оқилона фойдаланиш устидан қаттиқ назоратни ташкил этиш, ишлаб чиқаришга тааллуқли бўлмаган харажатлар ва талафотларни ҳар томонлама камайтириш маҳсулот таннархини пасайтиришнинг энг муҳим йулларидан бири ҳисобланади.

Маҳсулот ишлаб чиқариш харажатлари ҳисобини ташкил этишнинг асосига қуйидаги асосий тамойиллар қуйилган:

- бухгалтерия ҳисобида харажатларни иқтисодий жиҳатлари ва моддалари бўйича, маҳсулот турлари ва корхона бўлинмалари бўйича гуруҳлаштириш;
- маҳсулот ишлаб чиқариш ва унинг таннархини калькуляциялашга доир харажатлар ҳисобининг қабул қилинган услубияти йил давомида узгармаслиги;
- харажатлар ҳисоби объектларини маҳсулот таннархини калькуляция қилиш объектлари билан мувофиқлаштириш;
- даромадлар ва харажатларни ҳисобот даврларига түгри киритиш;
- ҳисобда ишлаб чиқаришнинг жорий харажатлари ва капитал қўйилмалар билан боғлиқ харажатларни ажратиш.

Маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари тўғрисидаги ахборотни шакллантиришнинг ягона тамойилларини таъминлаш учун давлат томонидан маҳсулот таннархига киритиладиган харажатларни белгилаш, даромад ва харажатларни гуруҳларга ажратиш, корхоналар фаолияти тури, мулкчилик шакли ва идоравий бўйсунушидан қатъи назар уларни бухгалтерия ҳисобида акс эттиришнинг умумий тартиби белгиланган.

Ана шу мақсадларда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 5 февралдаги 54-сон қарори билан тасдиқланган «Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш бўйича харажатлар таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида» низом (кейинги узгартиришлар билан) ишлаб чиқилди.

Низомда молиявий натижаларни шакллантириш услубияти белгиланган, ҳужалик юритувчи субъект молиявий-ҳужалик фаолияти билан боғлиқ харажатлар рўйхати, шунингдек корхонанинг ишлаб чиқариш-ҳужалик юритиш фаолияти натижасида олинadиган даромадлар рўйхати келтирилган.

Ишлаб чиқариш харажатлари ҳисобини мақсадга мувофиқ ташкил этиш бу харажатларнинг аниқ ва асосланган таснифланишини талаб этади.

Харажатлар таркиби тўғрисидаги низомга мувофиқ барча харажатлар қуйидагича гуруҳланади:

- маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархига киритиладиган харажатлар;
- ишлаб чиқариш таннархига киритилмайдиган, бироқ асосий фаолиятдан олинган фойдада ҳисобга олинadиган ҳамда давр харажатларига киритиладиган харажатлар;
- ҳужалик юритувчи субъектнинг умумҳужалик фаолиятдан олинган фойда ёки зарарларни ҳисоблаб чиқишда ҳисобга олинadиган ҳужалик юритувчи субъектнинг молиявий фаолияти бўйича харажатлари;
- фавқулодда зарарлар, у даромаддан олинadиган солиқ тулангунга қадар фойда ёки зарарларни ҳисоблаб чиқишда ҳисобга олинади.

Шу сабабли харажатлар моддаларининг гуруҳланиши қуйидагича қуринишда бўлади:

1. Маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархи

- бевосита ва билвосита моддий харажатлар;
- бевосита ва билвосита меҳнат сарфлари;
- бошқа бевосита ва билвосита харажатлар, шу жумладан, ишлаб чиқариш хусусиятларига эга бўлган устама харажатлар.

2. Давр харажатлари

- сотиш харажатлари;
- бошқариш харажатлари (маъмурий сарф-харажатлар);
- бошқа операцион харажатлар ва зарарлар;
- келгусида солиқ солиш базасидан чиқариладиган ҳисобот даври харажатлари.

3. Молиявий фаолият буйича харажатлар

- фонизлар буйича харажатлар;
- хорижий валюта билан операция буйича манфий курс тафовутлари;
- қимматли қозғаларга қўйилган маблағларни қайта баҳолаш;
- молиявий фаолият буйича бошқа харажатлар.

4. Фақулудда зарарлар

Маҳсулот таннархига қўшилиш усулига қараб ишлаб чиқариш харажатлари икки гуруҳга: бевосита (тугри) харажатлар ва билвосита (эгри) харажатларга бўлинади.

Бевосита (тугри) харажатлар бирламчи ҳужжатларга асосан маълум бир маҳсулот турининг ёки ишнинг таннархига киритилиши мумкин бўлган ва уларни яратиш ёки бажариш билан боғлиқ харажатлар ҳисобланади.

Билвосита харажатлар - бир неча йил маҳсулотни тайёрлаш билан боғлиқ (қувват, сув, буғ ва ҳоказолар сарфи), шунинг учун улар мазкур маҳсулот турлари уртасида тақсимотнинг аниқ базаларига мутаносиб равишда тақсимланади.

11.2. Ишлаб чиқариш харажатлари ҳисоби

Маҳсулот (ишлар, хизматлар)нинг ишлаб чиқариш таннархи маҳсулотни ишлаб чиқариш ёки қайта ишлаш (ишлар бажариш, хизматлар курсатиш) жараёнида фойдаланиладиган табиий ресурслар, хом ашё, материаллар, ёқилғи, қувват, асосий фондлар, меҳнат ресурсларининг, шунингдек ишлаб чиқариш билан боғлиқ бошқа харажатларнинг қиймат баҳосини ифодалайди.

Маҳсулот (ишлар, хизматлар)нинг ишлаб чиқариш таннархига бевосита маҳсулот (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқариш билан боғлиқ, ишлаб чиқариш технологияси ва ташкил этилиши шартлаган харажатлар киритилади. Улар қуйидагилар:

- материалларга бевосита харажатлар;
- меҳнатга бевосита харажатлар;
- билвосита харажатлар, шу жумладан ишлаб чиқариш аҳамиятидаги қўшимча харажатлар.

Маҳсулот (ишлар, хизматлар)нинг ишлаб чиқариш таннархини ҳосил қилувчи харажатлар уларнинг иқтисодий мазмунига қура қуйидаги элементлар билан гуруҳларга ажратилади:

- ишлаб чиқаришга моддий харажатлар (қайтариладиган чикитлар қиймати чиқариб ташланган ҳолда);
- ишлаб чиқариш хусусиятига эга бўлган меҳнатга ҳақ тўлаш харажатлари;
- ишлаб чиқаришга тегишли бўлган ижтимоий сўғуртага ажратмалар;
- асосий фондлар ва ишлаб чиқариш аҳамиятига эга бўлган номоддий активлар амортизацияси;
- ишлаб чиқариш аҳамиятига эга бўлган бошқа харажатлар.

Ишлаб чиқариш билан боғлиқ моддий харажатларга қуйидагилар тегишли бўлади:

- ишлаб чиқариладиган маҳсулотнинг асосини ташкил этиб, унинг таркибига қирадиган ёки маҳсулот тайёрлашда (ишларни бажаришда, хизматлар курсатишда) зарур таркибий қисм ҳисобланган четдан сотиб олиннадиган хом ашё ва материаллар;

- нормал технология жараёнини таъминлаш ва маҳсулотларни ўраш учун маҳсулот (ишлар, хизматлар) ёки бошқа ишлаб чиқариш эҳтиёжларига сарфланадиган (асбоб-ускуналар, бинолар, иншоотлар ва бошқа асосий воситалар синовини ўтказиш, назорат қилиш, саклаш, тузатиш ва улардан фойдаланиш) учун ишлаб чиқариш жараёнида фойдаланиладиган харид қилинадиган материаллар, шунингдек асбоб-ускуналарни тузатиш учун эҳтиёт қисмлар, инвентарларнинг, ҳужалик буюмларининг ва асосий воситаларга қирмайдиган бошқа меҳнат воситаларининг қиймати;

- соғиб олиннадиган, келгусида ушбу корхонада монтаж қилинадиган ёки қўшимча ишлов бериладиган бутловчи буюмлар ва ярим тайёр маҳсулотлар;

- ташки юридик ва жисмоний шахслар, шунингдек, корxonанинг ички таркибий бўлинмалари томонидан бажариладиган фаолиятнинг асосий турига тегишли бўлмаган ишлаб чиқариш хусусиятига эга бўлган ишлар ва хизматлар.

Ишлаб чиқариш характерига эга бўлган ишлар ва хизматларга маҳсулот тайёрлаш буйича айрим операцияларни бажариш, хом ашё ва материалларга ишлов бериш, истеъмол қилинаётган хом ашё ва материаллар сифатини аниқлаш учун синовлар ўтказиш, белгиланган технологик жараёнларга риоя этилиши устидан назорат қилиш, асосий ишлаб чиқариш фондларини тузатиш ва бошқалар тегишли бўлади.

Маҳсулот ишлаб чиқариш билан боғлиқ барча харажатлар 2010-«Асосий ишлаб чиқариш» счётида акс эттирилади.

Буюмларга ишлов бериш мураккаб технологияли ишлаб чиқаришда ҳар ойнинг охирида тугалланмаган ишлаб чиқариш қолдиқлари аниқланади. Тугалланмаган ишлаб чиқариш деб технологик жараёнда назарда тутилган ишлов беришнинг барча босқичларидан тулик ўтмаган маҳсулотга, шунингдек тўпланмаган, синовдан ўтмаган, техник назорат бўлимига қабул қилинмаган буюмларга айтилади. Тугалланмаган ишлаб чиқариш қолдиқлари инвентаризация ёрдамида аниқланади ёки меъёрий (режадаги) таннарх буйича акс эттирилади ва 2010-«Асосий ишлаб чиқариш» счётининг дебети буйича қолдиқ сифатида чиқариб олинади.

11.3. Ёрдамчи ишлаб чиқаришнинг ҳисоби

Йирик корхоналарда асосий ишлаб чиқаришни қувват, асбоблар, идишлар, таъмирлаш, транспорт ва бошқа хизматлар билан таъминлаш мақсадида ёрдамчи ишлаб чиқариш ташкил этилади.

Турлари ва вазифалари буйича ёрдамчи ишлаб чиқаришни қуйидаги гуруҳларга ажратиш мумкин:

- асбобсозлик (асбоблар, мосламалар, штамплар, пресс-шаклар, моделларни ишлаб чиқариш, таъмирлаш ва тиклаш). Масалан, йирик тикувчилик корхонаси зарурат тўғилганда тикув ишлаб чиқаришнинг турли хил фурнитура, яъни: тугмачалар, металл илгаклар, кнопкалар ва ҳоказолар билан таъминлаш учун уларни ишлаб чиқарадиган цех очиши мумкин;

- таъмирлаш (асосий воситаларни монтаж қилиш, замонавийлаштириш, хизмат курсатиш, эҳтиёт қисмлар, қурилиш деталлари ва конструкцияларини тайёрлаш ва тиклаш);

- энергетика (электр, иссиқлик ва бошқа қувватларни ишлаб чиқариш ва тақсимлаш, сув билан таъминлаш, буг билан таъминлаш, сиқилган ҳаво билан таъминлаш, оқова сувларни тозалаш, вентиляция, қувват тармоқлари ва мосламаларни монтаж қилиш, таъмирлаш ва хизмат курсатиш);

- транспорт (юкларни ортиш ва тушириш ишлари, транспорт хизмати, юкларни йўлларда қузатиб бориш, транспорт воситалари, ортиш-тушириш механизмлари ва қириб-чиқиш йўлларига хизмат курсатиш);

- идиш (идишларни ишлаб чиқариш ва таъмирлаш);

- тош, шағал, қум ва бошқа материалларни қазиб олиш;

- қишлоқ хужалиги маҳсулотларини тузлаш, қуритиш ва консервациялаш (асосан савдо корхоналарида) ва бошқалар.

Асосий ишлаб чиқаришга хизмат курсатадиган ёрдамчи ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олиш учун, ёрдамчи ишлаб чиқаришнинг ҳар бир тури буйича алоҳида ҳисоб юритиладиган 2310-«Ёрдамчи ишлаб чиқариш» актив қалькуляция счёти қўлланилади.

2310-«Ёрдамчи ишлаб чиқариш» счётининг дебетида ҳисобот даври мобайнида маҳсулот ишлаб чиқариш, хизматлар курсатиш, ёрдамчи цехлар буйича ишларни бажариш билан бевосита, шунингдек ёрдамчи ишлаб чиқаришга уизмат курсатиш ва бошқариш билан билвосита боғлиқ бўлган харажатлар жамланади.

Мазкур счётининг кредити буйича ёрдамчи ишлаб чиқариш харажатларининг истёмоқчилар уртасидаги тақсимоли акс эттирилади.

Ёрдамчи ишлаб чиқаришнинг ҳисобга олувчи счётлар буйича корреспонденция (2300)

Т/р	Ҳужалик операциясининг мазмуни	Счётлар корреспонденцияси	
		Дебет	Кредит
1	Ёрдамчи ишлаб чиқаришда иштирок этадиган асосий воситалар буйича эскиришни ҳисоблаш	2310	0211-0299
2	Ёрдамчи ишлаб чиқаришда фойдаланадиган номоддий активлар буйича эскиришни ҳисоблаш	2310	0510-0590
3	Ёрдамчи ишлаб чиқариш эҳтиёжларига материалларнинг сарф-харажати	2310	1010-1090
4	Умумишлаб чиқариш харажатларининг улуши ёрдамчи ишлаб чиқариш харажатларига киритилган	2310	2510
5	Ёрдамчи ишлаб чиқаришга мол етказиб берувчилар томонидан хизматлар курсатилди (сув, буг, қувват ва ҳоказо)	2310	6010, 6990
6	Ёрдамчи ишлаб чиқариш харажатларидан давлат мақсадли жамғармаларига ажратмалар	2310	6520
7	Ёрдамчи ишлаб чиқариш ходимларига иш ҳақи буйича суммалар ҳисобланди	2310	6710
8	Ёрдамчи ишлаб чиқариш маҳсулоти қириб килинди	2810	2310
9	Сотилган маҳсулотнинг (бажарилган ишнинг, курсатилган хизматнинг) ҳақиқий таннархи ҳисобдан чиқарилди	9110, 9130	2310

Ёрдамчи ишлаб чиқариш маҳсулотлари таннархининг ҳисоби ва қалькуляцияси, аниқ бир тармоқ учун унинг ҳусусиятларини ҳисобга олган ҳолда белгиланган харажатлар моддаларининг номенклатураси буйича амалга оширилади. Бундай харажат моддаларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- қайтарилмаган чиқитлар чегирилган материаллар;
- сотиб олинмаган буюмлар ва ярим тайёр маҳсулотлар;
- ёқилги;
- қувват;
- ишлаб чиқариш ишчиларининг иш ҳақи;
- иш ҳақидан ижтимоий сўғуртага ажратмалар.

Ёрдамчи ишлаб чиқаришда қалькуляция объектлари бўлиб таннарх ҳисобланадиган маҳсулотлар, ишлар ва хизматларнинг турлари ҳисобланади. Қалькуляция бирлиги тарзида одатда қуйидаги табиий курсаткичлар қўлланилади: эҳтиёт қисмлар ёки асбобларнинг бир донаси ёки 100 таси; қувватнинг 1 кВт/соати, сиқилган ҳаво ёки газнинг 1 м.куби, автотранспортнинг 1 км босиб ўтган йўли ва бошқалар.

Тугалланмаган ишлаб чиқариш мавжуд бўлмаган оддий ёрдамчи ишлаб чиқаришда қалькуляция бирлиги таннархи «Ёрдамчи ишлаб чиқариш» счётининг дебетида ҳисобга олинган харажатларни ишлаб чиқарилган маҳсулот, ишлар ва хизматлар микдорига бўлиш билан аниқланади.

Мураккаб ёрдамчи ишлаб чиқаришларда буюртмалар ва барча маҳсулот таннархини ҳисоблашда тугалланмаган ишлаб чиқаришнинг утқазилмаган қолдиқлари инобатга олинади. Бир буюртма буйича маҳсулотнинг бир неча бирлиги ишлаб чиқарилган тақдирда, бирлик таннархи харажатларнинг (тугалланмаган

ишлаб чиқариш колдиклари узгаришини ҳисобга олган ҳолда) буюмлар миқдори (ишлар ҳажми)га нисбати билан ҳисобланади. Буюртма буйича маҳсулот (ишлар, хизматлар)нинг бир неча турлари ишлаб чиқарилган тақдирда, харажатлар уларнинг ҳар бири орасида режадаги (меъёрий) Таннархга мутаносиб равишда тақсимланади.

Ми сол. Корхонада уз эҳтиёжлари учун юклар ташишни амалга оширадиган 10 та юк автомобили мавжуд. Ой мобайнида қуйидаги харажатлар амалга оширилган: ёқилги-мойлаш материалларининг сарф-харажати – 2 480 минг сум, ҳайдовчиларнинг иш ҳақи - 500 минг сум, ижтимоий суғуртага ажратмалар - 120 минг сум, бир ойда автомобилларнинг эскириши – 15 000 минг сумни ташкил этган, жами харажатлар 18 100 минг сум. Ушбу операциялар қуйидаги утказмалар билан акс эттирилади:

Д-т 2310-«Ёрдамчи ишлаб чиқариш» - 18 100 минг сум

К-т 1030-«Ёқилгилар» - 2 480 минг сум

К-т 6710-«Меҳнат ҳақи буйича ходим билан ҳисоблашишлар» - 500 минг сум

К-т 6520-«Мақсадли давлат жамғармаларига туловлар» - 120 минг сум

К-т 0260-«Транспорт воситаларининг эскириши» - 15 000 минг сум.

Транспорт хужалиги буйича харажатларнинг тақсимланиши ҳақиқатда ишланган автомобиль-соатдан келиб чиқиб амалга оширилган. 10 та автомобиль бир ой мобайнида 1 230 соат ишлаган, жумладан: материаллар ташиш буйича - 470 соат; тайёр маҳсулотни ташиш буйича - 600 соат; таъмирлаш цехига хизмат курсатиш буйича - 100 соат; асосий воситалар чиқиб кетиши билан боғлиқ ташиш хизматлари - 60 соат. 1 автомобиль-соат таннархини аниқлаймиз ($18\,000 : 1\,230 = 14,715$ сум/авт.соат). Автохизматлар тақсимланиши қуйидагича амалга оширилади:

- материалларни ташиш буйича - 470 соат х 14,715 = 6 916 минг сум;

- тайёр маҳсулотларни ташиш буйича - 600 соат х 14,715 = 8 829 минг сум;

- таъмирлаш цехига хизмат курсатиш буйича - 100 соат х 14,715 = 1 472 минг сум;

- асосий воситалар чиқиб кетиши билан боғлиқ ташиш хизматлари - 60 соат х 14,715 = 883 минг сум.

Тақсимлангандан кейин 2310-«Ёрдамчи ишлаб чиқариш» счёти қуйидагича ёпилади:

Д-т 1010-«Хом ашё ва материаллар» - 6 916 минг сум

Д-т 9410-«Сотиш харажатлари» - 8 829 минг сум

Д-т 2311-«Таъмирлаш ишлаб чиқарилиши» - 1 472 минг сум

Д-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 883 минг сум

К-т 2310-«Ёрдамчи ишлаб чиқариш» 18 100 минг сум.

11.4. Умумишлаб чиқариш харажатлари ҳисоби

Ишлаб чиқаришни бошқариш харажатлари салмоқли булган корхоналарда умумишлаб чиқариш харажатлари ой давомида 2510-«Умумишлаб чиқариш харажатлари» счёти дебети буйича жамланади. Уларга қуйидагилар киради:

- бошқарув аппарати ва бошқа цех ходимларини сақлаш;
- ишлаб чиқариш мақсадидаги асосий воситалар ва номоддий активлар эскириши (амортизацияси);
- ишлаб чиқариш мақсадидаги ускуналар, бинолар, иншоотлар ва анжомларни сақлаш ва таъмирлаш;
- меҳнатни муҳофаза қилиш, хавфсизлик техникаси харажатлари;
- синовлар, тажрибалар, тадқиқотлар, рационализаторлик ва ихтирочилик;
- инвентарь ва хужалик ашёлари буйича сарф харажатлар;
- ишсиз туриб қолишлардан йўқотишлар;
- пехларда сақлаш пайтида моддий бойликлар бузилишидан йўқотишлар;
- моддий бойликлар ва тугалланмаган ишлаб чиқариш камомлади;
- бошқа харажатлар.

Корхонанинг бухгалтерия хизмати ушбу харажатлар сметасини ишлаб чиқиши зарур.

Умумишлаб чиқариш харажатларининг жамлама ҳисоби 2510 - «Умумишлаб чиқариш харажатлари» актив йиғиш-тақсимлаш счётида қуйидаги счётлар буйича юритилади:

2510 - «Моддий харажатлар»;

2511 - «Меҳнатга ҳақ тўлаш харажатлари»;

2512 - «Ижтимоий ажратмаларга харажатлар»;

2513 - «Асосий воситалар ва номоддий активлар амортизацияси»;

2514 - «Бошқа харажатлар»;

Ой давомида харажатлар 2510-«Умумишлаб чиқариш харажатлари» счёти дебетида ҳисобга олинади, ой охирида харажатлар маҳсулот турлари уртасида, шунингдек тугалланмаган ишлаб чиқариш ва товар маҳсулоти колдиги уртасида тақсимланади. Шунинг учун 2510-счёт сальдога эга эмас.

Умумишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олувчи счёт буйича корреспонденция (2500)

Т/р	Хужалик операцияси мазмуни	Счётлар корреспонденцияси	
		дебет	кредит
1	Умумишлаб чиқариш аҳамиятидаги асосий воситалар буйича эскиришни ҳисоблаш	2510	0220-0299
2	Умумишлаб чиқариш хусусиятидаги номоддий активлар буйича эскиришни ҳисоблаш	2510	0510-0590
3	Умумишлаб чиқариш мақсадларида материалларни сарф қилиш	2510	1010-1090
4	Умумишлаб чиқаришга ўтказиладиган хизмат сафари харажатларини акс эттириш	2510	4220
5	Умумишлаб чиқариш буйича етказиб берувчиларнинг хизматлари (қувват, сув, газ, алоқа ва ҳоказо)	2510	6010
6	Давлат мақсадли жамғармаларига ажратмаларни умумишлаб чиқариш харажатларига ўтказиш	2510	6520
7	Ишлаб чиқаришга хизмат курсатиш билан банд бўлган ходимлар иш ҳақи буйича харажатларни ҳисоблаш	2510	6710
8	Умумишлаб чиқаришга ўтказиладиган ижара ҳақини ҳисоблаш	2510	6910

Ишлаб чиқаришнинг хусусиятларига қараб умумишлаб чиқариш харажатларини тақсимлашнинг турли усуллари қўлланилади, уларнинг асосийлари қуйидагилардир:

- ишлаб чиқаришдаги ишчиларнинг асосий иш ҳақига мутаносиб равишда;
- тақсимлаш буйича харажатларига мутаносиб равишда;
- ишлаб чиқарилган маҳсулот миқдорига мутаносиб равишда;
- бевосита харажатларга мутаносиб равишда ва ҳоказо.

Умумишлаб чиқариш харажатларини ишлаб чиқариш ишчиларининг асосий иш ҳақига мутаносиб равишда тақсимлашга мисол келтирамиз. Ишлаб чиқариш қорхонасида жами умумишлаб чиқариш харажатлари – 320000 сумни ташкил этди, асосий ишлаб чиқариш ишчиларининг иш ҳақи: А маҳсулот буйича – 120000сум, Б маҳсулот буйича – 180000сум, В маҳсулот буйича – 100000сум. Ҳисоб-китоб қуйидагича амалга оширилади: аввал ҳар бир маҳсулот буйича иш ҳақи харажатларининг жами ишлаб чиқариш ишчиларига ҳисобланган иш ҳақи харажатларга нисбатан улушини аниқлаймиз:

- А маҳсулот буйича иш ҳақи харажатлари улуши – $(120000:400000) \times 100 = 30\%$
- Б маҳсулот буйича иш ҳақи харажатлари улуши – $(180000:400000) \times 100 = 45\%$
- В маҳсулот буйича иш ҳақи харажатлари улуши – $(100000:400000) \times 100 = 25\%$

Сунгра ушбу улушларга мувофиқ аниқ буюмга тўғри келадиган умумишлаб чиқариш харажатлари суммаси белгиланади:

- А буюми $(320\ 000 \times 30\%) = 96\ 000$ сум;
- Б буюми $(320\ 000 \times 45\%) = 144\ 000$ сум;
- В буюми $(320\ 000 \times 25\%) = 80\ 000$ сум.

Ушбу харажатлар тақсимлангач, улар асосий ишлаб чиқаришга қуйидаги ўтказма билан ҳисобдан чиқарилади:

- Д-т 2010-«Асосий ишлаб чиқариш».
- К-т 2510-«Умумишлаб чиқариш харажатлари».
- Ёрдамчи ишлаб чиқариш таннархига харажатларни ҳисобдан чиқариш:
- Д-т 2310-«Ёрдамчи ишлаб чиқариш».
- К-т 2510-«Умумишлаб чиқариш харажатлари».

Бир турдаги маҳсулот ишлаб чиқарилган ва таннархни калькуляция қилмайдиган қорхоналарда ушбу харажатлар бевосита 2010-«Асосий ишлаб чиқариш» счётида ҳисобга олиниши мумкин.

Масала № 26. Ишлаб чиқаришга доир харажатлар.

Январ ойида корхонада куйидаги хужалик операциялари амалга оширилди.

№	Операциялар мазмуни	Сум	Д-т	К-т
1	Материаллар ишлатилди: а) А махсулот ишлаб чиқаришга б) Б махсулот ишлаб чиқаришга в) умумишлаб чиқариш ускуналари таъмирига г) ёрдамчи цех ускуналари таъмирига д) маъмурият биносини таъмирлашга	1200000 450000 100000 30000 80000	2011 2012 2010 2310 2012	1010
2	Ишчиларга иш хақи ҳисобланди: а) А махсулот ишлаб чиқарувчиларга б) Б махсулот ишлаб чиқарувчиларга в) цех бошлиқларига г) ёрдамчи цехдаги ишчиларга д) маъмуриятга	500000 300000 150000 170000 100000	2011 2012 2010 2310 2012	6110
3	Иш хақидан ягона ижт.тулов ҳисобланди: а) А махсулот ишлаб чиқарувчиларининг иш хақидан б) Б махсулот ишлаб чиқарувчиларининг иш хақидан в) цех бошлиқларининг иш хақидан г) ёрдамчи цех ишчиларининг иш хақидан д) маъмурият ходимларининг иш хақидан	225000 250000 22500 125000 20000	2011 2012 2010 2310 2012	6000
4	Фойдаланишга инвентар ва хужалик жиҳозлари берилди: а) А махсулот ишлаб чиқаришга б) Б махсулот ишлаб чиқаришга в) умумишлаб чиқариш эҳтиёжларига г) ёрдамчи цех эҳтиёжларига д) маъмурият эҳтиёжларига	90000 60000 40000 20000 10000	2011 2012 2010 2310 2012	1030
5	Балансдан ташқари сўётларда фойдаланишга берилган инвентар акс эттирилди	220000	2011	
6	Асосий воситаларга эскириш ҳисобланди: а) умумишлаб чиқариш ускуналарига б) ёрдамчи цех ускуналарига в) маъмуриятга доир ускуналарига	94000 37000 58000	2010 2310 2012	0130
7	Номоддий активларга эскириш ҳисобланди а) умумишлаб чиқаришдаги номоддий активларга доир б) маъмуриятга доир	42000 63900	2010 2012	0140
8	Ёрдамчи цех харажатларини тақсимланиши (котельный харажатлари) а) А махсулот ишлаб чиқаришга (2000 куб.метр) б) Б махсулот ишлаб чиқаришга (1500 куб.метр) в) маъмуриятга (500 куб.метр) ЖАМИ:	10000 10000 10000 30000	2011 2012 2010 2012	1010
9	Умумишлаб чиқариш харажатларини тақсимланиши: а) А махсулот ишлаб чиқаришга б) Б махсулот ишлаб чиқаришга ЖАМИ:	10000 10000 20000	2011 2012 2012	1010
10	Цехдаги тайёр булган махсулот- омборга топширилди: Ишлаб чиқарилди: «А»- 1000дона, «Б»-1800дона ТИЧ боши.«А»- 34200 сум, охири «А» - 25100 сум «А»махсулот ТИЧ боши.«Б»- 24700 сум, охири«Б» - 36800 сум.«Б»махсулот	220000 220000	2010 2011	2011 2011
11	Ҳаридорларга тайёр махсулот сотилди - устама 40% «А» махсулоти буйича(800 дона сотилди, нархи 3135 ?) «Б» махсулоти буйича(1200 дона сотилди, нархи 990 ?)	1192500 1192500	2011 2011	2011 2011
12	Сотилган махсулот таннархи ҳисобдан чиқарилди «А» махсулоти буйича «Б» махсулоти буйича	1192500 1192500	2011 2011	2010 2010
13	Махсулот сотишдан тушган даромад сўёти ёпилди	3705600	2011	0010
14	Сотилган махсулот таннархи сўёти ёпилди	2645980	2011	0110
15	Давр харажатлари сўёти ёпилди	324230	2011	0010
16	Яқуний молиявий натижа аниқланди	612020	2011	210

12-БОБ. ДАВР ХАРАЖАТЛАРИ ВА БОШҚА ХАРАЖАТЛАР ҲИСОБИ

1. Давр харажатлари ҳисоби
2. Бошқа харажатлар ҳисоби

Бухгалтерия ҳисобини тартибга соладиган мейёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 5 февралдаги 54-сон қарори билан тасдиқланган «Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш бўйича харажатлар таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида» Низом (кейинги ўзгартиришлар билан).
2. 21-сонли Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти «Бухгалтерия ҳисоби ҳисобварақлар режаси» (УЗР АВ томонидан 23.10.2002 йилда 1181-сон билан рўйхатдан ўтказилган).

12.1. Давр харажатлари ҳисоби

Давр харажатлари – харажатлар таркиби тўғрисидаги низомга биноан жорий этилган корхонанинг харажатлар ҳисоби тизимидаги кўрсаткич. Давр харажатлари тоифасига бевосита ишлаб чиқариш жараёни билан боғлиқ бўлмаган харажатлар, яъни бошқарув, тижорат харажатлари, умумхўжалик мақсадидаги бошқа харажатлар, шу жумладан илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишланмалари харажатлари қиради. Ушбу харажатлар корхонанинг маҳсулот ишлаб чиқариш фаолияти билан боғланмагани, лекин маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотиш бўйича асосий фаолияти билан боғлангани учун улар *операцион харажатлар*, шунингдек *умумий* ва *маъмурий харажатлар* деб ҳам аталади. Улар ишлаб чиқарилган ва сотилган маҳсулот ёки товарлар хажмига боғлиқ эмас, аксинча хўжалик фаолиятининг давомийлик вақти билан кўпроқ боғлиқдир. Ушбу харажатлар улар пайдо бўлган ҳисобот даврида йиғилади ва ҳисобдан чиқарилади.

Давр харажатларига қуйидаги харажат моддалари қиради:

- маҳсулотни сотиш харажатлари;
- маъмурий (бошқарув) харажатлар;
- бошқа операцион харажатлар, шу жумладан илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишланмалари харажатлари, ишлаб чиқариш ва бошқарув тизимини ривожлантириш харажатлари;
- ҳисобот даврининг келгусида солиқ солинадиган базадан чиқариладиган харажатлари.

12.1.1. Сотиш харажатлари ҳисоби

Сотиш харажатларига қуйидагилар қиради:

- товарларни темир йўл, ҳаво, автомобиль, денгиз, дарё транспортида ва от-уловда ташиш харажатлари. Ушбу моддага ташиш харажатлари ҳамда транспорт воситалари бекор туриб қолганлиги учун туланган жарималар киритилади;
 - савдо ва умумий овқатланиш корхоналарининг сотиш бўйича харажатлари, шу жумладан: маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиши билан боғлиқ меҳнатга ҳақ тулаш харажатлари, бунга маъмурий-бошқарув аппарати ходимларига ҳақ тулаш қирмайди;
 - иш ҳақига тааллуқли ижтимоий сўғурта харажатлари;
 - савдо эҳтиёжлари учун фойдаланиладиган бинолар, иншоотлар ва хоналарни ижарага олиш, сақлаш ва таъмирлаш харажатлари;
 - асосий воситалар ва номоддий активлар амортизацияси;
 - газ, ёқилки, электр қуввати харажатлари;
 - товарларни сақлаш, уларга ишлов бериш ва навларга ажратиш харажатлари;
 - савдо рекламаси харажатлари;
 - ташиш, сақлаш ва сотиш чоғида товарларнинг йўқотилиши;
 - идишлар харажатлари;
 - мол-мулкни мажбурий ва ихтиёрий сўғурталаш харажатлари;
 - меҳнатни муҳофаза қилиш ва хавфсизлик техникаси харажатлари;
 - вентиляторлар, машиналар ва уларнинг ҳаракатланувчи қисмларини ўрнатиш ва сақлаш, туйнуклар, уйиқлар ва бошқаларнинг атрофини ўраш бўйича жорий (нокапитал тусдаги) харажатлар;
 - инвентарлар ва хўжалик буюмлари қийматини ҳисобдан чиқариш харажатлари ҳамда уларни белгиланган мақсадда фойдаланиш учун яроқли ҳолатда сақлаш (таъмирлаш, ювиш, тузатиш, дезинфекция қилиш ва х.к.) билан боғлиқ бошқа харажатлар;
 - умумий овқатланиш ва савдо ходимларини тиббий кўриқдан ўтказганлик учун тиббий муассасаларга туланадиган ҳақ;
 - касса хўжалигини ва тушум инкассациясини юригиш чикимлари;
 - умумий овқатланиш корхоналарида қоғоз салфеткалар, қоғоз дастурхонлар, қоғоз стаканлар ва тарелкалар, бир марта фойдаланиладиган анжомлар қиймати;
 - сотиш бозорларини урганиш харажатлари (маркетинг, реклама харажатлари);
 - юқорида қайд этилмаган сотишга доир бошқа харажатлар.
- Маҳсулотлар (ишлар ва хизматлар)ни сотиш билан боғлиқ бўлган харажатлар ҳисобот даври мобайнида 9410-«Сотиш харажатлари» счётининг дебетига ҳисобга олинади, ҳисобот даврининг охирида эса ушбу счётининг кредитидан 9910-«Якуний молиявий натижа» счётининг дебетига ҳисобдан чиқарилади.

12.1.2. Маъмурий харажатлар ҳисоби

Маъмурий харажатларга қуйидагилар киради:

- бошқарув аппарати ходимларига тааллуқли меҳнатга ҳақ тулаш харажатлари;
 - бошқарув аппарати ходимларига тааллуқли ижтимоий суқуртага ажратмалар;
 - енгил хизмат автотранспорти ва хизмат микроавтобусини сақлаш, ёллаш ва ижарага олиш харажатлари;
 - ҳўжалик юритувчи субъект ва унинг таркибий бўлинмаларини ташкил этиш ва уларни бошқариш харажатлари;
 - бошқарувнинг техник воситалари, алоқа узеллари, сигнализация воситалари, ҳисоблаш марказларини ва ишлаб чиқаришга тегишли бўлмаган бошқарувнинг бошқа техник воситаларини сақлаш ва уларга хизмат курсатиш харажатлари;
 - телекоммуникациялар хизматлари, шу жумладан: маҳаллий тармоқлар; каналларни ижарага бериш; мобил, йулдош ва пейжинг алоқа; радиочастота спектрдан фойдаланиш; маълумотларни узатиш тармоқлари, шу жумладан Интернет учун ҳақ тулаш;
 - шаҳарлараро ва халқаро телефон сузлашувлари учун ҳақ тулаш;
 - маъмурий-бошқарув эҳтиёжлари учун бинолар ва хоналар ижараси учун ҳақ тулаш;
 - маъмурий аҳамиятга эга бўлган асосий воситаларни сақлаш ва уларни тузатиш, шунингдек, эскириш (амортизация) харажатлари;
 - юқори ташкилотлар ва юридик шахслар бирлашмалари: вазирликлар, идоралар, уюшмалар, концернлар ва бошқа харажатларга ажратмалар;
 - ходимларни ва ишлаб чиқариш жараёни билан боғлиқ бўлмаган мол-мулкни мажбурий ва ихтиёрий суғурта қилиш харажатлари;
 - бошқарув ходимларини хизмат сафарларига юбориш бўйича харажатлар;
 - вакиллик харажатлари;
 - умумий овқатланиш қорхоналари ва бошқаларга биноларни текин бериш ва коммунал хизматлар қийматига ҳақ тулаш харажатлари;
 - бевосита ишлаб чиқариш жараёнига тегишли бўлмаган, табиатни муҳофаза қилиш аҳамиятига эга бўлган жамғармаларни сақлаш ва улардан фойдаланиш билан боғлиқ жорий харажатлар, табиий атроф муҳитни ифлослантирганлик ва чиқиндиларни жойлаштирганлик учун компенсация туловлари;
 - хизматлар қийматини тулаш ҳамда профессионал бошқарувчи компаниялар, давлатнинг ишончли вакиллари ва ишончли бошқарувчиларнинг муқофотлари бўйича харажатлар;
 - маъмурий максаллар учун фойдаланиладиган инвентарлар ва ҳўжалик анжомлари қийматини ҳисобдан чиқариш бўйича харажатлар ҳамда уларни белгиланган максалда фойдаланиш учун яроқли ҳолатда сақлаш билан боғлиқ бўлган бошқа харажатлар.
- Бошқарув ва хизмат курсатиш билан боғлиқ бўлган маъмурий харажатлар ҳисобот даври мобайнида 9420-«Маъмурий харажатлар» сўётининг дебетига ҳисобга олинади, ҳисобот даврининг охирида эса ушбу сўётининг кредитидан 9910-«Яқуний мўлиявий натижа» сўётининг дебетига ҳисобдан чиқарилади.

12.1.3. Бошқа операция харажатлар ҳисоби

Бошқа операция харажатларга қуйидагилар киради:

- кадрлар тайёрлаш ва уларни қайта тайёрлаш харажатлари, янги ташкил этилаётган ҳўжалик юритувчи субъектда ишлаш учун кадрлар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш бундан мустасно;
- лойиҳа ва қурилиш-монтаж ишларида чала ишларни баргараф этиш харажатларини қоплаш, шунингдек, объект қошидаги омборгача транспортда ташиш чоғидаги шикастланиш ва бузилишлар, қоррозияга қарши химоя нуқсонлари туфайли келиб чиққан тафтиш харажатлари (асоб-ускуналарни қисмларга ажратиш) ва шунга ўхшаш бошқа харажатлар етказиб бериш ва ишларни бажариш шартларини бузган юридик шахслар ҳисобига мазкур харажатлар чала ишлар, шикастланиш ёки зарар қуриш учун жавобгар бўлган етказиб берувчи ёки бошқа ҳўжалик юритувчи субъектлар ҳисобига ундирилиши мумкин бўлмаган даражада амалга оширилади;
- маслаҳат ва аҳборот хизматларига ҳақ тулаш;
- аудиторлик хизматларига ҳақ тулаш;
- узининг хизмат курсатувчи ишлаб чиқаришлари ва ҳўжаликларни сақлашдан қурилган зарарлар;
- саломатликни муҳофаза қилиш ва ходимларнинг ишлаб чиқариш жараёнида бевосита қатнашуви билан боғлиқ бўлмаган дам олишларни ташкил этиш тадбирлари;
- ҳўжалик юритувчи субъектлар томонидан маҳсулот ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлмаган ишлар (хизматлар)ни (шаҳар ва шаҳарчаларни ободонлаштириш ишлари, қишлоқ ҳўжалигига ёрдам бериш ва бошқа хил ишларни) бажариш харажатлари;
- компенсация ва рағбатлантириш тусидаги туловлар, шу жумладан:
 - Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг қарорларига қўра компенсация туловлари;
 - бир марта бериладиган муқофотлар, йил давомидаги иш яқунлари бўйича рағбатлантиришлар, узок муддат ишлаганлик учун рағбатлантириш ва туловлар, шу жумладан ҳўжалик юритувчи субъектнинг ўз қарорига қўра натура билан туловлар, шунингдек ягона ижтимоий тулов суммаси, улар бўйича ҳисобланган ҳақ;
 - қонун ҳўжатларига ёки ҳўжалик юритувчи субъектнинг узининг қарорига мувофиқ мажбурий проғул вақти ёки паст ҳақ туланидиган ишни бажарганлик учун ҳақ тулаш;
 - вақтинча меҳнат лаёқатини йуқотган тақдирда қонун ҳўжатлари билан белгиланган ҳақиқий иш ҳақи миқдоригача қўшимча ҳақ;
 - асосий иш жойи бўйича ишчиларга, ҳўжалик юритувчи субъект ишчи ва мутахассисларига улар ишдан ажраган ҳолда малака ошириш ва кадрларни қайта тайёрлаш тизимида ўқиган вақтда иш ҳақи тулаш;

конун хужжатларига мувофик 12 ёшга тулмаган икки ва ундан ортик боласи ёки 16 ёшга тулмаган ногирон боласи бор булган аёлларга берилган қушимча таътилга ҳақ тулаш;

ходимларга товарлар, маҳсулотлар ва бошқа нарсаларни бепул бериш ёки ходимлар учун ишлар, хизматларни бажариш;

ходимларнинг (овкатланиши, йўл кираси, даволаниш ва дам олишга, экскурсия ва саёҳатларга йўлланмалари, спорт секцияларида, тугаракларда, клублардаги маҳсулотлари, маданий-қўнғилочар ва жисмоний тарбия (спорт) тадбирларига катнашиши. ходимларнинг шахсий обунаси ва истеъмоли ҳамда бошқа шунга ухшаш туловлари) харажатларини қоплаш;

- иш хақини ҳисоблашда ҳисобга олинмайдиган туловлар ва харажатлар, шу жумладан:

конунчиликка мувофик болани икки ёшга тулгунгача парвариш қилиш бўйича ҳар ойлик нафакани тулаш бўйича харажатлар;

пенсияларга устамалар, пенсияга чиқаётган меҳнат фахрийларига берила туланадиган нафақалар;

амалдаги конунчиликка мувофик ҳужалик юритувчи субъектлардан уларнинг қайта ташкил этилиши, ходимлар ва штатлар сонининг қисқариши муносабати билан бушаб қоладиган ходимларга туловлар;

ходимларга туланадиган моддий ёрдам;

- соғлиқни сақлаш объектлари, қариялар ва ногиронлар уйлари, болалар мактабгача тарбия муассасалари, соғломлаштириш лагерлари, маданият ва спорт объектлари, халқ таълими муассасалари, шунингдек, уй-жой фонди объектлари таъминоти (шу жумладан, барча турдаги таъмирлаш ишларини утказишга амортизация ажратмалари ва харажатларни ҳам қўшган ҳолда) харажатлар;

- вақтинча тухтатиб қўйилган ишлаб чиқариш қувватлари ва объектларини сақлаш харажатлари (бошқа манбалар ҳисобига қопланадиган харажатлардан ташқари);

- банк ва депозитарий хизматларига туловлар;

- экология, соғломлаштириш ва бошқа хайрия жамғармаларига, маданият, халқ таълими, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот, жисмоний тарбия ва спорт қорхоналари, муассасалари ва ташкилотларига бадаллар;

- амалдаги конун хужжатларига мувофик амалга ошириладиган ва ҳужалик юритувчи субъект харажатларига киритиладиган бюджетга мажбурий туловлар, солиқлар, йиғимлар, давлат мақсадли жамғармаларига ажрағмалар, шунингдек ҳукумат қарорларига биноан халқаро ташкилотларга аъзолик бадалларини тулаш;

- зарарлар, жарималар, пенялар, шу жумладан:

бекор қилинган ишлаб чиқариш буюртмалари бўйича йўқотишлар;

моддий бойликларнинг, бевосита ишлаб чиқариш жараёнига тегишли булмаган йўқотишлар ҳамда камомадлар;

ишлаб чиқариш захираларини ва тайёр маҳсулотни энг паст баҳолаш усули ёки сотишнинг соф қиймати бўйича қайта баҳолаш ёки баҳосини пасайтириш натижасидаги зарарлар;

идишларга доир ишлар бўйича зарарлар;

суд харажатлари;

туланиши шубҳали қарзлар бўйича захирага ажратмалар;

конунчиликка мувофик даъво билдириш муддати ўтган ва ундириш нореал булган бошқа қарзлар бўйича дебиторлик қарзларини ҳисобдан чиқаришдан қўрилган зарарлар, шунингдек, конунчиликка мувофик юридик ва жисмоний шахслар билан ҳисоб-китоблар бўйича туланиши шубҳали қарзларни ҳисобдан чиқаришдан қўрилган зарарлар;

ҳисобот йилида аниқланган ўтган йиллар операциялари бўйича қўрилган зарарлар;

табiiий офатлар (ишлаб чиқариш захиралари, тайёр маҳсулотлар ва бошқа моддий бойликларнинг нобуд бўлиши ва бузилиши, ишлаб чиқаришнинг тўхташи ва бошқалар туфайли йўқотишлар) туфайли қўрилган қопланмайдиган йўқотишлар ва зарарлар, шу жумладан, табiiий офатлар оқибатларининг олдини олиш ёки оқибатларни бартараф этиш билан боғлиқ харажатлар;

айбдорлари аниқланмаган угирликлардан ёки айбдор томон ҳисобидан зарур суммани ундириш мумкин бўлмаган ҳолларда қўрилган зарарлар;

ҳужалик юритувчи субъектнинг асосий воситалари ва бошқа мол-мулк (активлари)нинг чиқиб кетиши (балансдан чиқариш)дан қўрилган зарарлар;

ҳужалик шартномалари шартларининг, шу жумладан, маҳсулотни етказиб беришчилар ва дебиторлар айби билан бузилганлиги учун белгиланган ёки эътироф этилган жарималар, пенялар, вақтида туланмаган туловлар ва бошқа хил санкциялар, шунингдек, етказилган зарарларни тулаш бўйича харажатлар;

солиқ қонуни ва бошқа қонунларни бузганлик учун жарима ва пенялар;

туланган бошқа жарималар;

- ходимларга бериладиган ёки ёрдамчи ҳужаликлар томонидан ҳужалик юритувчи субъектнинг умумий овкатланиш қорхонаси учун ишлаб чиқариладиган маҳсулот (ишлар, хизматлар) бўйича нарх тафовутлари;

- гудвилл (фирма нархи)нинг номоддий активи суммасини ҳисобдан чиқариш билан боғлиқ харажатлар, ишлаб чиқариш жараёни билан боғлиқ бўлмаган мол-мулк бўйича, белгиланган тартибда;

- янги технологиялар яратиш ва қўлланилаётган технологияларни такомиллаштириш, шунингдек илмий-тадқиқот, тажриба-конструкторлик ишлари олиб бориш, хом ашё ва материалларнинг янги турларини яратиш, ишлаб чиқаришни қайта жиҳозлаш билан боғлиқ маҳсулотлар сифатини ошириш харажатлари;

- ишлаб чиқариш тусидаги ихтирочилик, рационализаторлик, тажриба-эксперимент ишлари олиб бориш, ихтирочилик ва рационализаторлик таклифлари бўйича моделлар ва намуналарни тайёрлаш ва синаш, қўрғазмалар ва қўриқлар, танловларни, сертификатлашни ҳамда ихтирочилик ва рационализаторлик бўйича бошқа тадбирларни ташкил этиш, муаллифлар ҳақини тулаш харажатлари ва бошқа харажатлар;

- ижарага берилган асосий воситаларни таъминлаш харажатлари;

- конун хужжатларида белгиланган тартибга мувофиқ, бошқарув ходимларининг, шунингдек ишлаб чиқариш жараёнида катнашмайдиган бошқа ходимларнинг вақтинча меҳнатга лаёқатсизлиги буйича нафакалар тулаш билан боғлиқ харажатлар;

- бошқа харажатлар.

Бошқа операцион харажатлар ҳисобот даври мобайнида 9430-«Бошқа операцион харажатлар» счётида ҳисобга олинади, ҳисобот даврининг охирида эса ушбу счётнинг кредитидан 9910-«Яқуний молиявий натижа» счётининг дебетига ҳисобдан чиқарилади.

★ 12.2. Бошқа харажатлар ҳисоби

Ишлаб чиқариш харажатлари ва давр харажатларидан ташқари корхонанинг харажатлар таркибига, шунингдек, молиявий фаолият буйича харажатлар ва фавқлодда харажатлар, фойда солиғи буйича харажатлар киритилади.

Молиявий фаолият буйича харажатлар қуйидагилардан иборат:

- банклар ва бошқа молия-кредит ташкилотлари кредитлари буйича фонзлар (инвестиция даврида капитал қуйилмалар таркибига кирувчи инвестицияларга олинган банк ва бошқа молия-кредит ташкилотлари кредитлари буйича фонзлардан ташқари), шу жумладан, муддати утган ва узайтирилган ссудалар буйича фонзлар;

- мол-мулкни узок муддатли ижарага олиш (лизинг) буйича фонзларни тулаш харажатлари;

- чет эл валютаси билан операциялар буйича салбий курс тафовутлари ва зарарлар;

- сарфланган (қимматли қозғаларга, шуъба корхоналарга ва хоказоларга) маблағларни қайта баҳолашдан қурилган зарарлар;

- уз қимматли қозғаларни чиқариш ва тарқатиш билан боғлиқ харажатлар;

- молиявий фаолият буйича бошқа харажатлар, шу жумладан, қимматли қозғалар буйича манфий дисконт.

Бундай харажатлар ҳисобот даври мобайнида 9610-9690-молиявий фаолият буйича харажатларни ҳисобга олувчи счётларнинг дебетига ҳисобга олинади, ҳисобот даврининг охирида эса ушбу счётларнинг кредитидан 9910-«Яқуний молиявий натижа» счётининг дебетига ҳисобдан чиқарилади.

Мисол. Корхонада қуйидагича бухгалтерия утказмалари билан акс эттириладиган операциялар амалга оширилган:

- банкдан олинган кредит буйича 200 минг сум суммага фонз ҳисобланди:

Д-т 9610-«Фонзлар қуринишидаги харажатлар» - 200 минг сум

К-т 6920-«Ҳисобланган фонзлар» - 200 минг сум;

- қимматли қозғаларни қайта баҳолашдан қурилган зарар - 14 минг сум қайд этилган:

Д-т 9690-«Молиявий фаолият буйича бошқа харажатлар» - 14 минг сум

К-т 5810-«Қимматли қозғалар» - 14 минг сум;

- валюта счётини қайта баҳолаш натижасида юзага келган 16 минг сумлик манфий курс фарқи тан олинди:

Д-т 9620-«Валюталар курслари фарқидан зарарлар» - 16 минг сум

К-т 5210-«Мамлакат ичидаги валюта счётлари» - 16 минг сум;

- ҳисобот даврининг охирида молиявий фаолият буйича харажатлар яқуний молиявий натижага ҳисобдан чиқарилган:

Д-т 9910-«Яқуний молиявий натижа» - 230 минг сум

К-т 9610-«Фонзлар қуринишидаги харажатлар» - 200 минг сум

К-т 9690-«Молиявий фаолият буйича бошқа харажатлар» - 14 минг сум

К-т 9620-«Валюталар курслари фарқидан зарарлар» - 16 минг сум.

Бухгалтерия ҳисобида фавқлодда зарарлар алоҳида ҳисобга олиними лозим. *Фавқлодда зарарлар* - бу хўжалик юритувчи субъектларнинг одатдаги фаолиятдан четга чиқувчи ходисалар ёки операциялар натижасида вужудга келадиган ва рўй бериши қўйилмаган одатдан ташқари харажатлар моддаларидир. Бунга фавқлодда моддалар ва давр харажатлари таркибида акс эттирилиши керак бўлган утган давр моддалари кирмайди.

У ёки бу модданинг фавқлодда зарарлар моддаси сифатида акс эттирилиши учун у қуйидаги мезонларга жавоб бериши керак:

- одатдаги фаолиятдан четга чиқувчи тавсифи - воқеа ёки битим юқори даражада одатдаги фаолиятдан четга чиқиш билан тавсифланиши ва аниқ ҳолда корхонанинг одатдаги хўжалик юритиш фаолияти билан боғлиқ бўлмаган тавсифга эга бўлиши лозим;

- камдан-кам вужудга келиши - воқеа ёки битим тавсифи шундай бўлиши керакки, қўзланган келажакда, яъни бир неча йил мобайнида улар такрорланишини қўтиш мумкин эмас;

- мустақиллик - бўлиб утган воқеа ёки битим корхона жамоасининг ихтиёри ва ҳаракатидан ташқари содир этилган, яъни бошқариш ходимлари томонидан қабул қилинадиган қарорларга боғлиқ эмас.

Тегишли моддаларни фавқлодда харажатларга киритиш ёки киритмаслик тўғрисида қарорлар қабул қилишда ишлар амалга ошириладиган шароитларни ҳам ҳисобга олиш лозим. Масалан, агар хўжалик юритувчи субъект алоҳида иқлим шароитларида жойлашган бўлса, у ҳолда - иқлим шароитларига боғлиқ ҳолдаги ишламай туриб қолишлар фавқлодда деб баҳоляниши мумкин эмас, чунки ушбу модда «камдан-кам вужудга келиш» мезонига жавоб бермайди.

Фавқлодда харажатлар туркумига қуйидаги ходисалар ва битимларни киритиб бўлмайди, зеро улар одатдаги бизнес таваккалчилигига мансубдир:

- дебиторлик қарзлари, товар-моддий бойлиқлар ёки узок муддатли активларни ҳисобдан чиқаришдан қурилган зарарлар;

- валюта курс фарқидан қурилган зарарлар;

- махсулот ёки товарлар таннархидан паст нархларда сотилгандан қурилган зарарлар ва бошқалар.
Халқаро амалиётда одатда фавқулодда зарарларга қуйдагилар киритилади:
- табиий офатлар ёки бахтсиз ходисалардан (масалан, зилзила, сув тошқини, ёнғинлар ва хоказо) қурилган йирик йукотишлар;

- сиёсий узғаришлар, яъни уруш, инқилоб ва бошқалар натижасидан қурилган йукотишлар;
- қонунчилик узғариши муносабати билан қуриладиган йукотишлар, масалан экспроприация қилиш, давлат тасарруфига утказиш, фаолиятнинг айрим турларини тақиқлаш ва бошқалар.

Молиявий ҳисоботда фавқулодда бандларни алоҳида ажратиш курсатишдан асосий мақсад ҳисобот даврида фаолият натижаларини янада ҳам ҳолис акс эттириш, зеро ушбу зарарлар қорхона ходимларининг ҳаракатига боғлиқ эмас ва улар таъсир доирасидан ташқаридадир.

Фавқулодда зарарлар ҳисобот даври мобайнида 9720-«Фавқулоддаги зарарлар» счётининг дебетида жамланади. Ҳисобот даврининг охирида эса зарарлар суммасининг барчаси 9910-«Яқуний молиявий натижа» счёти бўйича ҳисобдан чиқарилади.

Мисол. Яшин уриши натижасида тайёр махсулот оғиб кетди ва қуйдаги зарар қурилди: тайёр махсулот қамони – 1 532 минг сум; асосий воситалар чиқиб кетишидан зарар - 1138 минг сум; инвентарь ва хужалик ашёлари чиқиб кетишидан зарар - 30 минг сум. Зарарлар қуйдаги бухгалтерия утказмалари билан акс эттирилади:

Д-т 9720-«Фавқулоддаги зарарлар» - 2 700 минг сум

К-т 2810-«Оғиб кетган тайёр махсулотлар» - 1 532 минг сум

К-т 9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши» - 1 138 минг сум

К-т 1080-«Инвентарь ва хужалик жихозлари» - 30 минг сум;

Ҳисобот даврининг охирида фавқулодда зарарлар яқуний молиявий натижага ҳисобдан чиқарилади:

Д-т 9910-«Яқуний молиявий натижа» - 2 700 минг сум

К-т 9720-«Фавқулоддаги зарарлар» - 2 700 минг сум.

Харажатларнинг яна бир тури бу фойда солиғи бўйича харажатдир. Ушбу харажатларнинг ҳисоби 9800-«Солиқлар ва йиғимларни тулаш учун фойданинг ишлатилишини ҳисобга олувчи счётлар» гуруҳида олиб борилади ва улар қуйдагилардан иборат:

ҳисобот даври мобайнида фойда солиғи бўйича харажатларни ҳисобга олиш учун мулжалланган 9810-«Даромад (фойда) солиғи бўйича харажатлар» счёти;

ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш, савдо қорхоналари учун ялпи даромад солиғи, микрофирма ва кичик қорхоналар учун ягона солиқ ҳисобланишини ҳисобга олиш учун мулжалланган 9820-«Фойдадан ҳисобланган бошқа солиқлар ва йиғимлар бўйича харажатлар» счёти.

Ушбу счётларнинг дебетида ҳисобот даври мобайнида юқорида қайд этилган солиқлар ҳисобланиши акс эттирилади.

Солиқларни ҳисоблаш қуйдаги ёзув билан акс эттирилади:

Д-т 9810-«Даромад (фойда) солиғи бўйича харажатлар»

Д-т 9820-«Фойдадан ҳисобланган бошқа солиқлар ва йиғимлар бўйича харажатлар»

К-т 6410-«Бюджетга тўловлар бўйича қарз (турлари бўйича)».

Ҳисобот даврининг охирида ҳисобланган солиқларнинг тулиқ суммаси қуйдаги утказмалар билан яқуний молиявий натижага ҳисобдан чиқарилади:

Д-т 9910-«Яқуний молиявий натижа»

К-т 9810-«Даромад (фойда) солиғи бўйича харажатлар»

К-т 9820-«Фойдадан ҳисобланган бошқа солиқлар ва йиғимлар бўйича харажатлар».

13-БОБ. ТАЙЁР МАХСУЛОТ, ТОВАРЛАР ВА УЛАРНИНГ СОТИЛИШНИ ҲИСОБГА ОЛИШ

1. Тайёр махсулот ва уни баҳолаш
2. Тайёр махсулот ишлаб чиқарилиши ва унинг оғиб кетиши ҳисоби
3. Тайёр махсулотни юқлаб жўнатиш ҳисоби
4. Махсулот, товарлар, ишлар ва хизматлар сотилиши ҳисоби
5. Товарлар ҳисоби
6. Қорхонанинг бошқа даромадлари ҳисоби

13.1. Тайёр махсулот ва уни баҳолаш

Тайёр махсулот – қорхоналарда ишлаб чиқариш жараёнининг пировард махсулотидир.

Технологик ишлов беришнинг барча босқичларидан ўтган, тасдиқланган стандартлар ва техник шартларга мувофиқ келадиган (унинг сифатини тасдиқлайдиган сертификат ёки бошқа ҳужжат билан таъминланган), техник назорат бўлими қабул қилган ва оғиб кетиш топширилган ёки харидорга юқлаб жўнатилган махсулот тайёр махсулот деб ҳисобланади.

Тайёр махсулот айланма маблақлари таркибига қиради ва шунинг учун «Бухгалтерия ҳисоби тўқригида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига биноан у балансда ишлаб чиқариш жараёнида асосий воситалар, хом ашё, материаллар, ёқилғи, қувват, меҳнат ресурслари ва уни ишлаб чиқаришга доир бошқа харажатлардан фойдаланиш билан боғлиқ харажатларни ўз ичига оладиган махсулотнинг ҳақиқий ишлаб чиқариш таннархи бўйича акс эттирилиши керак.

Тайёр махсулотнинг хақиқий таннархини фақат ҳисобот даври (ой) тугаши билан ҳисоблаш мумкин. Махсулотнинг ҳаракати (ишлаб чиқариш, юклаб жунатиш, сотиш) эса ҳар куни юз беради, шунинг учун жорий ҳисоб учун махсулотнинг шартли баҳоси зарур.

Тайёр махсулот ҳаракатининг жорий, кундалик ҳисоби ҳисоб нархларида режадаги ишлаб чиқариш таннархи ёки шартномавий нархлар бўйича юритилади.

Ой охирида тафовут аниқланади ва ҳисоб нархи хақиқий таннархга етказилади.

Жорий ҳисобда тайёр махсулотни баҳолаш 4-сонли БХМС «Товар-моддий захиралар»га биноан FIFO ёки уртача тортилган қиймат (AVECO) усулларидан бирига кура амалга оширилиши мумкин. Ушбу усулларнинг моҳияти 9-боб «Моддий бойликлар, фойдаланишдаги инвентарь ва хўжалик жихозлари ҳисоби»да қуриб чиқилган.

13.2. Тайёр махсулот ишлаб чиқарилиши ва унинг омборга қелиб тушиши ҳисоби

Ишлаб чиқарилган тайёр махсулотлар цехдан тайёр махсулотлар омборига топширилади. Тайёр махсулотни омборга топшириш қабул қилиш-топшириш юкхатлари билан расмийлаштирилади, уларда қуйидаги курсаткичлар урин олади: махсулотни қабул қилган омборнинг рақами (коди), махсулотнинг номи, унинг миқдори, улчов бирлиги, нархи ва суммаси. Бажарилган ишлар ва хизматлар қабул қилиш-топшириш далолатномаси билан расмийлаштирилади.

Омборда тайёр махсулот омбор ҳисоб варақа (карточка)ларида натура қуринишда, материаллар ҳисоби сингари ҳисобга олинади. Уларда ҳар бир кирим ва чиқим ҳужжати бўйича маълумотлар ёзилади; ҳар бир ёзувдан кейин қолдик чиқарилади. Топшириш юкхатлари асосида махсулот чиқариш қайдномалари тузилади, бунда тайёр махсулот қайдномаларда икки хил: ҳисоб нархларида ва хақиқий таннархи бўйича акс эттирилади.

Тайёр махсулотнинг жамлама ҳисоби 2810-«Омбордаги тайёр махсулотлар» счётида юритилади.

Ми сол. Ҳисобот даври мобайнида омборга ҳисоб нархлари бўйича 80 минг сумлик тайёр махсулот қелиб тушди. Ой охирида унинг хақиқий таннархи 75 минг сум эканлиги аниқланди.

Қелиб тушган махсулотга ҳисоб нархлари бўйича қуйидаги ўтказма берилади:

Д-т 2810-«Омбордаги тайёр махсулотлар» – 80 минг сум

К-т 2010-«Асосий ишлаб чиқариш» – 80 минг сум.

Ҳисоб нархининг хақиқий таннархдан тафовути, агар хақиқий таннарх ҳисоб нархидан оз бўлса, «Қизил сторно» усулида қуйидаги ўтказма билан расмийлаштирилади:

Д-т 2810-«Омбордаги тайёр махсулотлар» –

К-т 2010-«Асосий ишлаб чиқариш» –

Хақиқий таннарх ҳисоб нархидан ошиб кетса, фарқ қўшимча «қора» ёзув билан уша ўтказма ёрдамида ёзилади.

Ми сол. Айтайлик, ишлаб чиқарилган махсулотнинг хақиқий таннархи 90 минг сумни ташкил этди.

Ҳисобот даври давомида омборга тайёр махсулотнинг қелиб тушиши:

Д-т 2810-«Омбордаги тайёр махсулотлар» – 80 минг сум

К-т 2010-«Асосий ишлаб чиқариш» – 80 минг сум.

Фарқ (10 минг сум) қўшимча ёзув билан ёзилади:

Д-т 2810-«Омбордаги тайёр махсулотлар» – 10 минг сум

К-т 2010-«Асосий ишлаб чиқариш» – 10 минг сум.

13.3. Тайёр махсулотни юклаб жунатиш ҳисоби

Тайёр махсулотни бериш ва уни корхона омборидан юклаб жунатиш буйруқ – юкхат билан расмийлаштирилади, унга икки ҳужжат киритилган: омборга доир буйруқ ва бериш учун юкхат. Улар асосида ҳисобварақ-фактуралар ёзилади, уларда юклаб жунатилган махсулот миқдори ва ушбу махсулот учун тегишли сумма курсатилади (29-намуна).

«Бухгалтерия ҳисоби тугрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 13-моддасига биноан ва бухгалтерия ҳисоби стандартларига мувофиқ даромад ва харажатлар ҳақ тулаш вақти ва пул қелиб тушиш санасидан катъи назар улар тааллуқли бўлган ҳисобот даврида акс эттирилади.

Юклаб жунатилган, берилган, лекин тўланмаган махсулотнинг ҳисоби 9110-«Сотилган тайёр махсулотларнинг таннархи» счётида юритилади.

Сотиш пайтида тайёр махсулот, товарлар, ишлар ва хизматлар таннархи харажатларини ҳисобга олувчи 2810-«Омбордаги тайёр махсулотлар», 2910-«Омбордаги товарлар» счётлари билан корреспондентлашган ҳолда 9110-«Сотилган тайёр махсулотларнинг таннархи», 9120-«Сотилган товарларнинг таннархи», 9130-«Бажарилган иш ва курсатилган хизматларнинг таннархи» счётларининг дебетиде акс эттирилади.

Ҳисобот даврининг охирида 9110-«Сотилган тайёр махсулотларнинг таннархи», 9120-«Сотилган товарларнинг таннархи», 9130-«Бажарилган иш ва курсатилган хизматларнинг таннархи» счётлари 9910-«Якуний молиявий натижа» счёти билан ёпилади.

Ҳисоблаш усули билан харидорларга махсулот юклаб жунатилган пайтда қуйидаги бухгалтерия ёзувлари амалга оширилади:

- сотилган махсулотнинг хақиқий ишлаб чиқариш таннархига:

Д-т 9110-«Сотилган тайёр махсулотларнинг таннархи»

К-т 2810-«Омбордаги тайёр махсулотлар»;

- савдода юклаб жунатилган товарларнинг хақиқий таннархига:

Д-т 9120-«Сотилган товарларнинг таннархи»
 К-т 2910-«Омбордаги товарлар»;
 - бажарилган ишлар, курсатилган хизматларнинг хақикий таннархига;
 Д-т 9130-«Бажарилган иш ва курсатилган хизматларнинг таннархи»
 К-т 2010-«Асосий ишлаб чиқариш».

Хисобот даврининг охирида сотилган маҳсулотлар, товарлар, ишлар ва хизматлар таннархини хисобга олувчи счётлар 9910-«Яқуний молиявий натижа» счётига қўйидаги утказмалар билан ёпилади:

Д-т 9910-«Яқуний молиявий натижа»
 К-т 9110-«Сотилган тайёр маҳсулотларнинг таннархи»
 К-т 9120-«Сотилган товарларнинг таннархи»
 К-т 9130-«Бажарилган иш ва курсатилган хизматларнинг таннархи».

Жорий хисобда юклаб жунатилган тайёр маҳсулотлар хисоб (режадаги ёки жунатиш) нархларида расмийлаштирилади, чунки юклаб жунатиш пайтида унинг хақикий таннархи номаълум бўлади. Ой охирида юклаб жунатилган маҳсулотнинг хақикий таннархи ва унинг хисоб нархлари билан фарқи аниқланади.

намуна

2008 йил 16 апрелдаги 1469-сон товар-юклаб жунатиш
 ҳужжатлари (шартнома)га 2008 йил 16 апрелдаги
 1469-1-сон хисобварақ-фактура

Етказиб берувчи: **Найтов Нетворк ШК**
 Манзил: **Тошкент ш., Нукус кучаси, 89**
 Телефон: **233-11-95**
 Ҳис.-кит./счёти **20296000900457214001**
«Асака» банкининг ТШБда
 Банк коди **00416**
 Етказиб берувчининг идентификация рақами
201689419
 ХТУТ: **80400**

Харидор: **«Мохир» ХФ**
 Манзил: **Тошкент ш., Муқимий-71**
 Телефон: **216-18-79**
 Ҳис.-кит./счёти **20296000400118010001**
Чилонзор СКБда
 Банк коди **00445**
 Харидорнинг идентификация рақами
224357739
 ХТУТ: **84400**

Маҳсулот (ишлар, хизматлар) номи	Улчов бир.	Микдори	Нархи	Етказиб берилаётган маҳсулот қиймати	Акциз солиғи		ҚҚС		Етказиб берилаётган маҳсулотнинг ҚҚС ва акциз солиғини хисобга олган ҳолдаги қиймати
					Ставка (%)	Сумма	Ставка (%)	Сумма	
Принтер HP LJ 1100	дона	1	240 000	240 000	0	0	0	0	

Жами туланилган сумма: Икки юз қирқ минг сўм

Директор **Файёзов Т.Т.**
 Бош бухгалтер **Тураева Г.М.**
 Товарни берди _____
 (етказиб берувчи номидан масъул шахс имзоси)

Олди _____
 (харидор номидан масъул шахс имзоси)

Парписев Т.
 (олувчининг Ф.И.Ш.)

М.У.

2008 йил 15 апрелда берилган 2-сонли ишончномага
 асосан

13.4. Маҳсулот, товарлар, ишлар ва хизматлар сотилиши ҳисоби

Сотиш жараёни икки томонлама хусусиятга эга. Бир томондан, у маҳсулот бериш, иш бажариш, хизмат курсатишнинг моддий-ашёвий жараёни, бошқа томондан эса маҳсулот, иш, хизматларга ҳақ тўлаш жараёнидир. Ушбу жараёнлар вақт буйича мос тушмайди, улар амалга ошириладиган хужалик операциялари хусусиятига қўра фарқланади.

Сотиш жараёнида корхона даромад олади, уни тўқри ўлчаш ва ўз вақтида хисобга олиш керак, чунки корхона бюджетга тулаши зарур бўлган солиқларнинг микдори ана шунга боғлиқ.

Маҳсулот (ишлар ва хизматлар) сотилишидан олинган даромадни хисобга олиш тартиби 2-сонли БҲМС «Асосий хужалик фаолиятдан тушган даромадлар» билан тартибга солинади, унга қўра қўйидаги шартлар бажарилганда товарларни сотишдан даромад олинган деб тан олинади:

– агар корхона харидорга товарларга эгаллик қилишга доир хатарлар ва афзалликларнинг анчагина қисмини берса;

- корхона сотилган товарларга эгаллик қилиш ва уларни назорат қилиш ҳуқуқини сақлаб қолмаса;
- даромад микдори ишончликнинг юқори даражасида баҳоланганда;

– битим билан боғлиқ булган даромаднинг келиб тушиш эҳтимоли мавжуд булганда.

Махсулотлар, ишлар ва хизматлар сотилишининг ҳисоби 9000-«Асосий (операцион) фаолиятнинг даромадларини ҳисобга олувчи счётлар» гуруҳида олиб борилади. Ушбу счётлар гуруҳи тайёр махсулот, товарлар, бажарилган ишлар ва курсатилган хизматлар сотилиши жараёни туқрисидаги маълумотни умумлаштириш учун мулжалланган.

9010-«Тайёр махсулотларни сотишдан даромадлар», 9020-«Товарларни сотишдан даромадлар», 9030-«Ишлар бажариш ва хизматлар курсатишдан даромадлар» счётларининг кредитида асосий фаолиятдан олинган даромадлар пул маблағлари олинган счётлар ёки ўтган даврда олинган, лекин ҳисобот даврига тааллуқли булган даромадлар счётлари билан корреспондентлашган ҳолда акс эттирилади.

Ҳисобот даврининг охирида 9010-«Тайёр махсулотларни сотишдан даромадлар», 9020-«Товарларни сотишдан даромадлар», 9030-«Ишлар бажариш ва хизматлар курсатишдан даромадлар» счётлари 9910-«Якуний молиявий натижа» счёти билан ёпилади.

Асосий (операцион) фаолиятнинг даромадларини ҳисобга олувчи счётлар (9000) буйича корреспонденция

Т/р	Хужалик операцияси мазмуни	Счётлар корреспонденцияси	
		Дебет	Кредит
1	Юклар жунатилган махсулот, товарлар, бажарилган ишлар, курсатилган хизматлар учун харидорларга тақдим этилган ҳисоб-китоб ҳужжатлари суммаси (КҚС ва акциз солигини чегирган ҳолда)	4010, 4020	9010, 9020, 9030
2	Нақд пулга махсулот, товарлар сотиш, ишлар бажариш ва хизматлар курсатиш	5010, 5020	9010, 9020, 9030
3	Корхона ходимларига махсулот, товарлар сотилиши, ишлар бажарилиши ва хизматлар курсатилиши (шу жумладан махсус кийим)	4790	9010, 9020, 9030
4	Тайёр махсулот, товарлар, ишлар, хизматлар билан дивидендлар туланиши	6610	9010, 9020, 9030
5	Воситачилик операциялари буйича комиссия мукофотлари суммаси	4010	9010
6	Шуъба ва қарамдаги хужалик жамиятларига махсулот, товарлар сотилиши, ишлар бажарилиши ва хизматлар курсатилиши	4120	9010, 9020, 9030
7	Кечиктирилган даромадлар суммалари улар тааллуқли булган ҳисобот даври келганда сотиш ҳажмига киритилиши	6230	9010, 9020, 9030
8	Сотилган товарларнинг қайтиши	9040	4010
9	Сотишдан ва нархдан чегирмалар тақдим этиш	9050	4010
10	9040-«Сотилган товарларнинг қайтиши» счётининг ҳисобот даври охирида ёпилиши	9010, 9020	9040
11	9050-«Харидорлар ва буюртмачиларга берилган чегирмалар» счётининг ҳисобот даври охирида ёпилиши	9010, 9020, 9030	9050
12	Асосий (операцион) фаолиятнинг даромадларини ҳисобга олувчи счётларнинг ҳисобот даври охирида ёпилиши	9010, 9020, 9030	9910

Асосий воситалар (9210-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетиши») ва бошқа активларнинг (9220-«Бошқа активларнинг чиқиб кетиши») сотилишидан натижалар алоҳида счётларда аниқланади ва ҳисобга олинади.

Бозор иқтисодиёти шароитида корхоналар уз махсулотлари сифатига турли хил кафолатларни берадилар, шунинг учун харидорни юклар жунатилган махсулот сифати қониктирмаса, у олинган товарни қайтариш ҳуқуқига эга. Бу ҳолатда қайтарилган товар ёки махсулотнинг ҳисоби 9040-«Сотилган товарларнинг қайтиши» счётида олиб борилади. Бу счёт 9000-«Асосий (операцион) фаолиятнинг даромадларини ҳисобга олувчи счётлар» гуруҳидаги счётларга нисбатан контрпассив ҳисобланади ва даромадлар суммасини камайтиради.

Қайтарилган товар қиймати қуйидаги бухгалтерия ёзуви билан акс эттирилади:

- харидордан пул маблағлари олинган булса, унга ушбу пул маблағларини қайтаришда:

Д-т 9040-«Сотилган товарларнинг қайтиши»

К-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти»;

- харидорлардан пул маблағлари олинмаган булса, уларнинг дебиторлик қарзини бекор қилиш суммасига:

Д-т 9040-«Сотилган товарларнинг қайтиши»

К-т 4010-«Харидорлар ва буюртмачилардан олинган счётлар»;

- ҳисобланган ҚҚС, акциз солиғи суммасига:

Д-т 6410-«Бюджетга туловлар буйича қарз (турлари буйича)»

К-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти» ёки 4010-«Харидорлар ва буюртмачилардан олинган счётлар».

Қайтарилган махсулот ёки товарлар таннархи қуйидаги ёзув билан акс эттирилади:

Д-т 2810-«Омбордаги тайёр махсулотлар» ёки 2910-«Омбордаги товарлар»

К-т 9110-«Сотилган тайёр махсулотларнинг таннархи», 9120-«Сотилган товарларнинг таннархи».

Ҳисобот даврининг охирида 9040-«Сотилган товарларнинг қайтиши» счёти қуйидаги тарзда ёпилади:

Д-т 9010-«Тайёр махсулотларни сотишдан даромадлар»

К-т 9040-«Сотилган товарларнинг кайтиши».

Шартнома шартларига мувофиқ корхоналар харидорларга шартномада белгиланган муддатдан олдин тулов учун чегирмалар ёки яроқсиз махсулот буйича нархлардан чегирмалар, шунингдек катта хажмда товар сотиб олганлиги учун чегирмалар бериши мумкин. Бундай чегирмалар 9050 - «Харидорлар ва буюртмачиларга берилган чегирмалар» махсус счётида ҳисобга олинади. Бу счёти 9000 гуруҳдаги даромадларни ҳисобга олувчи счётларга нисбатан контрпассив ҳисобланади ва унинг дебёт айланмаси тайёр махсулот, товарлар, бажарилган ишлар ёки курсатилган хизматлар сотилишидан олинган суммани камайтиради.

Берилган чегирмалар суммасига куйидаги бухгалтерия ёзуви берилади:

Д-т 9050-«Харидорлар ва буюртмачиларга берилган чегирмалар»

К-т 4010-«Харидорлар ва буюртмачилардан олинган счётлар» ёки 5110-«Ҳисоб-китоб счёти».

Ҳисобот даврининг охирида 9050-«Харидорларга ва буюртмачиларга берилган чегирмалар» счёти куйидаги тарзда ёпилади:

Д-т 9010-«Тайёр махсулотларни сотишдан даромадлар»

К-т 9050-«Харидорлар ва буюртмачиларга берилган чегирмалар».

Юклар жунатиш ва сотишнинг ҳисоби, 2810, 9410, 9010, 9020, 9030, 9210, 9220, 4010 счётлари кредитдаги айланмаларни ва 9010, 9020, 9030 счётлари учун тахлилий маълумотларни Қайд этиш учун мулжалланган 11-сонли журнал-ордерда счётларга ажратган ҳолда ва жамлама курсаткичлар буйича олиб борилади. 11-сонли журнал-ордер 15 ва 16-сонли Қайдномаларнинг тахлилий маълумотларига асосан тўлдирилади. Шунинг таъкидлаш лозимки, 9110 ва 9010-счётларга тахлилий маълумотлар 11-сонли журнал-ордерда, нафақат ҳисобот ойи буйича, балки йил бошидан, ҳақиқий таннархи, ҳисоблаш нархлари, тақдим этилган счётлар ёки уларнинг урнини босувчи ҳужжатлардаги суммалар буйича келтирилади.

2-сонли БҲМС «Асосий ҳужжалик фаолиятдан тушган даромадлар»га кура оралик туловлар ва харидорлардан олинган бунақлар суммалари буйича даромадлар тан олинмайди, шунинг учун харидор ҳисоб-китоб счётига махсулот учун олдиндан ҳақ утказса, у 6310-«Харидорлар ва буюртмачилардан олинган бунақлар» счётида акс эттирилади.

Мисол. Корхона ўз махсулотини сотиш учун 300 минг сумлик контракт тузди ва ҳақнинг 15%ини, яъни 45 минг сумни олдиндан олди. Мазкур операция куйидагича ёзув билан акс эттирилади:

- олдиндан олинган тулов суммасига:

Д-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти» – 45 минг сум

К-т 6310-«Харидорлар ва буюртмачилардан олинган бунақлар» – 45 минг сум;

- ҳисобварақ-фактура асосида товар юклар жунатилганидан кейин:

Д-т 4010-«Харидорлар ва буюртмачилардан олинган счётлар» – 300 минг сум

К-т 9010-«Тайёр махсулотларни сотишдан даромадлар» – 300 минг сум;

- олдиндан олинган тулов суммасига:

Д-т 6310-«Харидорлар ва буюртмачилардан олинган бунақлар» – 45 минг сум

К-т 4010-«Харидорлар ва буюртмачилардан олинган счётлар» – 45 минг сум;

- ҳисоб-китоб счётига харидор томонидан унинг қолган қарзи утказилганда:

Д-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти» – 255 минг сум

К-т 4010-«Харидорлар ва буюртмачилардан олинган счётлар» – 255 минг сум.

13.5. Товарлар ҳисоби

Савдо корхоналарида товарларни қабул қилиш етказиб берувчилар илова ҳужжатларига мазкур савдо корхонасининг муҳри ва моддий жавобгар шахснинг имзоси қўйилиб, расмийлаштирилади.

Улгуржи савдода товарлар ҳисоби харид нархлари буйича юритилади.

Мисол. Етказиб берувчилардан 20 минг сумлик товар келиб тушди. Савдо устамаси – 20%, яъни 4 минг сум. Бинобарин сотиш нархи 24 минг сум бўлади.

Бухгалтерия ҳисобида бу вазият куйидагича ёзилади:

- товарнинг келиб тушиши:

Д-т 2910-«Омбордаги товарлар» – 20 минг сум

К-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга тўланадиган счётлар» – 20 минг сум;

- товарнинг сотилиши:

Д-т 4010-«Харидорлар ва буюртмачилардан олинган счётлар» – 24 минг сум

К-т 9020-«Товарларни сотишдан даромадлар» – 24 минг сум;

- сотилган товар ҳисобдан чиқарилиши:

Д-т 9120-«Сотилган товарларнинг таннархи» - 20 минг сум

К-т 2910-«Омбордаги товарлар» - 20 минг сум;

- ҳисобот даврининг охирида даромадлар счётининг ёпилиши:

Д-т 9020-«Товарларни сотишдан даромадлар» - 24 минг сум

К-т 9910-«Якуний молиявий натижа» - 24 минг сум;

- ҳисобот даврининг охирида товарлар таннархи буйича счёти ёпилиши:

Д-т 9910-«Якуний молиявий натижа» - 20 минг сум

К-т 9120-«Сотилган товарларнинг таннархи» - 20 минг сум;

- молиявий натижанинг аниқланиши ва ҳисобдан чиқарилиши:

Д-т 9910-«Якуний молиявий натижа» - 4 минг сум

К-т 8710-«Ҳисобот даврининг тақсимланмаган фойдаси (қопланмаган зарари)» - 4 минг сум.

Чакана савдо корхоналарида товарлар сотилиши ҳисоби. Чакана савдо корхоналарида сотилган товарлар таннархини аниқлаш ўзининг бир қанча хусусиятларига эга. Чакана савдо товарларни бевосита аҳолига, уларнинг шахсий фойдаланиши учун сотишдан иборат бўлгани учун, сотилган товарларнинг хақиқий таннархини аниқлаш мушкулдир, бу ҳол, асосан майда товарларни сотувчи дуконлар учун ҳосдир. Шунинг учун чакана савдода товарлар, «Товарлар» счётининг дебети бўйича сотиш нархида кирим қилинади. Устамани ҳисобга олиш учун контрактив бўлган «Савдо устамаси» счёти қўлланилади, унинг кредитида кирим қилинаётган товарларнинг устама қиймати акс эттирилади. Сотилган товарларнинг таннархи чакана нархларда сотилган товарлар қийматидан ушбу товарларга тегишли бўлган савдо устамалари суммасини чегириб ташлаш билан аниқланади. Сотилган товарларнинг савдо устамаси суммаси уртача фоиз бўйича аниқланади:

$$\text{Уртача фоиз} = \frac{\text{Савдо устамасининг бошлангич қолдиги} + \text{Келиб тушган товарлар бўйича савдо устамаси}}{\text{Ҳисобот давридаги товарлар айланмаси} + \text{Давр охирида товар қолдиги}}$$

Мисол. «Диёра» дўконида ҳисобдаги товарлар қолдиги 1 сентябрь ҳолатига сотиш нархи бўйича 180 минг сумни ташкил этди. Савдо устамаси – 27 минг сум. Сентябрь давомида қуйидагича операциялар амалга оширилди: етказиб берувчилардан сотиш нархи бўйича 480 минг сумлик, шу жумладан савдо устамаси – 84 минг сумлик товар олинди; нақд пулга 440 минг сум суммада товарлар сотилди. Мазкур операциялар ҳисобда қуйидагича акс эттирилади:

Д-т 2920-«Чакана савдодаги товарлар» - 480 минг сум
 К-т 6010-«Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга туланадиган счётлар» - 396 минг сум
 К-т 2980-«Савдо устамаси» - 84 минг сум
 Д-т 5010-«Миллий валютадаги пул маблағлари» - 440 минг сум
 К-т 9020-«Товарларни сотишдан даромадлар» - 440 минг сум.
 Уртача фоизни ҳисоблаймиз:
 $(27\ 000 + 84\ 000) / (440\ 000 + 220\ 000) = 16,8\%$
 Сотилган товар савдо устамасининг суммасини аниқлаймиз:
 $440\ 000 \times 16,8\% = 73\ 920\ \text{сум}$
 $440\ 000 - 73\ 920 = 366\ 080\ \text{сум}$

Д-т 2980-«Савдо устамаси» - 73,92 минг сум
 Д-т 9120-«Сотилган товарларнинг таннархи» - 366,08 минг сум
 К-т 2920-«Чакана савдодаги товарлар» - 440 минг сум.
 Сотишдан даромадлар счётининг ёпилиши қуйидагича утказма билан акс эттирилади:
 Д-т 9020-«Товарларни сотишдан даромадлар» - 440 минг сум
 К-т 9910-«Яқуний молиявий натижа» - 440 минг сум.
 Таннарх счётининг ёпилиши қуйидагича акс эттирилади:
 Д-т 9910-«Яқуний молиявий натижа» - 366,08 минг сум
 К-т 9120-«Сотилган товарларнинг таннархи» - 366,08 минг сум.

Савдо корхоналарининг харажатлари ҳисоби 9410-«Сотиш харажатлари», 9420-«Маъмурий харажатлар» ва 9430-«Бошқа операцион харажатлар» счётларида олиб борилади. Бу счётларнинг дебетида ой мобайнида савдо корхонасининг харажатлари жамланиб боради. Ой охирида ушбу харажатлар қуйидагича утказма билан ҳисобдан чиқарилади:

Д-т 9910-«Яқуний молиявий натижа»
 К-т 9410-«Сотиш харажатлари»
 К-т 9420-«Маъмурий харажатлар»
 К-т 9430-«Бошқа операцион харажатлар».

Аҳолидан сотиш учун товар қабул қилинадиган тижорат дуконларида унинг ҳисоби балансдан ташқари 004-«Комиссияга қабул қилинган товарлар» счётида юритилади. Қабул қилинаётганда товар қиймати ушбу счёт дебетида ёзилади, товарлар сотилганида бу счёт кредитланади.

Сотиш учун товар топширган корхона комитент деб номланади. Хар бир комитент учун комитент варақаси очилади, комитентдан товар олинishi юкхатлар билан расмийлаштирилади.

Мисол. Чакана савдо дўкони комиссия шартномаси асосида сотиш учун товар қабул қилди, товарнинг қиймати – 20 минг сум, сотиш нархи эса – 24 минг сум.

- сотиш нархлари бўйича товарларни сотиш қуйидагича утказма билан акс эттирилади.

Д-т 5010-«Миллий валютадаги пул маблағлари» – 24 минг сум
 К-т 9020-«Товарларни сотишдан даромадлар» – 4 минг сум
 К-т 6990-«Бошқа мажбуриятлар» – 20 минг сум;

- кассадан комитентга берилди:

Д-т 6990-«Бошқа мажбуриятлар» – 20 минг сум
 К-т 5010-«Миллий валютадаги пул маблағлари» – 20 минг сум;
 - дўкон даромади қуйидаги утказма билан ҳисобдан чиқарилади:

Д-т 9020-«Товарларни сотишдан даромадлар» – 4 минг сум
 К-т 9910-«Яқуний молиявий натижа» – 4 минг сум.

13.6. Корхонанинг бошқа даромадлари ҳисоби

Бошқа даромадлар асосий ишлаб чиқариш фаолиятдан олинган бошқа даромадлардан ташкил топади. Улар қуйидагилардан иборат:

- хужалик шартномалари шартларини бузганлиги учун қарздордан ундирилган ёки тан олинган жарималар, пенялар, боқимандалар ва бошқача жарималар, шунингдек етказилган зарарларни қоплаш бўйича даромадлар;
- ҳисобот йилида аниқланган олдинги йиллар бўйича фойдалар;
- ишлаб чиқариш ва маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни сотиш билан бевосита боғлиқ бўлмаган операциялардан олинган даромадлар, яъни рента даромади, хужалик юритувчи субъект қошидаги ошхоналардан тушумлар, ёрдамчи хизмат курсатувчилардан олинган даромадлар;
- хужалик юритувчи субъектнинг асосий фондлари ва бошқа мол-мулкни сотишдан даромадлар;
- даъво муддати утиб кетган кредиторлик ва депонентлик қарзларини ҳисобдан чиқарилишидан олинган даромадлар;
- товар-моддий бойликларни қўшимча баҳолаш. Товар-моддий бойликлар қўшимча баҳолаш суммаси маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилиб борилиши мобайнида солиқ солинадиган базага киритилади;
- давлат субсидияларидан олинган даромадлар;
- текин қайтарилмайдиган молиявий ёрдам;
- бошқа операциялар даромадлар.

Ҳисобот даври мобайнида қайд этилган харажатлар 9300-«Асосий фаолиятнинг бошқа даромадларини ҳисобга олувчи счётлар» гуруҳидаги счётлар дебетида акс эттирилади, ҳисобот йилининг охирида эса улар якуний молиявий натижага ҳисобдан чиқарилади.

Мисол. Корхона ҳисобот даври мобайнида қуйидаги бошқа даромадларни олган: мол етказиб берувчидан келишув шартларини бажармаганлиги учун 114 минг сўм миқдорида жарима ундирилган; харидор билан тузилган шартнома бўйича 40 минг сўм суммада ўтган йилларнинг фойдаси аниқланган; даъво муддати утиб кетганлиги муносабати билан 6 минг сўм суммада бошқа кредиторлик қарзлари ҳисобдан чиқарилган; инвентарлаш натижасида аниқланган 10 минг сўмлик ортикча тайёр маҳсулот кирим қилинган.

Ушбу суммалар қуйидаги ўтказма билан акс эттирилади:

Д-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти» - 114 минг сўм

К-т 9330-«Ундирилган жарима, пеня ва устамалар» - 114 минг сўм;

Д-т 4010-«Харидорлар ва буюртмачилардан олинган счётлар» - 40 минг сўм

К-т 9340-«Ўтган йиллар фойдалари» - 40 минг сўм;

Д-т 6990-«Бошқа мажбуриятлар» - 6 минг сўм

К-т 9360-«Кредитор ва депонент қарзларни ҳисобдан чиқаришдан даромадлар» - 6 минг сўм;

Д-т 2810-«Омбордаги тайёр маҳсулотлар» - 10 минг сўм

К-т 9390-«Бошқа операциялар даромадлар» - 10 минг сўм.

Ҳисобот даврининг охирида бошқа даромадларни ҳисобга олувчи счётлар қуйидагича ёпилади:

Д-т 9330-«Ундирилган жарима, пеня ва устамалар» - 114 минг сўм

Д-т 9340-«Ўтган йиллар фойдалари» - 40 минг сўм

Д-т 9360-«Кредитор ва депонент қарзларни ҳисобдан чиқаришдан даромадлар» - 6 минг сўм

Д-т 9390-«Бошқа операциялар даромадлар» - 10 минг сўм

К-т 9910-«Якуний молиявий натижа» - 170 минг сўм.

Даромадларнинг кейинги тури - молиявий фаолиятдан олинган даромадлардир. Улар қуйидагилардан иборат:

- олинган роялти ва капиталнинг трансферти;
- Ўзбекистон Республикаси ва унинг ташқарисидаги бошқа хужалик юритувчи субъектлар фаолиятида улушли қатнашишдан олинган даромадлар, акциялар бўйича дивидендлар, хужалик юритувчи субъектга тегишли булган облигация ва бошқа қимматли қоғозлардан олинган даромадлар;
- мол-мулкни узок муддатли ижарага (лизингга) беришдан олинган даромадлар;
- валюта счётлари, шунингдек чет эл валютаси билан амалга оширилган операциялар бўйича мусбат курс фарқлари;
- қимматли қоғозлар, шуъба корхоналари ва бошқаларга қуйилган маблақлар қайта баҳолашидан олинган даромадлар;
- молиявий фаолиятдан олинган бошқа даромадлар.

Ҳисобот йили давомида юқорида қайд этилган даромадлар 9500-«Молиявий фаолият даромадларини ҳисобга олувчи счётлар» гуруҳи счётларининг кредитида ҳисобга олинади, ҳисобот даврининг охирида эса улар якуний молиявий натижага ҳисобдан чиқарилади.

Мисол. Корхона ҳисобот даври мобайнида қуйидаги молиявий даромадларни олган: шуъба корхоналарига амалга оширилган инвестициялар бўйича ҳисобланган дивидендлар - 50 минг сўм; берилган заём бўйича ҳисобланган фоизлар - 40 минг сўм; дебиторлик қарзи бўйича мусбат курс фарқи акс эттирилган - 70 минг сўм; узок муддатли ижарага берилган объектлар бўйича фоизлар тан олинган - 100 минг сўм. Ушбу операциялар қуйидагича акс эттирилади:

Д-т 4840-«Олинган дивидендлар» - 50 минг сўм

К-т 9520-«Дивидендлар қурнишидаги даромадлар» - 50 минг сўм;

Д-т 4830-«Олинган фоизлар» - 40 минг сўм

К-т 9530-«Фоизлар қурнишидаги даромадлар» - 40 минг сўм;

Д-т 4010-«Харидорлар ва буюртмачилардан олинган счётлар» - 70 минг сўм

К-т 9540-«Валюталар курслари фарқидан даромадлар» - 70 минг сўм;

Д-т 4830-«Олинган фоизлар» - 100 минг сўм

К-т 9550-«Узоқ муддатли ижарадан даромадлар» - 100 минг сум.
- хисобот даврининг охирида ушбу даромадлар хисобдан чиқарилади:
Д-т 9520-«Дивидендлар кўринишидаги даромадлар» - 50 минг сум
Д-т 9530-«Фоизалар кўринишидаги даромадлар» - 40 минг сум
Д-т 9540-«Валюталар курслари фаркидан даромадлар» - 70 минг сум
Д-т 9550-«Узоқ муддатли ижарадан даромадлар» - 100 минг сум
К-т 9910-«Якуний молиявий натижа» - 260 минг сум.

Шунингдек, фавқулоддаги фойдалар ҳам даромадлар таркибига киритилади. Фавқулоддаги фойдалар моддалари - бу кузда тутилмаган, ноодатий тавсифга эга булган, хужалик юритувчи субъектнинг одатдаги фаолият доирасидан четда булган воқеалар ёки операциялар натижасида олинган ва олинishi қўтилмаган фойдалардан иборат. Буларга асосий фаолиятдан олинган бошқа даромадлар бўлимида акс эттирилиши лозим булган олдинги давр бўйича даромадлар ёки фойданинг айрим моддалари киритилмайди.

Хисобот даври мобайнида фавқулоддаги фойдалар 9710-«Фавқулоддаги фойдалар» счётининг кредитида акс эттирилади, хисобот даврининг охирида эса ушбу фойдалар якуний молиявий натижага киритилади.

Мисол. Содир булган ёнгин натижасида фойдаланишга яроқли булган 27 минг сумлик суммадаги материаллар кирим қилинган:

Бухгалтерия хисобида қуйидагича ёзув қилинади:

Д-т 1090-«Бошқа материаллар» - 27 минг сум

К-т 9710-«Фавқулоддаги фойдалар» - 27 минг сум.

Хисобот даврининг охирида фавқулоддаги фойдалар счёти қуйидаги ўтказма билан ёпилади:

Д-т 9710-«Фавқулоддаги фойдалар» - 27 минг сум

К-т 9910-«Якуний молиявий натижа» - 27 минг сум.

14-БОБ. ФОНДЛАР ВА КОРХОНА ФАОЛИЯТИ МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАРИ ҲИСОБИ

1. Корхона устав капитали (фонди)нинг хисоби

2. Молиявий натижаларни шакллантириш тартиби ва тақсимланмаган фойда хисоби

14.1. Корхона устав капитали (фонди)нинг хисоби

Устав капитали (фонди) корхонани ташкил қилиш вақтида унинг таъсис ҳужжатларида белгиланган миқдорда фаолият кўрсатишини таъминлаш учун қатнашчилар (мулкдорлар) мол-мулкдаги улушларининг (пул бирлигидаги) йиғиндисини ифодалайди.

Бухгалтерия хисобида устав капитали ҳамда таъсисчиларнинг устав капиталига қўшадиган улуш бўйича қарзлари алоҳида хисобга олинади.

Бозор иқтисодиёти шароитида устав капитали бир томондан корхона мол-мулкнинг қийматини, иккинчи томондан ушбу корхонанинг таъсисчилари, инвесторлар олдидаги қарз қийматини ифодалайди. Устав капитали бўйича молиявий-хўжалик операцияларини акс эттириш тартибидаги ўзгаришларни республикада шаклланаётган замонавий бозор муносабаглари талаблари тақазо этган.

Устав капитали (фонди) бўйича операциялар хисоби шу номдаги 8300-«Устав капиталини хисобга олувчи счётлар» гуруҳида хисобга олинади.

8300-«Устав капиталини хисобга олувчи счётлар» қуйидаги учта счёт билан тўлдирилади:

8310-«Оддий акциялар»;

8320-«Имтиёзли акциялар»;

8330-«Пай ва улушлар».

8310-«Оддий акциялар» счёти давлат корхоналари, бирлашмалари ва ташкилотларининг устав фондини ҳамда акциядорлик ва шерикчилик жамиятларининг устав капиталини хисобга олиш учун хизмат қилади. Бу счётда корхона уставидан рўйхатдан ўтказилган миқдор доирасидаги ҳақиқий устав капитали ёки туланган акцияларнинг номинал қиймати акс эттирилади. Устав капиталининг бухгалтерия хисобидаги миқдори уставда қайд этилган миқдордан ошиб кетиши мумкин эмас. Устав капиталида иштирокчилар ҳиссасининг бир қисмини уларга қайтариш унинг миқдорини камайтирмайди, балки акциядорлик жамиятининг сотиб олинган шахсий акциялари сифатида расмийлаштирилиб, 8610-«Сотиб олинган хусусий акциялар - оддий» счётининг дебетида ўтказилади.

8320-«Имтиёзли акциялар» счётида имтиёзли акциялар тарзида чиқарилган акциядорлик капиталининг миқдори хисобга олинади.

Акциядорлик шаклидан ташқари, бошқа мулкчилик шаклларида очиладиган хўжалик юритувчи субъектлар, устав капитали шаклланишини 8330-«Пай ва улушлар» счётида хисобга олади.

Корхона давлат рўйхатидан ўтгандан сўнг таъсис ҳужжатларида қўзда тутилган (акцияларга обуна бўлган суммада) таъсисчилар қўшиши зарур булган улуш қийматидан унинг устав капитали 8300-«Устав капиталини хисобга олувчи счётлар» ва 4610-«Устав капиталига таъсисчиларнинг улушлари бўйича қарзи» счётларида акс эттирилади. Бадалларнинг киритилиши 8330-счётга таъсир қўрсатмайди, лекин таъсисчилар қарзларини қоплайди.

8300-«Устав капиталини хисобга олувчи счётлар» счётидаги акс эттириладиган устав капитали миқдори таъсис ҳужжатларидаги миқдорга тенг бўлиши шарт. Устав капитали қиймати ўзгарганда, ушбу таъсис

хужжатларига узгартириш киритиб, бу хужжатларни давлат руйхатидан кайтадан утказиш лозим. Асосий воситаларнинг кайта баҳоланиши, қабул қилиниши, ҳисобдан чиқарилиши устав капитали қийматини узгартирмайди, агар уставга тегишли узгартиришлар киритилмаган бўлса.

Мулкчиликнинг турли шаклларидаги корхоналарда устав капиталининг миқдори турлича белгиланади: устав капитали акциядорлик жамиятларида - акцияларнинг номинал буйича қийматига; масъулияти чекланган жамият (ширкат)ларда – таъсис хужжатларига биноан мулкдаги улушлари суммасига; мулкчиликнинг жамоа шаклидаги корхоналарда – барча ходимлар улушлари суммасига тугри келади; давлат корхоналарида устав капитали хужжалик фаолиятини амалга ошириш учун корхонага давлат томонидан бириктирилган мол-мулк суммасига мувофиқ келади.

Таъсисчиларнинг улушлари пул суммалари, шунингдек бинолар, иншоотлар, ускуналар, номоддий активлар ва ҳоказолар қуринишида киритилиши мумкин.

Мисол. Таъсис хужжатларига мувофиқ «Минор» АЖ устав капитали 2 000 минг сумни ташкил этади. Бухгалтерия утказмалари қуйидагича бўлади:

Т/р	Хужжалик операцияси мазмуни	Сумма (минг сум)	Счётлар корреспонденцияси	
			Дебет	кредит
1	Устав капитали руйхатга олинди	2000	4610	8310
2	Асосий воситалар билан киритилди	1000	0100	4610
3	Материаллар билан киритилди	450	1010	4610
4	Номоддий активлар билан киритилди	200	0400	4610
5	Қимматли қозғалар билан киритилди	200	0610	4610
6	Ҳисоб-китоб счётига улушлар келиб тушди	150	5110	4610

8410-«Эмиссия даромади» счёти акцияларни номинал қийматдан ошадиган нархларда дастлабки сотиш пайтида олинган эмиссия даромадини ҳисобга олиш учун мулжалланган. Бухгалтерия утказмаси қуйидаги ёзув билан расмийлаштирилади:

Д-т корхонага акцияларни тулашга берилган пул маблағлари ёки бошқа бойликларни ҳисобга олиш счёти
К-т 8410-«Эмиссия даромади».

8500-«Резерв капиталини ҳисобга олувчи счётлар» счёти мол-мулкни кайта баҳолашда ҳосил бўладиган резервларни, шунингдек бепул олинган мол-мулк қийматини (пул маблағларидан ташқари), корхона (акциядорлик жамияти, ширкат) мол-мулкни қўпайтирадиган бошқа тушумларни ҳисобга олиш учун мулжалланган.

8500-«Резерв капиталини ҳисобга олувчи счётлар» гуруҳидаги счётларнинг ташкил этилиши ва тулдирилиши 8500-счётлар гуруҳи кредити буйича 8710-«Ҳисобот даврининг тақсимланмаган фойдаси (қопланмаган зарари)», 0110-0190-«Асосий воситаларни ҳисобга олувчи счётлар», 0410-0490-«Номоддий активларни ҳисобга олувчи счётлар», 1010-«Хом ашё ва материаллар» счётлари ва корхона мол-мулкнинг бошқа счётлари билан корреспонденцияда акс эттирилади.

Зарурат бўлганда, айрим тармоқларнинг хужжалик юритувчи субъектлари Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг руҳсати билан капитал таъмирлаш ишларини ўтказиш учун маблағлар резервини ташкил қилишлари мумкин. Ушбу резервга ажратмалар «Ишлаб чиқариш аҳамиятидаги бошқа харажатлар» элементи таркибда акс эттирилади ва қўзда тутилаётган харажатлар қиймати ҳамда асосий воситалар ҳар бир объектини капитал таъмирлашнинг даврийлигидан келиб чиққан ҳолда аниқланади. Резервга ажратмалар меъёри ҳар бир ҳисобот йили охирида кайта қўриб чиқилади ва зарурат бўлганда янги молия йили учун ажратмалар миқдори қўпайтирилиши ёки камайтирилиши мумкин. Агар капитал таъмирлашга резерв маблағлари суммаси ушбу объектни тузатишга қилинган ҳақиқий харажатлар суммасидан ошиб кетса, ошиб кетган сумма буйича тузатиш (сторно) киритилиши керак; агар ҳақиқий харажатлар резервдагидан ошиб кетса, у ҳолда ошиб кетган сумма «Ишлаб чиқариш аҳамиятидаги бошқа харажатлар» элементи таркибда акс эттирилади.

Суммалар резервланиши 8910-«Келгуси харажатлар ва тўловлар резервлари» счётининг кредитида ишлаб чиқариш харажатлари (муомала чикимлари) счётлари билан корреспондентланган ҳолда акс эттирилади.

Резервдан фойдаланиш 8910-«Келгуси харажатлар ва тўловлар резервлари» счётининг дебитида 6710-«Меҳнат ҳақи буйича ходим билан ҳисоблашишлар» счёти билан - ходимларга меҳнат таътили, узоқ муддат давомида ишлаганлиги учун ҳар йилги тақдирланишларни тулаш суммасига; 2310-«Ёрдамчи ишлаб чиқариш» счёти билан - асосий воситаларни таъмирлаш қийматига ва бошқа счётлар билан корреспондентланган ҳолда акс эттирилади.

14.2. Молиявий натижаларни шакллантириш тартиби ва тақсимланмаган фойда ҳисоби

Корхоналарнинг молиявий натижаларини аниқлаш тартиби «Бухгалтерия ҳисоби туғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Қонуни, Хужжалик юритувчи субъектлар молиявий-хужжалик фаолиятининг бухгалтерия ҳисоби счётлари режаси, Махсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби туғрисида низом билан белгиланган.

Юқорида келтирилган хужжатларга мувофиқ корхона фаолиятининг молиявий натижалари қуйидаги кўрсаткичлар билан тавсифланади:

- маҳсулотни сотишдан олинган ялпи фойда, бу сотишдан олинган соф тушум билан сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархи уртасидаги тафовут сифатида аниқланади:

$$ЯФ = ССТ - ИТ,$$

бунда,
ЯФ - ялпи фойда;
ССТ - сотишдан олинган соф тушум;
ИТ - сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархи;
- асосий фаолиятдан қурилган фойда, бу маҳсулотни сотишдан олинган ялпи фойда билан давр харажатлари уртасидаги тафовут ва асосий фаолиятдан қурилган бошқа даромадларни қўшиш ёки бошқа зарарларни айириш орқали аниқланади:

$$АФФ = ЯФ - ДХ + БД - БЗ,$$

бунда,
АФФ - асосий фаолиятдан олинган фойда;
ДХ - давр харажатлари;
БД - асосий фаолиятдан олинган бошқа даромадлар;
БЗ - асосий фаолиятдан қурилган бошқа зарарлар;
- хўжалик фаолиятдан олинган фойда (ёки зарар), бу асосий фаолиятдан олинган фойда суммасига молиявий фаолиятдан қурилган даромадларни қўшиш ва зарарларни айириш орқали ҳисоблаб чиқилади:

$$УФ = АФФ + МД - МХ,$$

бунда,
УФ - умумхўжалик фаолиятдан олинган фойда;
МД - молиявий фаолиятдан олинган даромадлар;
МХ - молиявий фаолият харажатлари;
- солиқ тулангунгача олинган фойда, у умумхўжалик фаолиятдан олинган фойдага фавқулодда (кузда тутилмаган) вазиятлардан қурилган фойдани қўшиш ва зарарни айириш орқали аниқланади:

$$СТФ = УФ + ФП - ФЗ,$$

бунда,
СТФ - солиқ тулангунгача олинган фойда;
ФП - фавқулодда вазиятлардан олинган фойда;
ФЗ - фавқулодда вазиятлардан қурилган зарар;
- йилнинг соф фойдаси, у солиқ тулангандан кейин хўжалик юритувчи субъект ихтиёрида қолади, даромад (фойда)дан туланадиган солиқ ва қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа солиқлар ва тўловларни чиқариб ташлаган ҳолда солиқлар тулангунга қадар олинган фойданинг айирмасини ифодалайди:

$$СФ = СТФ - ДС - БС,$$

бунда,
СФ - соф фойда;
ДС - даромад (фойда)дан туланадиган солиқ;
БС - бошқа солиқлар ва тўловлар.
Ҳисобот даврининг соф фойдасини ҳисоблаш учун бухгалтер ёпиладиган ўтказмаларни тузиши лозим, бошқача қилиб айтганда, бу «балансни реформация қилиш (ўзгартириш)» деб аталади. Ўзбекистон Республикасининг қўриқчиллик қорхоналари учун чорак, ҚҚ ва кичик қорхоналар учун эса - йил ҳисобот даври бўлганлигига қарамадан, ёпиладиган ўтказмаларни ҳар ойда тайёрлаш мақсадга мувофиқдир. Бу қуйидаги муҳим қўриқчилликлар: ялпи даромад, даромад ва харажатлар, тақсимланмаган фойда ва бошқалар тўққизида тезкор маълумотларга эга бўлиш имкониятини яратди.
Сўғатларни ёпиш жараёни қуйидагилардан иборат:
- даромадлар сўғатларини ёпиш;
- харажатлар сўғатларини ёпиш;
- даромад ва харажат орасидаги фарқни аниқлаш ва фойда ёки зарарни ҳисобот даврининг тақсимланмаган фойдаси (қопланмаган зарари) сўғатига ҳисобдан чиқариш;
- дивидендлар ҳисоблашни ва тақсимланмаган фойдадан бошқача фойдаланишни акс эттириш;
- тақсимланмаган фойдани жамғарилган фойда (қопланмаган зарар)га ҳисобдан чиқариш.

Мисол. «Санам» кичик қорхонаси ҳисобот даври мобайнида қуйидаги даромадлар ва харажатларга эга: тайёр маҳсулот сотишдан даромад - 5 000 минг сўм; асосий воситалар чиқарилишидан даромад - 300 минг сўм; ижобий курс фарқлари - 40 минг сўм; сотилган маҳсулот таннархи - 3 700 минг сўм; маъмурий харажатлар - 740 минг сўм; манфий курс фарқлари - 180 минг сўм. Сўғатларни ёпиш бўйича қуйидаги ёпиладиган ўтказмалар тузилади:

- даромадлар сўғатларининг ёпилиши:
Д-т 9010-«Тайёр маҳсулотларни сотишдан даромадлар» - 5 000 минг сўм
К-т 9910-«Якуний молиявий натижа» - 5 000 минг сўм;
Д-т 9310-«Асосий воситаларнинг чиқиб кетишидан фойда» - 300 минг сўм
К-т 9910-«Якуний молиявий натижа» - 300 минг сўм;

Д-т 9540-«Валюталар курслари фаркидан даромадлар» - 40 минг сўм
 Д-т 9910-«Яқуний молиявий натижа» - 40 минг сўм;
 - харажатлар счётиларининг ёпилиши:
 Д-т 9910-«Яқуний молиявий натижа» - 3 700 минг сўм
 К-т 9110-«Сотилган тайёр маҳсулотларнинг таннархи» - 3 700 минг сўм;
 Д-т 9910-«Яқуний молиявий натижа» - 740 минг сўм
 К-т 9420-«Маъмурий харажатлар» - 740 минг сўм;
 Д-т 9910-«Яқуний молиявий натижа» - 180 минг сўм
 К-т 9620-«Валюталар курслари фаркидан зарарлар» - 180 минг сўм.
 Сунгра 9910-«Яқуний молиявий натижа» счётининг дебети ва кредити орасидаги фарқни ҳисоблаймиз. Ушбу счётининг дебет айланмалари кредит айланмаларидан кўп булган тақдирда, фарқ копланмаган зарарни ташкил этади ва қуйидаги утказма билан акс эттирилади:
 Д-т 8710-«Ҳисобот даврининг тақсимланмаган фойдаси (копланмаган зарари)»
 К-т 9910-«Яқуний молиявий натижа».
 Агар корхона ҳисобот даврида копланмаган зарарга эга бўлса баланс пассивидаги капитал булимида тақсимланмаган фойда счётининг дебет қолдиғи манфий сумма ёки кизил ранг билан акс эттирилади.
 Кредит айланмалари дебет айланмаларидан кўп булган ҳолатда, фарқ ҳисобот даври бўйича соф ёки тақсимланмаган фойда суммасини курсатади.
 Берилган мисолда корхона 720 минг сўм суммада фойда олган. Ушбу фойда қуйидаги утказма билан акс эттирилади:
 Д-т 9910-«Яқуний молиявий натижа» - 720 минг сўм
 К-т 8710-«Ҳисобот даврининг тақсимланмаган фойдаси (копланмаган зарари)» - 720 минг сўм.
 Тақсимланмаган фойдадан резерв капиталини шакллантиришда фойдаланиш мумкин. Резерв капиталини шакллантириш Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги ёки таъсис ҳужжатлари билан қўзда тутилганда амалга оширилади. Одатда, у ҳисобот йилида фойда олинганлиги ёки олинмаганлигига қарамадан белгиланган суммада дивидендлар туланиши лозим булган имтиёзли акцияларга эга акциядорлик жамиятларида ташкил этилади.
 Резерв капиталининг шаклланиши қуйидаги утказма билан акс эттирилади:
 Д-т 8710-«Ҳисобот даврининг тақсимланмаган фойдаси (копланмаган зарари)»
 К-т 8520-«Резерв капитали».
 Тақсимланмаган фойда корхона таъсисчиларига дивидендлар тулаш учун ишлатилади. Одатда, йил охирида тақсимланмаган фойда суммаси аниқлангандан кейин, ушбу фойданинг қайси қисми акциядорлар (мулкдорлар) уртасида дивидендлар тулаш йули билан тақсимланиши белгиланади. Дивидендлар миқдори акциядорлар ёки таъсисчиларнинг умумий мажлисида тасдиқланади ёки эълон қилинади. Дивидендлар эълон қилинган куни бухгалтерияда улар бўйича ҳисоб-китоб амалга оширилади ва қуйидаги утказма берилади:
 Д-т 8710-«Ҳисобот даврининг тақсимланмаган фойдаси (копланмаган зарари)»
 К-т 6610-«Туланадиган дивидендлар»
 Дивидендларни тулаш, одатда, акциядорлик жамиятининг акцияларига эга булган акциядорларни рўйхатга олиш учун бериладиган маълум бир вақт орасида амалга оширилади. Рўйхатга олинган санадан кейин акциялар сотиб олган акциядорлар эълон қилинган дивидендларни олиш ҳуқуқига эга эмас.
 Дивидендларни тулаш қуйидаги утказма билан акс эттирилади:
 Д-т 6610-«Туланадиган дивидендлар»
 К-т 5010-«Миллий валютадаги пул маблағлари» ёки 5110-«Ҳисоб-китоб счёти».

**15-БОБ. КОРХОНАЛАР, ТАШКИЛОТЛАР ВА БИРЛАШМАЛАРДАН ОЛИНАДИГАН СОЛИҚЛАР
ҲИСОБ-КИТОБИ ВА ҲИСОБИНИ ЮРИТИШ ТАРТИБИ**

1. Солиқлар ва уларнинг гуруҳланиши
2. Юридик шахслардан олинадиган фойда солигини ҳисоблаш ва ҳисобга олиш тартиби
3. Қушилган қиймат солигини ҳисоблаш ва тулаш тартиби
4. Акциз солигини ҳисоблаш ва тулаш тартиби
5. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ ҳисоб-китоби ва ҳисобга олиш тартиби
6. Мол-мулк солигини ҳисоблаш ва ҳисобга олиш тартиби
7. Ер солигини ҳисоблаш ва ҳисобга олиш тартиби
8. Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солигини ҳисоблаш ва ҳисобга олиш тартиби
9. Ягона солиқ тўловни ҳисоблаш ва ҳисобга олиш тартиби

Бухгалтерия ҳисобини тартибга соладиган мейёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. УзР Солиқ Кодекси.

15.1. Солиқлар ва уларнинг гуруҳланиши

Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни белгилаш, жорий этиш, ҳисоблаб чиқариш ҳамда Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджетига ва давлат мақсадли жамғармаларига тулаш билан боғлиқ муносабатлар, шунингдек солиқ мажбуриятларини бажариш билан боғлиқ муносабатлар 2007 йил 25 декабрдаги 136-сонли Ўзбекистон Республикаси қонуни билан тасдиқланган ва 2008 йил 1 январдан кучга киритилган Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси билан тартибга солинади.

Солиқ коллексининг муҳим жиҳати шундаки, унда асосий тушунчаларга изоҳлар берилган, бу ҳолат солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар, солиқ тўловчилар, солиқ агентлари, солиқ тўловчининг вакиллари, юридик ва жисмоний шахслар, нотижорат ташкилотлари, яқка тартибдаги тадбиркор, резидентлар ва норезидентлар, доимий муассаса ва бошқа шу каби тушунчаларни ҳар хил уқилишини олдини олади.

Ўзбекистон Республикасида ҳудудида Солиқ кодексда назарда тутилган солиқлар ва мажбурий тўловлар амал қилади.

Умумдавлат солиқларига қуйидагилар қиради:

- 1) юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи;
- 2) жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи;
- 3) қушилган қиймат солиғи;
- 4) акциз солиғи;
- 5) ер қабридан фойдаланувчилар учун солиқлар ва махсус тўловлар;
- 6) сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ.

Маҳаллий солиқларга қуйидагилар қиради:

- 1) мол-мулк солиғи;
- 2) ер солиғи;
- 3) ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи;
- 4) жисмоний шахслардан транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ;
- 5) айрим турдаги товарлар билан савдо қилиш ҳуқуқи учун йигим (алкогол ичимликлари, қимматбаҳо металллар ва қимматбаҳо тошлар);
- 6) тадбиркорлик фаолияти билан шугулланаётган жисмоний ва юридик шахсларнинг давлат рўйхатидан утиш учун йигим.

Бошқа мажбурий тўловларга қуйидагилар қиради:

- 1) ижтимоий жамғармаларга мажбурий тўловлар:
ягона ижтимоий тўлов;
фуқароларнинг бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига сугурта бадаллари;
бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига мажбурий ажратмалар;
- 2) Республика йул жамғармасига мажбурий тўловлар:
Республика йул жамғармасига мажбурий ажратмалар;
Республика йул жамғармасига мажбурий йигимлар;
- 3) давлат божи;
- 4) божхона тўловлари;

Қорхоналарнинг маълум бир турлари учун Солиқ кодексда қуйидагилардан бирини тулаш имконини берувчи солиқ солишининг соддалаштирилган тартиби белгиланган:

- ягона солиқ тўлови;
- ягона ер солиғи;
- тадбиркорлик фаолиятининг айрим турлари бўйича қатъий белгиланган солиқ.

15.2. Юридик шахслардан олинадиган фойда солигини ҳисоблаш ва ҳисобга олиш тартиби

Фойда солиғи Ўзбекистон Республикаси солиқ тизимининг таркибий элементи ҳисобланиб, миллий даромадни қайта тақсимлаш воситаси бўлиб хизмат қилади. Мазкур солиқ бевосита солиқ бўлиб, унинг суммаси корхона ҳужалик фаолиятининг пировард молиявий натижаси билан чамбарчас боғлиқдир. Солиқни ҳисоблаш ва тулаш тартиби Солиқ кодексининг V бўлими моддалари билан тартибга солинади.

Фойда солиғи тўловчи юридик шахслар қуйидагилардир:

Ўзбекистон Республикасининг резидентлари;

Ўзбекистон Республикасида фаолиятни доимий муассаса орқали амалга ошираётган ёки ҳосил бўлиш манбаи Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жойлашган даромадларни оладиган Ўзбекистон Республикаси норезидентлари.

Юридик шахслардан олинадиган фойда солигининг объекти қуйидагилардир:

Ўзбекистон Республикаси резидентларининг, шунингдек Ўзбекистон Республикасида фаолиятни доимий муассаса орқали амалга оширувчи Ўзбекистон Республикаси норезидентларининг фойдаси;

Ўзбекистон Республикаси резидентларининг ва Ўзбекистон Республикаси норезидентларининг чегирмалар қилинмаган ҳолда тулов манбаида солиқ солинадиган даромадлари.

Солиқ солинадиган база жами даромад билан чегириб ташланадиган харажатлар уртасидаги фарқ сифатида, Солиқ кодексининг 159-моддасига мувофиқ солиқ солинадиган фойданинг камайтирилиши ҳисобга олинган ҳолда ҳисоблаб чиқарилган солиқ солинадиган фойдадан келиб чиқиб белгиланади.

Жами даромадга қуйидагилар қиради:

товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан олинадиган даромадлар;

бошқа даромадлар.

Қуйидагилар солиқ тўловчининг даромади сифатида қаралмайди:

- устав фондига (устав капиталига) олинган хиссалар, шу жумладан акцияларни (улушларни) жойлаштириш баҳосининг уларнинг номинал қийматидан (дастлабки микдоридан) ортик суммаси, биргаликдаги фаолиятни амалга ошириш учун оддий ширкат шартномаси бўйича бирлаштириладиган маблағлар;

- муассислар (иштирокчилар) таркибидан чиқилаётганда (чиқарилаётганда), шунингдек тугатилаётган юридик шахснинг мол-мулки унинг муассислари (иштирокчилари) ўртасида тақсимланаётганда устав фондига (устав капиталига) ҳисса доирасида олинган маблағлар (мол-мулк ёки мулк ҳуқуқлар);

- оддий ширкат шартномаси шеригининг (иштирокчисининг) шартнома шериклари (иштирокчилари) умумий мулкдаги улуши қайтариб берилган ёки бундай мол-мулк бўлинган тақдирда, ҳиссаси микдорида олинган маблағлар (мол-мулк ёки мулк ҳуқуқлар);

- реализация қилинаётган товарлар (ишлар, хизматлар) учун бошқа шахслардан дастлабки ҳақ (бунақ) тарзида олинган маблағлар (мол-мулк ёки мулк ҳуқуқлар);

- қонун ҳужжатларига мувофиқ мажбуриятларни таъминлаш тарикасида гаров ёки закат тарзида олинган маблағлар (мол-мулк ёки мулк ҳуқуқлар) уларга булган мулк ҳуқуқи бошқа шахсга ўтадиган пайтга қадар;

- бюджетдан берилган субсидиялар;

- агар маблағларни (мол-мулк ёки мулк ҳуқуқларни) бошқа шахсга ўтказиш, ишларни бажариш, хизматлар кўрсатиш Ўзбекистон Республикаси Президентининг ёки Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори асосида юз бераётган бўлса, текин олинган маблағлар (мол-мулк ёки мулк ҳуқуқлар), ишлар ва хизматлар;

- олинган грантлар ва инсонпарварлик ёрдами;

- юридик шахснинг - акциядорнинг қўшимча акциялар қиймати ёки устав фондиди (устав капиталини) қўнайитириш учун ўтган йиллардаги тақсимланмаган фойдани йўналтиришда акциялар номинал қийматининг қўнайитириш тарзида олинган даромадлари;

- нотижорат ташкилотлар томонидан устав фаолиятининг таъминоти ва уни амалга ошириш учун олинган, белгиланган мақсадга қура ва (ёки) текин келиб тушган маблағлар;

- сугурта шартномалари бўйича сугурта товони (сугурта суммаси) тарикасида олинган маблағлар;

- воситачига ёки бошқа ишончли вакилга воситачилик, топширик шартномаси ёки воситачилик хизматларини кўрсатиш юзасидан бошқа шартнома бўйича мажбуриятларни бажариш муносабати билан, шунингдек воситачи ёки комитент ёхуд бошқа ишончли бошқарувчи учун бошқа ишончли вакил томонидан қилинган чикимларни қоплаш ҳисобига келиб тушган мол-мулк (пул мукофотлари бундан мустасно);

- воситачига ёки бошқа ишончли вакилга воситачилик, топширик шартномаси ёки воситачилик хизматларини кўрсатиш юзасидан бошқа шартнома бўйича мажбуриятларни бажариш муносабати билан, шунингдек воситачи ёки комитент ёхуд бошқа ишончли бошқарувчи учун бошқа ишончли вакил томонидан қилинган чикимларни қоплаш ҳисобига келиб тушган мол-мулк (пул мукофотлари бундан мустасно);

- ижарага берувчи (лизинг берувчи) ижара (лизинг) туловининг қисми тарикасида олган объект қийматининг қопламаси;

- телекоммуникациялар тармоқларида тезкор-қидирув тадбирлари тизимининг текин олинган техник воситалари, шунингдек мазкур воситалардан фойдаланишга ҳамда уларга хизмат кўрсатишга доир хизматлардан олинган даромадлар;

- ихтиёрий тугатилаётган тадбиркорлик субъекти муассисларидан (иштирокчиларидан) уларнинг мажбуриятларини бажариш учун олинган маблағлар. Ихтиёрий тугатиш қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда тугалланмаган ёки тугатиш тартиб-таомили тўхтатилган ва фаолият қайта бошланган тақдирда, ушбу маблағлар жами даромад таркибига киритилади ҳамда солиққа тортилади;

- инвестор ва давлат мулкни бошқариш бўйича ваколатли давлат органи ўртасида тузилган шартномага биноан инвестиция мажбуриятлари сифатида киритилаётган мол-мулк.

Ўзбекистон Республикасидаги тулов манбаида солиқ солинадиган дивидендлар ва фойзлар жами даромаддан чегириб ташланади.

Товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан олинadиган даромадга қуйидаги ҳолларда тузатиш киритилади:

- товарлар тулик ёки қисман қайтарилганда;
- битим шартлари узгарганда;
- баҳолар узгарганда, сотиб олувчи сийловдан (скидкадан) фойдаланганда;
- бажарилган ишлар, курсатилган хизматлардан воз кечилганда.

Бошқа даромадларга товарларни (ишларни, хизматларни) ишлаб чиқариш ва реализация қилиш билан боғлиқ булмаган операциялардан олинadиган даромадлар қиради, улар қуйидагилардан иборат:

- солиқ туловчининг асосий воситалари ва бошқа мол-мулк чикиб кетишидан олинadиган даромадлар;
- мол-мулкни оператив ижарага беришдан олинadиган даромадлар;
- асосий воситалар ва номоддий активларни молиявий ижарага беришдан олинadиган даромадлар;
- текин олинган мол-мулк, мулк хуқуқлар, шунингдек ишлар ва хизматлар;
- инвентаризация натижасида аниқланган ортиқча товар-моддий захиралар ҳамда бошқа мол-мулк қиймати гарикасидаги даромадлар;
- ҳисобот йилида аниқланган утган йиллардаги даромадлар;
- мажбуриятларни ҳисобдан чиқаришдан олинadиган даромадлар;
- талаблардан узганинг фойдасига воз кечиш шартномаси буйича олинган даромадлар;
- илгари чегириб ташланган харажатлар ёки зарарларнинг урнини қоплаш тарзида олинган даромадлар;
- хизмат курсатувчи ҳужаликлардан олинadиган даромадлар;
- биргаликдаги фаолиятда иштирок этишдан олинadиган даромадлар;
- ундириб олинган ёки қарздор томонидан тан олинган жарималар ва пеня;
- валюта ҳисобварақлари буйича курсдаги ижобий фарқ, шунингдек чет эл валютасидаги операциялар буйича олинган даромадлар;
- дивидендлар ва фойзлар;
- роялти;
- **товарларни (ишларни, хизматларни) ишлаб чиқариш ва реализация қилиш билан бевосита боғлиқ булмаган операциялардан олинadиган бошқа даромадлар.**

Солиқ туловчининг харажатлари солиқ солинадиган фойдани аниқлаш пайтида чегириб ташланади, Солиқ кодексининг 147-моддасига мувофиқ чегириб ташланмайдиган харажатлар бундан мустасно.

Чегириб ташланадиган харажатлар қуйидагилардир:

- моддий харажатлар;
- меҳнатга ҳақ тулаш харажатлари;
- амортизация харажатлари;
- бошқа харажатлар;
- келгусида солиқ солинадиган фойдадан чегириб ташланадиган ҳисобот давридаги харажатлар.

Солиқ солинадиган фойдани аниқлашда чегирилмайдиган харажатларга Солиқ Кодексининг 147-моддасида келтирилган харажатлар қиради:

- моддий қимматликларнинг табиий қамайиши нормаларидан ортиқча йўқотишлар ва бузилишлар;
- ходимларга берилadиган ёки солиқ туловчининг умумий оватланиш эҳтиёжлари учун ёрдамчи ҳужаликлар томонидан ишлаб чиқариладиган товарлар (ишлар, хизматлар) буйича нарҳдаги фарқлар (зарарлар);
- нормалардан ортиқча харажатлар (хизмат сафарлари, вакиллик харажатлари, ихтиёрий сугурта турлари буйича ажратмалар);
- нодавлат пенсия жамғармаларига ажратмалар;
- ҳужалик бошқаруви органини сақлаб туриш учун ажратмалар;
- умумий оватланиш корхоналари ёки бошқа чет ташкилотларга жойларни бепул бериш харажатлари, ушбу корхоналар ва ташкилотлар учун коммунал хизматлар кўрсатиш қийматини тулаш;
- йиллик молиявий ҳисоботни бир ҳисобот даврида бир мартадан ортиқ аудитдан ўтказиш харажатлари;
- солиқ туловчининг фаолиятида талаб этилмайдиган касблар буйича кадрлар тайёрлаш харажатлари;
- ходимларга бепул курсатилadиган коммунал хизматлар, берилadиган озик-овкатлар, товарлар, маҳсулотлар ва бошқа қимматликлар ёки ходимлар учун ишлар ҳамда хизматларни бажариш қиймати, уларга бепул берилadиган уй-жой ҳақини тулаш харажатлари (ёки уй-жой, коммунал хизматлар ва бошқалар учун пул компенсацияси суммалари);
- ходимларнинг оватланиши, йул ҳақи, даволаниши учун, даволаниш ва дам олиши учун йўлланмалар, экскурсиялар ва саёхатлар учун, спорт секциялари, тўғарақлари, клубларидаги машғулотларга, маданий-томоша, жисмоний тарбия ва спорт тадбирларига бориши учун, обунага ҳамда ходимларнинг шахсий фойдаланиши учун товарларга қилинган харажатларнинг урнини қоплаш ёки тулаш ва бошқа шунга ўхшаш туловлар;
- пенсияларга устамалар, пенсияга чиқаётган меҳнат фахрийларига бирйўла туланадиган нафақалар;
- ходимларга туланадиган моддий ёрдам, ходимнинг меҳнатда жароҳатланиши ёки унинг соғлиғига бошқача тарзда шикаст етказилиши ёхуд ходим оила аъзосининг вафоти муносабати билан берилadиган ёки ходимнинг вафоти муносабати билан оила аъзоларига берилadиган моддий ёрдам бундан мустасно;
- ишлаб чиқаришда шикастланганлик туфайли меҳнат лаёқатини йўқотганлик муносабати билан тегишли ваколатли органларнинг қарорларисиз ҳақиқатдаги иш ҳақиғача туланадиган туловлар;

- экология, соғломлаштириш ҳамда бошқа хайрия жамғармаларига, маданият, халқ таълими, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот, жисмоний тарбия ва спорт корхоналари, муассасалари ва ташкилотларига, маҳаллий давлат хокимияти органларига, фуқароларнинг узини узи бошқариш органларига бадаллар киритиш;
- ишлаб чиқариш жараёни билан боғлиқ булмаган соғлиқни сақлаш ва дам олишни ташкил қилиш тадбирларига харажатлар;
- маҳсулот ишлаб чиқариш билан боғлиқ булмаган ишларни (хизматларни) (шаҳарлар ва шаҳарчаларни ободонлаштириш ишлари, кишлоқ хужалигига ёрдам курсатиш ва бошқа турдаги ишлар) бажаришга сарфланган харажатлар;
- атроф мухитни ифлослантирганлик ва чиқиндиларни жойлаштирганлик қонун ҳужжатларида белгиланган нормалардан ортиқча булганлиги учун компенсация туловлари;
- кредит шартномасида муддатли қарзлар учун назарда тутилган ставкалардан ортиқча тулов муддати утган ҳамда узайтирилган кредитлар (заёмлар) буйича фоизлар;
- лойиҳалардаги ва қурилиш-монтаж ишларидаги камчиликларни, шунингдек объект ёнидаги омборга ташиб келтирилгунга қадар юз берган бузилишлар ва деформацияларни бартараф этиш буйича харажатлар, коррозияга қарши муҳофазадаги нуқсонлар туфайли тафтиш утказиш (асбоб-ускуналарни қисмларга ажратиш) харажатлари, ушбу харажатларни камчиликлар, бузилишлар ёки зарарлар учун жавобгар булган маҳсулот етказиб берувчи ёки бошқа хужалиқ юритувчи субъектлар ҳисобига урнини қоплаш мумкин булмаган миқдордаги бошқа шунга ухшаш харажатлар;
- суд чикимлари;
- айбдорлари аниқланмаган уғирликлар ва қамомаддан ёки айбдор томон ҳисобидан зарур суммаларнинг урнини қоплаш мумкин булмаганда қурилган зарарлар;
- солиқ туловчининг асосий воситалари ва бошқа мол-мулкнинг (активларининг) чиқиб кетишидан (балансдан чиқарилишидан) қурилган (бухгалтерия ҳисоби тугрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ аниқланадиган) зарарлар;
- хужалиқ шартномалари шартларини ва қонун ҳужжатларини бузганлик учун туланган ёки тан олинган жарималар, пеня ҳамда бошқа турдаги санкциялар;
- давлат улушларини бошқариш буйича бошқарувчи компаниялар, давлат ишончли бошқарувчилари ва ишончли бошқарувчилар хизматларининг қийматини ҳамда уларга муқофотлар тулаш, шунингдек компанияларнинг бошқа профессионал бошқарувчиларига муқофотлар тулашга доир харажатлар;
- ишлатиб келинаётган тулик эскирган асбоб-ускуна учун туланадиган ҳақ;
- бошқа харажатлар, Солиқ кодексининг 142-145-моддаларида курсатилганлари бундан мустасно.

Солиқ кодексининг 146-моддасида келтирилган харажатлар. улар юзага келган пайтда, жорий ҳисобот даврида солиқ солинадиган базани ҳисоблаб чиқаришда чегирилмайди, улар кейинги даврларда, солиқ туловчининг ҳисоб сифати билан белгиланган, лекин ун йилдан қуп булмаган муддат ичида чегирилиши лозим. Бундай харажатларга қуйидагилар қиради:

- янги ишлаб чиқаришлар, цехлар, агрегатларни, шунингдек серияли ва оммавий ишлаб чиқариладиган янги маҳсулот турларини ҳамда технологик жараёнларни ўзлаштириш харажатлари;
- барча турдаги асбоб-ускуналар ва техник қурилмаларни, уларнинг урнатилиш сифатини текшириб қуриш мақсадида комплекс синаб қуриш (ишлаб турган ҳолатида) харажатлари;
- ишчи кучлари қабул қилиш ва янги ишга туширилган корхонада ишлаш учун кадрлар тайёрлаш билан боғлиқ харажатлар;
- асосий воситалар ва номоддий активларнинг жадаллаштирилган усулда ҳисобланган амортизация суммаси билан Солиқ кодексига мувофиқ белгиланган нормалар буйича ҳисобланган амортизация суммаси уртасидаги фарқ.
- шубҳали қарзлар буйича захира ташкил этиш учун қилинган харажатлар Солиқ кодексига мувофиқ умидсиз деб эътироф этилган қарздорликни ҳисобдан чиқарилаётганда, ҳисобдан чиқарилиши лозим булган умидсиз қарздорлик миқдоридан ошмайдиган суммада чегириб ташланади.

2013 йил учун юридик шахслардан олинadиган фойда солиги СТАВКАЛАРИ

N	Туловчилар	Солиқ ставкалари, солиқ солинадиган базага нисбатан %да
1.	Юридик шахслар (2-3-бандларда назарда тутилганларидан ташқари)	9
2.	Тижорат банклари	15
3.	Аукционлар утказишдан, гастроль-концерт фаолияти билан шугулланишга лицензияси булган юридик ва жисмоний шахсларни (шу жумладан норезидентларни) жалб этиш йули билан оммавий томоша тadbирларини ташкил этишдан даромад олувчи юридик шахслар	35
4.	Узи ишлаб чиқарган товарлар, ишлар, хизматлар (Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1997 йил 10 октябрдаги ПФ-1871-сон Фармони билан тасдиқланган руйхатда келтирилган хом ашё махсулотларидан ташқари) экспортининг (ишларни бажариш, хизматларни кўрсатиш жойидан катъи назар) эркин алмаштириладиган валютадаги улуши куйидаги микдорларни ташкил этадиган экспортчи корхоналар учун:	
	сотишнинг умумий ҳажмида 15 фоиздан 30 фоизгача	белгиланган ставка 30%га пасайтирилади
	сотишнинг умумий ҳажмида 30 фоиз ва ундан юқори	белгиланган ставка 50%га пасайтирилади
5.	1-бандда кўрсатилган хизматлар кўрсатиш соҳаси корхоналари учун, пластик карталар кўлланиб ҳақ туланган ҳолда кўрсатилган хизматлар ҳажми буйича	белгиланган ставка 10%га пасайтирилади

Юридик шахсларга туланадиган дивиденд ва фойзаларга, тулов манбаидан 10%лик ставка буйича солиқ солинади.

Юридик шахслардан олинadиган фойда солигини тулашдан куйидаги юридик шахслар озод қилинади:

- ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нуруний» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернobilчилари» ассоциацияси мулкида булган, ишловчилари умумий сонининг камида 50 фоизини ногиронлар, 1941-1945 йиллардаги уруш ва меҳнат фронти фахрийлари ташкил этган юридик шахслар, бундан савдо, воситачилик, таъминлаш-сотиш ва тайёрлов фаолияти билан шугулланувчи юридик шахслар мустасно. Мазкур имтиёзни олиш ҳуқуқини белгилаётганда ходимларнинг умумий сонига штатда турган ходимлар киритилади;
- даволаш муассасалари ҳузуридаги даволаш-ишлаб чиқариш устaxonалари;
- жазони ижро этиш муассасалари;
- ички ишлар органлари ҳузуридаги куриклаш булинмалари.

Юридик шахсларнинг куйидаги фойдаси юридик шахслардай олинadиган фойда солигини тулашдан озод қилинади:

- протез-ортопедия буюмлари, ногиронлар учун инвентарлар ишлаб чиқаришдан, шунингдек ногиронларга ортопедик протезлаш хизмати кўрсатишдан, ногиронлар учун мўлжалланган протез-ортопедия буюмлари ва инвентарларни таъмирлаш ҳамда уларга хизмат кўрсатишдан олинган фойдаси;
- шаҳар йўловчилар транспортида (таксидан, шу жумладан йуналишли таксидан ташқари) йуловчиларни ташиш буйича хизматлар кўрсатишдан олинган фойдаси;
- тарих ва маданият ёдгорликларини таъмирлаш ҳамда қайта тиклаш ишларини амалга оширишдан олинган фойдаси;
- инвестиция фондларининг хусусийлаштирилган корхоналар акцияларини сотиб олишга йуналтириладиган фойдаси;
- Халқ банки томонидан фуқароларнинг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварақларидаги маблағлардан фойдаланишдан олинган фойдаси.

Ишловчилари умумий сонининг 3 фоизидан кўпрогини ногиронлар ташкил этган юридик шахслар учун юридик шахслардан олинadиган фойда солиги суммаси белгиланган нормадан ортик ишга жойлаштирилган ногиронларнинг ҳар бир фоизига юридик шахслардан олинadиган фойда солигининг суммаси бир фоиз камайтириладиган ҳисоб-китоб асосида камайтирилади.

Юридик шахсларнинг солиқ солинадиган фойдаси куйидаги суммага камайтирилади:

- экология, соғломлаштириш ва хайрия жамғармалари, маданият, халқ таълими, соғлиқни сақлаш, меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш, жисмоний тарбия ва спорт муассасаларига, фуқароларнинг узини узи бошқариш органларига бериладиган бадаллар суммасига, бироқ солиқ солинадиган фойданинг икки фоизидан кўп булмаган микдорда;
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори асосида коллежлар, академик лицейлар, мактаблар ва мактабгача тарбия таълим муассасалари қурилишига йуналтирилган маблағлар суммасига, лекин солиқ солинадиган фойданинг 30 фоизидан кўп булмаган микдорда;
- асосий ишлаб чиқаришни янги қурилиш шаклида кенгайтиришга, ишлаб чиқариш мақсадида фойдаланиладиган бинолар ва иншоотларни реконструкция қилишга, шунингдек ушбу мақсадлар учун олинган кредитларни узишга йуналтириладиган маблағлар суммасига, тегишли солиқ даврида ҳисобланган амортизацияни чегириб ташлаган ҳолда, бироқ солиқ солинадиган фойданинг 30 фоизидан кўп булмаган микдорда;

- ишлаб чиқаришни модернизациялашга, техник ва технологик жиҳатдан қайта жиҳозлашга, янги технологик жиҳозлар харид қилишга, ушбу мақсадлар учун берилган кредитларни узишга, лизинг объекти кийматининг урнини қоплашга, тегишли солиқ даврида ҳисобланган амортизацияни чегириган ҳолда йуналтириладиган маблағлар суммасига. Солиқ солинадиган базани камайтириш юқорида курсатиб утилган харажатлар амалга оширилган солиқ давридан эътиборан, технологик жиҳозлар буйича эса у фойдаланишга топширилган пайтдан эътиборан уч йил ичида амалга оширилади. Янги технология жиҳозлари улар олинган (импорт қилинган) пайтдан эътиборан уч йил ичида реализация қилинган ёки текин берилган тақдирда, мазкур имтиёзнинг амал қилиши фойдалан олиннадиган солиқни тулаш буйича мажбуриятлар тикланган ҳолда, имтиёз қулланилган бутун давр учун бекор қилинади;

- ёш оилалар тоифасига қирувчи ходимларга ипотека кредитлари бадаллари тулашга ва (ёки) мулк сифатида уй-жой олишга текин йуналтириладиган маблағлар суммасига, бироқ солиқ солинадиган базанинг 10 фоизидан ошмаган миқдорда;

- диний ва жамоат бирлашмаларининг (қасаба уюшмалари, сиёсий партиялар ва ҳаракатлардан ташқари), хайрия жамғармаларининг мулкда булган қорхоналар фойдасидан мазкур бирлашмалар ва жамғармаларнинг устава белгиланган фаолиятини амалга ошириш учун йуналтириладиган ажратмалари суммасига.

Утган ҳисобот даврида ёки утган ҳисобот даврларида зарари (зарарлари) булган юридик шахслардан олиннадиган фойда солиғининг туловчилари жорий солиқ даврининг солиқ солинадиган фойдасини қурилган зарарнинг тулик суммасига ёки бу сумманинг бир қисмига камайтиришга ҳақлидир. Бунда, утқазилётган зарарнинг жами суммаси жорий солиқ даврининг солиқ солинадиган фойданинг 50 фоизидан ошмаслиги керак.

Қорхонанинг фойда солиғи буйича солиқ солинадиган базаси қуйидагича ҳисобланади:

фойда солиғи тулангунга қадар фойда ёки зарар

қўшув Солиқ кодексининг 147-моддасига мувофиқ солиқ солинадиган фойдани аниқлашдаги солиқ туловчининг чегирилмайдиган харажатлари

қўшув Солиқ кодексининг 146-моддасига мувофиқ келгусида солиқ солинадиган базадан чегириладиган ҳисобот даврининг харажатлари

айирув Солиқ кодексининг 146-моддасига мувофиқ жорий ҳисобот даврда солиқ солинадиган базадан чегириладиган олдинги даврларда амалга оширилган харажатлар

айирув Солиқ кодексининг 158-моддасига мувофиқ солиқлар буйича имтиёзлар

айирув Солиқ кодексининг 159-моддасига мувофиқ солиқ солинадиган фойдани камайтирадиган суммалар

баробар фойда солиғи буйича солиқ солинадиган база.

Ми сол. «Умид» қорхонасида солиқ солингунга қадар фойда 34 700 минг сўм дейлик; Солиқ кодексининг 147-моддасига мувофиқ солиқ солинадиган фойдани аниқлашдаги солиқ туловчининг чегирилмайдиган харажатлари – 2 840 минг сўм; Солиқ кодексининг 146-моддасига мувофиқ келгусида солиқ солинадиган базадан чегириладиган ҳисобот даврининг харажатлари – 1 500 минг сўм; Солиқ кодексининг 146-моддасига мувофиқ жорий ҳисобот даврида солиқ солинадиган базадан чегириладиган олдинги даврларда амалга оширилган харажатлар – 600 минг сўм; солиқлар буйича имтиёзлар – 800 минг сўм; Солиқ кодексининг 159-моддасига мувофиқ солиқ солинадиган фойдани камайтирадиган суммалар – 400 минг сўм.

Солиқ солинадиган база қуйидагича:

$34\,700 + 2\,840 + 1\,500 - 600 - 800 - 400 = 37\,240$ минг сўм.

Фойда солиғи: $37\,240 \times 9\% = 3\,351,6$ минг сўм.

Ҳисобланган солиқ қуйидагича ўтқазма билан акс эттирилади:

Д-т 9810-«Даромад (фойда) солиғи буйича харажатлар» - 3 351,6 минг сўм

К-т 6410-«Бюджетга туловлар буйича қарз (турлари буйича)» - 3 351,6 минг сўм.

Тулов пайтида ёзув қуйидагича бўлади:

Д-т 6410-«Бюджетга туловлар буйича қарз (турлари буйича)» - 3 351,6 минг сўм

К-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти» - 3 351,6 минг сўм.

8.3. Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш ва тулаш тартиби

Қўшилган қиймат солиғи (ҚҚС) товарлар (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқариш ва сотиш жараёнида қўшилган қийматнинг бир қисмини бюджетга ўтқазини билдиради. Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш ва тулаш тартиби Солиқ кодексининг VII бўлими моддалари билан тартибга солинади. Солиқ ставкаси 20%.

Қўшилган қиймат солиғи туловчилар қуйидагилардир:

солиқ солинадиган оборотларга эга булган юридик шахслар;

товарларни Ўзбекистон Республикаси ҳудудига импорт қилувчи юридик ва жисмоний шахслар, уз эҳтиёжлари учун божсиз олиб кириш нормалари доирасида товарлар олиб қирувчи жисмоний шахслар бундан мустасно;

Солиқ кодексига мувофиқ зиммасига Ўзбекистон Республикаси норезидентлари томонидан амалга ошириладиган солиқ солинадиган оборотлар учун қўшилган қиймат солиғи тулаш буйича мажбурият юклатиладиган юридик шахслар;

оддий ширкат солиқ солинадиган оборотларни амалга ошираётганда зиммасига унинг ишларини юритиш юклатилган (ишончли шахс) оддий ширкат шартномасининг шериги (иштирокчиси).

Ягона солиқ туловини туловчилар булган юридик шахслар солиқ буйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига йилнинг навбатдаги чораги бошлангунга қадар бир ойдан кечиктирмасдан, янги ташкил этиладиган ягона солиқ туловини туловчилар булган юридик шахслар эса фаолият бошлангунга қадар тақдим этиладиган ёзма билдиришга асосан ихтиёрий асосда қўшилган қиймат солиғини тулаши мумкин.

Солиқ солиш объекти қуйидагилардир:

солиқ солинадиган оборот;
солиқ солинадиган импорт.

Товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилиш обороти солиқ солинадиган оборотдир, бундан қуйидагилар мустасно:

Солиқ кодексига мувофиқ қўшилган қиймат солиғидан озод қилинган оборот;
реализация қилинган жойи Ўзбекистон Республикаси бўлмаган оборот.

Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига олиб кириладиган товарлар солиқ солинадиган импортдир, қўшилган қиймат солиғидан озод қилинган товарлар бундан мустасно.

Солиқ солинадиган база реализация қилинадиган товарларнинг (ишларнинг, хизматларнинг) қиймати асосида, унга қўшилган қиймат солиғини киритмаган ҳолда белгиланади.

Товарлар (ишлар, хизматлар) таннархидан ёки товарлар олинган нархдан (товарни олиш билан боғлиқ харажатлар ҳам ҳисобга олинган ҳолда) паст нархларда реализация қилинган тақдирда, шунингдек товарлар (ишлар, хизматлар) бевул берилганда солиқ солиш мақсадлари учун солиқ солинадиган база товарларнинг (ишларнинг, хизматларнинг) таннархидан ёки товарлар олинган нархдан (товарни олиш билан боғлиқ харажатлар ҳисобга олинган ҳолда) келиб чиққан ҳолда белгиланади.

Акциз туладиган товарлар буйича солиқ солинадиган базага акциз солиғининг суммаси киритилади.

Асосий воситалар ва номоддий активлар реализация қилинган тақдирда, солиқ солинадиган база қўшилган қиймат солиғи суммасини ҳам уз ичига оладиган, уларнинг реализация қилиш нархи билан қолдиқ қиймати уртасидаги ижобий фарқ сифатида белгиланади.

Қўшилган қиймат солиғидан қуйидаги реализация қилиш оборотлари озод этилади:

- давлат органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ҳамда бошқа ваколатли ташкилотлар томонидан қўрсатиладиган, давлат божи ва йиғимлар ундириладиган хизматлар (харажатлар);

- мактабгача таълим муассасаларида болаларни тарбиялашга доир хизматлар;

- беморлар ва кексаларни парвариш қилишга доир хизматлар;

- дафн этиш бюрolari ва қабристонларнинг маросим хизматлари, диний ашёларни реализация қилиш, диний ташкилотлар ҳамда бирлашмаларнинг удуьлар ва маросимлар утказишга доир хизматлари;

- протез-ортопедия буюмлари, ногиронлар учун мулжалланган инвентарлар, шу жумладан уларни ишлаб чиқарувчилар томонидан реализация қилинадиган буюмлар ва инвентарлар, шунингдек ногиронларга қўрсатиладиган ортопедик протезлаш хизматлари, протез-ортопедия буюмлари ва ногиронлар учун мулжалланган инвентарларни таъмирлаш ҳамда улардан фойдаланишга доир ишлар буйича хизматлар;

- даволаш муассасалари ҳузуридаги даволаш-ишлаб чиқариш устаноларининг мазкур муассасалар томонидан реализация қилинадиган маҳсулотлари;

- почта маркалари (коллекция қилинадиганларидан ташқари), маркали оқриткалар, конвертлар;

- алоқа ташкилотларининг пенсия ва нафақалар тўлаш буйича хизматлари;

- бюджет маблағлари ҳисобидан бажариладиган илмий-тадқиқот ва инновация ишлари. Ушбу имтиёзни олиш учун тегишли молия органининг бюджетдан маблағлар ажратиш тўғрисидаги ҳулосаси асосдир;

- шахар йўловчилар транспортининг хизматлари (таксидан, шу жумладан йўналишли таксидан ташқари), шунингдек темир йўл ва умумий фойдаланишдаги автомобиль транспортида (таксидан, шу жумладан йўналишли таксидан ташқари) шахар атрофидаги йўналишларда йўловчилар ташиш хизматлари;

- олий, урта, урта махсус, касб-хунар ўқув юртлирида, шунингдек кадрларнинг малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш билан шуғулланувчи ташкилотларда таълим беришнинг ҳақ эвазига уқитишга доир қисми буйича хизматлар;

- ваколатли давлат органига саклаб туриш учун топширилган қийматбаҳо металллар;

- тиббий (ветеринария) хизматлари, косметология хизматлари бундан мустасно, шунингдек дори воситалари ва тиббий (ветеринария) буюмлари, шу жумладан уларни ишлаб чиқарувчилар томонидан реализация қилинадиган шундай воситалар ва буюмлар;

- чет эл ҳаво кемаларига хизмат қўрсатиш юзасидан бевосита Ўзбекистон Республикаси аэропортларида ва Ўзбекистон Республикасининг ҳаво бушлигида амалга ошириладиган хизматлар, шу жумладан аэронавигация хизмати;

- санаторий-курорт, соғломлаштириш, туристик-экскурсия хизматлари ва болалар дам олиш оромгоҳларининг хизматлари, шунингдек жисмоний тарбия ва спорт муассасаларининг тегишли ҳужжатлар билан расмийлаштирилган хизматлари;

- давлат мулкни хусусийлаштириш тартибда реализация қилинадиган мол-мулк;

- гидрометеорология ва аэрология ишлари;

- геология ва топография ишлари;

- босма маҳсулотлар, шунингдек босма маҳсулотлар ишлаб чиқариш ва уларни реализация қилиш билан боғлиқ тахририй, матбаа ва ноширлик ишлари (хизматлари);

- Ўзбекистон Миллий телерадиокомпаниясининг, унинг таркибига қирувчи корхоналар ва ташкилотларнинг ҳамда Ўзбекистон Миллий ахборот агентлигининг асосий фаолиятига доир маҳсулот ва хизматлар;

- ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нуруний» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернobilчилари» ассоциацияси мулкида бўлган, ишловчилари умумий сонининг камида 50 фоизини ногиронлар ташкил этувчи юридик шахслар томонидан ишлаб чиқариладиган товарлар (ишлар, хизматлар), бундан воситачилик, савдо, тайёрлов, таъминот-сотиш фаолиятини амалга ошириш буйича реализация қилиш оборотлари мустасно;

- Узбекистон Республикасининг халқаро шартномалари буйича халқаро ва чет эл ҳукумат молия ташкилотлари томонидан берилган қарзлар (кредитлар) юридик шахслар оладиган, шунингдек грантлар ҳисобига олинган товарлар (ишлар, хизматлар);

- уй-жой фондини сақлаш ва таъмирлаш юзасидан аҳолига кўрсатиладиган хизматлар. Уй-жой фондини сақлаш ва таъмирлаш юзасидан кўрсатиладиган хизматлар жумласига санитария тозалаш, лифт хужалиқлари, умумий фойдаланишдаги антенналарни урнатиш ҳамда уларни тасарруф этиш буйича хужалиқлар, ер ресурслари ва давлат кадастри, уй-жой фондидан фойдаланиш, уни сақлаш ва таъмирлаш бошқармалари ҳамда булимларининг бевосита аҳоли томонидан ҳақ туланадиган хизматлари, шу жумладан ушбу хизматларга хусусий уй-жой мулкдорларининг ширкатлари орқали ҳақ тулаш қиради;

- ваколатли давлат органининг ихтисослашган экспертиза булимлари утказадиган экологик экспертиза хизматлари;

- давлат тилини ва давлат тилида иш юритишни ургатиш хизматлари;

- узи етиштирган кишлоқ хужалиғи маҳсулоти;

- ички ишлар органлари ҳузуридаги қуриқлов булимлари хизматлари;

- устав фондига (устав капиталига) ҳисса ёки пай бадали сифатида бериладиган асосий воситалар, номоддий активлар ва тугалланмаган қурилиш объектлари;

- бюджет маблағлари ҳисобидан бажариладиган ер-кадастр, ер тузиш, тупроқ ва геоботаника ишлари;

- давлат резервининг товар-моддий захиралари, улар янгиланаётганда;

- телекоммуникациялар тармоқларида тезкор-қидирув тадбирлари тизимининг техника воситалари, шунингдек мазкур воситалардан фойдаланишга ва уларга хизмат кўрсатишга доир хизматлар;

- инвестор ва давлат мулкни бошқариш буйича ваколатли давлат органи ўртасида тузилган шартномага биноан инвестиция мажбуриятлари сифатида топшириладиган мол-мулк;

- китоб маҳсулотлари, мактаб уқув қуроллари ва қурғазмаларнинг қўлланмаларининг, дори воситалари ва тиббиёт буюмларининг улгуржи савдоси.

Товарларни чет эл валютасида экспортга реализация қилиш оборотига ноль даражали ставка буйича қўшилган қиймат солиғи солинади. Бунда қўшилган қиймат солиғи «0» ставкаси билан солинади ва ишлаб чиқаришга кетган моддий ресурслар буйича қўшилган қиймат солиғи суммаси ҳисобга олинади.

Бюджетга туланиши лозим бўлган солиқ суммасини аниқлашда товарлар (ишлар, хизматлар) олувчи ҳақиқатда олинган товарлар (ишлар, хизматлар) буйича туланиши лозим бўлган (туланган) қўшилган қиймат солиғининг суммасини ҳисобга олиш ҳуқуқига эга, агар мазкур товарлардан (ишлардан, хизматлардан) солиқ солинадиган оборотлар, шу жумладан ноль даражали ставка қўлланиладиган оборотлар мақсадларида фойдаланилса, шунингдек солиқ туловчининг ўз эҳтиёжлари учун фойдаланилса.

Агар корхона қўшилган қиймат солиғидан озод этилган фаолият билан биргаликда солиқ солинадиган фаолият ҳам юритаётган бўлса, ушбу фаолият турлари буйича харажатлар ва унинг натижалари ҳисоб-китобини алоҳида олиб боришлари лозим.

Агар корхона етказиб берилиши қўшилган қиймат солиғи ҳам солинадиган, ҳам солинмайдиган бир турдаги маҳсулот ишлаб чиқарилган бўлса, бунда харажатлар тақсимланиши оборотнинг умумий суммасидаги солиқ солинадиган оборотнинг салмоқли ҳиссаси билан аниқланади.

Мисол. Ҳисобот даври учун корхона ҚҚСсиз 200 минг сум суммадаги оборотга эга. 200 минг сумдан солиқ солинадиган оборот 170 минг сумга тенг.

Солиқ солинмайдиган (озод этилган) оборот 30 минг сум.

Оборотнинг умумий суммасидаги солиқ солинадиган оборотнинг салмоқли ҳиссаси 85%ни

(170 000 : 200 000 x 100) ташкил қилади.

Агар берилган ҳисобот даврида счё-фактуралар буйича ҚҚС суммаси 35 000 сумни ташкил этган бўлса, бунда бу сумманинг фақат 85%ни ҳисобга олинади, яъни 29 750 сум (35 000 x 85 : 100).

Туланган солиқнинг 5 250 (35000-29750) сумлик қолган суммаси ишлаб чиқариш харажатларига утказилади.

Ҳом ашё ва материаллар олувчи корхоналар етказиб берувчиларга уларнинг қиймати билан бирга ҚҚСни тўлайдилар. Етказиб берувчи тушум суммасидан ушбу солиқни бюджетга утказиши (олинган материаллар буйича ҚҚС ҳисоб-китоби тартиби 8-боб «Моддий бойликлар, фойдаланишдаги инвентарь ва хужалиқ жихозлари ҳисоби»да акс эттирилган).

Бюджетга туланадиган қўшилган қиймат солиғи сотилган товарлар (бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматлар) учун ҳисобланган қўшилган қиймат солиғи суммалари ва олинган счё-фактураларга мувофиқ етказиб берувчиларга туланадиган ёки туланган солиқ суммалари ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади.

Айтайлик, корхона ҳисобот даврида етказиб берувчиларга 1700 минг сум миқдорда ҚҚС тулади, бу эса 4410-«Бюджетга солиқлар ва йиғимлар буйича бунақ туловлари (турлари буйича)» счёти дебетида акс эттирилади.

Ҳисобот ойда 30 000 минг сумлик маҳсулот сотилди. ҚҚС суммаси 30 000 минг сум x 20 : 100 = 6 000 минг сумга тенг. Умумий айланма ҚҚС билан бирга 36 000 минг сумни ташкил этади.

Тушум келиб тушганда қуйидаги ёзув билан қайд этилади:

Д-т 4010-«Харидорлар ва буюртмачилардан олиннадиган счётлар» - 36 000 минг сум

К-т 9010-«Тайёр маҳсулотларни сотишдан даромадлар» - 30 000 минг сум

К-т 6410-«Бюджетга туловлар буйича қарз (турлари буйича)» - 6 000 минг сум;

Мазкур ҳисобот даврида мол етказиб берувчиларга туланган ҚҚСни ҳисобдан чиқариш:

Д-т 6410-«Бюджетга туловлар буйича қарз (турлари буйича)» - 1 700 минг сум

К-т 4410-«Бюджетга солиқлар ва йиғимлар буйича бунақ туловлар (турлари буйича)» - 1 700 минг сум;

Бюджетга туланадиган ҚҚС 6410-счётнинг кредити ва дебети ўртасидаги фарқ сифатида ҳисобланади:

6 000 - 1 700 = 4 300 минг сўм

Туланган пайтда ана шу суммага қуйидагича ёзув қайд этилади:

Д-т 6410-«Бюджетга туловлар буйича қарз (турлари буйича)» - 4 300 минг сум

К-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти» - 4 300 минг сум.

15.4. Акциз солиғини ҳисоблаш ва тулаш тартиби

Акциз солиғини ҳисоблаш ва тулаш тартиби Солиқ кодексининг VIII бўлими моддалари билан тартибга солинади.

Акциз солиғи – билвосита солиқ, бу солиқ давлат томонидан товар ишлаб чиқарувчи корхона сотадиган товарлар нархига фоизларда белгиланади.

Акциз солиғи туловчи юридик ва жисмоний шахслар қуйидагилардир:

- Ўзбекистон Республикаси ҳудудида акциз солиғи солинадиган товарларни (акциз туланадиган товарларни) ишлаб чиқарувчилар;

- Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига акциз туланадиган товарларни импорт қилувчилар;

- оддий ширкат акциз туланадиган товар ишлаб чиқарган тақдирда, оддий ширкат шартномасининг оддий ширкат ишларини юритиш зиммасига юклатилган шериги (иштирокчиси).

Акциз туланадиган товарлар руйхати Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори билан тасдиқланади.

Акциз солиғи ставкалари товарнинг қийматига нисбатан фоизларда (адвалор) ва (ёки) натурада ифодаланган улчов бирлигига мутлақ суммада (катъий) белгиланади.

Акциз солиғининг ставкалари мутлақ суммада (катъий) белгиланган акциз туланадиган товарлар буйича солиқ солинадиган база акциз туланадиган товарларнинг натурада ифодаланган ҳажми асосида аниқланади.

Акциз солиғининг ставкалари фоизларда (адвалор) белгиланган ишлаб чиқарилаётган акциз туланадиган товарлар буйича реализация қилинган акциз туланадиган товарларнинг акциз солиғи ҳамда қушилган қиймат солиғи киритилмаган қиймати солиқ солинадиган базадир.

Иш хақи ҳисобига, ҳисоблаб чиқарилган дивидендлар ҳисобига, бепул ёки бошқа товарларга (ишларга, хизматларга) айирбошлаш учун бериладиган акциз туланадиган товарлар буйича, шунингдек товарлар таннархидан паст нархларда реализация қилинган тақдирда солиқ туловчи товарларни топшириш пайтида унинг **ҳақиқий таннархидан кам булмаган даражада белгилайдиган нарх асосида ҳисобланган қиймат солиқ солинадиган базадир.**

Қайта ишлашга берилган хом ашё ва материаллардан ишлаб чиқарилган акциз туланадиган товарлар буйича **солиқ солинадиган база акциз туланадиган товарларни ишлаб чиқаришга доир ишлар қийматини ҳамда қайта ишлашга берилган хом ашё ва материаллар қийматини уз ичига олади.**

Акциз солиғининг ставкалари фоизларда (адвалор) белгиланган импорт қилинаётган акциз туланадиган товарлар буйича солиқ солинадиган база божхона турғисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ аниқланадиган божхона қиймати асосида белгиланади.

Қуйидаги операциялар акциз солиғи солинадиган объектдир:

- акциз туланадиган товарларни реализация қилиш, шу жумладан:

товарни сотиш (жунатиш);

гаров билан таъминланган мажбурият бажарилмаган тақдирда, гаровга қуйилган акциз туланадиган товарларни гаровга қуювчи томонидан топшириш;

акциз туланадиган товарларни бепул топшириш;

акциз туланадиган товарларни иш берувчи томонидан иш хақи ҳисобига ёлланган ходимга қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда топшириш ёки ҳисобланган дивидендлар ҳисобига юридик шахснинг муассисига (иштирокчисига) топшириш;

акциз туланадиган товарларни қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда бошқа товарларга (ишларга, хизматларга) айирбошлаш учун топшириш;

- акциз туланадиган товарларни юридик шахснинг устав фондига (устав капиталига) ҳисса ёки пай бадали тариқасида ёхуд оддий ширкат шартномаси буйича шерикнинг (иштирокчининг) ҳиссаси сифатида топшириш;

- акциз туланадиган товарларни юридик шахснинг иштирокчисига (муассисига) у юридик шахс таркибидан чиққан (чиқиб кетган) тақдирда ёки юридик шахс қайта ташкил этилганлиги, тугатилганлиги (банкротлиги) муносабати билан топшириш, шунингдек оддий ширкат шартномаси доирасида ишлаб чиқарилган акциз туланадиган товарларни мазкур шартнома шеригига (иштирокчисига) унинг шартнома иштирокчилари умумий мулкдаги мол-мулкдан улуши ажратиб берилган ёки бундай мол-мулк тақсимланган тақдирда топшириш;

- акциз туланадиган товарларни улуш қўшиш асосида қайта ишлашга топшириш, шунингдек улуш қўшиш асосида хом ашё ва материалларни, шу жумладан акциз туланадиган хом ашё ва материалларни қайта ишлаш мақсули бўлган акциз туланадиган товарларни ишлаб чиқарувчи томонидан қайта ишлашга берилган хом ашё ва материалларнинг мулкдорига топшириш;

- ишлаб чиқарилган ва (ёки) қазиб олинган акциз туланадиган товарларни уз эҳтиёжлари учун топшириш;

- акциз туланадиган товарларни Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига импорт қилиш.

Қуйидагиларга акциз солиғи солинмайди:

- акциз туланадиган товарларни уларнинг ишлаб чиқарувчилари томонидан экспортга реализация қилишга, бундан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланадиган акциз туланадиган товарларнинг айрим турлари мустасно;

- кейинчалик Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудидан олиб чиқиб кетилиши шarti билан «божхона ҳудудида қайта ишлаш» божхона режимида жойлаштирилган товарлардан ишлаб чиқарилган қайта ишлаш мақсули бўлган акциз туланадиган товарларни топширишга;

- табиий офатлар, қуролли можаролар, бахтсиз ходисалар ёки авариялар юз берганда ёрдам курсатиш учун, инсонпарварлик ёрдами ва беғараз техник кумак сифатида, шунингдек хайрия мақсадлари учун акциз туланадиган товарларни давлатлар, ҳукуматлар, халқаро ташкилотлар томонидан Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига импорт қилишга;

- акциз туланадиган товарларни Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига акциз солиғи солинмайдиган товарларни олиб кириш нормалари доирасида жисмоний шахслар томонидан импорт қилишга, Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига акциз солиғи солинмайдиган товарларни жисмоний шахслар томонидан олиб кириш нормаларининг энг юқори чегараси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади;

- ваколатли давлат органининг ёзма тасдиғи мавжуд булган тақдирда, телекоммуникациялар операторлари ва тезкор-қидирув тадбирлари тизимининг техник воситаларини сертификатлаштириш бўйича махсус орган томонидан олинмайдиган тезкор-қидирув тадбирлари тизими техник воситаларини импорт қилишга.

Мисол. Корхона вино-арок маҳсулотларини ишлаб чиқаради. Ҳисобот даврида 10000 декалитр, яъни 100000 литр 40%ли арок маҳсулоти сотилди. Бир декалитр арок учун солиқ ставкаси - 18956 сум. Акциз солиғи суммаси $=10000 * 18956 = 189560$ минг сумни ташкил этади.

15.5. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ ҳисоб-киتابи ва ҳисобга олиш тартиби

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни ҳисоблаш ва тулаш тартиби Солиқ кодексининг X бўлими моддалари билан тартибга солинади.

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўловчилар қуйидагилардир:

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида сувдан фойдаланишни амалга оширувчи юридик шахслар;

тадбиркорлик фаолияти учун сувдан фойдаланувчи яқка тартибдаги тадбиркорлар;

юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган дехкон ҳужаликлари.

Аҳоли пунктларининг сув таъминоти учун сув етказиб беришни амалга оширувчи юридик шахслар фақат уз эҳтиёжларига ишлатиладиган сув учун сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўловчидир.

Қуйидагилар сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўловчилар бўлмади:

нотижорат ташкилотлар. Нотижорат ташкилотлар тадбиркорлик фаолиятини амалга оширган тақдирда, ушбу бўлимда назарда тутилган тартибда тадбиркорлик фаолиятида фойдаланиладиган сув ҳажмлари бўйича сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўловчи бўлади;

Солиқ кодексига мувофиқ солиқ солишининг соддалаштирилган тартиби назарда тутилган юридик шахслар.

Ер усти ва ер ости манбаларидан олиб фойдаланиладиган сув ресурслари *солиқ солиш объектидир.*

Сув ресурсларининг ер усти манбаларига қуйидагилар қиради: дарёлар, қуллар, сув омборлари, турли хил каналлар ва ховузлар, ер устидаги бошқа сув хавзалари ҳамда сув манбалари.

Сув ресурсларининг ер ости манбаларига артезиан кудуклари ва скважиналар, вертикал ва горизонтал дренаж тармоқлари ҳамда бошқа иншоотлар ёрдамида чиқазиб олинмайдиган сувлар қиради.

Фойдаланилган сувнинг ҳажми *солиқ солинадиган базадир.*

Сув ресурсларининг ер усти ва ер ости манбаларидан олинган сув ҳажми сувдан фойдаланишининг бухгалтерия (бирламчи) ҳисобга олиш ҳужжатларида акс эттирилган сув ўлчагич асбобларининг курсаткичлари асосида аниқланади.

Сувдан ўлчагич асбобларсиз фойдаланилган тақдирда, унинг ҳажми сувдан фойдаланиш лимитларидан, сув истеъмолчининг технологик ва санитария нормаларидан, экинлар ҳамда дов-дарахтларни суғориш нормаларидан ёки маълумотларнинг тўғрилигини таъминловчи бошқа усуллардан келиб чиққан ҳолда аниқланади.

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқдан қуйидагилар озод қилинади:

- ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, "Нуроний" жамгармаси ва "Ўзбекистон чернобилчилари" ассоциацияси мулкида бўлган, ишловчилари умумий сонининг камида 50 фоизини ногиронлар, 1941-1945 йиллардаги уруш ва меҳнат fronti фахрийлари ташкил этган корхоналар, бундан савдо, воситачилик, таъминот-сотиш ва тайёрлов фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахслар мустасно. Мазкур имтиёзни олиш ҳуқуқи белгиланаётганда ходимларнинг умумий сонига штатда булган ходимлар киритилади;

- сув учун бюджетга солиқ утказган юридик шахслардан сув олган истеъмолчилар;

- бирламчи фойдаланилган сув учун тўлов амалга оширилган сувдан иккиламчи фойдаланувчи сув истеъмолчилари;

- ихтиёрий тугатилаётган юридик шахслар - тадбиркорлик субъектлари - юридик шахсларни давлат рўйхатидан ўтказувчи орган ихтиёрий тугатиш тўғрисида қабул қилинган қарор ҳақида хабардор қилинган кундан эътиборан. Ихтиёрий равишда тугатиш қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда тугалланмаган ёки тугатиш тартиб-таомили тўхтатилган ва фаолият қайтадан бошланган тақдирда, ушбу имтиёз қўлланилмайди ҳамда солиқ суммаси имтиёз қўлланилган бутун давр учун тулик миқдорда ундирилади.

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни ҳисоблаб чиқаришда солиқ солинадиган база қуйидаги ҳажмларга камайтирилади:

- соғлиқни сақлаш муассасаларида даволаш мақсадида фойдаланиладиган ер ости минерал сувлари ҳажмига, бундан савдо тармоғида реализация қилиш учун фойдаланилган сув ҳажми мустасно;

- дори воситаларини тайёрлаш учун фойдаланиладиган сув ҳажмига;

- атроф муҳитга зарарли таъсир курсатишининг олдини олиш мақсадида чиқазиб олинмайдиган ер ости сувлари ҳажмига, ишлаб чиқариш ва техник эҳтиёжлар учун фойдаланилган сув ҳажми бундан мустасно;

- шахтадан сувларни қочириш учун, фойдали қазилмаларни қазиб олиш вақтида чиқазиб олинган ва қатламдаги босимни сақлаб туриш учун ер қаърига қайтариб қуйиладиган ер ости сувлари ҳажмига, бундан ишлаб чиқариш ва техник эҳтиёжлар учун фойдаланилган сув ҳажми мустасно;

- гидроэлектр станциялари гидравлик турбиналарининг ҳаракати учун фойдаланиладиган сув ҳажмига;
- кишлоқ хўжалигига мўлжалланган шурланган ерларни ювиш учун фойдаланиладиган сув ҳажмига.
Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ суммаси солиқ солинадиган базадан ва белгиланган ставкалардан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилади.

Юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликлари учун сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ суммаси давлат солиқ хизмати органлари томонидан солиқ солинадиган базадан ва белгиланган ставкалардан келиб чиққан ҳолда белгиланади.

Мисол. Тошкент шаҳрида «Сувокава» трести маълумотларига кўра, сув ўтказиш тармоғига 72% ер усти ва 28% ер остидаги манбалардан сув келиб тушади. Айтайлик, корхона бир ойда 10 минг куб м. сув сарфлаган. Бунда ер устидаги манбалардан олинган сув ҳажми:

$$10\ 000 \times 72 : 100 = 7\ 200 \text{ куб м. ни,}$$

ер ости манбаларидан олинган сув ҳажми:

$$10\ 000 - 7\ 200 = 2\ 800 \text{ куб м. ни ташкил этади.}$$

2011 йилда саноат корхоналари учун ер устидаги манбалардан олинган сув учун солиқ ставкаси 1 куб м. га 29,8 тийин ва ер ости манбаларидан олинган сув учун солиқ ставкаси 37,9 тийин қилиб белгиланган. Солиқнинг умумий суммаси:

$$(7\ 200 \times 29,8) + (2\ 800 \times 37,9) = 214560 + 106120 = 320680 \text{ сум бўлади.}$$

Бухгалтерия ҳисобида ёзув қуйидагича бўлади:

- солиқни ҳисоблаш:

Д-т 9430-«Бошқа операцион харажатлар» -320680сум

К-т 6410-«Бюджетга туловлар буйича қарз (турлари буйича)» -320680сум;

- солиқ бюджетга туланганда:

Д-т 6410-«Бюджетга туловлар буйича қарз (турлари буйича)» -320680сум

К-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти» -320680сум.

15.6. Мол-мулк солиғини ҳисоблаш ва ҳисобга олиш тартиби

Мол-мулк солиғини ҳисоблаш ва тулаш тартиби Солиқ кодексининг XI бўлими моддалари билан тартибга солинади.

Солиқ солинадиган мол-мулкка эга булган юридик шахслар *мол-мулк солиғини туловчилардир.*

Қуйидаги мол-мулк солиқ солиш объектидир:

- асосий воситалар, шу жумладан молиявий ижара (лизинг) шартномаси буйича олинган асосий воситалар;
- номоддий активлар;
- тугалланмаган қурилиш объектлари. Тугалланмаган қурилиш объектлари жумласига қурилиши шу объект қурилишига доир лойиха-смета ҳужжатларида белгиланган норматив муддатда ниҳоясига етказилмаган объектлар қиради;

- белгиланган муддатда ишга туширилмаган асбоб-ускуналар.

Солиқ солинадиган база қуйидагилардир:

асосий воситалар ва номоддий активлар буйича - асосий воситалар ва номоддий активларнинг ўртача йиллик қолдиқ қиймати. Асосий воситалар ва номоддий активларнинг қолдиқ қиймати ушбу мол-мулкнинг бошланғич (тикланиш) қиймати билан солиқ туловчининг ҳисоб сисёатида белгиланган усуллардан фойдаланилган ҳолда ҳисоблаб чиқилган амортизация ҳажми ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади;

норматив (белгиланган) муддатда тугалланмаган қурилиш объектлари ва ишга туширилмаган асбоб-ускуналар буйича - тугалланмаган қурилишнинг ва урнатилмаган асбоб-ускуналарнинг ўртача йиллик қиймати.

Солиқ солиш объектларининг ўртача йиллик қолдиқ қиймати (ўртача йиллик қиймат) ҳисобот давридаги ҳар бир ойнинг охири қунидаги ҳолатга қура солиқ солиш объектларининг қолдиқ қийматларини (ўртача йиллик қийматларини) қушишдан олинган сумманинг ун иккидан бир қисми сифатида ортиб борувчи яқун билан аниқланади.

$$\text{Мол-мулкнинг ўртача қолдиқ қиймати} = \frac{31 \text{ янв.} + 28 \text{ фев.} + 31 \text{ март} + \dots + 31 \text{ дек.}}{12}$$

Ягона солиқ туловини туловчилар булган юридик шахслар бир ойдан кам муддатга ижарага берилган мол-мулк буйича солиқ солинадиган базани бу мол-мулкнинг мазкур ойнинг охири қунидаги ҳолатга қура ҳисоблаб чиқилган қолдиқ қийматини ун иккига ва шу ойдаги календарь кунлар сонига булишдан олинган, мазкур мол-мулк ижарада турган кунлар сонига қўпайтирилган бўлинма сифатида аниқлайдилар. Бинонинг бир қисми ижарага берилган тақдирда, солиқ солинадиган база умумий майдони бир квадрат метрнинг қолдиқ қийматини ижарага берилган майдоннинг улчамига қўпайтириш орқали аниқланади.

Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни туловчи томонидан юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни тулаш назарда тутилмаган фаолият турлари амалга оширилган тақдирда, солиқ солинадиган база солиқ солинадиган ва солиқ солинмайдиган мол-мулк ҳисобини алоҳида-алоҳида юритиш асосида аниқланади. Алоҳида-алоҳида ҳисоб юритиш имконияти булмаган тақдирда, солиқ солинадиган база фаолиятдан олинмаган соф тушумнинг умумий ҳажмида юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни тулаш назарда тутилган соф тушумнинг солиштирма салмоғидан келиб чиққан ҳолда аниқланади.

Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ҳисоблаб чиқарилаётганда солиқ солинадиган база қуйидагиларнинг қийматига камайтиради:

- уй-жой-коммунал хўжалиги объектлари. Уй-жой-коммунал хўжалиги объектларига қуйидагилар қиради: уй-жой фонди, водопровод тармоқлари (сув чиқариш иншоотлари билан), канализация тармоқлари (тозалаш

иншоотлари билан), газ ва иссиқликни тақсимлаш тармоқлари (улардаги иншоотлар билан), коммунал-маиший эҳтиёжлар учун қозонхоналар (шу жумладан асбоб-ускуналар);

- маданият ва санъат, халқ таълими, соғлиқни сақлаш, жисмоний тарбия ва спорт, ижтимоий таъминот соҳасига қарадиган ижтимоий-маданий соҳа объектлари;

- юридик шахсларнинг маданият муассасалари, мактабгача ва умумтаълим ўқув муассасалари эҳтиёжлари учун фойдаланиладиган мол-мулк;

- кишлок хужалиги (усимликшунослик, чорвачилик, балиқчилик) маҳсулотларини етиштириш ва сақлаш учун фойдаланиладиган кишлок хужалиги қорхоналари балансида бўлган мол-мулк;

- сугориш ва коллектор-дренаж тармоқлари объектлари;

- алоқа йулдошлари;

- кредит ҳисобидан олинган асбоб-ускунанинг, уни фойдаланишга топширилган пайтдан бошлаб беш йилга, лекин кредитни ўзиш учун белгиланганидан қўп бўлмаган муддатга;

- табиатни муҳофаза қилиш ва санитария-тозалаш мақсадлари, ёнғин хавфсизлиги учун фойдаланиладиган объектлар. Объектларни табиатни муҳофаза қилиш ва санитария-тозалаш мақсадлари учун фойдаланиладиган объектларга киритиш табиатни муҳофаза қилиш органининг маълумотномаси асосида амалга оширилади;

- умумий фойдаланишдаги темир йўллар ва автомобиль йўллари, магистраль трубопроводлар, алоқа ва электр ўзатиш линияларининг, шунингдек ушбу объектларнинг ажралмас технологик қисми бўлган иншоотлар;

- консервация қилиниши тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори қабул қилинган асосий ишлаб чиқариш фондлари;

- лизингга олинган мол-мулкнинг, лизинг шартномаси амал қиладиган муддатга;

- солиқ туловчининг балансида бўлган ҳамда тадбиркорлик фаолиятида фойдаланилмаётган, фуқаро муҳофазаси ва сафарбарлик аҳамиятига молик объектлар;

- шаҳар ва шаҳар атрофидаги йуналишларда йуловчилар ташийдиган шаҳар йуловчилар транспорти ташкилотлари транспорт воситаларининг (автобуслар, трамвайлар, троллейбуслар, метрополитен поездлари);

тузилган шартномаларга мувофиқ юридик шахсларнинг буюртмаси бўйича ишлар бажариш учун қасаначиларга бепул фойдаланишга берилган асбоб-ускуналар (фойдаланиш даврига);

- телекоммуникациялар тармоқларида тезкор-кидирув тадбирлари тизими техник воситалари;

- ишлаб чиқаришга янги жорий этилган янги технологик жихозлар, беш йиллик муддатга. Янги технологик жихозлар олинган (импорт қилинган) пайтдан эътиборан уч йил ичида реализация қилинган ёки бепул берилган тақдирда, мазкур имтиёзнинг амал қилиши мол-мулк солиқини тулаш мажбуриятлари имтиёз қўлланиладиган бутун давр учун тикланган ҳолда, бекор қилинади.

Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқдан қуйидагилар озод қилинади:

- соғлиқни сақлаш, жисмоний тарбия ҳамда ижтимоий таъминот, халқ таълими, маданият ва санъат ташкилотлари;

- уй-жой-коммунал хужалиги ва бошқа умумфуқаровий аҳамиятга молик шаҳар хужалиги қорхоналари. Уй-жой-коммунал ва бошқа умумфуқаровий аҳамиятга молик шаҳар хужаликлари жумласига уй-жой фондиди бевоқифа бошқариш, сақлаш ҳамда ундан фойдаланишни амалга оширувчи ташкилотлар, санитария тозалаш ва йиғиштириш, ободонлаштириш ва қўқаламзорлаштириш, шаҳарлар ҳамда шаҳарчаларни ташки ёритиш, водопровод сув олиш иншоотларидан, тақсимланадиган тармоқлардан (тозаловчи иншоотлари билан) фойдаланиш ва сувни тақсимлаш, қанализация тармоқларидан фойдаланиш (тозалаш иншоотлари билан), газ тақсимланадиган тармоқлардан фойдаланиш ҳамда газни тақсимлаш, қозонхона, иссиқлик тақсимланадиган тармоқлардан фойдаланиш ва коммунал-маиший эҳтиёжларга ҳамда аҳолига иссиқликни тақсимлашни бевоқифа амалга оширувчи ташкилотлар, хизмат биноларининг хужалик бошқармалари, ут ўчириш командалари, уй-жой-коммунал хужалигининг хужалик бошқармалари, уй-жой-коммунал хужалиги ва шаҳар хужалигининг умумфуқаровий аҳамиятга молик бошқа қорхоналари қиради;

- ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нуроний» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернотилчилари» ассоциацияси мулкда бўлган, ишловчилари умумий сонининг камида 50 фоизини ногиронлар, 1941-1945 йиллардаги уруш ва меҳнат fronti фахрийлари ташкил этадиган юридик шахслар, бундан савдо, воситачилик, таъминот-сотиш ва тайёрлов фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахслар мустасно. Ушбу имтиёзни олиш ҳуқуқи белгиланаётганда ходимларнинг умумий сонига штатда бўлган ходимлар киритилади;

- янги ташкил этилган қорхоналар - давлат руйхатидан ўтказилган пайтдан эътиборан икки йил мобайнида. Мазкур имтиёз тугатилган (қайта ташкил этилган) қорхоналарнинг уларга қарашли алоҳида ва таркибий бўлинмаларининг ишлаб чиқариш қувватлари ҳамда асосий фондлари негизда ташкил этилган қорхоналарга, шунингдек қорхоналар ҳузурида ташкил этилган юридик шахсларга нисбатан, агар мазкур юридик шахслар ушбу қорхоналардан ижарага олинган асбоб-ускуналарда ишлаётган бўлса, қўлланилмайди;

- ихтиёрий тугатилаётган тадбиркорлик субъектларини - юридик шахсларни давлат руйхатидан ўтказувчи орган ихтиёрий тугатиш тўғрисида қабул қилинган қарор ҳақида хабардор қилинган қўндан эътиборан. Ихтиёрий тугатиш қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда тугалланмаган ёки тугатиш тартиб-таомили тўхтатилган ва фаолият қайта тикланган тақдирда, ушбу имтиёз қўлланилмайди ҳамда солиқ суммаси имтиёз қўлланилган бутун давр учун тўлиқ миқдорда ўндирилади.

Солиқ солинадиган базани аниқлаш учун эскиришни чегириб ташлаган ҳолда қуйидаги бухгалтерия ҳисоби счётлари бўйича балансининг активида жойлашган суммалар қабул қилинади:

0110-0199 – асосий воситаларни ҳисобга олувчи счётлар;

0310-«Ўзоқ муддатли ижара шартномаси бўйича олинган асосий воситалар»;

0410-0490 – номоддий активларни ҳисобга олувчи счётлар;

0710-0720 - урнатилмаган асбоб-ускуналарни ҳисобга олувчи счётлар (меъёрдаги муддатларда урнатилмаганлари буйича);

0810-«Тугалланмаган қурилиш» (белгиланган муддатларда тугалланмаганлари буйича).

Корхонанинг мол-мулкига 3,5%ли ставка буйича солиқ солинади. Меъёрдаги муддатларда урнатилмаган ва фойдаланилмаётган мол-мулк учун корхона ва ташкилотлар мол-мулк солигини икки қаррали ставка буйича тўлайдилар.

Мисол. Қуйидаги маълумотлар мавжуд:

	Асосий воситаларнинг бошланғич қиймати	Асосий воситаларнинг жамғарилган эскириши
31 январь ҳолатига –	15 000 минг сум	5 000 минг сум
28 февраль ҳолатига –	25 000 минг сум	7 500 минг сум
31 март ҳолатига -	<u>25 000 минг сум</u>	<u>12 000 минг сум</u>
ЖАМИ:	65000 минг сум	24500 минг сум

Мол-мулк солигини ҳисоблаш учун мол-мулкнинг қолдиқ қиймати - 40 500 минг сумни ташкил этади.

Мол-мулк солиғи суммаси қуйидагича булади:

$(40\ 500:12) \times 3,5\% = 118,125$ минг сум.

Солиқнинг ҳисобланган суммаси давр харажатларида ҳисобга олинади ва қуйидагича утказма билан акс эттирилади:

Д-т 9430-«Бошқа операцион харажатлар» – 118,125 минг сум

К-т 6410-«Бюджетга тўловлар буйича қарз (турлари буйича)» – 118,125 минг сум;

- солиқ бюджетга тўланганда:

Д-т 6410-«Бюджетга тўловлар буйича қарз (турлари буйича)» – 118,125 минг сум

К-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти» – 118,125 минг сум.

15.7. Ер солигини ҳисоблаш ва ҳисобга олиш тартиби

Ер солигини ҳисоблаш ва тўлаш тартиби Солиқ кодексининг XII бўлими моддалари билан тартибга солинади.

Мулк ҳуқуқи, эгаллик қилиш ҳуқуқи, фойдаланиш ҳуқуқи ёки ижара ҳуқуқи асосида ер участкаларига эга бўлган юридик шахслар *ер солигини тўловчиларидир*.

Мулк ҳуқуқи, эгаллик қилиш ҳуқуқи, фойдаланиш ҳуқуқи ёки ижара ҳуқуқи асосида юридик шахсларда бўлган ер участкалари *солиқ солиш объектидир*.

Ер солиғи ставкалари Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори билан ҳар бир туман, шаҳар учун алоҳида белгиланади. Тошкент шаҳри ҳудудида жойлашган корхоналар учун ер солиғи ставкалари шаҳарни 14 та зонага бўлинишини назарда тутади.

Ер солиғи тўлашдан қуйидагилар озод қилинади:

- маданият, таълим, соғлиқни сақлаш, аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш ташкилотлари - уз зиммаларига юклатилган вазифаларни амалга оширишда фойдаланадиган ер участкалари учун;

- ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, "Нуроний" жамғармаси ва "Ўзбекистон чернobilчилари" ассоциацияси мулкида бўлган, ишловчилари умумий сонининг камида 50 фоизини ногиронлар, 1941-1945 йиллардаги уруш ва меҳнат фронти фахрийлари ташкил қилган юридик шахслар, бундан савдо, воситачилик, таъминот-сотиш ва тайёрлов фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахслар мустасно. Мазкур имтиёзни олиш ҳуқуқи белгиланаётганда ходимларнинг умумий сонига штатда бўлган ходимлар киритилади;

- янги ташкил этилган деҳқон хужаликлари - давлат руйхатидан ўтказилган ойдан эътиборан икки йилга;

- ихтиёрий тугатилаётган талбиркорлик субъектлари – юридик шахсларни давлат руйхатидан ўтказувчи орган ихтиёрий тугатиш тўғрисида қабул қилинган қарор ҳақида хабардор қилинган кундан эътиборан. Ихтиёрий тугатиш қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда тугалланмаган ёки тугатиш тартиб-таомили тухтатилган ва фаолият қайтадан бошланган тақдирда, ушбу имтиёз қўлланилмайди ҳамда солиқ суммаси имтиёз қўлланилган бутун давр учун тулик миқдорда ундирилади.

Ер солигини ҳисоблаш ер участкасининг Давлат кадастри томонидан тасдиқланган ҳақиқатда эгаллаб турган майдони асосида амалга оширилади.

Ер солиғи ер участкасининг мулкдори, ерга эгаллик қилувчи, ердан фойдаланувчи ёки ижарачининг яшаш жойидан қатъи назар, ер участкаси жойлашган ҳудуддаги туман ёки шаҳарнинг маҳаллий бюджетига тўланади.

Мисол. Корхона Тошкент шаҳрининг Чилонзор туманида, яъни 7-зонада 3 гектарлик майдонда жойлашган.

Тошкент шаҳрининг 7-зонасида солиқ ставкаси – 1 гектар учун 40419 минг сум, солиқ $40419 \times 3 = 121257$ минг сумга тенг ва Тошкент шаҳрининг Чилонзор тумани маҳаллий бюджетига тўланади.

Ҳисобланаган солиқ суммаси қуйидаги бухгалтерия ёзувлари орқали акс эттирилади:

Д-т 9430 «Бошқа операцион харажатлар»-121257 сум

К-т 6410-«Бюджетга тўловлар буйича қарз (турлари буйича)» – 121257 сум;

- солиқ бюджетга тўланганда:

Д-т 6410-«Бюджетга тўловлар буйича қарз (турлари буйича)» – 121257 сум

К-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти» – 121257 сум.

15.8. Ободонлаштириш ва ижтимоий

инфратузилмани ривожлантириш солигини ҳисоблаш ва ҳисобга олиш тартиби

Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солигини ҳисоблаш ва тулаш тартиби Солик кодексининг XIII бўлими моддалари билан тартибга солинади.

Тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи Ўзбекистон Республикаси корхоналари *ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солигини туловчиларидир*, уларга нотижорат ташкилотлари, Солик кодексига мувофиқ солиқ солишнинг соддалаштирилган тартиби назарда тутилган юридик шахслар қирмайди.

Юридик шахслардан олинadиган фойда солиги чегирилганидан кейин юридик шахс ихтиёрида қоладиган фойда *солиқ солиш объекти ва солиқ солинадиган базадир*. *Бунда олинган дивидендлар солиқ солинадиган базадан чегириб ташланади*.

Балансида ижтимоий инфратузилма объектлари бўлган солиқ туловчилар солиқ солинадиган базани фойда солиги туланганидан кейин юридик шахс ихтиёрида қоладиган фойдани ва ижтимоий инфратузилма объектларини таъминлаш учун ҳақиқатда сарфланган харажатларнинг мазкур харажатлар суммасидан ҳисоблаб чиқилган фойда солиги суммасига қамайтирилган суммасини қушиш орқали аниқлайди.

Ижтимоий инфратузилма объектларига соғлиқни сақлаш объектлари, халқ таълими объектлари ва болалар дам олиш оромгоҳлари қиради.

Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солигини тулашдан ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нуроний» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернobilчилари» ассоциацияси мулкида бўлган, ишловчилари умумий сонининг камида 50 фоизини ногиронлар, 1941-1945 йиллардаги уруш ва меҳнат fronti фахрийлари ташкил этган юридик шахслар *озод қилинади*, бундан савдо, воситачилиқ, таъминот-сотиш ва тайёрлов фаолияти билан шуғулланadиган юридик шахслар мустасно. Ушбу имтиёзни олиш ҳуқуқини белгилаётганда ходимларнинг умумий сонига штатда булган ходимлар киритилади.

Солиқнинг юқори чегараси – 8%. Маҳаллий идоралар бундан кам ставкаларни урнатиши мумким.

Мисол. Фойда солиги солишдан олдин корхонанинг фойдаси 500 минг сўмни ташкил этди. Фойда солиги суммаси – 200 минг сўм: Солиқ солинадиган база 500 000 - 200 000 = 300 минг сўм.

Ушбу суммани солиқ ставкасига кўпайтирамиз:

$300\ 000 \times 8\% : 100 = 24$ минг сўм.

Белгиланган тартибда ҳисобланган солиқ қўйидагича утказма билан акс эттирилади:

Д-т 9820-«Фойдадан ҳисобланган бошқа солиқлар ва йиғимлар буйича харажатлар» - 24 минг сўм.

К-т 6410-«Бюджетга туловлар буйича қарз (турлари буйича)» - 24 минг сўм.

Солиқни бюджетга ўтказишда қилинадиган ёзув:

Д-т 6410-«Бюджетга туловлар буйича қарз (турлари буйича)» - 24 минг сўм.

К-т 5110-«Ҳисоб-китоб счёти» - 24 минг сўм.

15.9. Ягона солиқ туловни ҳисоблаш ва ҳисобга олиш тартиби

Кичик корхоналар учун солиқ солишнинг соддалаштирилган тизими Солик кодексига назарда тутилган амалдаги солиқ солиш тизими билан бир қаторда қулланилади.

Солиқ солишнинг соддалаштирилган тизимининг амал қилиши қонун ҳужжатларида белгиланган мезонларга биноан микрофирмалар ва кичик корхоналарга қирадиган юридик шахсларга тегишлидир.

Ходимларнинг ўртача йиллик сонини аниқлашда ўриндошлиқ, пудрат шартномалари ва бошқа фуқаролик-ҳуқуқий тусдаги шартномалар буйича ишга қабул қилинган ходимларнинг, шунингдек унитар (шўъба) корхоналарда, ваколатхоналар ва филиалларда ишлаётганларнинг сони ҳам ҳисобга олинади.

Кичик тадбиркорлик (бизнес) субъектлари тоифасига қўйидагилар қиради:

-якка тартибдаги тадбиркорлар;

-ходимларнинг ўртача йиллик сони ишлаб чиқариш соҳаларида - 20 тадан кўп булмаган, хизмат кўрсатиш соҳалари ва бошқа ноишлаб чиқариш тармоқларида - 10 тадан кўп булмаган, улгуржи, чакана савдо ва умумий овқатланишда - 5 тадан кўп булмаган микрофирмалар;

-ходимларнинг ўртача йиллик сони қўйидаги тармоқларда қайд этилгандан кўп булмаган кичик корхоналар:

-енгил ва озик-овқат саноати, металлга ишлов бериш ва асбобсозлик, ёғочга ишлов бериш, мебель саноати ва қурилиш материаллари саноатида - 100 тадан кўп булмаган;

-машинасозлик, металлургия, ёқилги-энергетика ва қимё саноати, қишлоқ хужалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш, қурилиш ва бошқа саноат-ишлаб чиқариш соҳасида - 50 тадан кўп булмаган;

-фан, илмий хизмат кўрсатиш, транспорт, алоқа, хизмат кўрсатиш соҳаси (сугурга компанияларидан ташқари), савдо ва умумий овқатланиш ва бошқа ноишлаб чиқариш соҳаларида - 25 тадан кўп булмаган.

Солиқ солиш тизимини танлаш ҳуқуқи қонун ҳужжатларига мувофиқ ихтиёрийлик асосида кичик корхоналарга берилади, савдо ва умумий овқатланиш корхоналаридан ташқари.

Солиқ солиш мақсадида савдо ва умумий овқатланиш корхоналари жумласига савдо фаолияти, умумий овқатланиш соҳасидаги фаолият ўтган ҳисобот йили якунлари буйича асосий фаолият тури булган юридик шахслар қиради.

Ягона солиқ туловини ҳисоблаш ва тулаш тартиби Солик кодексининг XX бўлими моддалари билан тартибга солинади.

Микрофирмалар ва кичик корхоналар, бундан савдо ва умумий овқатланиш корхоналари мустасно, ягона солиқ туловини тулашни назарда тутадиган солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибининг ёки умумбелгиланган солиқлар тулашни танлашга ҳақли.

Агар ягона солиқ туловини туловчилар қушилган қиймат солиғи солинадиган оборотни амалга оширсалар, қушилган қиймат солиғини ихтиёрий асосда тулашлари мумкин. Юридик шахслар қушилган қиймат солиғини тулашга утиш учун ҳисобот даври бошланишидан қаида бир ой олдин, янги ташкил этилган юридик шахслар эса, ўз фаолиятини амалга оширишни бошлагунига қадар солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органига ёзма билдириш тақдим этади.

Ялпи тушум солиқ солиш объектидир.

Солиқ солиш мақсадида ялпи тушум таркибига қуйидагилар киригилади:

- товарларни (ишларни, хизматларни) қушилган қиймат солиғини чегирган ҳолда (қушилган қиймат солиғи тулашга ўтган солиқ туловчилар учун) реализация қилишдан тушган тушум.

Товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан тушган тушум деганда қуйидагилар тушунилади: қурилиш, қурилиш-монтаж, таъмирлаш-қурилиш, ишга тушириш-созлаш, лойиҳа-қидирув ва илмий-тадқиқот ташкилотлари учун – мос равишда ўз қучлари билан бажарилган қурилиш, қурилиш-монтаж, таъмирлаш-қурилиш, ишга тушириш-созлаш, лойиҳа-қидирув ва илмий-тадқиқот ишларини реализация қилишдан тушган тушум;

савдо ва умумий овқатланиш корхоналари учун - товар обороти;

мол-мулкни молиявий ижарага (лизингга) берувчи юридик шахслар учун - молиявий ижара (лизинг) бўйича фоишли даромад суммаси;

воситачилик ва топширик шартномалари ҳамда воситачилик хизматлари кўрсатишга оид бошқа шартномалар бўйича воситачилик хизматлари кўрсатадиган юридик шахслар учун - кўрсатилган хизматлар учун пул мукофоти суммаси;

тайёрлов, таъминот-соғиш ташкилотлари учун - реализация қилинган товарларнинг харид қиймати билан сотиш қиймати уртасидаги фарқ сифатида ҳисоблаб чиқарилган ялпи даромад;

лотерея уйинларини ташкил этиш бўйича фаолиятни амалга ошириш доирасида юридик шахслар учун - уйин чипталарини уларда кўрсатилган нарх бўйича тарқатишдан тушган тушум;

- Солиқ кодекснинг 132-моддасида назарда тутилган бошқа даромадлар.

Қуйидагиларга солиқ солиш объекти сифатида қаралмайди:

- устав фондида (устав капиталига) олинган хиссалар, шу жумладан акцияларни (улушларни) жойлаштириш баҳосининг уларнинг номинал қийматидан (дастлабки миқдоридан) ортик суммаси, оддий ширкат шартномаси бўйича биргаликдаги фаолиятни амалга ошириш учун бирлаштириладиган маблағлар;

- муассислар (иштирокчилар) таркибидан чиқилаётганда (чиқарилаётганда), шунингдек тугатилаётган юридик шахснинг мол-мулки унинг муассислари (иштирокчилари) уртасида тақсимланаётганда устав фондида (устав капиталига) хиссалар доирасида олинган маблағлар (мол-мулк ёки мулк хуқуқлар);

- шартнома муассислари (иштирокчилари) умумий мулкдаги хиссаси қайтариб берилган ёки бундай мол-мулк булинган тақдирда, оддий ширкат шартномаси шериғи (иштирокчиси) томонидан хиссаси миқдорида олинган маблағлар (мол-мулк ёки мулк хуқуқлар);

- бюджетдан берилган субсидиялар;

- олинган грантлар ва бошқалар;

Солиқ солинадиган база қуйидагилар учун қамайтирилади:

- автомобилларга ёқилги қуйиш шохобчалари учун:

жисмоний шахслардан транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилгиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ суммасига;

бензин, дизель ёқилгиси ва газнинг автомобилларга ёқилги қуйиш шохобчаларининг белгиланган энг юкори устамадан ошадиган чакана нархи билан олиш нархи ўртасидаги маҳаллий бюджетга ўтказилиши лозим булган фарқ суммасига;

- лотерея уйинларини ташкил этиш бўйича фаолиятни амалга ошириш доирасида юридик шахслар учун - ютук (мукофот) фондининг суммасига, бироқ тарқатилган чипталарга чиққан ютуқларнинг (мукофотларнинг) умумий суммасидан ортик булмаган миқдорида;

- брокерлик ташкилотлари учун - битим суммасидан биржага ўтказиладиган воситачилик йиғими суммасига;

- воситачилик, топширик шартномаси бўйича воситачилик хизматлари кўрсатувчи юридик шахслар учун - реализация қилинган товар улушида товарларни импорт қилишда туланган божхона туловлари суммасига.

Солиқ солинадиган база қуйидагиларга йуналтирилган маблағлар суммасига қамайтирилади:

янги технологик асбоб-ускуналар олишга, лекин солиқ солинадиган базанинг кўпи билан 25 фоизига. Солиқ солинадиган базани қамайтириш технологик асбоб-ускуналарни фойдаланишга жорий этилган солиқ давридан бошлаб беш йил мобайнида амалга оширилади;

ёш оилалар жумласидан бўлган ходимларга ипотека кредитлари бўйича бадаллар тулашга ва (ёки) мулк қилиб уй-жой олишга текин йуналтирилган маблағлар суммасига, лекин солиқ солинадиган базанинг кўпи билан 10 фоизига.

Солиқ туловчида ялпи тушумга тузатиш киритиш қуйидаги ҳолларда амалга оширилади:

- товарлар тулик ёки қисман қайтарилганда;

- битим шартлари ўзгарганда;

- бахолар ўзгарганда, сотиб олувчи чегирмадан (скидкадан) фойдаланганда;

- бажарилган ишлар, курсатилган хизматлардан воз кечилганда.

Ялпи тушумга тузатиш киритиш бир йиллик муддат доирасида, кафолат муддати белгиланган товарлар (ишлар, хизматлар) буйича эса кафолат муддати доирасида амалга оширилади.

Ягона солиқ туловини тулашдан ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нуроний» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернobilчилари» ассоциацияси мулкида бўлган, ишловчилари умумий сонининг камида 50 фоизини ногиронлар, 1941-1945 йиллардаги уруш ва меҳнат fronti фахрийлари ташкил этадиган *юридик шахслар озод қилинади*, бундан савдо, воситачилик, таъминот-сотиш ва тайёрлов фаолияти ҳамда лотереялар ташкил этиш фаолияти билан шугулланувчи юридик шахслар мустасно. Ушбу имтиёзни олиш ҳуқуқи белгиланаётганда ходимларнинг умумий сонига штатда бўлган ходимлар киригилади.

Ягона солиқ туловининг ставкалари турли солиқ туловчилари учун Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори билан тасдиқланади.

Микрофирмалар ва кичик корхоналар учун 2013 йилда (савдо ва умумий оқатланиш корхоналаридан ташқари) ягона солиқ тулови (ЯСТ) СТАВКАЛАРИ

№	Туловчилар	Солиқ ставкалари, солиқ солинадиган базага нисбатан %да
1.	Иктисодиётнинг барча тармоқлари корхоналари, 2-10-бандларда курсатиб утилганларидан ташқари	6*
2.	Саноат соҳасидаги корхоналар	5
3.	Оммавий ахборот воситалари таҳририятлари, нашриётлар, матбаа ташкилотлари, телерадиоэшиттириш компаниялари	5
4.	Компьютер дастурий маҳсулотларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш товарлар (ишлар, хизматлар) реализацияси умумий ҳажмининг камида 80 фоизини ташкил этадиган корхоналар	5
5.	Божхона расмийлаштируви буйича хизматларни курсатадиган юридик шахслар (божхона брокерлари)	6
6.	Ломбардлар	30
7.	Гастроль-концерт фаолияти билан шугулланиш учун лицензияга эга бўлган юридик ва жисмоний шахсларни (шу жумладан норезидентларни) жалб этиш йули билан оммавий томоша тадбирларини ташкил этишдан даромад оладиган корхоналар	30
8.	Тайёрлов ташкилотлари, брокерлик идоралари (9-бандда курсатилганларидан ташқари), шунингдек воситачилик, топширик ва бошқа шартномалар буйича воситачилик хизматлари курсатадиган корхоналар	33**
9.	Қимматли қоғозлар бозорида брокерлик фаолиятини амалга оширадиган корхоналар	13**
10.	Озик-овқат ва ноозик-овқат маҳсулотларини реализация қилиш учун тургун савдо шохобчаларини ижарага беришга ихтисослашган корхоналар (ижарага беришдан олинган даромадлар 60%дан кўпни ташкил этади)	30
11.	Узи ишлаб чиқарган товарлар, ишлар, хизматлар экспортининг (ишларни бажариш, хизматларни курсатиш жойидан катъи назар) эркин алмаштириладиган валютадаги улуши куйидаги микдорларни ташкил этадиган корхоналар учун (Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1997 йил 10 октябрдаги ПФ-1871-сон Фармони билан тасдиқланган руйхатда келтирилган хом ашё товарлари бундан мустасно):	
	сотишнинг умумий ҳажмида 15 фоиздан 30 фоизгача	белгиланган ставка 30%га пасайтирилади
	сотишнинг умумий ҳажмида 30 фоиз ва ундан кўп	белгиланган ставка 50%га пасайтирилади
12.	Хизматлар курсатиш соҳаси корхоналари учун пластик карталар қулланиб ҳақ туланган ҳолда курсатилган хизматлар ҳажми буйича	белгиланган ставка 10%га пасайтирилади

*) Мол-мулкни молиявий ижара (лизинг)га берадиган корхоналар учун - молиявий ижара (лизинг) буйича фойзли даромад суммаси.

**) Ҳақ суммасига (ялпи даромадга) нисбатан фоизларда.

**Савдо ва умумий овқатланиш корхоналари, шу жумладан микрофирмалар ва кичик корхоналар
учун 2013 нилда ягона солиқ тўловининг СТАВКАЛАРИ**

N	Тўловчилар	Солиқ ставкалари, солиқ солинадиган базага нисбатан %да
1.	Умумий овқатланиш корхоналари	10
	улардан:	
	умумий таълим мактафлари, мактаб-интернатлар, урта махсус, касб-хунар ва олий ўқув юртлирига хизмат кўрсатувчи ихтисослашган умумий овқатланиш корхоналари	8
2.	Чакана савдо корхоналари (5-бандда курсатилганларидан ташқари), куйидаги жойларда жойлашган:	
	аҳолиси сони 100 минг ва ундан кўп кишидан иборат шаҳарларда	4
	бошқа аҳоли пунктларида	2
	бориш кийин булган ва тоғли туманларда	1
3.	Улгуржи савдо корхоналари (5-бандда курсатилганларидан ташқари)	5
4.	Чакана ва улгуржи товар обороти буйича "Шаробсавдо" ихтисослашган худудий базалари	5
5.	Улгуржи ва чакана дорихона ташкилотлари, куйидаги жойларда жойлашган:	
	аҳолиси сони 100 минг ва ундан кўп кишидан иборат шаҳарларда	3
	бошқа аҳоли пунктларида	2
	бориш кийин булган ва тоғли туманларда	1
6.	1-5-бандларда курсатилган корхоналар учун пластик карталар қулланиб ҳақ туланган ҳолда курсатилган хизматлар ҳажми буйича	белгиланган ставка 10%га пасайтирилади

Изоҳ:

Агар чакана савдо корхоналари мустақил юридик шахс ҳисобланмайдиган ва турли аҳоли пунктларида жойлашган, улар буйича ягона солиқ тўловининг турли ставкалари белгиланган бир нечта савдо шохобчаларига эга бўлса, улар ҳар бир савдо шохобчаси буйича товар оборотининг алоҳида-алоҳида ҳисобини юриштиллари ҳамда мазкур аҳоли пунктлари учун белгиланган ставкалар буйича ягона солиқ тўловини тўлашлари лозим.

Айрим турдаги корхоналар учун ягона солиқ тўлови 2013 йил СТАВКАЛАРИ

N	Тўловчилар	Солиқ ставкалари, солиқ солинадиган базага нисбатан %да
1.	Лотереялар ташкил этиш буйича фаолиятни амалга оширувчи корхоналар (мазкур фаолият тури доирасида)	33

Мисол. Ягона солиқ тўловини тўловчи – ишлаб чиқариш корхонаси 2012 йилнинг I чорагида ўзи ишлаб чиқарган 7 300 минг сумлик маҳсулотини сотган; асосий воситаларнинг чиқиб кетишидан 250 минг сум фойда олинган; текинга 180 минг сум суммада мол-мулк олинган; янги технологик усқунани сотиб олиш учун 800 минг сум сарф қилинган.

Солиқ солинадиган базани аниқлаймиз:

$$7\,300 + 250 + 180 = 7\,730 \text{ минг сум.}$$

800 минг сум солиқ солинадиган базанинг 25 фоизидан камлиги учун, ушбу суммани чегириб ташласа бўлади:

Ягона солиқ тўловининг суммаси куйидагича бўлади:

$$(7\,300 + 250 + 180 - 800) \times 5\% = 346,5 \text{ минг сум.}$$

Масала № 27. Хизмат курсатиш билан шугулланувчи «ДИЕР» корхонасида январ ойида булиб утган операциялар туғрисида маълумот, минг сум

№	Операциялар мазмуни	Сумма	Проводка		Солиққа тортиладиган харажатлар	
			Дт	Кт	№146 модда	№ 147 модда
1	Хизмат курсатилди ва даромад тан олинди	3000000	9030	9030		
2	Ишлаб чиқаришдаги ишчиларга иш хақи хисобланди	1000000	2010			
3	Маъмурият ходимларига иш хақи хисобланди	500000	9420	6710		
4	Бунак хисоботи тасдиқланди:(маъмурий харажат) Мейёр даражасида Мейёрдан ортик	4000 2000	9420	4220		2000
5	Омбордан ишлаб чиқариш эхтиёжлари учун ёкилги берилди	40000	2010	1030		
6	Ишлаб чиқариш ишчиларига тунда ишлаган вақти учун қушимча ҳақ хисобланди	20000	2010	6710		
7	Маъмурий бинога эскириш хисобланди: Мейёрда Мейёрдан ортик (тезкор усул)	100000 100000	9420	0220	100,0	
8	Хисобот берувчи шахслар харажатлари:(маъмурий) Мейёр даражасида Мейёрдан ортик	40000 25000	9420	4220		25000
9	Ишлаб чиқаришдаги малакали ишчиларга янги қалрлар тайёрлаш буйича иш хақи хисобланди	120000	2010	6710		
10	Реклама фирмасига реклама учун хисобланди	18000	9410	6010		
11	Компьютер соловчиларига ремонт учун пул хисобланди	12000	9420	6010		
12	Маъмурият фойдаланган телефон харажатлари	40000	9420	6010		
13	Директор уринбосарига шахсий транспортдан фойдалангани учун тулов хисобланди	18000	9420	6710		
14	Хисобот даври ичида иккинчи марта утказилган аудиторлик текшируви учун аудит фирмасига пул хисобланди	120000	9430	6010		120,0
15	Ишлаб чиқариш ишчиларига қушимча таътил пули хисобланди	20000	2010	6710		10000
16	Ишлаб чиқариш ускуналарига эскириш хисобланди: Мейёр даражасида Мейёрдан ортик (тезкор усул)	100000 100000	2010	0230	100,0	
17	Компьютерни сотишдан зарар қурилди	4000	9430	9210		400,0
18	Солиқ идоралари томонидан жарима солинди	300000	9430	6980		300,0
19	Қиска муддатли банк кредитлари буйича фоизлар хисобланди	12000	9610	6920		
20	Узок муддатли банк кредитлари буйича фоизлар хисобланди	18000	9610	6920		
21	Кераксиз материалларни сотишдан фойда олинди	40000	9220	9320		
22	Дебиторлик қарз хисобдан чиқарилди	30000	9430	4010		
23	Мағериаллар омбордан ишлаб чиқариш цехига берилди	400000	2010	1010		
24	Банк хизматлари буйича харажатлар	14000	9430	5110		
25	Кредиторлик қарзи хисобдан чиқарилди	6000	6010	9360		
26	Корхона хисобига «Ширмой нон» ОАЖ акцияларидан дивидендлар хисобланди	80000	4840	9520		
27	Таъмирловчи корхонага иш.чик. ускунаси таъмири учун пул хисобланди	120000	2010	6010		
28	Жорий ижарага берилган ускуна учун ижара хақи хисобланди	100000	4820	0350		
29	Озик овқат учун ишчиларга қушимча ҳақ хисобланди: Ишлаб чиқариш ишчиларига Маъмурият ишчиларига	80000 20000	2010 9420	6710		20000 20000

30	ТМЗларни кайта баҳолашдан сунг қиймати камайди	14000	9430	1010		14000
31	Хизматлар курсатилди ва даромад тан олинди	4020000	9010	9030		
32	Курсатилган хизматлар таннархи акс этирилди(2010-счетовнинг ёпилиши)	2000,0	9130	2010		
33	Асосий даромад счёти ёпилди (9030)	7000,0	9030	9910		
34	Таннарх счёти ёпилди (9130)	2000,0	9910	9130		
35	Асосий фаолиятдан тушган бошка даромадлар счёти ёпилди : -материаллар чиқиб кетишидан даромад (9320) -ижарадан тушган даромад (9350) -кредиторлик қарз ҳисобдан чиқарилишидан тушган даромад (9360)	40000 100000 6000	9320 9350 9360	9910		
36	Молиявий фаолиятдан тушган даромадлар счёти ёпилди (9520)	80000	9520	9910		
37	Давр харажатлари счётлари ёпилди: - сотиш харажатлар (9410) - маъмурий харажатлар (9420) - бошка операцион харажатлар (9430)	10000 861000 482000	9910	9410 9420 9430		
38	Молиявий фаолият харажатлари счёти ёпилди (9610)	30000	9910	9610		
39	Даромад солиги ҳисобланди (9810)	43100	9810	6410		
40	Инфратузилма солиги ҳисобланди (9820)	268962	9820	6210		
41	Даромад солиги харажатлари счёти ёпилди	413100	9910	9820		
42	Инфратузилма солиги харажатлари счёти ёпилди	268962	9910	9820		
43	Яқуний молиявий натижа аниқланди (8710)	3122318	9910	8710		

20000 615000

МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАР ТҮҒРИСИДА ХИСОБОТ - № 2-сонли шакл

Курсаткичлар номи	Сатр коди	Утган йилнинг шу даврида		Хисобот даврида	
		Даромад (фойда)	Харажат (зарар)	Даромад (фойда)	Харажат (зарар)
1	2	3	4	5	6
Махсулот (товар, иш ва хизмат) ларни сотишдан соф тушум	010		X		x
Согилган махсулот (товар, иш ва хизмат) ларнинг таннари	020	x		x	
Махсулот (товар, иш ва хизмат) ларни сотишнинг ялпи фойдаси (зарари) (сатр. 010-020)	030				
Давр харажатлари, жами (сатр. 050+060+070+080), шу жумладан:	040	x		x	
Сотиш харажатлари	050	x		x	
Маъмурий харажатлар	060	x		x	
Бошка операцион харажатлар	070	x		x	
Келгусида соликка тортиладиган базадан чиқариладиган хисобот даври харажатлари	080	x		x	
Асосий фаолиятнинг бошка даромадлари	090		X		x
Асосий фаолиятнинг фойдаси (зарари) (сатр. 030-040+090)	100				
Молиявий фаолиятнинг даромадлари, жами (сатр. 120+130+140+150+160), шу жумладан:	110		X		x
Дивидендлар шаклидаги даромадлар	120		X		x
Фонзлар шаклидаги даромадлар	130		X		x
Узок муддатли ижара (лизинг) дан даромадлар	140		X		x
Валюта курси фаркидан даромадлар	150		X		x
Молиявий фаолиятнинг бошка даромадлари	160		X		x
Молиявий фаолият буйича харажатлар (сатр. 180+190+200+210), шу жумладан:	170	x		x	
Фонзлар шаклидаги харажатлар	180	x		x	
Узок муддатли ижара (лизинг) буйича фонзлар шаклидаги харажатлар	190	x		x	
Валюта курси фаркидан зарарлар	200	x		x	
Молиявий фаолият буйича бошка харажатлар	210	x		x	
Умумхужалик фаолиятнинг фойдаси (зарари) (сатр. 100+110-170)	220				
Фавкуллодаги фойда ва зарарлар	230				
Даромад (фойда) солигини тулагунга қадар фойда (зарар) (сатр. 220+/-230)	240				
Даромад (фойда) солиги	250	x		x	
Фойдадан бошка солиқлар ва йигимлар	260	x		x	
Хисобот даврининг соф фойдаси (зарари) (сатр. 240-250-260)	270				

Масала № 28. Молиявий натижалар тўғрисидаги хисобот ва фонда солиғи ҳисоби

«УМИД» МЧЖ ҳақида маълумот.

«УМИД» МЧЖ 25.09.2011 йилда ташкил топган.

Корхона транспорт воситалари учун чарм гиламчалар ишлаб чиқариш билан шуғулланади.

Корхонанинг таъсисчилари булиб - Аҳмаджанов А. А. ва ХФ «НУР» ҳисобланади.

Таъсисчиларнинг устав капиталига улуши буйича қарзи:

1) Аҳмаджанов А. А. – 4,800,000 сум (53%);

2) ХФ «НУР» – 4,200,000 сум (47%).

Хисоб сийёсати :

Асосий воситалар ва номоддий активларга эскириш хисоблашнинг тўғри чизикли усули қулланилади.

Солиққа солиш: Корхона умумурнатилган солиқ тизимидадир.

№	Сана	Операцияларнинг мазмуни	Сумма	Дт	Кт
1	20.09	Таъсисчилар йиғилишининг №1-сонли қарорига асосан Ахмаджанов А.А. директор лавозимига тасдиқланди.			
2	21.09	Рахбар томонидан М.Улугбек тумани хокимиятига корхона руйхатдан утказиш учун нақд пул туланди	50000	9/16	1/1
3	25.09	МЧЖ «Умид» М.Улугбек туман хокимиятидан руйхатдан утаказилди ва корхонанинг устав капитали тасдиқланди: Ахмаджанов А. А. ЧФ «НУР»	4800000 4200000	11/11 11/11	7-5 2-5
4	28.09	Таъсисчилар томонидан киритилди: 1. Ахмаджанов А. А.: а) Компьютерлар - 2 дона. 700000 сумдан; б) Принтер - 2 дона. 200000дан; в) офис мебели; г) номоддий актив - 10 йиллик офис биносидан фойдаланиш ҳуқуқи. 2. ХФ «НУР»: а) материаллар - каучук 500кг ; б) ҳисоб-китоб рақамига; в) кассага нақд пуллар.	1100000 110000 1000000 2000000 350000 3700000 150000	01/10 01/10 01/10 20/09 10/11 10/11 10/11	1/1 1/1 1/1 1/1 1/1 1/1 1/1
5	29.09	Рахбарга кассадан нақд пул берилди (2 операцияга қаранг)	50000	09/29	09/29
6	29.09	Кассада қолган нақд пуллар ҳисоб-китоб рақамига топширилди			
7	30.09	Мол етказиб берувчига 1 дона ускуна учун 100%лик бунақ утаказилди	500000	09/30	1/1
8	11.10	Мол етказиб берувчидан урнатиладиган ускуна олинди	500000	10/11	10/11
9	12.10	Ускуна урнатишга берилди	500000	10/12	10/12
10	20.10	Пудратчидан усқунани урнатиш буйича ҳисоб олинди	84000	10/20	
11	20.10	Ускуна фойдаланишга берилди			01/11
12	25.10	Мол етказиб берувчига «Техник углерод» материали учун 15% олинган тулов утаказилди. Материалларнинг жами қиймати ККС билан 360000 сум			
13	28.10	Мол етказиб берувчидан 3000 кг «Техник углерод» материаллари олинди ККСсиз келишилган нарх ККС Жами:			
		Бунақ ҳисобдан чиқарилди (4310 сўғатнинг ёпилиши)			
14	28.10	Транспорт қорхонасидан материалларни транспортировкаси учун сўғат – фактура олинди: ККСсиз келишилган нарх ККС Жами:	50000		01/11
15	29.10	Транспорт қорхонанинг сўғати туланди	30000	10/29	10/29
16	29.10	«Техник углерод» материали учун қолдиқ сўғат утаказилди	30000	10/29	10/29
17	30.10	Асосий воситаларга ва номоддий активларга эскириш ҳисобланди : Компьютер Принтер Офис мебели Офис биносидан фойдаланиш ҳуқуқи		01/11	1/1
18	05.11	Омбордан ишлаб чиқаришга материаллар сарфланди : а) «Техник углерод» - 2000 кг б) «Каучук» - 300 кг		10/11	10/11
19	30.11	Ноябр ойига иш ҳақи ҳисобланди: а) асосий ишлаб чиқариш ишчиларига : Баҳрамов С. А. Тимошенко А. А. Жами :	220000 210000	11/30	11/30
20	30.11	б) маъмуриятга : Ахмаджанов А. А. Шевченко В. И. Аллабердиева М. Ж.	220000 200000 180000	11/30	11/30

		Карабаев М. Р. Жами :	150000	910	510
21	30.11	Иш хакидан ягона ижтимоий тулов хисобланди (25%) : а) асосий ишлаб чиқаришга б) маъмуриятга	150000	910	510
22	30.11	Иш хакидан ушлаб қолинди : а) даромад солиғи б) пенсия жамгармасига - 5.5 %	70800	670	510
23	30.11	Иш хакидан ШЖБПС хисобланди - 1%	15000		1500
24	30.11	Асосий воситаларга ва номоддий активларга эскириш хисобланди : Компьютер Принтер Офис мебели Офис биносидан фойдаланиш ҳуқуқи Ускуна	11200 6500 11000 1000 1000		0310 0230 0120 0120 0180
25	30.11	«Энерготаъминот» дан ишлатилган электроэнергия учун хисоб олинди : а) ишлаб чиқаришга б) маъмуриятга Жами	40300 24250	2010 9400	2010 2010
26	30.11.	Омборга ишлаб чиқариш цехидан тайёр маҳсулот олинди 500 жилд гиламчалар		2010	2010
27	30.11	Хизмат максалларида шахсий транспортдан фойдаланганлик учун директор уринбосарига маблаг хисобланди	25000	9400	2010
28	03.12	«Энерготаъминот» га электроэнергия учун пул утказилди	...		
29	05.12	Кассага хисоб-китоб счётидан пул олинди қуйидагилар учун: - Хизмат максалларида шахсий транспортдан фойдаланганлик учун директор уринбосарига: - инженер Карабаев М. Р.нинг хизмат сафари учун бунак	25000 30000		110
30	05.12	Дир.уринбосарига шахсий транспортдан фойдаланганлик учун пул берилди	25000		2010
31	05.12	Карабаев М. Р.га хизмат сафари учун буйрук №4га асосан бунак берилди	30000		2010
32	08.12	Инженер Карабаев М. Р.нинг хизмат сафари учун 50000 сумлик бунак хисоботи олинди. Ундан : 30 000сум меёр чегарасида ишлатилган 20 000 сум меёрдан ортик ишлатилган	30000 20000		11000 2010
33	08.12	Хисоб-китоб счётидан пул утказилди а) даромад солиғига б) ягона ижт.туловга = 25% в) пенсия фондига - 5.5% г) ШЖБПС - 1%			
34	09.12	Кассага хисоб-китоб счётидан ноябр оийга иш хақи учун пул олинди :	101400	2010	1110
35	09.12	Ишчиларга ноябр оийга иш хақи тарқатилди	101400	2010	2010
36	10.12	МЧЖ «Нажот-Шифо» корхонасига ишчи Бахрамов С.А нинг даволаниши учун счег-фактура олинди ва пул утказилди	150000	2010	1110
37	16.12	Омбордан ишлаб чиқаришга материаллар сарфланди : а) «Техник углерод» 300 кг б) Каучук - 100 кг	10000 10000		1110 1110
38	17.12	Реклама агентлигидан гиламчалар рекламаси учун счег-фактура олинди ва хисоб-китоб счётидан пул утказилди	20000	9400	2010
39	18.12	Хисоб-китоб счётидан солиқ буйича жарима утказилди	125000	3000	1110
40	19.12	Харидорлардан 300 жилд гиламчалар учун (хар бири 15000 сумдан ККС сиз) 100% лик олдиндан тулов олинди	300000		1110
41	22.12	Хамма тайёр маҳсулот харидор корхонага (300 жилд) жунатилди ККСсиз келишилган нарх ККС Жами:	100000 900000 100000	2010	2010
42	22.12	Харидорга сотилган маҳсулотнинг таннархи хисобдан чиқарилди	100000		1110

43	23.12	МЧЖ «Мерси-Денси» дан 100 жилд гиламчалар учун (хар бири 15000 сумдан ККс сиз) 100% лик олдиндан тулов олинди		110	630
44	25.12	Хамма тайёр махсулот МЧЖ «Мерседес» га 100 жилд жунатилди: ККСиз келишилган нарх ККС Жами:	100000 100000 100000	200	600
45	25.12	МЧЖ «Мерси-Денси» га сотилган махсулотнинг таннархи хисобдан чикарилди	10580	210	610
46	30.12	Декабр ойга иш хаки хисобланди: а) асосий ишлаб чикаришга : Бахрамов С. А. Тимошенко А. А. Жами :	220000 210000 430000	200	600
47	31.12	б) маъмуриятга : Ахмаджанов А. А. Шевченко В. И. Аллабердиева М. Ж. Карабаев М. Р. Жами :	200000 220000 180000 150000 750000	900	690
48	31.12	Иш хакидан ягона ижтимоий тулов хисобланди (25%) : а) асосий ишлаб чикаришга б) маъмуриятга	100000 100000	200	600
49	31.12	Иш хакидан ушлаб колинди : а) даромад солиги б) пенсия жамгармасига - 5,5%	60000 30000	600	600
50	31.12	Иш хакидан ШЖБПС хисобланди – 1%	10000	600	600
51	31.12	Асосий воситаларга ва номоддий активларга эскириш хисобланди : Компьютер Принтер Офис мебели Офис биносидан фойдаланиш хукуки Ускунаси	10000 10000 10000 10000 10000 10000	100	600
52	31.12	«Энерготаъминот» дан ишлатилган электроэнергия учун хисоб олинди : а) ишлаб чикаришга б) маъмуриятга	32500 25000	200	600
53	31.12	Йул жамгармасига хисобланди	20000	600	600
54	31.12	Мактаб жамгармасига хисобланди	20000	600	600
55	31.12	Пенсия жамгармасига хисобланди	20000	600	600
56	31.12	Фойда солиги хисобланди	20000	600	600
57	31.12	Ижтимоий инфратузилма солиги хисобланди	20000	600	600
58	31.12	Чоракнинг ёпилиши Сотишдан тушган даромад 9010 счётининг ёпилиши Сотилган махсулот таннархи счётининг ёпилиши 9110 Сотиш харажатлари счётининг ёпилиши 9410 Маъмурий харажатлар счётининг ёпилиши 9420 Бошка операцион харажатлар счётининг ёпилиши 9430 Солик харажатлари счётининг ёпилиши 9810-фойда солиги 9820-инфратузилма солиги	10000 10000 10000 10000 10000 10000 10000 10000	900	600
59	31.12	Якуний молиявий натижа аникланди	100000	600	600

БУХГАЛТЕРИЯ БАЛАНСИ - 1-сонли шакл

Курсаткичлар номи	Сатр коди	Хисобот даври бошига	Хисобот даври охирига
Актив			
I. Узок муддатли активлар			
Асосий воситалар:			
Бошлангич (кайта тиклаш) киймати (0100, 0300) <i>31 - 01 - 2024</i>	010	31	
Эскириш суммаси (0200)	011		
Қолдик (баланс) киймати (сатр. 010 - 011) -	012		
Номоддий активлар:			
Бошлангич киймати (0400)	020		
Амортизация суммаси (0500)	021		
Қолдик (баланс) киймати (сатр. 020 - 021)	022		
Узок муддатли инвестициялар, жами (сатр. 040+050+060+070+080), шу жумладан:	030		
Кимматли коғозлар (0610)	040		
Шуъба хужалик жамиятларига инвестициялар (0620)	050		
Карам хужалик жамиятларига инвестициялар (0630)	060		
Чет эл капитали мавжуд булган корхоналарга инвестициялар (0640)	070		
Бошка узок муддатли инвестициялар (0690)	080		
Урнатиладиган асбоб-ускуналар (0700)	090		
Капитал куйилмалар (0800)	100		
Узок муддатли дебиторлик қарзлари (0910, 0920, 0930, 0940)	110		
Шундан: муддати утган	111		
Узок муддатли кечиктирилган харажатлар (0950, 0960, 0990)	120		
I бўлим буйича жами (сатр. 012+022+030+090+100+110+120)	130		
II. Жорий активлар			
Товар-моддий захиралари, жами (сатр. 150+160+170+180), шу жумладан:	140		
Ишлаб чиқариш захиралари (1000, 1100, 1500, 1600)	150		
Тугалланмаган ишлаб чиқариш (2000, 2100, 2300, 2700)	160		
Гайёр махсулот (2800)	170		
Товарлар (2900 дан 2980 нинг айирмаси)	180		
Келгуси давр харажатлари (3100)	190		
Кечиктирилган харажатлар (3200)	200		
Дебиторлар, жами (сатр. 220+230+240+250+260+270+280+290+300+310)	210		
Шундан: муддати утган	211		
Харидор ва буюртмачиларнинг қарзи (4000 дан 4900 нинг айирмаси)	220		
Ажратилган булинмаларнинг қарзи (4110)	230		
Шуъба ва қарам хужалик жамиятларнинг қарзи (4120)	240		
Ходимларга берилган бунақлар (4200)	250		
Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга берилган бунақлар (4300)	260		
Бюджетга солиқ ва йигимлар буйича бунақ туловлари (4400)	270		
Мақсадли давлат жамгармалари ва сугурталар буйича бунақ туловлари (4500)	280		
Таъсисчиларнинг устав капиталига улушлар буйича қарзи (4600)	290		
Ходимларнинг бошка операциялар буйича қарзи (4700)	300		
Бошка дебиторлик қарзлари (4800)	310		
Пул маблағлари, жами (сатр. 330+340+350+360), шу жумладан:	320		
Кассадаги пул маблағлари (5000)	330		
Хисоблашниқ счётидаги пул маблағлари (5100)	340		
Чет эл валютасидаги пул маблағлари (5200)	350		
Бошка пул маблағлари ва эквивалентлари (5500, 5600, 5700)	360		
Қиска муддатли инвестициялар (5800)	370		
Бошка жорий активлар (5900)	380		
II бўлим буйича жами (сатр. 140+190+200+210+320+370+380)	390		
Баланс активи буйича жами (сатр. 130+390)	400		

Пассив		
I. Уз маблағлари манбалари		
Устав капитали (8300)	410	
Кушилган капитал (8400)	420	
Резерв капитали (8500)	430	
Сотиб олинган хусусий акциялар (8600)	440	
Таксимланмаган фойда (қолланмаган зарар) (8700)	450	
Максалли тушумлар (8800)	460	
Келгуси давр харажатлари ва туловлари учун захиралар (8900)	470	
I бўлим буйича жами (сатр. 410+420+430+440+450+460+470)	480	
II. Мажбуриятлар		
Узок муддатли мажбуриятлар, жами (сатр. 500+510+520+530+540+550+560+570+580+590)	490	
Шу жумладан: узок муддатли кредиторлик қарзлари (сатр. 500+520+540+560+590)	491	
Шундан: муддати утган узок муддатли кредиторлик қарзлари	492	
Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга узок муддатли қарз (7000)	500	
Ажратилган булинмаларга узок муддатли қарз (7110)	510	
Шуъба ва қарам хужалик жамиятларга узок муддатли қарз (7120)	520	
Узок муддатли кечиктирилган даромадлар (7210, 7220, 7230)	530	
Солик ва мажбурий туловлар буйича узок муддатли кечиктирилган мажбуриятлар (7240)	540	
Бошка узок муддатли кечиктирилган мажбуриятлар (7250, 7290)	550	
Харидорлар ва буюртмачилардан олинган бунақлар (7300)	560	
Узок муддатли банк кредитлари (7810)	570	
Узок муддатли қарзлар (7820, 7830, 7840)	580	
Бошка узок муддатли кредиторлик қарзлар (7900)	590	
Жорий мажбуриятлар, жами (сатр. 610+630+640+650+660+670+680+690+700+710+720+730+740+750+760)	600	
Шу жумладан: жорий кредиторлик қарзлари (сатр. 610+630+650+670+680+690+700+710+720+760)	601	
Шундан: муддати утган жорий кредиторлик қарзлари	602	
Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга қарз (6000)	610	
Ажратилган булинмаларга қарз (6110)	620	
Шуъба ва қарам хужалик жамиятларга қарз (6120)	630	
Кечиктирилган даромадлар (6210, 6220, 6230)	640	
Солик ва мажбурий туловлар буйича кечиктирилган мажбуриятлар (6240)	650	
Бошка кечиктирилган мажбуриятлар (6250, 6290)	660	
Олинган бунақлар (6300)	670	
Бюджетга туловлар буйича қарз (6400)	680	
Сугурталар буйича қарз (6510)	690	
Мақсадли давлат жамгармаларига туловлар буйича қарз (6520)	700	
Таъсисчиларга булган қарзлар (6600)	710	
Меҳнатга ҳақ тулаш буйича қарз (6700)	720	
Қиска муддатли банк кредитлари (6810)	730	
Қиска муддатли қарзлар (6820, 6830, 6840)	740	
Узок муддатли мажбуриятларнинг жорий қисми (6950)	750	
Бошка кредиторлик қарзлар (6950 дан ташқари 6900)	760	
II бўлим буйича жами (сатр. 490+600)	770	
Баланс пассиви буйича жами (сатр. 480+770)	780	

МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАР ТУҒРИСИДА ХИСОБОТ - 2 – сонли шакл

Курсаткичлар номи	Сатр коди	Утган йилнинг шу даврида		Хисобот даврида	
		Даромад (foyda)	Харажат (зарар)	Даромад (foyda)	Харажат (зарар)
Махсулот (товар, иш ва хизмат) ларни сотишдан соф тушум	010		X	4000000	x
Сотилган махсулот (товар, иш ва хизмат) ларнинг таннари	020	x		x	2000,0
Махсулот (товар, иш ва хизмат) ларни сотишнинг ялпи фойдаси (зарари) (сатр. 010-020)	030			5000,0	-
Давр харажатлари, жами (сатр. 050+060+070+080), шу жумладан:	040	x		x	186000
Сотиш харажатлари	050	x		x	18000
Маъмурий харажатлар	060	x		x	86000
Бошка операцион харажатлар	070	x		x	118000
Келгусида соликка тортиладиган базадан чиқариладиган хисобот даври харажатлари	080	x		x	-
Асосий фаолиятнинг бошка даромадлари	090		X	146000	x
Асосий фаолиятнинг фойдаси (зарари) (сатр. 030-040+090)	100			3805,0	
Молиявий фаолиятнинг даромадлари, жами (сатр. 120+130+140+150+160), шу жумладан:	110		X	480000	x
Дивидендлар шаклидаги даромадлар	120		X	80000	x
Фоизлар шаклидаги даромадлар	130		X	30000	x
Узоқ муддатли ижара (лизинг) дан даромадлар	140		X	-	x
Валюта курси фаркидан даромадлар	150		X	-	x
Молиявий фаолиятнинг бошка даромадлари	160		X	-	x
Молиявий фаолият буйича харажатлар (сатр. 180+190+200+210), шу жумладан:	170	x		x	30000
Фоизлар шаклидаги харажатлар	180	x		x	30000
Узоқ муддатли ижара (лизинг) буйича фоизлар шаклидаги харажатлар	190	x		x	-
Валюта курси фаркидан зарарлар	200	x		x	-
Молиявий фаолият буйича бошка харажатлар	210	x		x	-
Умумхужалик фаолиятининг фойдаси (зарари) (сатр. 100+110-170)	220			3855,0	
Фавкулдлаги фойда ва зарарлар	230				
Даромад (foyda) солигини тулагунга кадар фойда (зарар) (сатр. 220+/-230)	240			38550	
Даромад (foyda) солиги	250	x		x	41300
Фойдадан бошка соликлар ва йигимлар	260	x		x	268962
Хисобот даврининг соф фойдаси (зарари) (сатр. 240-250-260)	270			3172918	

**ХУЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАР МОЛИЯВИЙ-ХУЖАЛИК ФАОЛИЯТИНИНГ
БУХГАЛТЕРИЯ ХИСОБИ ХИСОБВАРАҚЛАРИ РЕЖАСИ**

Счѐт лар т/р	Счѐтлар номи	Счѐт лар тури
I ҚИСМ. УЗОҚ МУДДАТЛИ АКТИВЛАР		
I БУЛИМ. АСОСИЙ ВОСИТАЛАР, НОМОДДИЙ ВА БОШҚА УЗОҚ МУДДАТЛИ АКТИВЛАР		
0100	АСОСИЙ ВОСИТАЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧѐТЛАР	A
0110	Ер	
0111	Ерни ободонлаштириш	
0112	Молиявий ижара шартномаси буйича олинган асосий воситаларни ободонлаштириш	
0120	Бинолар, иншоотлар ва узатувчи мосламалар	
0130	Машина ва асбоб-ускуналар	
0140	Мебел ва офис жихозлари	
0150	Компьютер жихозлари ва хисоблаш техникаси	
0160	Транспорт воситалари	
0170	Ишчи ва махсулдор хайвонлар	
0180	Куп йиллик усимликлар	
0190	Бошқа асосий воситалар	
0199	Консервация қилинган асосий воситалар	
0200	АСОСИЙ ВОСИТАЛАРНИНГ ЭСКИРИШИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧѐТЛАР	КА
0211	Ерни ободонлаштиришнинг эскириши	
0212	Молиявий ижара шартномаси буйича олинган асосий воситаларни ободонлаштиришнинг эскириши	
0220	Бино, иншоот ва узатувчи мосламаларнинг эскириши	
0230	Машина ва асбоб-ускуналарнинг эскириши	
0240	Мебел ва офис жихозларининг эскириши	
0250	Компьютер жихозлари ва хисоблаш техникасининг эскириши	
0260	Транспорт воситаларининг эскириши	
0270	Ишчи хайвонларнинг эскириши	
0280	Куп йиллик усимликларнинг эскириши	
0290	Бошқа асосий воситаларнинг эскириши	
0299	Молиявий ижара шартномаси буйича олинган асосий воситаларнинг эскириши	
0300	МОЛИЯВИЙ ИЖАРА ШАРТНОМАСИ БУЙИЧА ОЛИНГАН АСОСИЙ ВОСИТАЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧѐТЛАР	A
0310	Молиявий ижара шартномаси буйича олинган асосий воситалар	
0400	НОМОДДИЙ АКТИВЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧѐТЛАР	A
0410	Патентлар, лицензиялар ва ноу-хау	
0420	Савдо маркалари, товар белгилари ва саноат намуналари	
0430	Дастурий таъминот	
0440	Ер ва табиат ресурсларидан фойдаланиш ҳуқуқлари	
0450	Ташкилий харажатлар	
0460	Франчайз	
0470	Муаллифлик ҳуқуқлари	
0480	Гудвилл	
0490	Бошқа номоддий активлар	
0500	НОМОДДИЙ АКТИВЛАР АМОРТИЗАЦИЯСИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧѐТЛАР	КА
0510	Патентлар, лицензиялар ва ноу-хаунинг амортизацияси	
0520	Савдо маркалари, товар белгилари ва саноат намуналарининг амортизацияси	
0530	Дастурий таъминотнинг амортизацияси	
0540	Ер ва табиат ресурсларидан фойдаланиш ҳуқуқларининг амортизацияси	
0550	Ташкилий харажатларнинг амортизацияси	
0560	Франчайзнинг амортизацияси	
0570	Муаллифлик ҳуқуқларининг амортизацияси	
0590	Бошқа номоддий активларнинг амортизацияси	
0600	УЗОҚ МУДДАТЛИ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧѐТЛАР	A
0610	Қимматли қоғозлар	
0620	Шуъба хўжалик жамиятларига инвестициялар	
0630	Қарам хўжалик жамиятларига инвестициялар	
0640	Чет эл капитали мавжуд бўлган корхоналарга инвестициялар	
0690	Бошқа узоқ муддатли инвестициялар	
0700	УРНАТИЛАДИГАН АСБОБ-УСКУНАЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧѐТЛАР	A
0710	Урнатиладиган асбоб-ускуналар – маҳаллий	
0720	Урнатиладиган асбоб-ускуналар – хорижий	
0800	КАПИТАЛ ҚУЙИЛМАЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧѐТЛАР	A

0810	Тугалланмаган қурилиш	
0820	Асосий воситаларни харид қилиш	
0830	Номоддий активларни харид қилиш	
0840	Асосий подани ташкил қилиш	
0850	Ерни ободонлаштиришга капитал қуйилмалар	
0860	Молиявий ижара шартномаси буйича олинган асосий воситаларга капитал қуйилмалар	
0890	Бошқа капитал қуйилмалар	
0900	УЗОҚ МУДДАТЛИ ДЕБИТОР ҚАРЗЛАРИ ВА КЕЧИКТИРИЛГАН ХАРАЖАТЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	A
0910	Олинган векселлар	
0920	Молиявий ижара буйича олинган туловлар	
0930	Ходимларнинг узоқ муддатли қарзлари	
0940	Бошқа узоқ муддатли дебитор қарзлар	
0950	Вактинчалик фарқлар буйича кечиктирилган фойда солиғи	
0960	Дисконт (чегирма)лар буйича узоқ муддатли кечиктирилган харажатлар	
0990	Бошқа узоқ муддатли кечиктирилган харажатлар	
II ҚИСМ. ЖОРИЙ АКТИВЛАР		
II БУЛИМ. ТОВАР-МОДДИЙ ЗАХИРАЛАРИ		
1000	МАТЕРИАЛЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	A
1010	Хом-ашё ва материаллар	
1020	Сотиб олинган ярим тайёр маҳсулотлар ва бутловчи буюмлар	
1030	Еқилғилар	
1040	Эҳтиёт қисмлар	
1050	Қурилиш материаллари	
1060	Идиш ва идишбоб материаллар	
1070	Четга қайта ишлаш учун берилган материаллар	
1080	Инвентар ва хужалик жихозлари	
1090	Бошқа материаллар	
1100	УСТИРИШДАГИ ВА БОҚУВДАГИ ХАЙВОНЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	A
1110	Устиришдаги хайвонлар	
1120	Бурдоқидаги хайвонлар	
1500	МАТЕРИАЛЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ ВА ХАРИД ҚИЛИШНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	A
1510	Материалларни тайёрлаш ва харид қилиш	
1600	МАТЕРИАЛЛАР ҚИЙМАТИДАГИ ФАРҚЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	A
1610	Материаллар қийматидаги фарқлар	
2000	АСОСИЙ ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	A
2010	Асосий ишлаб чиқариш	
2100	УЗИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИЛГАН ЯРИМ ТАЙЁР МАХСУЛОТЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	A
2110	Узида ишлаб чиқарилган ярим тайёр маҳсулотлар	
2300	ЕРДАМЧИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	A
2310	Ердамчи ишлаб чиқариш	
2500	УМУМИИШЛАБЧИҚАРИШ ХАРАЖАТЛАРИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	A
2510	Умумишлабчиқариш харажатлари	
2600	ИШЛАБ ЧИҚАРИШДАГИ ЯРОҚСИЗ МАХСУЛОТЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	A
2610	Ишлаб чиқаришдаги яроқсиз маҳсулотлар	
2700	ХИЗМАТ КУРСАТУВЧИ ХУЖАЛИКЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	A
2710	Хизмат курсатувчи хужаликлар	
2800	ТАЙЁР МАХСУЛОТЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	A
2810	Омбордаги тайёр маҳсулотлар	
2820	Кургазмадаги тайёр маҳсулотлар	
2830	Комиссияга берилган тайёр маҳсулотлар	
2900	ТОВАРЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	A
2910	Омбордаги товарлар	
2920	Чакана савдодаги товарлар	
2930	Кургазмадаги товарлар	
2940	Прокатдаги буюмлар	
2950	Товарлар билан банд ва буш идишлар	
2960	Комиссияга берилган товарлар	
2970	Иулдаги товарлар	
2980	Савдо устамаси	КА
2990	Бошқа товарлар	
III БУЛИМ. КЕЛГУСИ ДАВР ХАРАЖАТЛАРИ ВА КЕЧИКТИРИЛГАН ХАРАЖАТЛАР – ЖОРИЙ ҚИСМИ		
3100	КЕЛГУСИ ДАВР ХАРАЖАТЛАРИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	A

3110	Олдиндан туланган оператив ижара хаки	
3120	Олдиндан туланган хизмат хаки	
3190	Бошка келгуси давр харажатлари	
3200	КЕЧИКТИРИЛГАН ХАРАЖАТЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	А
3210	Вактинчалик фарклар буйича кечиктирилган фойда солиги	
3220	Дисконт (чегирма)лар буйича кечиктирилган харажатлар	
3290	Бошка кечиктирилган харажатлар	
IV БУЛИМ. ОЛИНАДИГАН СЧЁТЛАР - ЖОРИЙ ҚИСМИ		
4000	ОЛИНАДИГАН СЧЁТЛАР	А
4010	Харидорлар ва буюртмачилардан олинадиган счёллар	
4020	Олинган векселлар	
4100	АЖРАТИЛГАН БУЛИНМАЛАР, ШУЪБА ВА КАРАМ ХУЖАЛИК ЖАМИЯТЛАРИДАН ОЛИНАДИГАН СЧЁТЛАР	А
4110	Ажратилган булинмалардан олинадиган счёллар	
4120	Шуъба ва карам хужалик жамиятларидан олинадиган счёллар	
4200	ХОДИМЛАРГА БЕРИЛГАН БУНАКЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	А
4210	Мехнат хаки буйича берилган бунаклар	
4220	Хизмат сафарларига берилган бунаклар	
4230	Умумхужалик харажатлари учун берилган бунаклар	
4290	Ходимларга берилган бошка бунаклар	
4300	МОЛ ЕТКАЗИБ БЕРУВЧИЛАР ВА ПУДРАТЧИЛАРГА БЕРИЛГАН БУНАКЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	А
4310	ТМҚлар учун мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга берилган бунаклар	
4320	Узоқ муддатли активлар учун мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга берилган бунаклар	
4330	Бошка берилган бунаклар	
4400	БЮДЖЕТГА БУНАК ТУЛОВЛАРИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	А
4410	Бюджетга солиқлар ва бошка мажбурий туловлар буйича бунак туловлари (турлари буйича)	
4500	МАҚСАДЛИ ДАВЛАТ ЖАМГАРМАЛАРИГА ВА СУГУРГАЛАР БУЙИЧА БУНАК ТУЛОВЛАРИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	А
4510	Сугурталар буйича бунак туловлари	
4520	Мақсадли давлат жамгармаларига бунак туловлари	
4600	УСТАВ КАПИТАЛИГА ТАЪСИСЧИЛАРНИНГ УЛУШЛАРИ БУЙИЧА ҚАРЗИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	А
4610	Устав капиталига таъсисчиларнинг улушлари буйича қарзи	
4700	ХОДИМЛАРНИНГ БОШҚА ОПЕРАЦИЯЛАР БУЙИЧА ҚАРЗИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	А
4710	Кредитга сотилган товарлар буйича ходимларнинг қарзи	
4720	Берилган қарзлар буйича ходимларнинг қарзи	
4730	Моддий зарарни коплаш буйича ходимларнинг қарзи	
4790	Ходимларнинг бошка қарзлари	
4800	ТУРЛИ ДЕБИТОРЛАР ҚАРЗЛАРИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	А
4810	Молиявий ижара буйича олинадиган туловлар - жорий қисм	
4820	Оператив ижара буйича олинадиган туловлар	
4830	Олинадиган фонзлар	
4840	Олинадиган дивидендлар	
4850	Олинадиган роялти	
4860	Даъволар буйича олинадиган счёллар	
4890	Бошка дебиторлар қарзлари	
4900	ДАРГУМОН ҚАРЗЛАР БУЙИЧА РЕЗЕРВНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	КА
4910	Даргумон қарзлар буйича резерв	
V БУЛИМ. ПУЛ МАБЛАГЛАРИ, ҚИСКА МУДДАТЛИ ИНВЕСТИЦИЯЛАР ВА БОШҚА ЖОРИЙ АКТИВЛАР		
5000	КАССАДАГИ ПУЛ МАБЛАГЛАРИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	А
5010	Миллий валютадаги пул маблағлари	
5020	Чет эл валютасидаги пул маблағлари	
5100	ХИСОБ-КИТОБ СЧЕТИДАГИ ПУЛ МАБЛАГЛАРИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	А
5110	Хисоб-китоб счёлти	
5200	ЧЕТ ЭЛ ВАЛЮТАСИДАГИ ПУЛ МАБЛАГЛАРИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	А
5210	Мамлакат ичидаги валюта счёллари	
5220	Чет элдаги валюта счёллари	
5500	БАНКДАГИ МАХСУС СЧЕТЛАРДАГИ ПУЛ МАБЛАГЛАРИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	А
5510	Аккредитивлар	
5520	Чек дафтарчалари	
5530	Бошка махсус счёллар	
5600	ПУЛ ЭКВИВАЛЕНТЛАРИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	А

5610	Пул эквивалентлари (турлари буйича)	
5700	ЙУЛДАГИ ПУЛ МАБЛАГ (УТКАЗМА)ЛАРИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	A
5710	Йулдаги пул маблағ (утказма)лари	
5800	ҚИСКА МУДДАТЛИ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	A
5810	Қимматли коғозлар	
5820	Берилган қиска муддатли қарзлар	
5890	Бошқа жорий инвестициялар	
5900	КАМОМАДЛАР ВА ҚИЙМАТЛИКЛАРНИНГ БУЗИЛИШИДАН УҚОТИШЛАР ВА БОШҚА ЖОРИЙ АКТИВЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	A
5910	Камомадлар ва қийматликларнинг бузилишидан йукотишлар	
5920	Бошқа жорий активлар	
III ҚИСМ. МАЖБУРИЯТЛАР		
VI БУЛИМ. ЖОРИЙ МАЖБУРИЯТЛАР		
6000	МОЛ ЕТКАЗИБ БЕРУВЧИЛАР ВА ПУДРАТЧИЛАРГА ТУЛАНАДИГАН СЧЁТЛАР	II
6010	Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга туланадиган счётлар	
6020	Берилган векселлар	
6100	АЖРАТИЛГАН БУЛИНМАЛАР, ШУЪБА ВА ҚАРАМ ХУЖАЛИК ЖАМИЯТЛАРИГА ТУЛАНАДИГАН СЧЁТЛАР	II
6110	Ажратилган булинмаларга туланадиган счётлар	
6120	Шуъба ва қарам хужалик жамиятларига туланадиган счётлар	
6200	КЕЧИКТИРИЛГАН МАЖБУРИЯТЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	II
6210	Дисконт (чегирма)лар қуринишидаги кечиктирилган даромадлар	
6220	Мукофот (устама)лар қуринишидаги кечиктирилган даромадлар	
6230	Бошқа кечиктирилган даромадлар	
6240	Солиқлар ва бошқа мажбурий туловлар буйича кечиктирилган мажбуриятлар	
6250	Вақтинчалик фарқлар буйича кечиктирилган фойда солиғи буйича мажбуриятлар	
6290	Бошқа кечиктирилган мажбуриятлар	
6300	ОЛИНГАН БУНАКЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	II
6310	Харидорлар ва буюртмачилардан олинган бунақлар	
6320	Акцияга обуначилардан олинган бунақлар	
6390	Бошқа олинган бунақлар	
6400	БЮДЖЕТГА ТУЛОВЛАР БУЙИЧА ҚАРЗНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	II
6410	Бюджетга туловлар буйича қарз (турлари буйича)	
6500	СУҒУРГА ВА МАҚСАДЛИ ДАВЛАТ ЖАМГАРМАЛАРИГА ТУЛОВЛАР БУЙИЧА ҚАРЗНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	II
6510	Сугурга буйича туловлар	
6520	Мақсадли давлат жамгармаларига туловлар	
6600	ТАЪСИСЧИЛАРГА БУЛГАН ҚАРЗНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	II
6610	Туланадиган дивидендлар	
6620	Чиқиб кетаётган таъсисчиларга улушлари буйича қарз	
6700	МЕХНАТ ҲАҚИ БУЙИЧА ХОДИМ БИЛАН ХИСОБЛАШИШЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	II
6710	Мехнат ҳақи буйича ходим билан ҳисоблашишлар	
6720	Депонентланган иш ҳақи	
6800	ҚИСКА МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР ВА ҚАРЗЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	II
6810	Қиска муддатли банк кредитлари	
6820	Қиска муддатли қарзлар	
6830	Туланадиган облигациялар	
6840	Туланадиган векселлар	
6900	ТУРЛИ КРЕДИТОРЛАРГА БУЛГАН ҚАРЗЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	II
6910	Туланадиган оператив ижара	
6920	Ҳисобланган фоизлар	
6930	Роялти буйича қарз	
6940	Кафолатлар буйича қарз	
6950	Узоқ муддатли мажбуриятлар-жорий қисми	
6960	Даъволар буйича туланадиган счётлар	
6970	Ҳисобдор шахсларга булган қарз	
6990	Бошқа мажбуриятлар	
VII БУЛИМ. УЗОҚ МУДДАТЛИ МАЖБУРИЯТЛАР		
7000	МОЛ ЕТКАЗИБ БЕРУВЧИЛАР ВА ПУДРАТЧИЛАРГА ТУЛАНАДИГАН УЗОҚ МУДДАТЛИ СЧЁТЛАР	II
7010	Мол етказиб берувчилар ва пудратчиларга туланадиган счётлар	
7020	Берилган векселлар	
7100	АЖРАТИЛГАН БУЛИНМАЛАР, ШУЪБА ВА ҚАРАМ ХУЖАЛИК ЖАМИЯТЛАРИГА БУЛГАН УЗОҚ МУДДАТЛИ ҚАРЗ	II
7110	Ажратилган булинмаларга булган узоқ муддатли қарз	

7120	Шуъба ва қарам хужалик жамиятларига булган узок муддатли қарз	
7200	КЕЧИКТИРИЛГАН УЗОҚ МУДДАТЛИ МАЖБУРИЯТЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	П
7210	Дисконт (чегирма)лар қуринишидаги узок муддатли кечиктирилган даромадлар	
7220	Мукофот (устама)лар қуринишидаги узок муддатли кечиктирилган даромадлар	
7230	Бошқа узок муддатли кечиктирилган даромадлар	
7240	Солиқлар ва бошқа мажбурий туловлар буйича узок муддатли кечиктирилган мажбуриятлар	
7250	Вақтинчалик фарқлар буйича кечиктирилган фойда солиғи буйича узок муддатли мажбуриятлар	
7290	Бошқа узок муддатли кечиктирилган мажбуриятлар	
7300	ХАРИДОРЛАР ВА БУЮРТМАЧИЛАРДАН ОЛИНГАН БУНАКЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	П
7310	Харидорлар ва буюртмачилардан олинган бунақлар	
7800	УЗОҚ МУДДАТЛИ КРЕДИТЛАР ВА ҚАРЗЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	П
7810	Узоқ муддатли банк кредитлари	
7820	Узоқ муддатли қарзлар	
7830	Туланадиган облигациялар	
7840	Туланадиган векселлар	
7900	ТУРЛИ КРЕДИТОРЛАРГА БУЛГАН УЗОҚ МУДДАТЛИ ҚАРЗЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	П
7910	Туланадиган молиявий ижара	
7920	Турли кредиторларга булган бошқа узок муддатли қарзлар	
IV ҚИСМ. ХУСУСИЙ КАПИТАЛ		
VIII БУЛИМ. КАПИТАЛ, ТАКСИМЛАНМАГАН ФОЙДА ВА РЕЗЕРВЛАР		
8300	УСТАВ КАПИТАЛИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	П
8310	Оддий акциялар	
8320	Имтиёзли акциялар	
8330	Пай ва улушлар	
8400	ҚУШИЛГАН КАПИТАЛНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	П
8410	Эмиссия даромади	
8420	Устав капитални шакллантиришдаги курс фарқи	
8500	РЕЗЕРВ КАПИТАЛИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	П
8510	Узоқ муддатли активларни қайта баҳолаш буйича тузатишлар	
8520	Резерв капитали (фонди)	
8530	Текинга олинган мулк	
8600	СОТИБ ОЛИНГАН ХУСУСИЙ АКЦИЯЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	КП
8610	Сотиб олинган хусусий акциялар – оддий	
8620	Сотиб олинган хусусий акциялар – имтиёзли	
8700	ТАКСИМЛАНМАГАН ФОЙДА (КОПЛАНМАГАН ЗАРАР)НИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	
8710	Хисобот даврининг тақсимланмаган фойдаси (копланмаган зарари)	
8720	Жамғарилган фойда (копланмаган зарар)	
8800	МАҚСАДЛИ ТУШУМЛАРНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	
8810	Грантлар	
8820	Субсидиялар	
8830	Аъзолик бадаллари	
8840	Мақсадли фойдаланадиган солиқ имтиёзлари	
8890	Бошқа мақсадли тушумлар	
8900	Келгуси харажатлар ва туловлар резервларини ҳисобга олувчи счётлар	
8910	Келгуси харажатлар ва туловлар резервлари	
V ҚИСМ. МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА ИШЛАТИЛИШИ		
IX БУЛИМ. ДАРОМАДЛАР ВА ХАРАЖАТЛАР		
9000	АСОСИЙ (ОПЕРАЦИОН) ФАОЛИЯТНИНГ ДАРОМАДЛАРИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	Т
9010	Тайёр маҳсулотларни сотишдан даромадлар	
9020	Товарларни сотишдан даромадлар	
9030	Ишлар бажариш ва хизматлар курсатишдан даромадлар	
9040	Сотилган товарларнинг қайтиши	
9050	Харидорлар ва буюртмачиларга берилган чегирмалар	
9100	СОТИЛГАН МАХСУЛОТ (ТОВАР, ИШ, ХИЗМАТ)ЛАРНИНГ ТАННАРХИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	Т
9110	Сотилган тайёр маҳсулотларнинг таннархи	
9120	Сотилган товарларнинг таннархи	
9130	Бажарилган иш ва курсатилган хизматларнинг таннархи	
9140	Даврий ҳисобда ТМЗ сотиб олиш/харид қилиш	
9150	Даврий ҳисобда ТМЗ буйича тузатишлар	

9200	АСОСИЙ ВОСИТАЛАР ВА БОШҚА АКТИВЛАРНИНГ ЧИКИБ КЕТИШИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	Т
9210	Асосий воситаларнинг чикиб кетиши	
9220	Бошқа активларнинг чикиб кетиши	
9300	АСОСИЙ ФАОЛИЯТНИНГ БОШҚА ДАРОМАДЛАРИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	Т
9310	Асосий воситаларнинг чикиб кетишидан фойда	
9320	Бошқа активларнинг чикиб кетишидан фойда	
9330	Ундирилган жарима, пеня ва устамалар	
9340	Утган йиллар фойдалари	
9350	Оператив ижарадан даромадлар	
9360	Кредитор ва депонент қарзлари ҳисобдан чиқаришдан даромадлар	
9370	Хизмат курсатувчи хужаликлар даромадлари	
9380	Текин қайтарилмайдиган молиявий ёрдам	
9390	Бошқа операциядан даромадлар	
9400	ДАВР ХАРАЖАТЛАРИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	Т
9410	Сотиш харажатлари	
9420	Маъмурий харажатлар	
9430	Бошқа операциядан харажатлар	
9440	Келгусида солиқ солинадиган базадан чиқариладиган ҳисобот даври харажатлари	
9500	МОЛИЯВИЙ ФАОЛИЯТ ДАРОМАДЛАРИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	Т
9510	Роялти қуринишидаги даромадлар	
9520	Дивидендлар қуринишидаги даромадлар	
9530	Фондлар қуринишидаги даромадлар	
9540	Валюталар курслари фарқидан даромадлар	
9550	Молиявий ижарадан даромадлар	
9560	Қимматли қозғаларни қайта баҳолашдан даромадлар	
9590	Молиявий фаолиятнинг бошқа даромадлари	
9600	МОЛИЯВИЙ ФАОЛИЯТ БУЙИЧА ХАРАЖАТЛАРИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	Т
9610	Фондлар қуринишидаги харажатлар	
9620	Валюталар курслари фарқидан зарарлар	
9630	Қимматли қозғаларни чиқариш ва тарқатиш буйича харажатлар	
9690	Молиявий фаолият буйича бошқа харажатлар	
9700	ФАВКУЛОДДАГИ ФОЙДА (ЗАРАР)ЛАРИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	Т
9710	Фавқулоддаги фойдалар	
9720	Фавқулоддаги зарарлар	
9800	СОЛИҚЛАР ВА БОШҚА МАЖБУРИЙ ТУЛОВЛАРНИ ТУЛАШ УЧУН ФОЙДАНИНГ ИШЛАТИЛИШИНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	Т
9810	Фойда солиғи буйича харажатлар	
9820	Фойдалан ҳисобланган бошқа солиқлар ва бошқа мажбурий туловлар буйича харажатлар	
9900	ЯКУНИЙ МОЛИЯВИЙ НАТИЖАНИ ХИСОБГА ОЛУВЧИ СЧЁТЛАР	
9910	Якуний молиявий натижа	
VI ҚИСМ. БАЛАНСДАН ТАШҚАРИ СЧЁТЛАР		
001	Оператив ижарага олинган асосий воситалар	БТ
002	Масъул саклашга қабул қилинган товар-моддий қийматликлар	БТ
003	Қайта ишловга қабул қилинган материаллар	БТ
004	Комиссияга қабул қилинган товарлар	БТ
005	Урнатиш учун қабул қилинган ускуналар	БТ
006	Катъий ҳисобот варақлари	БТ
007	Тулашга қобилиятсиз дебиторларнинг зарарга утказилиб ҳисобдан чиқарилган қарзи	БТ
008	Мажбуриятлар ва туловларни таъминлаш – олинган	БТ
009	Мажбуриятлар ва туловларни таъминлаш – берилган	БТ
010	Молиявий ижара шартномаси буйича берилган асосий воситалар	БТ
011	Судда шартномаси буйича олинган мулк	БТ
012	Келгуси даврларда солиқ солинадиган базадан чиқариладиган харажатлар	БТ
013	Вақтинчалик солиқ имтиёзлари (турлари буйича)	БТ
014	Фойдаланишдаги инвентар ва хужалик жиҳозлари	БТ

МУНДАРИЖА

I-БЎЛИМ. КОРХОНАЛАРДА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИНГ АСОСЛАРИ	
1 БОБ. БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ, УНИНГ АҲАМИЯТИ ВА ТУРЛАРИ	3
2 БОБ. БУХГАЛТЕРИЯ БАЛАНСИ	7
3 БОБ. БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ ҲИСОБВАРАҚЛАРИ ТИЗИМИ ВА ИККИЁҚЛАМА ЁЗУВ	12
4 БОБ. МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАР ТЎГРИСИДАГИ ҲИСОБОТ	25
5 БОБ. ҲУЖЖАТЛАШТИРИШ ВА ИНВЕНТАРЛАШ	28
II БЎЛИМ. БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ	
6 БОБ. ПУЛ МАБЛАГЛАРИ ҲИСОБИ	33
7 БОБ. МЕҲНАТГА ҲАҚ ТУЛАШ ҲИСОБИ	45
8 БОБ. МОДДИЙ БОЙЛИКЛАР, ФЙДАЛАНИШДАГИ ИНВЕНТАР ВА ХУЖАЛИК ЖИҲОЗЛАРИ ҲИСОБИ	57
9 БОБ. АСОСИЙ ВОСИТАЛАР ҲИСОБИ	67
10 БОБ. НОМОДДИЙ АКТИВЛАР ҲИСОБИ	79
11 БОБ. МАҲСУЛОТ (ИШЛАР, ХИЗМАТЛАР)НИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ БИЛАН БОГЛИҚ ХАРАЖАТЛАР ҲИСОБИ ҲАМДА МАҲСУЛОТ ТАНИАРХИНИ КАЛЬКУЛЯЦИЯ ҚИЛИШ	84
12 БОБ. ДАВР ҲАРАЖАТЛАРИ ВА БОШҚА ХАРАЖАТЛАР ҲИСОБИ	89
13 БОБ. ТАЙЁР МАҲСУЛОТ, ТОВАРЛАР ВА УЛАРНИНГ СОТИЛИШИНИ ҲИСОБГА ОЛИШ	94
14 БОБ. ФОНДЛАР ВА КОРХОНА ФАОЛИЯТИ МОЛИЯВИЙ НАТИЖАЛАРИ ҲИСОБИ	101
15 БОБ. КОРХОНАЛАРДАН ОЛИНАДИГАН СОЛИҚЛАР ҲИСОБ- КИТОБИ ВА ҲИСОБИНИ ЮРИТИШ ТАРТИБИ	104
БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИНГ СЧЕТЛАР РЕЖАСИ	128

Центр

международного учета и аудита

"Ваш верный шаг к успеху"

Курсы для начинающих бухгалтеров

- «От азов до баланса».
- «1-с Бухгалтерия».

Услуги по ведению и восстановлению учета

- Консалтинговые услуги;
- Разработка учетной политики.

Международные профессиональные курсы:

CIFA:

- Финансовый учёт-1.
- Управленческий учёт-1.
- Налоги и право.
- Финансовый учёт-2.
- Управленческий учёт-2.
- Финансовый менеджмент.
- Аудит.

ACCA:

- DipIFR.

Узбекистан, 100003,
г. Ташкент, пр. Узбекистанский,
49А, Адм. Зд. ТГЭУ
тел/факс (+99871) 232-63-67, (+99891) 162-32-42
(+99897) 100-79-19, (+99891) 162-32-72

e-mail: centreuz@yandex.ru
www.fff-centre.uz